

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (176)
2018

Chișinău, 2018

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent al AȘM

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Serghei Sprincean, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 72.11)

Tipul de revistă: **categoria B**

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice, 2018

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC	Evoluția ideilor de unificare europeană:	
Maria DIACON	fundamente filosofice și coordonate instituționale	7
Victor MORARU	Migrația în contextul globalizării	20
Veaceslav UNGUREANU	Trăsăturile fundamentale ale conceptului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova: dimensiunea funcțională	31
Владимир БЛАЖКО	Миграция в современном политическом процессе Республики Молдовы: проблемы и тенденции	44

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon VARZARI	Puterea birocratică în contextul modernizării politice a statului Republica Moldova	50
Sergiu CORNEA	Dimensiunea teritorială a puterii publice locale din Republica Moldova: posibile soluții de atenuare a efectelor fragmentării teritoriale	63
Лилия БРАГА	Роль электоральной культуры в функционировании политического режима Республики Молдова	83
Victoria LISNIC	Experiența Italiei în combaterea separatismului teritorial (cazul Tirolului de Sud)	99

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Galina SAVELIEVA	Politicile de ocupare a forței de muncă	
Vera COTELNIC	în Republica Moldova în contextul integrării în Uniunea Europeană	110
Mariana PRODAN	Analiza eficienței unor politici publice în educația timpurie și educația școlară	121
Liliana CUȘNIR	Indexul de protecție a copilului pentru Republica Moldova și unele țări europene	132
Elena HRUȘCIOV	Îmbătrânirea demografică în perioada intercensitară	143

FILOSOFIE

Ana PASCARU	Reintegrarea fundamentelor cunoașterii în societate	150
Andrei PERCIUN	Condiția corporală a percepției vizuale	157
Marțian IOVAN	Opera cărturarului ardelean Simion Bărnuțiu – ilustrare a conștiinței europene a epocii sale	165
Constantin IVANOV	Problema răului în scrierile areopagitice	176

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Виктор МОРАРУ Анна ДРУЦЭ	Интернет-ресурсы в арсенале коммуникационных инструментов международных организаций	183
Mihai LESCU	Jurnalismul sportiv din Republica Moldova în primii anii ai democratizării	192

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Nionela CIOINAC	Famiile fără copii în Republica Moldova: probleme și tendințe	199
Vasile COMENDANT	Implementarea politicilor publice în domeniul patrimoniului cultural național	208
Ionel PINTILII	Integrarea pieței IT&C din România și Republica Moldova într-o piață europeană puternică și coerentă	221

RECENZII

Pantelimon VARZARI Ion RUSANDU	Valorificarea experienței României în contextul integrării europene a Republicii Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018. 232 p.	225
---	---	-----

OMAGIERI

Constantin Gh. Marinescu la 90 de ani	227
---------------------------------------	-----

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC	Evolution of the European unification ideas:	
Maria DIACON	philosophical fundamentals and institutional coordinates	7
Victor MORARU	Migration in the context of globalization	20
Veaceslav UNGUREANU	The main features of the concept of permanent neutrality of the Republic of Moldova: functional dimension	31
Владимир БЛАЖКО	Migration in modern political process in the Republic of Moldova: problems and trends	44

POLITICAL SCIENCES

Pantelimon VARZARI	The bureaucratic power in the context of the political modernisation of the Republic of Moldova	50
Sergiu CORNEA	Territorial dimension of local public power in the Republic of Moldova: possible solutions to mitigate the effects of territorial fragmentation	63
Лилия БРАГА	The role of the electoral culture in the formation of the political regim in the Republic of Moldova	83
Victoria LISNIC	Italy experience in combating territorial separatism (the case of South Tyrol)	99

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Galina SAVELIEVA	The employment policies in the Republic of Moldova in the context of integration in the European Union	110
Mariana PRODAN	The analysis of the efficiency of some public policies in primary and secondary education	121
Liliana CUȘNIR	Child protection index for the Republic of Moldova and some european countries	132
Elena HRUȘCIOV	Demographic ageing during the period between censuses	143

PHILOSOPHY

Ana PASCARU	Reinforcing the foundations of knowledge in the society	150
Andrei PERCIUN	Corporal condition of visual perception	157
Marțian IOVAN	The work of the transylvanian scholar Simion Barnutiu – a true portrayal of the European conscience of his time	165
Constantin IVANOV	The problem of evil in the dionysius the areopagite's writings	176

MASS-MEDIA AND COMUNICATION

Елена КУЗНЕЦОВА	Platforms online as a communication tool of international organizations	183
Mihai LESCU	Sporting journalism in the Republic of Moldova in the first years of democracy	192

RESEARCH PAPERS

Nionela CIOINAC	Families without children in the Republic of Moldova: problems and trends	199
Vasile COMENDANT	Public policies implementation in the field of national cultural heritage	208
Ionel PINTILII	Integration of the IT & C market in Romania and the Republic of Moldova in a strong and coherent European market	221

REVIEWES

Pantelimon VARZARI Ion RUSANDU	Valorificarea experienței României în contextul integrării europene a Republicii Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018. 232 p	225
---	--	-----

HOMAGES

Constantin Gh. Marinescu at 90 years old	227
--	-----

EVOLUȚIA IDEILOR DE UNIFICARE EUROPEANĂ: FUNDAMENTE FILOSOFICE ȘI COORDONATE INSTITUȚIONALE

EVOLUTION OF THE EUROPEAN UNIFICATION IDEAS: PHILOSOPHICAL FUNDAMENTALS AND INSTITUTIONAL COORDINATES

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
juc.victor@gmail.com

Maria DIACON, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
mariadiacon@yahoo.com

Rezumat

Ideea inițierii procesului de integrare europeană, în sensul actual al fenomenului, nu este relativ recentă și s-a suprapus perioadelor moderne și contemporane. Pentru a trece de la ideea unificării la transpunerea ei în proiecte concrete și la instituționalizarea unor structuri, a fost nevoie de un timp în care suportul unificator al popoarelor Europei să devină mai puternic în raport cu factorii de diferențiere și separare: de la simplă aspirație a unor teologi, filosofi sau oameni politici ideea europeană a început să fie animată de puternicele individualități umane și entități naționale și să se transpună astfel într-o voință politică în măsură să-i confere finalitate. Accentul în identificarea Europei cade în prezent pe conceptele de solidaritate și de identitate. Europa se clădește pe cultivarea sentimentului de identitate europeană, de apartenență la un sistem comun de valori care dă specificarea Europei, se constituie în baza progresului individual și social și permite manifestarea solidarității ca expresie a opțiunii pentru un „bine comun european”.

Cuvinte-cheie: *integrare europeană, premise, evoluție, proces, relații interstatale, instituții europene, actori politici, etape istorice.*

Summary

The idea of initializing the European process in the real sense of the phenomenon is not recent and has overlapped in the modern and contemporary period. In order to move from the idea of unification to its transposition into concrete projects and the institutionalization of the structure, a long time has happened in which the unification support of the European people has become stronger in relation to the factors of differentiation and separation: from the mere aspiration of the theologians, philosophers or political actors, the European idea has begun to be animated by strong human individualities and national enthusiasm to become a political desire to give it a finality. The focus on identifying Europe is now on the concepts of solidarity and identity. Europe builds on the cultivation of a sense of European identity, belonging to a common system of values that specifies Europe, is based on individual and social progress and allows expression of solidarity as an expression of the option of a „common European commonwealth”.

Keywords: *European integration, premises, evolution, process, interstate relations, European institutions, political actors, historical stages.*

În timp ce construcția europeană ca proces conștient de formare a unității economice, politice și instituționale a acestui spațiu are o vechime de doar câteva decenii, declanșându-se efectiv în contextul bipolarității mondiale, instaurate după cel de-al Doilea Război Mondial, în care Europa își poate salva locul, rolul, identitatea și puterea doar prin transpunerea în practică a premiselor unității sale, ideea de Europa, desemnând un spațiu geografic, politic și spiritual specific, datează de câteva milenii. Esența ideii unei „Europe unite” a găsit gradual un izvor de inspirație și susținere în conștiința și sentimentul identității europene dată de unitatea culturală și intelectuală. Justificată apare reflecția lui Jean Monnet – „sufletul creator” al Europei – când, după ani de zbateri, de evoluții și involuții în unificarea federativă a țărilor europene, spunea: „Dacă ar fi să reîncep, aș începe prin cultură”. Cultura este cea care dă liantul european și poate menține o unitate durabilă într-o atât de vastă diversitate [1, p.3]. Actualizând această reflecție asupra culturii, vom sublinia că unificarea europeană este în esență un proces instituțional și cultural. Dacă instituțiile reprezintă „obiectivarea culturii”, rezultă că Europa unită se datorează apartenenței popoarelor la cultura europeană, manifestării în fapt a aceluiași sistem de valori. Definirea culturii europene este esențială pentru stabilirea apartenenței teritoriale, civilizaționale și organizaționale la Europa într-un moment de redefinire și căutare .

Trecând de la cultură la sfera politică, menționăm că mulți autori recunosc că mișcarea pentru integrare europeană a avut o tradiție lungă, începuturile sale fiind identificate la vechii greci, punct de vedere motivat pe observația că în decursul timpului pot fi identificate o serie de idei principale care nu s-au schimbat radical, cum ar fi dorința de a păstra pacea, nevoia unei apărări comune, ambiția de a acționa unitar pentru exercitarea puterii sau conservarea unei culturi europene comune. În Antichitate, cetățile grecești organizau între ele un sistem de rezolvare pașnică a diferendelor. Platon a fost primul gânditor care a susținut ideea păcii prin organizarea de conferințe. În acea vreme, confederația cetăților grecești dispunea de instituții religioase și politice comune, forumul de soluționare a diferendelor dintre cetăți constituindu-l Consiliul amficțiilor [2, p.13].

Același imaginativ și creativ popor, vechii greci, au lăsat posterității nu numai numele continentului nostru, Europa fiind numele unei zeițe foarte frumoasă, care a fost răpită de Zeus și a fost dusă pe pământurile de la Apus, pământuri care azi îi poartă numele..., dar i-au oferit și modelul guvernământului ideal, urmat până în prezent de state care promovează democrația și statul de drept. Prin contrapunere, referindu-se la tiranie ca model politic opus democrației, Euripide (sec. V. î.e.n.) avertiza: „Pentru o cetate, nimic nu e mai rău decât un tiran. Sub acest regim legile nu sunt aceleași pentru toți. Un singur om guvernează, este stăpânul legilor, iar fenomenul egalității nu mai există. Un tiran consideră cetățenii drept dușmani și îi condamnă la moarte pe cei mai buni, aceia în stare de a gândi, deoarece se teme pentru pierderea puterilor sale”. Prin contrast cu tirania, Atena va produce modelul democrației directe, pe care Pericle (sec. V î.e.n.) a elogiat-o în următorii termeni: „Departa de a imita pe ceilalți, noi înșine dăm exemplul altora datorită faptului că statul nostru e condus în interesul

poporului și nu în cel al unei minorități, regimul nostru politic a primit numele de democrație. Libertatea este regula noastră în guvernare. Ne supunem întotdeauna magiștrilor și legilor, mai cu seamă acelor care asigură apărarea celor oprimați. La noi nu este rușinos să mărturisești că ești sărac, dar este mult mai rușinos să nu încerci să înlături sărăcia”. În contextul ultimei afirmații, reiterăm faptul că recunoașterea sărăciei și canalizarea eforturilor susținute pentru înlăturarea ei sunt finalitățile pe care trebuie să și le asume majoritatea guvernărilor actuale.

Grecii vor fi cei care prin Aristotel vor lăsa teoria sufragiului universal prin care membrii componenți, fiecare luat în parte, sunt incapabili să aibă o judecată competentă asupra unei chestiuni publice, sunt totuși în stare să aibă cea mai bună părere, în orice domeniu, când sunt constituiți într-un bloc unitar, cu excepția cazului în care acești membri se află pe o treaptă de cultură cu totul inferioară. Civilizația greacă se încununează cu figura universală a lui Alexandru cel Mare (356-323 î.e.n.), care, așa cum afirma Plutarh, „nu și-a pus în minte să cotopească în grabă Asia, ca șeful unei bande de tâlhari, nici să o pustiască și să o prade, ca și cum devastarea și prădarea i-ar fi putut aduce o nesperată fericire. Dezideratul său a fost acela de a supune orice ținut locuit unui singur fel de gândire și unei singure guvernări. Dacă Marele Zeu, cel care trimisese sufletul lui Alexandru aici jos, nu l-ar fi chemat pe neașteptate la el, în viitor n-ar mai fi existat decât o lege unică pentru toți oamenii și întregul Univers ar fi fost condus sub semnul aceleiași justiții și aceleiași lumini. Modul în care el și-a gândit expediția ne dovedește că a acționat ca un adevărat filosof, nu pentru a cuceri bogății, dar pentru a face să domnească pacea universală, concordia, unirea și pentru ca toți oamenii să comunice între ei” [3, p. 13].

Prin contradicție, în epoca romană, datorită prevalențelor pornirilor războinice și de cucerire, a fost părăsită ideea de arbitraj, romanii neconcepând ideea soluționării conflictelor, divergențelor și a diferendelor dintre ei și popoarele considerate barbare în alt mod decât prin război. „Pax romana”, care constituia marea aspirație a Romei, avea în vedere unificarea întregii Europe, dar sub dominație romană. Astfel, în epoca Antichității, în special prin acțiunile Romei, s-a realizat și s-a transmis mai departe o civilizație unitară, însă forțată a fi astfel prin puterea practicii războiului. În același timp, menționăm că Roma a impus un model umanist cu privire la om, model preluat și promovat de mari filosofi, precum Aristotel, Socrate sau Platon.

Ideile generoase ale creștinismului au oferit temeiul reluării propunerilor de soluționare pașnică a diferendelor în spiritul religiei creștine și de organizare a unor instituții care să permită menținerea păcii în condițiile când aceasta era amenințată. În această perioadă, reprezentanții bisericii au servit deseori ca arbitri în litigiile dintre diverși suverani, un celebru caz de arbitraj constituindu-l cel al lui Alexandru al VI-lea în litigiul dintre Spania și Portugalia, care s-a soldat cu o împărțire practică a lumii noi între aceste două mari puteri ale vremii. Astfel, odată cu apariția creștinismului, care se răspândește rapid în tot spațiul european, o filosofie nouă dezvoltă și înobilează cultura antică greco-romană. Unitatea de credință determină o unitate de creație, mai

ales pe filiera filosofică. Umanismul laic, care punea în slujba omului totul – societatea, morala, educația – se va transmite mai departe prin prisma valorilor creștine.

Începând cu Evul Mediu, fragmentarea continentului, atât politică, etnolingvistică, economică, socială, culturală, cât și religioasă sporește în proporții deosebit de mari. Există acum Europa Occidentală, Europa Centrală, Europa Meridională, Europa Balcanică, Europa Răsăriteană și Europa Nordică, granițele lor fluctuând de-a lungul secolelor în diferite direcții. Deosebirile și decalajele social-economice sau culturale dintre aceste zone, subdivizate la rândul lor, tind să se accentueze în timp. Din aceste considerente, de natură obiectivă, în perioada Evului Mediu, lupta pentru independență și suveranitate și dezideratul pentru extinderea granițelor și domeniilor deținute de fețele princiare a abătut, pentru un timp, preocuparea de la o viziune europeană integratoare. Marile migrații ale popoarelor germanice vor pune începutul aceluși „mileniu întunecat”, în care, cel puțin, în primele două secole, cultura a coborât la un nivel extrem de scăzut, la fel cu ignoranța oamenilor și cu primitivismul moravurilor. Pentru o perioadă de 700-800 de ani, integrarea și unificarea societăților europene va stagna sau va evolua foarte lent [4, p. 6].

Abia în jurul anilor 1300 se atestă pătrunderea primelor idei federaliste în lumea europeană. În plan teoretic, apar numeroase proiecte de organizare a păcii. Dante Alighieri, prin lucrarea sa *Despre monarhie*, pledează pentru instaurarea unei „monarhii universale” cuprinsă în granițele Imperiului Roman, teritoriu pe care îl considera predestinat de providență divină. Dante considera că un monarh universal ar putea crea o *humana civilitas*, care ar unifica toate popoarele, de toate credințele, ceea ce papalitatea nu ar putea să facă. La acestea se adaugă faptul că doar monarhul „are nădejdea ce o poate dori, deoarece jurisdicția sa este limitată doar de ocean, ceea ce nu este cazul celorlalți prinți, de vreme ce principatele lor sunt hotărnicite de ale altora”. Monarhul ar reprezenta, de asemenea, o curte de apel ideală, de vreme ce nu are nimic de câștigat, de unde urmează că monarhul poate fi „cel mai pur subiect al dreptății printre muritori”.

Controversa cea mai aprigă stârnită de lucrarea *Despre monarhie* constă în faptul că Dante nu recunoștea papalității nici măcar o putere indirectă. Autoritățile laice și cele ecleziastice trebuiau să fie separate și independente, nici una din ele neavând dreptul de ingerință în treburile celeilalte. Anume pentru această erezie *Despre monarhie* va fi arsă în public, la Bologna, de Papa Ioan al XII-lea, rămânând pe lista cărților interzise publicului până în sec. al XIX-lea [3, 16].

Tot în această perioadă se afirmă tot mai mult societatea politică și distincția dintre individualitatea psihologică și persoana religioasă. Ceea ce începe a conta de acum înainte era omul politic și nu autoritatea religioasă, iar între factorii de ordine pe primul loc începe a fi recunoscută societatea politică (voința generală), și nu colectivitatea religioasă, aceste idei fiind expuse de Marsilio de Padova, Dante Alighieri, Machiavelli, Thomas Morus, Thomas Hobbes.

Francezul Pierre Dubois a publicat în anii 1305-1307 cartea *De Recuperatione terrae sancte*, în care propunea studierea posibilităților de realizare a unei republici creștine care să cuprindă toți domnitorii creștini „pentru recucerirea pământului sfânt”.

Această formă de republică europeană urma să aibă ca șef pe capul bisericii catolice – papa, iar ca instanță de judecată – scaunul apostolic. În lucrarea respectivă, procurorul Pierre Dubois a dezvoltat și a argumentat ideea că pacea poate și menținută numai dacă se creează instituții care să o mențină. În concepția sa, la baza acestei instituții ar fi trebuit să stea arbitrajul, care nu mai forma apanajul nici al papei și nici al împăratului. Papa trebuia să se preocupe de problemele spirituale, iar împăratul să fie considerat un suveran asemănător celorlalți suverani și nu deasupra lor. Pentru luarea hotărârilor de conciliere, se prevedea introducerea unui „consiliu” al suveranilor. [5, p. 34]

Inițial, ideea nu s-a bucurat de foarte mare atenție, însă ulterior, în 1462, a fost preluată de George Podiebrad, regele Boemiei, care a elaborat un proiect de uniune a statelor europene, în scopul stăvilirii pericolului otoman. „Planul lui Podiebrad” prevedea unificarea europeană ca formă de asigurare a păcii pe pământ. În vederea unei lupte comune contra otomanilor, Podiebrad propunea suveranilor Europei un proiect de „Congregatio concordiae”, prin care solicita convocarea unei adunări de regi și prinți creștini în scopul asigurării păcii, definind, în același timp, condițiile asistenței reciproce, arbitrajul și sancțiunile. O astfel de conferință internațională permanentă urma să aibă armată, funcționari și buget propriu [4, p. 7].

În aceste condiții devine cert că o primă cristalizare a ideii de unificare a continentului european în această perioadă se naște în momentul în care granițele Imperiului Otoman au fost strămutate în Europa. Se poate afirma cu certitudine că însuși sentimentul de solidaritate europeană este legat de ideea securității statelor și popoarelor continentului, de apărare a valorilor materiale și spirituale amenințate în acea epocă de Imperiul Otoman. În secolul al V-lea, Europa devine un *domus*, o patrie comună în fața primejdiei otomane. Anume în acea perioadă Nicolo Machiavelli în *Arta războiului* va considera mulțimea de principate și republici de pe continentul european drept o dovadă a diversității sub care se manifesta unitatea europeană, în contrast cu absolutismul asiatic din acea vreme.

În condițiile în care Europa ajunge să exercite hegemonia mondială, nu numai din punct de vedere politico-militar, dar și prin preluarea poziției de lider în domeniul științei, tehnicii, literaturii și filosofiei, proiectele de unificare europeană și cele de unificare mondială devin tot mai numeroase în această perioadă. Astfel, În 1598, Albericus Gentilis, un ilustru jurist italian, membru al corpului diplomatic al Spaniei în Londra, propune un proiect de organizare a statelor pe fundamente juridice [6], iar în 1625, Hugo Grotius preconizează o asociație internațională a principilor creștini, „în cadrul căreia litigiile ar fi judecate de către cei care nu sunt parte la litigiu, astfel încât să se găsească un mijloc de forțare ca părțile să se împace în condiții rezonabile”. Astfel, Hugo Grotius devine primul inițiator care vine cu propunerea de a codifica *jus gentium* (dreptul națiunilor) [3, p. 21].

Din aceeași perioadă datează și un proiect foarte îndrăzneț de organizare internațională, elaborat de *Émeric Crucé* (1590–1648), care sugera pentru prima oară includerea într-o asociație internațională a unor țări necreștine (Turcia și China), pentru a se putea asigura astfel o pace veșnică printr-o reglementare juridică și printr-un

arbitraj internațional. De menționat este că în acest proiect se sugera, pentru prima dată, adoptarea unei monede internaționale care să faciliteze schimburile dintre țările participante în acest proiect. De asemenea, proiectul lui Cruce mai prevedea că, atunci când o țară nu acceptă hotărârea luată, celelalte vor interveni cu forța armată.

Dintre proiectele timpului respectiv se cuvine a se menționa în mod deosebit proiectul elaborat de Maximillian Bethune, Duce de Sully, ministrul regelui Henric al IV-lea, în 1645, prin care se avansa ideea unității europene și a realizării unei bune înțelegeri între catolici și protestanți. Planul lui Sully avea un caracter predominant politic și propunea o federație europeană din care urma să facă parte 15 principate. Deși federația purta numele de „republică”, conducătorul ei trebuia să fie regele Henric al VI-lea. Președintele federației nu putea fi ales însă de două ori consecutiv și nici din aceeași familie. Parlamentul european urma să cuprindă 66 de membri, care urmau să fie reînnoiți din trei în trei ani. Totodată era prevăzută înființarea a șase consilii regionale, care reprezentau în fond tribunale de arbitraj. Proiectul avea în vedere pentru prima dată încheierea unor tratate speciale de comerț și trafic. El preconiza și crearea unei armate unice, cu un efectiv de 75000 de oameni, având ca singură menire să alunge pe turci din Europa și să mărească astfel teritoriul european al federației. Un obiectiv de perspectivă al planului Sully consta în elaborarea Constituției europene și asigurarea libertății comerțului de-a lungul întregii Mări Mediterane, precum și pe Marea Neagră [4, p.6].

În aceeași epocă, în 1693, englezul William Penn (1644-1718) propune o unire a suveranilor Europei printr-un contract permanent și o organizare a unui parlament european care să reprezinte popoarele și nu prinții Europei. Potrivit planului lui Penn, statele participante nu erau considerate egale, numărul reprezentanților lor depinzând de importanța economică și demografică a fiecărui stat. Din cei 90 de membri care urmau să formeze parlamentul, 12 trebuiau să fie germani, 10 spanioli, 10 francezi, 8 italieni, 6 englezi, 4 polonezi [7, p. 11].

Un entuziast apărător al ideii federaliste a fost Abatele Saint Pierre, care a elaborat în 1713 un proiect de constituire a Ligii celor 24 de state creștine la care urma să se alătore și Turcia, implicând constituirea unui corp cu atribuții reprezentative și legislative cu sediul la Utrecht, oraș de care erau legate interesele internaționale ale aceluși timp, limitarea forțelor armate la 6000 de soldați pentru fiecare țară, precum și instituirea unui tribunal însărcinat cu judecarea eventualelor conflicte. Proiectul Abatelui Saint Pierre a fost trimis tuturor șefilor de state și oamenilor luminați ai timpului. Cu toate acestea, efectul său a fost redus. Într-o scrisoare adresată lui Voltaire, regele Frederic cel Mare scria: „De Saint Pierre mi-a trimis una din cărțile sale pentru asigurarea păcii veșnice din Europa. Proiectul este frumos și lesne de îndeplinit, dar nu-i lipsește decât ceva pentru a fi îndeplinit: consimțământul Europei și încă ceva tot așa de neînsemnat”. În același context, dar într-o formă mai caustică, cardinalul Fleury, într-o scrisoare trimisă Abatelui, îi sugera următoarele: „Dumneavoastră ați uitat un articol foarte important, acela care ar prevedea, înainte ca principiile dumneavoastră să fie puse în practică, trimiterea trupelor de misionari pentru pregătirea spiritului și minții principilor” [4, 6].

Filosoful și scriitorul francez Montesquieu (1689-1755) afirma că „Europa nu mai este decât o națiune alcătuită din mai multe națiuni, popoarele europene sunt toate civilizate, formează membrii unei republici mari. Europa în accepția sa, are o unitate politică legată de o climă temperată, ea este locul unde se întâlnesc republici sau monarhii moderate, în timp ce Asia și Africa sunt teritorii unde se întâlnește despotismul”.

Pe lângă planurile și proiectele pozitive de unificare și integrare a spațiului european, în Epoca Modernă pot fi întâlnite și aprecieri negative oferite ideilor de unificare europeană. Astfel, Jean Jacques Rousseau, în *Considerations sur le gouvernement de la Pologne*, aprecia Europa în felul următor: „Orice s-ar spune, în ziua de azi nu mai există francezi, germani, spanioli, englezi, nu mai există decât europeni. Aceștia din urmă, nu sunt decât niște ticăloși cărora nu le pasă de legile nici unui stat, deoarece pretutindeni sunt la ei acasă. Or, numai instituțiile naționale pot insufla și educa dragostea de patrie”. Rousseau a fost ostil față de unitățile politice.[8, p.123].

Puține au fost totuși ideile care au negat unitatea Europei. Proiectul lui Jeremie Bentham, intitulat *Planul unei păci universale și perpetue* (1789), a introdus opinia publică internațională în ecuația realizării unității europene. Practic el propune existența unei Diete care să emită păreri asupra problemelor de interes comun, iar opinia publică să facă presiuni pentru punerea lor în aplicare într-o manieră eficientă.[9, p. 12].

Filosoful german Immanuel Kant a elaborat în 1795 un proiect de pace veșnică, proiect care însuma principii valoroase, printre care renunțarea la forță și neintervenția în politicile de organizare internă a entităților. Spre deosebire de ceilalți gânditori amintiți, care preconizau existența unor armate, având chiar efective limitate, Kant se pronunța categoric pentru desființarea armatelor permanente. El propunea instituirea unei federații de state care să dețină o constituție republicană, garantată de anumite legi pozitive internaționale care să servească drept îndrumări la buna sa organizare [4, p.6].

Nu este în intenția noastră de a evoca lungul șir al războaielor și conflictelor care s-au desfășurat pe continentul european. Însă ținem să subliniem că printre acestea au fost numeroase războaie civile și religioase, conflicte armate între state vecine și, mai ales, două războaie mondiale care au provocat numeroase distrugerii și au amânat pentru mult timp înfăptuirea ideii europene. La toate acestea mai trebuie adăugat că ideea europeană a fost folosită în detrimentul sensului ei original de către unele țări care încercau să provoace „unificarea Europei” ca o proiecție a propriilor tendințe hegemoniste [5, p. 44].

Cu toate meritele sale incontestabile, Napoleon vedea ideea unificării continentului prin mijloace militare, bazându-se mai puțin pe forța diplomației și mai mult pe forța „marii armate”. Însă, în testamentul său politic, Napoleon își exprima încrederea că numai prin pace și convingere Europa va putea să pună capăt neînțelegerilor și să se transforme într-un stat federal.

În secolul XIX se remarcă planul prințului Adam Czartoriski, prezentat prim-ministrului William Pitt, prin care se sugera asigurarea păcii eterne printr-o înțeleaptă repartiție între state cu o populație grupată după legătura lor de sentimente și după interesele lor geografice și economice. În 1821, Joseph de Maestre, în lucrarea sa *Soi-*

rees de Sankt Petersburg, emite ideea unei Societăți a Națiunilor. Tot în această perioadă, revoluționarul italian Mazzini întrezărește o federație europeană printr-o prăbușire a tronurilor, care ar putea determina apariția „tinerei Europe”. Secolul XIX este, prin excelență, secolul unor propuneri federaliste. La Congresul Federalist de la Paris din 1849, Victor Hugo rostește celebrele cuvinte: „Va veni o zi când armele vor cădea din mâini și bombele tunurilor vor fi înlocuite cu cuvântul și cu votul de drept universal al popoarelor ... va veni o zi când tunurile nu se vor mai vedea decât prin muzee și lumea se va mira că au fost vreodată cu putință... Și va veni ziua când vom vedea două grupări uriașe: Statele Unite ale Europei și Statele Unite ale Americii dându-și mâna peste ocean” [4, p.8].

Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865), filosof și politician francez, a pledat pentru principiul federativ și pentru capacitatea juridică a claselor muncitoare. După părerea lui, Unirea Europei trece prin constituirea unei federații care trebuie să fie mai întâi realizată în cadrul geografic al statului și care permite eliberarea indivizilor de etatism. În concepția sa finală Europa trebuie să fie o federație de federații [10, p. 32].

Ce fel de Europă și până unde? Mult timp Europa a fost identificată cu zona de dominantă catolică și uneori chiar numai cu partea ei occidentală, unde s-ar fi transmis și conservat cultura antică. Argumentul esențial ține de sciziunea bisericii, prin care creștinismul greco-ortodox a transmis alte valori decât catolicismul. Optica s-a modificat însă după Reforma protestantă și mai ales prin contribuția lui Nietzsche. Pentru Nietzsche, Europa este dată de specificul ei cultural și este formată din „acele popoare și părți de popoare care au trecut comun în grecism, romanitate, iudaism și creștinism”.

Similar, André Philip caracterizează cultura europeană prin trei concepte: „conceptul grec al individualității”, „conceptul roman al justiției și al cetățeanului” și „conceptul biblic al persoanei umane”. Comunitatea este astfel dată de umanismul și raționalismul greco-latin, îmbogățit prin creștinism. Specificarea culturii europene s-a făcut prin desprinderea de Orient, apoi de Africa și – în timpurile moderne – de America. Proudhon, Goethe, Baudelaire, Kierkegaard, Dostoievski, Nietzsche vorbesc chiar de o despărțire de vechea Europă, începând cu Renașterea. Este momentul în care individul începe să fie animat mai mult de rațiune și să se îndepărteze în acțiunile sale de etică și morală. Din acest motiv, Renașterea este considerată a marca o criză a conștiinței europene. Ea semnifică însă și o revoluție intelectuală, care se va transmite în plan economic, social și politic și care va face din Europa „principala scenă pe care s-a desfășurat istoria universală”.

În 1878, juristul elvețian Johann Kaspar Bluntschli avansează ideea unei confederații a statelor europene condusă de un consiliu federal, cuprinzând delegați ai tuturor statelor europene și un Senat care însuma delegații parlamentare din toate statele membre ale confederației. Din aceeași perioadă se pot menționa proiectul scriitorului Godin (1883), proiectul lui Frederich Passy și Rendal Cremer pentru crearea unei Uniuni interparlamentare (1888), proiectul lui Francois Crispy (sfârșitul sec. XIX) și discuțiile purtate în cadrul celor două Conferințe de la Haga (1899, 1907). [4, p. 7].

În această perioadă (sec. al XIX-lea) apar și primele forme instituționalizate de cooperare europeană, ca expresie a tendinței de unitate europeană, Sfânta Alianță (1815)

fiind prima dintre ele, iar Austria, Prusia și Rusia au hotărât ca, împreună, să garanteze menținerea păcii în Europa. Tratatul Sfintei Alianțe garanta integritatea teritorială și forma de guvernământ din fiecare stat european. Mai mult, acesta este momentul unei inovații în relațiile internaționale, respectiv, instituționalizarea cooperării prin conferințe, ceea ce a dus la instituționalizarea concertului marilor puteri, care avea scopul de a adopta măsuri pentru menținerea păcii și pentru respectarea intereselor comune. Această etapă, marcată de instituționalizarea cooperărilor, este cea a încercărilor temporare (congrese, conferințe), fiind bazată pe organizarea întrunirilor de nivel înalt prin care se delega marilor puteri soluționarea problemelor de interes comun. Sistemul a fost destul de eficient pentru perioada în care a fost promovat, contribuind la soluționarea mai multor probleme din subregiunile continentului, dar a contribuit și la dezvoltarea dreptului internațional public, sau la crearea primelor organizații internaționale, ca forme permanente ale cooperării instituționalizate. Din păcate, sistemul concertului european nu a putut gestiona situații precum înfruntarea dintre puterile mari, sau, mai grav, criza care a dus la declanșarea Primului Război Mondial și la declinul Europei [9, p. 9]. Astfel, epoca modernă se inițiază și se finalizează cu ideii și proiecte de susținere a apropierei statelor pentru cooperarea europeană și integrarea lor în instituții care să reunească suveranii națiunilor și popoarele reprezentative.

Integrarea, în accepțiunea folosită de Uniunea Europeană, reprezintă un proces complex care își propune înglobarea, armonizarea din punct de vedere economic, social și chiar politic într-o uniune de state a tuturor acelor care acceptă și vor să dezvolte împreună valori comune, dar fără pierderea identității naționale, culturale și spirituale a participanților. Ideile de unire, de federalizare, care în decursul timpului au generat în planurile celor care dețineau puterea absolută sau în mintea unor vizionari, scriitori sau clerici nu s-au încadrat în asemenea parametri. Ele au apărut, în cazul celor dintâi, fie din dorința de a crea alianțe în fața unor dușmani comuni, deci au urmărit scopuri exclusiv militare, fie din dorința de a dobândi noi teritorii prin crearea unor uniuni de state. În cazul celorlalți, din conținutul ideilor de unificare lansate nu se poate desprinde decât dorința de a crea mecanisme politice care să exprime, într-un cadru organizat, menținerea păcii, prin discutarea unor probleme de interes politic general.

Sfârșitul Primului Război Mondial, cu inevitabila retrasare a granițelor pe continent, a constituit prilejul pentru o nouă relansare a ideii de unificare, care, de această dată, a depășit studiul de garanție comună pentru menținerea păcii, de alianță militară sau de acțiune comună europeană la nivel diplomatic și a început să se cristalizeze în proiecte care își propuneau ca reper identificarea marilor interese comune sau realizarea binelui comun [2, p. 15].

Dacă ne raportăm la ideea de integrare, perioada dintre Primul și cel de-al Doilea Război Mondial poate fi caracterizată în câteva cuvinte ca fiind o încununare a „aspirației pentru pace” a popoarelor, aspirație care a dat naștere unei „conștiințe europene” ca efect al temerii profunde față de pericolul declanșării unei noi conflagrații generalizate pe întreg continentul european și a deschis calea ideilor federaliste. Dorința de unificare nu s-a născut din dorința maselor largi, dar și-a găsit geneza în viziunile

unor intelectuali și oameni politici din elita acelor vremuri, poate fi semnalată prin prisma a trei paliere.

- Primul palier poate fi reprezentat de cei care și-au dorit o adevărată unificare a popoarelor din Vestul și Centrul Europei, care propuneau crearea unei federații de state, proiect care impunea ca statele ce alcătuiau federația să renunțe la o parte dintre prerogativele pe care le presupunea suveranitatea lor. O perioadă fertilă promovării ideilor federaliste se deschide odată cu înființarea Ligii Națiunilor. În 1923 se înființează la Viena cunoscuta asociație Paneuropeană sub președinția contelui Richard Coudenhove Kalergi, iar în 1926, tot la Viena a fost organizat Congresul pentru constituirea Uniunii Paneuropene. Proiectul unui Pact paneuropean elaborat de contele Coudenhove Kalergi cuprindea 20 de articole în care erau enunțate principiile potrivit cărora statele suverane „vor alcătui o alianță eternă pentru a asigura pacea europeană”. Noua organizație urma să poarte titulatura „Statele Federale Europene”, toți cetățenii statelor federale devenind și cetățeni europeni. Membrii federației urmau să respecte Pactul Ligii Națiunilor și Pactul Briand-Kellog, iar diferendele dintre state urmau să fie judecate de o curte federală. Minoritățile naționale urmau să se bucure de aceleași drepturi egale pe care le dețineau deja majoritatea cetățenilor în fața legilor, precum și în ce privește liberul exercițiu al limbii, învățământului, presei și practicii cultelor religioase.

Organele preconizate federației erau Consiliul, cuprinzând câte un reprezentant al fiecărui stat, cu drept de vot; Adunarea, însumând delegați ai parlamentelor sau instituțiilor similare, și Curtea Federală, care examina conflictele dintre statele federale, decizând totodată în ceea ce privește conflictele între autoritățile federale și guvernele statelor federale.

În ideea de a fortifica apropierea și integrarea statelor în uniuni de state, în 1929 scriitorul italian Bartolucci fondează o Asociație de pace în spiritul ideilor extremei drepte. Mult mai evoluat în ceea ce ar reprezenta constituirea unei federații europene, danezul Heerford propunea în lucrarea *Europa communis* crearea statului federal și creionarea mecanismelor de funcționare, care trebuiau să cuprindă o adunare interparlamentară, un director al șefilor de state cu drept de veto și un minister federal. În plan economic, propunea crearea unei uniuni vamale [4, p. 9].

- Al doilea palier de unificare și integrare a statelor îl constituie planul Briand, elaborat la 1 mai 1930 și supus examinării Ligii Națiunilor la 17 mai același an. Subliniem astfel că uniunea juridică internațională a elaborat și ea un anteproiect de Uniune Europeană, inspirat din ideile lui Aristide Briand. În concepția sa, organizația europeană urma să fie realizată în etape succesive, acționându-se în cadrul Societății Națiunilor. Se prevedeau ca organe ale organizației europene conferințele, un consiliu, comisiile parlamentare și un secretariat. Memorandumul Briand, transmis Societății Națiunilor, relua și dezvoltă ideile federaliste exprimate de omul politic francez în toată perioada de după Primul Război Mondial, și în special în discursul din 5 septembrie 1929. Memorandumul avea grijă să sublinieze că în cadrul măsurilor preconizate, suveranitatea absolută și independența politică a statelor din Uniune urmau să fie păstrate și respec-

tate întocmai, fără a suferi nici un fel de prejudiciu, rolul său fiind acela de forum prin mijlocirea căruia urma să se asigure o mai bună cooperare între statele europene.

Astfel, putem determina că Ligii Națiunilor îi era recunoscut și acordat un rol deosebit de important, Briand considerând că proiectele sale federaliste pot fi realizate numai într-un asemenea cadru. „Nu este vorba acum de a constitui un grup european în afara Societății Națiunilor, dar dimpotrivă, de a armoniza interesele europene sub controlul și în spiritul Societății Națiunilor, întregind în sistemul său universal un sistem limitat, cu atât mai efectiv. Realizarea unei organizații federative a continentului european va fi întotdeauna raportată Societății Națiunilor ca un element de progres al activității sale, progres din care națiunile extraeuropene vor putea beneficia”.

- Al treilea palier este cel care aparține oamenilor pragmatici în vederea coordonării producției industriale. Personalități de genul lui Louis Loucher, care în anul 1925 a propus Societății Națiunilor ca statele europene să își coordoneze producția în cadrul unei ligi economice, fondată pe termenul de „Statele Unite ale Europei”, având ca punct central economiile din Franța și Germania. Această inițiativă a dus ulterior la crearea de carteluri internaționale în rândul producătorilor din principalele industrii europene, cum ar fi oțelul, fonta, aluminiul, electricitatea sau cimentul, despre care la Conferința Economică Internațională de la Geneva din anul 1927 s-a spus că vor avea ca efect creșterea puterii de cumpărare [2, p. 16].

Dintre toate teoriile, proiectele și planurile, dar și acțiunile subsumate ideii federale, cel mai important s-a dovedit a fi Planul lui Aristide Briand, care, fără a pune problema contopirii într-un singur stat, opus altora, a așezat la temelie ideea uniunii morale, a responsabilității colective față de criza și securitatea continentului, în care scop să se stabilească liniile economice și politice între națiunile europene. Pentru aceste idei pline de inspirație și transpuse în proiecte concrete, Aristide Briand, alături de Gustav Stresemann a primit în 1926 Premiul Nobel pentru Pace. Proiectele respective vor rămâne însă de domeniul dezideratelor, deoarece ascensiunea rapidă a ideologiilor totalitare comuniste, fasciste și naziste, vor proceda la o împărțire subiectivă a sferelor de influență în Europa [3, p. 28].

Pe un plan restrâns, se face și primul pas concret spre integrarea economică în Europa Occidentală, între Luxemburg și Belgia, prin Convenția de instituire a Uniunii Economice Belgiano-Luxemburgheze (UEBL), încheiată la 25 iulie 1921. Îi urmează Convenția de la Onchy din 1923, prin care UEBL și Olanda își propuneau eliminarea restricțiilor comerciale reciproce. Deși neratificate, aceste convenții vor conduce la semnarea în 1944 între cele trei țări a unei Convenții vamale și în 1958 la încheierea Tratatului de constituire a Benelux-ului, ca o uniune economică cu un ridicat nivel de integrare [1, p. 12].

Deși ideea unificării europene a fost formulată pornind de la o serie de învățăminte care au fost formulate de pe urma Primului Război Mondial, politicile imperialist-expansioniste ale unor puteri europene, precum și teoriile naționaliste care se vehiculau în acele vremuri nu au făcut posibilă punerea ei în aplicare într-o formă sau alta,

iar lipsa de cooperare, de apreciere realistă a unor noi doctrine politice și militare, precum și conservatorismul și inconsecvența unor oameni politici la care adăugăm și efectele Marii Crize cu care s-au confruntat economiile statelor europene în anii 1930, au stopat toate inițiativele menționate mai sus, inițiative care puteau să aducă progres și bunăstare pe continent, și au creat în schimb premisele unui dezastru economic și social ca urmare a apariției unei noi puteri ce avea să târască întreaga lume într-un nou conflict militar, care se va dovedi mai dezastruos decât primul [2, p. 16].

În timp ce construcția europeană ca proces conștient de formare a unității economice, politice și instituționale a acestui spațiu are o vechime de doar câteva decenii, declanșându-se efectiv în contextul bipolarității mondiale, instaurate după cel de-al Doilea Război Mondial, în care Europa își poate salva locul, rolul, identitatea și puterea doar prin transpunerea în practică a premiselor unității sale, ideea de Europa, desemnând un spațiu geografic, politic și spiritual specific, datează de câteva milenii.

Este indiscutabil faptul că procesul construcției europene s-a întemeiat pe antecedentele unei evoluții istorice îndelungate, în care ideea de unitate europeană s-a cristalizat și afirmat în numeroase inițiative și proiecte, care se constituie, în ansamblul lor, într-o adevărată preistorie a construcției europene, aflate astăzi în plină desfășurare. Modalitățile preconizate în cursul timpului pentru unificarea spațiului european s-au concentrat, în esență, în jurul a două soluții posibile: cea imperială – o unificare prin forță a continentului în jurul unei puteri hegemonice, și cea a asocierii statelor europene, pe baza propriei voințe, într-o formă federativă sau confederativă. Soluția federativă implică realizarea unei structuri instituționale suprastatele, căreia statele participante îi cedează, într-o măsură mai mare sau mai mică, atributele suveranității lor. Formula confederativă menține intacte prerogativele suverane ale statelor participante care s-au asociat în vederea realizării unor obiective formulate într-un mod sigur, de natură politică sau economică [3, 31].

În timp ce tentativele de forțare a unei integrări politice europene au eșuat, beneficiile potențiale ale integrării economice s-au dovedit atractive pentru elitele politice europene. Cu toate acestea, experimentele din sec. al XIX-lea cu zonele de liber schimb între statele-națiuni au fost de scurtă durată, iar primele uniuni vamale erau specifice regimurilor din interiorul statelor-națiuni. În cele din urmă, aceste experimente de integrare economică au avut aceeași soartă ca și încercările de a forma o unitate politică [11, p. 101].

G. Pascariu subliniază că identitatea europeană poate fi definită, după A. Marga, prin: conceptul „cunoașterii” orientată spre atingerea scopurilor umane; conceptul „raționalității” care presupune căutarea eficienței acțiunilor noastre; conceptul „dreptului” ca ansamblu de reguli generale; conceptul „individualismului” prin care individul se manifestă liber; conceptul „persoanei umane” care înseamnă dorința individului de dezvoltare spirituală; conceptul „adevărului” ca valoare fundamentală și conceptul „sferei publice” ca mediu al stabilirii voinței politice [1, p. 6].

Acțiuni în favoarea unor integrări pașnice în Europa au apărut după Primul Război Mondial, însă ordinea politică de atunci era bazată mai degrabă pe coexistența paș-

nică a statelor-națiune, decât pe integrare. Eșecul Ligii Națiunilor de a menține pacea a fost rapid și total, provocând renașterea naționalismului în anii '20 și '30 ai secolului trecut. Grupurile pro integrare apărute în Europa după 1918 nu au reușit să ofere nici o soluție practică pentru rezolvarea acestei probleme. Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial a distrus speranțele într-o unitate europeană. Însă consecințele războiului au constituit originile mișcării actuale canalizate pe direcția integrării europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Pascariu Gabriela Carmen. Integrare Economică Europeană. Suport de curs. Iași: Centrul de Studii Europene, 2009. 146 p.
2. Apud: Cotea Felician. Drept comunitar european. București: Editura Wolters Kluwer, 2009. 676 p.
3. Huisman Denis. Dicționar de opere majore ale filosofiei. București: Editura Enciclopedică, 2001, p. 312.
4. Apud: Marcu Viorel. Drept instituțional comunitar. București: Lumina Lex, 2001. 3003 p.
5. Duculescu Victor. Dreptul integrării europene. Tratat elementar. București: Lumina Lex, 2003. 727 p.
6. Albericus Gentili. https://en.wikipedia.org/wiki/Alberico_Gentili
7. Savu Victoria. Integrare Europeană: dimensiuni și perspective. București: Oscar Print, 1996. 256 p.
8. Domonique Colas. Larousse. Dicționar de gândire politică. Autori. Opere. Noțiuni. București: Univers Enciclopedic, 2003, 361 p.
9. Scăunaș Stelian. Uniunea Europeană: construcție, instituții, drept. București: ALL Beck, 2005. 230 p.
10. Hen Christian. Leonard Jacques. Europa. București: Editura Humanitas, 1992. 161 p.
11. Bache Ian, George Stephen. Politica în Uniunea Europeană. Chișinău: Editura Epigraf, 2009. 662 p.

MIGRAȚIA ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

MIGRATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Victor MORARU, *doctor habilitat, membru corespondent al AȘM,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
vsm.academy2015@outlook.com

Rezumat

Globalizarea este un concept care exprimă cel mai bine procesul actual de schimbări socioeconomice, politice și spirituale, vectorul esențial al evoluției societății contemporane. Experții au ajuns la concluzia că globalizarea este cel mai relevant proces de transformare socială în istoria omenirii, cea mai mare provocare a sec. XXI, care marchează întreaga societate umană și întregul spațiu al planetei. Articolul își propune să explice mai multe dimensiuni ale proceselor migraționiste în contextul globalizării, care a afectat și Republica Moldova, și se axează pe elucidarea căilor de înțelegere a fenomenului migrației în contextul globalizării. Articolul relevă elementele esențiale ale proceselor de globalizare și impactul acestora asupra migrației. Globalizarea economică încurajează acordurile de liber schimb între țări, activitatea corporațiilor multinaționale și facilitează fluxul liber de mărfuri din întreaga lume. Toate aceste creșteri rapide ale fluxului transnațional de capital, comerț și tehnologie produc efecte și asupra migrației internaționale. Deoarece globalizarea economică reliefează inegalitățile dintre națiuni, migrația pentru mulți devine nu o alegere, ci o necesitate economică.

Cuvinte-cheie: globalizare, migrație, imigrație, impactul globalizării asupra proceselor migraționale, avantajele și riscurile migrației, remitențe, antreprenoriatul etnic.

Summary

Globalization is a concept that best expresses the current process of socio-economic, political and spiritual changes, the essential vector of evolution of contemporary society. Experts have come to the conclusion that globalization is the most relevant process of socio-historical transformation in the history of mankind, the greatest challenge of the 21st century, co-ordinating the entire human society and the whole space of the planet. The paper aims to explain several dimensions of migration processes in the context of globalization, which also affected Republic of Moldova and discusses ways of understanding the phenomenon of migration in context of globalization. The paper concentrates on a description of the essentials of globalization processes and their impact on migration. Economic globalization encourages free trade agreements between countries, multinational corporations, and the free flow of goods across the world. All these rapid increases in transnational flow of capital, trade and technology have marked its effects on international migration as well. Because economic globalization exacerbates inequalities between nations, migration for many becomes not a choice, but an economic necessity.

Keywords: globalization, migration, immigration, impact of globalization on migration processes, migration advantages and risks, remittances, ethnic entrepreneurship.

În cadrul realităților lumii contemporane, conceptul de globalizare a ajuns să implice o extindere a activităților de ordin social, politic, economic și cultural în contextul depășirii oricăror frontiere, astfel încât evenimentele, deciziile și activitățile dintr-o regiune a lumii să aibă semnificație pentru indivizi și comunități din regiuni îndepărtate ale globului. Este pe deplin justificată, astfel, caracteristica inovativă și cuprinzătoare a globalizării ca „proces care cuprinde cauzele, cursul și consecințele integrării transnaționale și transculturale a activităților umane și non-umane” [1, p. 13].

În acest context nu pare deloc întâmplătoare atenția acordată în societate unui fenomen, marcat hotărâtor de toate însemnele globalizării: migrația. Expertii au remarcat că în spectrul multiplu al manifestărilor globalizării pot fi distinse câteva tipuri de fluxuri: de bunuri și servicii (liberul schimb), de capital (vizând piețele financiare internaționale), de tehnologie și, nu în ultimul rând, mobilitatea populației. Migrației, fluxului de persoane, așadar, îi revine un loc aparte în acest șir [2, p. 2]. Și acest lucru este firesc: „Circulația globală a investițiilor și a know-how-ului întotdeauna comportă și mobilitatea persoanelor”. Afirmatia aparține cercetătorilor Stephen Castles și Mark Miller, care încă la începutul anilor nouăzeci ai secolului trecut au prezis că prima decadă a sec. al XXI-lea va fi „epoca migrațiilor” [3], într-o ediție recentă și ajustată a cărții accentuând faptul că migrația internațională „se numără printre cei mai importanți factori în schimbarea globală” [4, p. 7]. Și alți autori împărtășesc această caracteristică: de exemplu, Peter Schatzer a afirmat, în consens, că „secolul XXI va fi o eră a migrației” [5, p. 45]. Așa cum lumea noastră, prin intermediul unor acțiuni economice, politice și tehnologice, se transformă într-un „spațiu social comun” [6, p. 1], globalizarea proceselor migraționale se manifestă în sporirea permeabilității obiective a frontierelor statale, creșterea radicală a rapidității și intensității fluxurilor de resurse umane.

Într-adevăr, într-o lume care se îndreaptă neconținut spre globalizare, nu putem vorbi despre omogenizarea economiilor mondiale fără să avem în vedere migrația forței de muncă, fenomen întâlnit în toate statele pentru care libera circulație a cetățenilor nu constituie o problemă. Migrația forței de muncă reprezintă un fenomen firesc într-o economie dinamică, bazată pe competențe și pe dreptul indivizilor de a fi mobili, fiind aproape evident impactul pozitiv pe care aceasta le poate aduce atât pentru țara care primește capital uman (reducerea deficitului de forță de muncă, creșterea producției, scăderea procesului de îmbătrânire a populației active, contribuții la import și export), cât și pentru țara din care migrează capital uman (locuri de muncă eliberate, reducerea ratei șomajului, sume considerabile trimise acasă, îmbunătățirea standardelor de viață ale familiilor celor care migrează).

Este un fapt cvasi-unanim recunoscut că migrația este o trăsătură specifică a speciei umane, ce a jucat un rol important în configurarea teritorială a statelor, în istoria și economia multor țări, a contribuit la creșterea economiei mondiale, la evoluția statelor și societăților și a îmbogățit culturile și civilizația. Datele statistice confirmă proliferarea acestui fenomen. Pe măsură ce lumea în care trăiește și activează actuala generație devine tot mai mult un „sat global” crește și mobilitatea oamenilor, se diversifică și tipurile migrațiilor, se aprofundează consecințele produse.

Creșterea numărului populației pe glob însoțește sporirea numărului migrantilor: în perioada 1985-1990 populația lumii a crescut în medie anuală cu 1,7 %, iar creșterea media anuală a numărului migrantilor a fost de 2,6 % [7, p. 5]. În prezent, la nivel mondial, se estimează manifestarea a circa 244 milioane de migrați (mai mult de 3,6 % din populația globului) [8, p. 2], ceea ce determină adoptarea, de către un număr tot mai mare de state, a actelor legislative ce vizează procesele migraționale, constituirea structurilor pentru gestionarea mai bună a migrației, amplificarea cooperării, prin încheierea diferitelor acorduri în domeniul migrației.

Extinderea fluxurilor migraționale, observată pe parcursul sec. al XX-lea, a devenit mult mai intensă în ultimul timp, permițând calificarea ei drept componentă a tuturor transformărilor globale. Într-un fel, însăși globalizarea într-o măsură hotărâtoare a intensificat acest proces. În viziunea mai multor autori, globalizarea „este cu siguranță un catalizator care sporește migrația în multe părți ale lumii” [9, p. 129].

Faptul că migrația a căpătat proporții globale, fiind totodată și un însemn al globalizării, denotă caracterul relevant al fenomenului migrației într-o lume globalizantă. În același timp, ca și oricare alt fenomen important, ea produce o serie de consecințe care necesită o atenție particulară. Mișcările migratorii au implicații profunde în cadrul societăților contemporane, fiind evidențiate trei paliere asupra cărora migrațiile produc efecte importante: efectele migrației asupra populației de origine, asupra populației de destinație și asupra migranților înșiși.

Consecințele migrației se manifestă în diferite sfere: politică, socială, economică, cultural-spirituală ș. a. Aceste consecințe au caracter pozitiv, dar și negativ, devenind sursă de contradicții și conflicte. Aceste circumstanțe determină actualitatea studierii atente a multiplelor aspecte ale mobilității contemporane a populației planetei. Elucidarea problemelor legate de migrație este actuală și datorită schimbărilor sociale din ultimele decenii, care au schimbat radical situația politică și socială în multe zone ale globului, milioane de oameni devenind migranți forțați. În condițiile în care baza economică a țărilor din spațiul postsocialist, de exemplu, a suportat influența crizei, intensitatea fluxurilor migraționale a înregistrat în aceste țări proporții vaste - ne referim și la exemplul Republicii Moldova, care se numără printre țările cele mai afectate de migrație, atât pe termen scurt, cât și pe termen lung. Migrația, în special a forței de muncă, a cuprins Republica Moldova, devenind o trăsătură relevantă a proceselor social-economice și politice actuale. „Fenomenul migrației în Republica Moldova continuă să fie caracterizat prin emigrarea internațională a cetățenilor Republicii Moldova” [10, p. 11]. Cifrele vehiculate în presă și în investigațiile întreprinse indică deja de mai mulți ani de la 300 000 – 400 000 până la 700 000 - 800 000 de mii și chiar un milion de emigranți moldoveni. Peste 150 mii de copii au cel puțin un părinte plecat în străinătate deja de mult timp. În cazul a 10 la sută dintre minori sunt plecați în străinătate ambii părinți. Amploarea proporțiilor pe care le denotă acest fenomen, precum și consecințele pe care le comportă, determină necesitatea unei analize atente a multiplelor aspecte ale problematicii în cauză.

Recentele studii confirmă complexitatea problemei. De remarcat un număr mare de lucrări apărute în care problemele globalizării sunt abordate în legătură directă cu problema migrației. Lucrul acesta pare să fie justificat, întrucât „fluxurile migraționale și globalizarea piețelor sunt două fenomene foarte puternic interrelaționate” [11, p. 41]. În fond, experții observă că „este un fapt de acum pe larg recunoscut că în epoca globalizării fenomenului migrațional îi este destinat să i se imprime mereu din ce în ce mai mult caracterul de normalitate, pierzând astfel caracterul unui fapt de excepție sau tranzitoriu” [12]. În contextul emergenței așa-zisei „revoluții mobiletice” [13, p. 12], migrația atât de adânc a pătruns în viața cotidiană a omenirii încât nu mai prezintă o realitate

ieșită din comun. Cercetătorii sunt preocupați de căutarea unor explicații la întrebări care par simple doar la prima vedere. Cum scrie George Borjas, „o întrebare simplă se află în centrul oricărei examinări a legăturii dintre imigrare și globalizare: cum ar arăta o lume fără frontiere naționale - o lume în care oamenii se pot mișca liber dintr-o țară în alta?” [14, p. 961].

Migrația internațională este, cu adevărat, una din problemele-cheie ale zilelor noastre. Chiar dacă oamenii s-au mutat și s-au stabilit dincolo de frontierele țărilor lor de-a lungul istoriei, nu au existat astfel de mobilități ale populației, de o asemenea amploare, ca în zilele noastre. Cercetătorii remarcă faptul că procesele globalizării și schimbările structurale vor afecta mărimea, compoziția, direcția și calendarul migrației internaționale. Ce-i drept, impactul migrației asupra dezvoltării nu poate fi explicat doar prin factori structurali. Acțiunea umană – și atenția pentru acest aspect este prezentă în exegezele migrației – are și ea o importanță decisivă: „Migranții și cei care locuiesc în regiunile expeditoare joacă un rol activ și sunt antrenați într-un proces continuu de negociere, care determină, de asemenea, efectul migrației asupra proceselor de dezvoltare” [15, p. 15].

De altfel, migrația în lumea globalizată este subiectul mai multor abordări teoretice. Ar putea fi enumerate aici cele mai importante dintre ele, începând cu modelele gravitaționale, enunțate de Ernst Georg Ravenstein la sfârșitul sec. al XIX-lea, dezvoltate aproape un secol mai târziu de Everett S. Lee, modelele „push – pull”, care abordează migrația ca factor de echilibru între determinanții spațial plasați ai fenomenului, teoria economiei neoclasice, teoria „Noua economie a migrației”, teoria pieței forței de muncă segmentate (duale), abordarea din perspectiva rețelelor de migranți, teoria sistemică, abordarea instituțională, abordarea din perspectiva capitalului social etc., datorate notoriilor cercetători Douglas Massey, Stephen Castles, Thomas Faist ș. a.

Două modele principale de migrație și încorporare au dominat abordările academice și politice la sfârșitul sec. al XX-lea: în primul rând, modelul „settler”, conform căruia imigranții se integrează treptat în relațiile economice și sociale, reunesc sau formează familii și devin în cele din urmă asimilați în societatea gazdă (uneori peste două sau trei generații); în al doilea rând, modelul migrației temporare, potrivit căruia lucrătorii migranți rămân în țara-gazdă pentru o perioadă limitată și-și mențin afilierea la țara lor de origine. Globalizarea, definită ca o proliferare a fluxurilor transfrontaliere și a rețelelor transnaționale, a schimbat contextul migrației. Noile tehnologii de comunicare și transport permit fluxuri frecvente și multidirecționale de persoane, idei și simboluri culturale. Există și alte explicații ale proliferării migrației: „Eroziunea suveranității și autonomiei statului-națiune slăbește sistemele de control al frontierelor și asimilarea migranților. Rezultatul este transformarea practicilor materiale și culturale asociate cu migrația și formarea comunităților și neclaritatea limitelor dintre diferite categorii de migranți” [16].

Dacă e să fim de acord cu Peter Stalker, care constata că „într-o lume cu învingători și învinși, cei din urmă nu dispar pur și simplu, ci caută un alt loc unde să meargă” [17, p. 140], am putea spune că migrația internațională a devenit în contextul globalizării unul dintre factorii-cheie care influențează comportamentele umane și chiar modelează lumea.

Printre tendințele care însoțesc migrația pot fi remarcate amploarea crescândă a mobilității populației în cadrul spațiului informațional global; diversificarea structurii actorilor antrenați în aceste procese; globalizarea rutelor migrației; apariția noilor modele de mobilitate; adoptarea, uneori, a migrației ca „mod de viață”; evidențierea factorului migrației intelectuale în calitate de factor de dezvoltare a piețelor de muncă internă și externă.

Cele mai multe din lucrările care abordează tema migrației sunt subordonate unei perspective constructive. Constatând faptul că „atât țările bogate, cât și țările sărace ar avea de câștigat în urma migrației sporite, țările în curs de dezvoltare beneficiind cel mai mult” [18, p. 162], experții încearcă să propună o agendă, pentru o mai bună gestionare a proceselor migraționale. Astfel, focalizându-și atenția la întrebarea: „Cum migrația va modela lumea noastră și ne va defini viitorul?”, cercetătorii puntează un plan care ar permite o mișcare progresivă către politica mondială a frontierelor deschise în viitor, solicitând cooperarea internațională între state, organizații internaționale și diverse grupuri politice și sociale, identificând: 1) extinderea drepturilor transnaționale ale migranților (portabilitatea pensiilor și a altor beneficii sociale și economice, drepturile politice); 2) promovarea avansării sociale și economice a migranților pentru a preveni excluziunea lor socială (recunoașterea competențelor dobândite în țara de origine, sprijinirea învățării limbii statului gazdă); 3) lansarea programelor de amnistie pentru migranții nedocumentați; 4) combaterea discriminării pentru a asigura participarea imigranților la societățile beneficiare; 5) îmbunătățirea colectării datelor pentru a asigura coerența lor și analiza comparativă” [19, pp. 270-271].

Migrația are multiple implicații sociale. De la procesul decizional de deplasare efectivă și încorporarea în diferite structuri de destinație, interacțiunile sociale joacă un rol semnificativ. În această ordine de idei, este relevantă problema creșterii dependenței de migrație la nivelul anumitor țări, aserțiune valabilă atât pentru țările de origine, cât și pentru țările de destinație ale migrației. În consecință, în țările de origine există, pe lângă persoane sau familii aparte, comunități locale, dependente financiar-economic de sumele de bani trimise acasă de emigranți. Iar uneori întreaga economie a unei țări, economia națională, depinde într-o anumită măsură de remitențe. De exemplu, în cazul României, volumul remiterilor (sume de bani trimise acasă de migranți) pe anul 2007 a fost evaluat la mai mult de șapte miliarde de euro (cifra care reprezintă aproximativ 6 % din PIB-ul României pe anul respectiv) [20].

În cazul unor țări cu nivelul semnificativ de migrație, remitențele constituie o parte importantă din economia lor. Desigur, volumul remitențelor depinde de caracteristicile migranților: vârstă, educație, ocupație, locul de muncă, gen, mărimea familiei, situația familială, capacitatea de a economisi, durata perioadei de aflare în străinătate etc. Experții recunosc că remiterile au un impact important asupra sărăciei. Poate fi dată ca exemplu Nicaragua, unde mai mult de 60 % din cele 22 000 de familii care au scăpat de sărăcie între anii 1988-2001 au avut un membru care a lucrat în străinătate. Remiterile imigranților din Yemen, Nicaragua, El Salvador, Eritreea, Jamaica sau Iordania, așa cum arată datele statistice, au crescut PIB-ul acestor țări cu mai mult de 10 % [21].

Cu privire la Republica Moldova, această dependență este mai mult decât tranșantă: de mai mulți ani ea rămâne unul dintre statele din lume cu cea mai mare pondere a remitențelor raportat la Produsul Intern Brut. Bani trimiși acasă prin intermediul băncilor de cetățenii moldoveni care lucrează în străinătate (în anul 2016 - 1,1 miliarde de dolari, potrivit Băncii Naționale a Moldovei, ceea ce reprezintă 21,7 % din PIB, conform estimărilor conținute într-un raport al Băncii Mondiale [22]), situează Republica Moldova pe locul 7 în lume la capitolul dependență de remitențe. În anul 2013 remitențele au înregistrat cifra de 1 miliard 608 milioane de dolari, cota lor în PIB-ul țării în acel an reprezentând 24,5%, Republica Moldova fiind depășită la acest indicator doar de Tadjikistan, Kârgâzstan, Nepal și Lesotho [23].

În contextul proceselor migraționale internaționale circumscrise trendurilor contemporane ale globalizării, există și o altă față a acestui proces care este reprezentată de dependența (într-o anumită măsură) a economiilor naționale a țărilor care primesc un număr mare de imigranți.

Cazul Italiei ar putea fi edificator în acest sens. Fluxurile imigraționale orientate spre Uniunea Europeană reprezintă un fenomen semnificativ, care vizează, preponderent, țările cele mai dezavantajate din aria Europei de Est și din bazinul Mării Mediterane, Republica Moldova inclusiv. În acest context, exemplul migrației spre Italia este interesant prin rapiditatea cu care se dezvoltă, precum și prin eterogenitatea fluxurilor migraționale. Proporțiile prezenței imigranților în teritoriul italian, după cum arată datele statistice oficiale [24, p. 12], sporesc continuu ajungând la pondere însemnată în orice regiune italiană. Aceleași statistici vorbesc despre creșterea rolului forței de muncă reprezentată de imigranți [25, p. 3], în multe cazuri acoperind cererea pieței muncii, mai ales a acelor segmente ale ei care nu sunt solicitate de lucrătorii de origine italiană. Imigranții în Italia, în număr de 5,026 milioane (date statistice de la 1 ianuarie 2016) reprezintă 8,3 % din populație [26], totodată ei constituie 10,5 % din totalul celor ocupați în câmpul muncii și 7,8 % din antreprenori [27, p. 43].

În același timp, numărul crescând al cetățenilor de origine străină sosiți în Italia în căutarea unui loc de muncă creează condiții pentru proliferarea cererii de bunuri și servicii, dedicate pe deplin sau parțial acestei categorii populației, fapt care determină, în consecință, apariția noilor activități antreprenoriale, de multe ori inițiate tocmai de imigranți. De altfel, Italia întotdeauna a fost o țară caracterizată prin existența unei rețele extinse de întreprinderi, printre care un mare număr de firme medii, mici și foarte mici [28]. În acest context, micro-întreprinderile, create de antreprenorii individuali, reprezintă o realitate importantă, atât din punct de vedere, economic, cât și cel cantitativ.

De notat, în Planul de Acțiune Antreprenorială 2020 Comisia Europeană a atribuit antreprenorilor migranți un rol important în relansarea Uniunii Europene și a sistemului său economic-productiv, recunoscând astfel și accentuând, pentru prima dată, importanța contribuției acestora la dezvoltarea sectorului antreprenorial [29, p. 123].

În general, fenomenul antreprenorilor cu altă origine decât țara în care activează este unul răspândit și înregistrează multiple valențe în condițiile globalizării. În Statele Unite ale Americii, de exemplu, întreprinderile, marcate cel mai pronunțat de elementul

inovațional, din Silicon Valley, datorează, în multe privințe, avansarea sa pe calea dezvoltării tocmai prezenței în cadrul lor a unui număr semnificativ de ingineri - imigranți de dată mai mult sau mai puțin recentă.

În acest context, numărul mereu în creștere de rezidenți de origine extra-comunitară și ponderea lor sporindă economică și socială favorizează o puternică fortificare a realităților antreprenoriale, create și conduse de subiecții imigrației, care înregistrează o dinamică vertiginoasă a dezvoltării, în raport chiar cu afacerile lansate de oamenii de afaceri italieni.

Datele statistice, exprimate în formă sintetizată, sunt destul de explicite, ilustrând o realitate tranșantă: fluxul noilor întreprinderi se arată a fi mai mult decât pozitiv și compensează, într-o anumită măsură, declinul acelor întreprinderi care au fost gestionate de antreprenorii italieni. În cazul de față se au în vedere, în special, afaceri înregistrate ca întreprinderi individuale sau întreprinderi mici. Evident, nu este vorba aici de prezența societăților de anvergură, dată fiind complexitatea lor de ordin financiar și gestionar.

Dinamica fenomenului în cauză este impresionantă, înregistrând în Italia, în doar câțiva ani, o dublare a cotei întreprinderilor formate de imigranți: în perioada dintre anii 2000 și 2008 s-a înregistrat creșterea acesteia de la 3,1% din totalul întreprinderilor la 7,4%. Aceasta a comportat apropierea raportului dintre numărul întreprinderilor și populație: în cazul italienilor acesta este de 8,5 întreprinderi la 100 de locuitori, în cazul imigranților acest raport a ajuns la cifra de 8,2 și este în creștere constantă. În special, „impresionant a fost, între anii 2004-2009, ritmul de creștere a numărului firmelor fondate de oameni de afaceri imigrați, când firmele gestionate de businessmeni de origine rusă au crescut cu 147 %, cele românești – cu 130 %, iar businessul chinezesc se profila, în anul 2009, drept cel mai important „ethnic entrepreneurship”, acoperind 17 % din totalul afacerilor desfășurate în Italia de imigranți” [30, p. 15-17]. Spre sfârșitul anului 2016, în Italia erau înregistrate 571 225 de întreprinderi gestionate de imigranți, cu ritmul de creștere de 3,7 % într-un an (25,8 % în cinci ani) [31].

Într-un Raport CNEL, de rând cu accentuarea importanței întreprinderilor mici și individuale pentru sistemul economic italian, a fost subliniată semnificația antreprenariatului în creștere al imigrației în susținerea creșterii economice italiene, cu referințe la cazuri particulare de succes, aparținând anumitor etnii, în sectoare economice distincte [32]. Într-adevăr, într-o serie de regiuni, fenomenul afirmării antreprenorilor imigrați drept protagoniști, înrădăcinați profund în sectoarele productive locale, ajunge la o relevanță structurală evidentă [33].

De remarcat, că unul din factorii substanțiali ai activității antreprenoriale extracomunitare rezidă în posibilitatea ameliorării propriilor condiții sociale, urmare a dificultăților resimțite în legătură cu accesul pe piața muncii [34]. Din acest motiv, constată experții, devenirea micro-întreprinderilor „străine”, conjugată cu dezvoltarea antreprenariatului italian, favorizează atenuarea eventualelor diferențe, atribuite particularităților de natură etnică, confesională și socioculturală. „Strategia rezistenței” [35, p. 19], fiind conștientizată, se manifestă drept o pârghie a împlinirii. De fapt, inițiativa antreprenorială, constată experții, este o „componentă firească a procesului de integrare a imigranților” [36, p. 124], exprimată în evoluția muncitorului, care, asimi-

lând experiența profesională, se consideră capabil de a urca scările carierei prin inițierea propriei afaceri, adică a unui mod existență ce comportă fie o îmbunătățire a venitului, fie constituie o oportunitate, pentru a-și justifica permisul de sejur. În orice caz, este evidentă emanciparea persoanei de la condiția de angajat la cea de patron. Astfel, se produce integrarea/incluziunea mai mult sau mai puțin plenară a persoanei în țesutul economic și social al țării-gazdă. O integrare care generează rezultate palpabile în dezvoltarea economică: întreprinderile gestionate de imigranți contribuie, conform datelor statistice, cu mai mult de 85 milioane de euro la crearea a 6,1 % din valoarea adăugată la scara națională [37, p. 7]. Posibil, este un răspuns destul de elocvent la percepția-stereotip care persistă încă printre italieni, prejudecata, că aportul economic al imigranților ar fi inutil pentru Italia [38, p. 41]. Oportunitățile antreprenoriatului străin sunt multiple – este de ajuns a considera, de exemplu, chestiunea reducerii șomajului și a sporirii numărului locurilor de muncă, apariția noilor servicii având drept grupuri-țintă, atât conaționali antreprenorului, cât și populația locală [39], posibilitatea de construire a „punților” de legătură (economice, dar și sociale, culturale) cu țările de origine, de atragere a noilor investiții, stabilirea relațiilor orientate spre fortificarea conviețuirii multiculturale și interacțiunea socială și economică, valabile atât pentru comunitățile imigrante, cât și în cazul realităților locale.

Totodată, având în vedere faptul că majoritatea imigranților aparțin categoriei de forță de muncă necalificată, trebuie de menționat că aceștia reprezintă o sursă de forță de muncă ieftină, contribuind la menținerea unor prețuri mici și la crearea de profituri substanțiale în anumite sectoare: construcții, agricultură. Oricum, prezența antreprenorilor imigranți în peisajul economic italian ilustrează pregnant rolul acestora drept actori ai schimbării (atât în țările de origine, în special pe seama remitențelor, cât și în țările-gazdă) [40, p. 43].

Mai mult decât atât, activitatea lor contribuie substanțial la internaționalizarea businessului, fie și, pentru moment, preponderent în sectorul întreprinderilor mici și mijlocii, întreprinderi de dimensiuni reduse, individuale sau cu un număr mic de angajați. Toate acestea, în ansamblu, formează, metaforic vorbind, valoarea adăugată a migrației [41].

Migrația reprezintă o dimensiune importantă a globalizării, iar dinamica sa este tot mai conectată la modificările survenite în structurile sociale și în economia globală. Această tendință a migrației internaționale este caracteristică în prezent pentru toate zonele lumii [42, p. 54], iar motivațiile și mijloacele de a migra sunt mai numeroase decât oricând în istoria omenirii.

Printre factorii care determină proliferarea migrației pot fi enumerați:

- Creșterea disparităților regionale [43, p. 129]. Potrivit Raportului ONU Human Development Report 2016, în timp ce în țările dezvoltate Indicele Dezvoltării Umane (acest indice ierarhizează țările lumii în baza estimării integrate a trei vectori: venituri, sănătate și educație) a crescut, la nivelul unora dintre țările în curs de dezvoltare s-a înregistrat o diminuare fără precedent a acestui indicator: un număr de 19 țări dintre acestea au avut în 2015 un Indice al Dezvoltării Umane mai mic decât în perioada precedentă [44, pp. 202-205].

- Presiunea factorului demografic [45]. În timp ce în majoritatea țărilor dezvoltate numărul populației înregistrează o tendință descrescătoare, în țările sărace tendința este inversă. O astfel de evoluție, combinată cu nivelul ridicat de sărăcie și cu inegalitățile crescânde între venituri, creează premisele intensificării migrației internaționale.

- Criza globală a locurilor de muncă. Dacă în țările dezvoltate șomajul s-a redus în ultimii ani, în cele în dezvoltare acesta a rămas stabil sau chiar a crescut ca urmare a restructurării economice [46, p. 1]. Dar aproape 200 de milioane de persoane sunt afectate de șomaj la nivel global. Mai mult de 40% din cei ce muncesc activează având venituri volatile, în condiții nefavorabile, cu acces redus la protecția socială și nivel ridicat de insecuritate a locurilor de muncă [47, p. 1]. Cea mai ridicată rată a șomajului se înregistrează în Orientul Mijlociu și Africa (aproximativ 12 %, comparativ cu circa 6 % în unele țări industrializate [48, pp. 5-10]).

- Segmentarea piețelor muncii în țările dezvoltate. Fenomenul s-a produs preponderent în acele sectoare de activitate în care populația autohtonă a refuzat activitățile slab plătite sau cu grad ridicat de risc care au fost asumate de imigranți [49, p. 56].

- Catastrofele naturale și dezastrele ecologice au determinat și determină și în prezent oamenii să emigreze în căutarea unor condiții de viață și muncă mai prienece.

- Descoperirea de noi resurse naturale. Motivată de nevoia de consum sau de dorința de a avea mai mult decât alții, descoperirea de noi resurse naturale a constituit frecvent în istoria omenirii un motiv pentru migrație [50, pp. 227-228].

- Deteriorarea mediului politic în unele țări, conflicte armate și ciocniri interetnice. Fluxurile migraționale nu depind doar de condițiile economice ale unei țări, ci și de regimurile politice ale acestora. Oamenii preferă să trăiască în țări în care libertatea de exprimare și drepturile omului sunt exprimate și respectate.

Guvernele multor țări în curs de dezvoltare încurajează, explicit sau implicit, migrația forței de muncă din diferite motive: emigrarea oferă locuri de muncă, uneori bine plătite, persoanelor care nu își găseau loc de muncă în propria țară, sau celor care caută un loc de trai mai bun decât în țara de origine. Există și țări în care sistemele educaționale produc un număr mult mai mare de specialiști decât au nevoie economiile lor. În acest caz, migrația ajută la reducerea șomajului în aceste țări și, implicit, la reducerea presiunii sociale asupra guvernelor acestora. Pot fi întâlnite și cazuri când guvernele anumitor țări încurajează emigrarea anumitor grupuri etnice sau a disidenților politici.

Emigrarea pe scară largă are costuri importante: țările de origine pierd posibilitatea de a conta pe cetățenii proprii în procesul intern de producție, dar în schimb primesc alte beneficii.

Analizând consecințele economice ale migrației ale țărilor-sursă, de observat accentuarea ideii de dezvoltare și creștere economică a acestor țări. Migrația și dezvoltarea se influențează reciproc. Este adevărat că aceste raporturi nu sunt întotdeauna predictibile.

Pe termen lung, dezvoltarea economică rapidă în țările sărace poate avea ca rezultat reducerea presiunilor asupra migrației. Creșterea economică, pe de o parte, creează noi locuri de muncă, oferă forței de muncă oportunități mai bune de angajare, iar guvernelor resursele necesare pentru investiții în educație, sănătate, infrastructură și servicii so-

cale, reduce diferențele de venituri înregistrate în țările dezvoltate și cele în dezvoltare, toate acestea reducând fluxurile de emigrare în aceste țări. Pe de altă parte, dezvoltarea economică are totuși ca efect creșterea tendinței de emigrare.

Până în prezent, se pare că încă nu există un răspuns explicit și categoric la întrebarea cu privire la efectele produse în lumea contemporană de procesele migraționale (dar poate nici nu putem pretinde o interpretare univocă a unui fenomen atât de complex ca migrația în contextul globalizării?...). Cert însă este că specialiștii au ajuns la un consens doar în privința faptului că globalizarea reprezintă un proces atotcuprinzător ce vizează nu numai viața economică, ci și toate laturile existenței umane.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Al-Rodhan Nayef R.F., Stoudmann Gérard. Pillars of Globalization. Genève: Editions Slatkine, 2008.
2. Globalization: A Brief Overview / International Monetary Fund. Washington: IMF Publications, 2008.
3. Castles Stephen, Miller Mark J. Age of migrations. London: Palgrave, 1993.
4. Castles Stephen, De Haas Hein, Miller Mark J. Age of migrations. Fifth edition. London: Palgrave Macmillan, 2014.
5. Schatzer Peter. Global Migration Trends – An Era of International Migration. In: International Migration. Boulder: Lynne Rienner Publishers Inc., 2001.
6. Held David, McGrew Antony, Goldblatt David, Perraton Jonathan. Transformări globale. Politică, economie și cultură. Iași: Polirom, 2004.
7. World Migration Report 2000. Geneva: International Organization for Migration, 2000.
8. World Migration Report 2018. Geneva: International Organization for Migration, 2018.
9. Khalef Al-Shawaf Ali Mohammed, Khalid Almsafir Mahmoud. Globalization, a catalyst for migration: benefits for the host country and the country of origin. In: The Business and Management Review, 2014, Vol. 4, N 4, pp. 129-136.
10. Extended Migration Profile of the Republic of Moldova. 2009–2014. Analytical Report. Chișinău: International Organization for Migration, Mission to Moldova, 2016.
11. Triulzi Umberto. Globalizzazione e immigrazione: opportunità o conflitti? In: Europa e Mezzogiorno, 2006, N 54, pp. 41-48.
12. Zamagni Stefano. Migrazioni, Multiculturalità e Politiche dell'Identità, in Serviziomigranti, 2001, N 2, pp. 3-8.
13. Caselli Marco. Trying to Measure Globalization: Experiences, critical issues and perspectives. Dordrecht: Springer Publications, 2012.
14. Borjas George J. Immigration and Globalization: A Review Essay. In: Journal of Economic Literature, 2015, N 53 (4), pp. 961–974.
15. Van Naerssen Ton, Spaan Ernst, Zoomers Annelies (Eds). Global Migration and Development. Abingdon: Routledge, 2008.
16. Castles Stephen. Migration and Community Formation under Conditions of Globalization. In: International Migration Review, 2002, Vol. 36, Issue 4, pp. 1143–1168.
17. Stalker Peter. Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration. London: Lynne Rienner Publishers, 2000.
18. Goldin Ian, Cameron Geoffrey, Balarajan Meera. Exceptional People: How Migration Shaped Our World and Will Define Our Future. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
19. Ibidem.
20. Miron Denisa. Chiar e șoc: câte miliarde trimit românii din străinătate acasă. [On-line]: https://www.stiripe-surse.ro/chiar-e-oc-cate-miliarde-trimit-romanii-din-strainatate-acasa_983370.html (Accesat 23.03.2018).
21. Edwards Sebastian, Magendzo Igal I. Dollarization and economic performance: What do we really know? În: International Journal of Finance & Economics, 2003, Vol. 8, Issue 4, pp. 351-363.

22. Moldova în TOP 10 țări cu cele mai mari remitențe din lume. Lider detașat în Europa. În: Independent, 11 octombrie 2017.
23. Republica Moldova ocupă locul cinci în lume la capitolul dependență de remitențe. [On-line]: <http://radiochisinau.md/republica-moldova-ocupa-locul-cinci-in-lume-la-capitolul-dependenta-de-remitente---13945.html>.
24. Gli stranieri nel mercato del lavoro in Italia. Settimo rapporto annuale. Roma: Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali, 2017.
25. Gli stranieri nel mercato del lavoro in Italia. Settimo rapporto annuale. Sintesi delle principali evidenze. Roma: Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali, 2017.
26. Carovani Chiara. Migranti e lavoro: una ricerca sfata alcuni falsi miti. [On-line]: https://altreconomia.it/migranti-lavoro-ricerca-sfata-falsi-miti/?gclid=EAlaIqobChMlj9-VhLSb2gIVDE8YCh0ncQ1YEAAYASAAE-gluUPD_BwE (Accesat 30.03.2018).
27. Il valore dell'immigrazione / Fondazione Leone Moressa. Milano: Franco Angeli, 2015.
28. Garofoli G. New Firm Formation and Regional Development: The Italian Case. În: Regional Studies, 1994, Volume 28, Issue 4, pp. 381-393.
29. Il valore dell'immigrazione. Op. cit.
30. Vitali Giampaolo, Michelangelo Filippi, Manello Alessandro. Local factors and small firms of non-EU immigrants / CERIS Working Paper 201214. Moncalieri (TO): Institute for Economic Research on Firms and Growth, 2012.
31. Oltre 571 mila imprese immigrate in Italia, una „componente strutturale”. [On-line]: <http://www.redattoresociale.it/Notiziario/Articolo/559217/Oltre-571-mila-impres-immigrate-in-Italia-una-componente-strutturale> (Accesat 29.03.2018).
32. Il profilo nazionale degli imprenditori immigrati in Italia. Raport CNEL. Roma: CNEL, 2011.
33. L'immigrazione che intraprende. Nuovi attori economici in provincia di Torino / FIERI (Forum Internazionale ed Europeo di Ricerche sull'Immigrazione), Camera di Commercio Industria Artigianato e Agricoltura di Torino. Torino: Camera di Commercio di Torino, 2008.
34. Allasino Enrico, Reyneri Emilio, Venturini Alessandra, Zincone Giovanna. La discriminazione dei lavoratori immigrati nel mercato del lavoro in Italia / International Migration Papers. Geneva: International Labour Office, 2004.
35. Raportolmmigrazione e imprenditoria – 2016. Roma: Centro Studi e Ricerche IDOS, 2016.
36. Il valore dell'immigrazione. Op. cit.
37. L'economia dell'immigrazione. / Fondazione Leone Moressa. Buletin, 2015, februarie.
38. Il valore dell'immigrazione. Op. cit.
39. Montanari Arianna (Ed.). Migration Flows Feeding to Business Internationalization. Roma: Rubettino, 2010.
40. Top barriers and drivers to SME internationalization. / Report by the OECD Working Party-non SMEs and Entrepreneurship. – Paris: OECD, 2009.
41. Moraru Victor. Valoarea adăugată a migrației. Italia și Republica Moldova. În: Современные миграционные процессы: состояние и основные формы / Материалы международной научной конференции, Тирасполь, 17 декабря 2015 года. – Кишинев: Международная Организация по Миграции, Миссия в Республике Молдова, 2016, pp. 109-112.
42. Stoica Ionel. Tentația migrației: necesitate și oportunitate într-o lume globalizată. București: Editura Militară, 2011.
43. Erdeli Liliana, Dumitrache Liliana. Geografia populației. București: Editura Corint, 2001.
44. Human Development Report 2016 / Human Development for Everyone. New York: UNDP, 2016.
45. Bansak Cynthia, Simpson Nicole B., Zavodny Madeline. The Economics of Immigration. Oxford, UK: Routledge, 2015.
46. World Economic Situation and Prospects. Monthly Briefing 2018, N 111.
47. World Employment Social Outlook –Trends 2018. Geneva: International Labour Office, 2018.
48. Briggs Teinye, Nte Ngboawaji Daniel. Migration and Labour market Challenges of West african immigrants with Finnish Qualifications in Helsinki, Finland. În: International Journal of Applied Research and Studies, 2015, Vol. 4, issue 2, pp. 1-19.
49. Stoica Ionel. Op. cit.
50. Neagu Silviu (Coord.). Geografia economică mondială. București: Editura Meteor Press, 2003.

**TRĂSĂTURILE FUNDAMENTALE ALE CONCEPTULUI
DE NEUTRALITATE PERMANENTĂ AL REPUBLICII MOLDOVA:
DIMENSIUNEA FUNCȚIONALĂ**

**THE MAIN FEATURES OF THE CONCEPT OF PERMANENT
NEUTRALITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
FUNCTIONAL DIMENSION**

**Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
veaceslav.ungureanu@gmail.com**

Rezumat

Poziționarea geopolitică a Republicii Moldova în contextul extinderii Alianței Nord-Atlantice denotă faptul că importanța pentru securitatea europeană este redusă, iar existența conflictului din raioanele de est și fragilitatea instituțională se dovedesc a fi impedimente substanțiale în calea prezenței politice sporite a Organizației Nord-Atlantice. Pentru Republica Moldova, care este un stat mic/putere mică cu potențial militar redus și cu o capacitate economică limitată, neutralitatea permanentă se dovedește a fi o constrângere în realizarea deplină a reformelor în domeniul securității naționale și, totodată, o oportunitate pentru reflecție în contextul lumii globalizate. Reforma sectorului de securitate națională a Republicii Moldova necesită o abordare pragmatică și acțiuni concrete prin a ține cont de conjunctura geopolitică, mediul regional și subregional de securitate, precum și de interesul național. Elementul esențial care a servit drept bază pentru fundamentarea și instituționalizarea securității naționale a Republicii Moldova este statutul de neutralitate permanentă, care generează o instabilitate pluridimensională și necesită a fi reevaluat în contextul noilor amenințări, riscuri și vulnerabilități cu care se confruntă Republica Moldova, diminuarea cărora poate fi realizată prin modificarea statutului geopolitic regional al țării, utilizând mecanismele integraționiste de orientare euroatlantică.

Cuvinte-cheie: conjunctură geopolitică, stat-tampon, zonă-tampon, securitate națională, securitate regională, concept de neutralitate, statut de neutralitate, neutralitate permanentă, stat neutru, amenințări, riscuri, vulnerabilități.

Summary

Within the context of the North-Atlantic Alliance's enlargement, the geopolitical location of the Republic of Moldova reveals diminished importance of the European security, and the conflict in the Eastern districts and institutional fragility prove to be essential impediments for increased political presence of the North-Atlantic Organization. For the Republic of Moldova that is a small state/ small power with a reduced military potential and a limited economic capacity, permanent neutrality proves to be a constraint for full implementation of the reforms in the national security area and, at the same time, an opportunity for reflection within a globalized world. The reform of the national security sector of the Republic of Moldova needs a pragmatic approach and concrete actions to take into account the geopolitical conjuncture, security regional and sub-regional environment, as well as national interest. The core element that used to be a basis to substantiate and institutionalize national security of the Republic of Moldova is the permanent neutrality status that generates a multidimensional instability and has to be reassessed in the light of the new threats, risks and vulnerabilities faced by the Republic of Moldova, which can be diminished by modifying the regional geopolitical status of the country using the Euro-Atlantic oriented integration mechanisms.

Keywords: geopolitical conjuncture, buffer-state, buffer-zone, national security, regional security, concept of neutrality, status of neutrality, permanent neutrality, neutral state, threats, risks, vulnerabilities.

Conceptul de neutralitate a fost adoptat de către unele state urmărind obiectivul de a se ține departe de război, pe parcursul perioadei în care războiul era un instrument principal de promovare a politicii militare expansioniste. Însă nu întotdeauna neutralitatea a asigurat protejarea țărilor cu acest statut. Nefiind respectată, în cele mai dese cazuri, inviolabilitatea teritorială se solda cu ocuparea forțată a teritoriului de către statele beligerante ca, ulterior, acest teritoriu să fie utilizat pentru acțiuni militare ofensive împotriva statelor vecine. Actualmente, fenomenul globalizării a redus substanțial din importanța conceptului neutralității în contextul amplificării interdependenței relațiilor dintre state în domeniul asigurării securității internaționale, dar și de faptul încălcării normelor dreptului internațional de către marile puteri garante ale neutralității, astfel subminând din temelie ideea neutralității, precum și diminuând valoarea și utilitatea acesteia. Totodată, relevanța neutralității s-a atenuat și în sensul că nu mai oferă o protecție în fața principalei amenințări în adresa securității naționale ca exploatarea slăbiciunilor interne prin intermediul unor mijloace mai sofisticate decât războiul, limitând oportunitățile de a beneficia de avantajele oferite în condițiile apărării colective și securității cooperative.

M. Wight exprimă supoziția determinării statutului de *stat-tampon* al țării de către adoptarea la nivel de stat a politicii de neutralitate. Nici o putere nu este în stare să și realizeze politica externă fără a se baza pe alte puteri, chiar dacă acestea sunt neutre. Rivalitățile locale dintre puterile minore sunt eliminate sau susținute de presiunea concurenței valorificării intereselor geopolitice ale marilor puteri, în așa mod ca micile puteri să fie reduse la o *zonă-tampon* între marile puteri, aceasta fiind reproducă la o scară mai largă în aranjamentele dintre marile puteri. Expertul specifică că un *stat-tampon* este o putere slabă între două sau mai multe state mai puternice, menținut sau chiar creat cu scopul reducerii conflictului dintre ele. O *zonă-tampon* este o regiune ocupată de una sau mai multe puteri slabe aflate între două sau mai multe puteri de forță, care este definită ca fiind un *vid de putere*. Fiecare putere de forță va avea un interes vital de a împiedica alte puteri să controleze *zona-tampon* și va realiza acest interes în două moduri, corespunzător forței sale. Va căuta să mențină *zona-tampon* neutră sau independentă, ori să stabilească propriul ei control, care poate conduce la anexarea, pe termen lung, a *zonei-tampon* și convertirea ei într-o regiune de frontieră. Din acest punct de vedere, *statele-tampon* pot fi împărțite, în linii mari, în *oscilante*, *neutre* și *satelite*. *Oscilante* sunt statele a căror politică este încurajarea prudentă a rivalității dintre vecinii ei puternici. *Neutre* sunt statele fără nici o politică externă activă, sperând să rămână neobservate. *Satelite* sunt statele a căror politică externă este controlată de o altă putere. Dacă statul mai slab a cedat formal acest control printr-un tratat, încât prin lege și în fapt a renunțat la o parte din suveranitatea sa, este cunoscut ca fiind un protectorat. Treccerea de la statutul de stat oscilant la cel neutru, de la statutul de stat neutru la cel aliat, de la statutul de stat aliat la cel satelit, este obscură și incertă. În opinia sa, fluctuațiile de putere ale actorilor majori determină situația geopolitică în majoritatea *zonelor-tampon* definindu-le ca fiind instabile și ambigue. O politică adoptată de o mare putere pentru a păstra neutralitatea unui *stat-tampon* poate fi percepută de rivalii săi ca o tranziție de

la statutul de *stat-tampon* la cel de satelit, ca în circumstanțe diferite *statul-tampon* să se transforme într-un bastion defensiv, fie ca o pistă de lansare pentru eventualele expansiuni[1, p. 165-169].

O. Serebrian susține că neutralitatea unui stat este manifestată prin politica de echidistanță a unei țări în raport cu părțile beligerante dintr-un conflict, iar în caz de pace, în raport cu blocurile militar-politice. Expertul distinge neutralitatea permanentă și neutralitatea temporară, care este declarată de un stat în momentul declanșării unui conflict și valabilă pe durata acțiunilor militare în raport cu părțile beligerante. La rândul ei, neutralitatea permanentă poate fi autoasumată, cazul Republicii Moldova, sau impusă de un acord internațional, cazurile Austriei, Finlandei etc., actualmente conceptul de neutralitate pierzând tot mai mult din semnificație[2, p. 191].

Specificăm că reforma sectorului de securitate națională a Republicii Moldova necesită o abordare pragmatică și acțiuni concrete prin a ține cont de conjunctura geopolitică, mediul regional și subregional de securitate, precum și de interesul național. Elementul esențial care a servit drept bază pentru fundamentarea și instituționalizarea securității naționale a Republicii Moldova este statutul de neutralitate permanentă, care generează o instabilitate pluridimensională și necesită a fi reevaluat în contextul noilor amenințări, riscuri și vulnerabilități cu care se confruntă Republica Moldova, diminuarea cărora poate fi efectuată prin modificarea statutului geopolitic regional al țării, utilizând mecanismele integraționiste de orientare euroatlantică. Pentru Republica Moldova, care este un *stat mic/putere mică* cu potențial militar redus și cu o capacitate economică limitată, neutralitatea permanentă se dovedește a fi o constrângere în realizarea deplină a reformelor în domeniul securității naționale și, totodată, o oportunitate pentru reflecție în contextul lumii globalizate. Cert este că Republica Moldova trebuie să acorde mai mare atenție cercetării academice a componentelor securității naționale și identificării resurselor privind asigurarea acestora în contextul modificării prin extindere a conceptului de securitate care se dovedește a fi un fenomen complex și multidimensional.

Ținem să subliniem, ca și în cazul oricărui alt stat mic, analiza problemelor legate de securitatea Republicii Moldova nu poate fi înscrisă în cadrul unui model metodologic universal. O serie de factori geopolitici și de variabile specifice îi conferă particularități deosebite. Astfel, au fost adoptate un set de acte legislative care stabilesc statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova (la 29.07.1994 Constituția Republicii Moldova, la 22.05.2008 Concepția Securității Naționale și la 15.07.2011 Strategia Securității Naționale), elaborarea cărora a fost determinată de schimbările conjuncturii geopolitice regionale. Documentele stabilesc statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova, ceea ce presupune că țara noastră nu este parte și nici nu va intra în blocuri militare, nu va participa la acțiuni militare și nu va admite prezența pe teritoriul său a unor trupe militare și armamente străine, statutul de neutralitate permanentă fiind principiul de bază și piatra de temelie a asigurării funcționalității sistemului de securitate națională a Republicii Moldova. V. Lupan este de părerea că, dacă Republica Moldova a inclus neutralitatea în documentele care fundamentează și instituționalizează securitatea națională a Republicii Moldova având drept scop retragerea trupelor rusești din raioanele de est, iar Federa-

rația Rusă insistă consecvent pe neutralitatea Republicii Moldova urmărind obiectivul că aceasta nu va deveni membră a Alianței Nord-Atlantice. Republica Moldova, dacă își dorește un viitor european, care îi este oferit de Uniunea Europeană sau chiar de Organizația Nord-Atlantică, egal cu cel al altor state membre, nu poate fi doar un consumator al securității. Fiind deja o sursă de insecuritate pentru Uniunea Europeană, Republica Moldova va trebui să-și asume un rol mai serios și să înceapă să devină și un furnizor de securitate. Aceasta ar fi o abordare europeană a securității[3].

Conform lui W. Thompson, orice stat care tinde să acționeze ca actor politic suveran în relațiile internaționale trebuie să întreprindă măsuri pentru propria securitate și să plătească pentru ele. Aceasta este o năzuință costisitoare, și încercând de a o promova de unul singur este și mai costisitor, decât atunci când un stat s-ar afilia la o înțelegere de securitate colectivă. Asigurarea securității naționale și integrității teritoriale de unul singur, pentru statele mici cum este Republica Moldova, este în majoritatea cazurilor o afacere imposibilă[4, p. 616-617]. O.Knudsen abordează noțiunea de neutralitate prin prisma opțiunii de acomodare. Potrivit acesteia, neutralitatea se solicită din partea unui stat vecin pentru a garanta că nu va fi lansat niciun atac asupra marii puteri de pe teritoriul statului vecin. Republica Moldova nu este vecinul imediat al Federației Ruse, fiind separată de o suprafață semnificativă a teritoriului ucrainean. Cererea neutralității Republicii Moldova de către Federația Rusă este mai curând determinată de intenția Federației Ruse de a nu permite Republicii Moldova aderarea la Alianța Nord-Atlantică, deoarece ar diminua vulnerabilitățile curente ale Republicii Moldova. Federația Rusă impune neutralitatea Republicii Moldova în scopul de a preveni plecarea ei sub umbrela protectoare a Occidentului[5, p. 63-65]. C.Hemmer și P. Katzenstein sunt de părere că există o explicație suplimentară de ce Federația Rusă ar dori să prevină aderarea Republicii Moldova la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord și Uniunea Europeană. Federația Rusă dorește să mențină regionalismul cu rădăcini sovietice ce atașează Republica Moldova de Federația Rusă prin legături economice, politice și socioculturale, manifestând îngrijorarea că aderarea Republicii Moldova la Organizația Nord-Atlantică va diminua treptat din influența acestui regionalism[6, p. 575].

În accepția lui V. Pleșca, fiecare țară cu statut de neutralitate permanentă trebuie să-și propună o formă proprie a neutralității care să răspundă necesităților de ordin intern și extern ale statului și poate să se modifice în timp. În opinia sa, Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova reflectă în mod explicit evaluarea generală a mediului de securitate pe plan național și internațional în care operează Republica Moldova[7]. Această părere este împărtășită și de N.Osmochescu, care consideră că neutralitatea permanentă a Republicii Moldova constituie un element esențial al securității naționale precum și un element al securității colective în Europa[8, p. 183]. V. Lupan nu este de acord cu aceste supoziții, în opinia sa neutralitatea Republicii Moldova nu a produs rezultatul scontat de retragere a trupelor ruse și de soluționare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, pornind de la faptul că ar trebui să urmărim evoluțiile internaționale și să fim pregătiți pentru riscurile și amenințările în schimbare[3]. Potrivit lui A. Rácz, prevederile Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova

nu sunt capabile să răspundă adecvat la situația de securitate cu care actualmente se confruntă Republica Moldova. Prin acceptarea unui statut de neutralitate permanentă, Republica Moldova, prin definiție, exclude chiar și posibilitatea unei cooperări mai strânse cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, ceea ce limitează instrumentele de interacțiune și finalitatea cooperării propriu-zise[9]. În opinia lui S. Troebst, care face o analogie între situațiile de securitate ale Georgiei și Republicii Moldova, susținând că în termeni militari Republica Moldova nu poate face față capacităților militare ale Federației Ruse. Deși un scenariu maximal negativ nu amenință direct Republica Moldova, necesitatea integrării țării într-un sistem stabil de alianță militară este condiția esențială pentru protejarea contra unor riscuri potențiale și curente legate de securitatea Republicii Moldova[10]. J. Bugajski susține că neutralitatea nu mai emite un semnal de independență și libertate în acțiuni. Aceasta presupune o vulnerabilitate deosebită față de presiunile exercitate de Federația Rusă, izolare și pierderea suveranității[11]. G. Istvan este de părere că în condițiile geopolitice actuale neutralitatea nu asigură securitatea statului la parametri înalți. În opinia sa, neutralitatea nu mai este percepută ca un concept valid și aplicabil, care ar totaliza interesele unei națiuni într-o lume în care competiția ideologică a Războiului Rece a luat sfârșit[12]. În accepția lui L.Movchanyuk, proclamarea neutralității poate intensifica potențialele aspirații ale statelor vecine vizavi de teritoriul acestui stat, deoarece, în caz de conflict, acesta nu va fi apărat de nimeni[13]. J. Sherr în reflecțiile sale pune la îndoială presupusele merite pentru care Republica Moldova ar fi dispusă atât de ușor să renunțe la forțele sale armate care întotdeauna au constituit un atribut de bază al unui stat suveran[14]. I. Chifu este sceptic în privința posibilității statului ce se află la periferie sau în *zona-tampon* între două blocuri să-și poată asigura securitate prin sine însuși și prin garanții de neutralitate[15]. I. Mastac exprimă opinia că statutul de neutralitate permanentă prevede abținerea statului de la aderarea la blocuri sau alianțe militare. Totodată, fiecare stat, și mic, și mare, poartă o anumită responsabilitate privitor la menținerea stabilității și securității atât proprii, cât și regionale, internaționale etc. Dar având în vedere că armata este element de bază în menținerea stabilității și securității statelor, cu atât mai mult crește responsabilitatea statelor neutre pentru întreținerea trupelor militare proprii în scopul asigurării statutului lor de neutralitate[16, p. 8]. R. Gorincioi demonstrează falsitatea promotorilor neutralității ce se axează pe compararea Republicii Moldova cu situația geopolitică și geostrategică a altor state neutre din Europa, susținând că nici unul din statele neutre din Europa nu se confruntă cu problema secesionismului, a instabilității politice, economice și puternicii presiuni rusești[17].

I. Chifu acreditează opinia că Republica Moldova nu poate să-și asume singură propria securitate, din mai multe motive: absența capacităților mature de securitate și, implicit, a forțelor de securitate și apărare, precum și dimensiunile reduse în raport cu vecinii și actorii interesați; situația contemporană care exclude posibilitatea asigurării securității unui stat de sine stătător, cu excepția marilor puteri geopolitice, cu capacități militare și de securitate majore; poziția de frontieră geopolitică a Republicii Moldova; existența pe teritoriul țării a trupelor militare ruse, toate soluțiile negociate și convenite privind retragerea acestora dovedindu-se ineficiente. Această realitate este

reflectată în Concepția de Securitate Națională a Republicii Moldova, potrivit căreia o posibilitate pentru consolidarea securității o constituie aranjamentele de securitate bilaterale și multilaterale. Consiliul Europei și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa nu garantează gradul necesar de securitate, cazul Georgiei și Ucrainei a arătat, în mod evident, faptul că principiile suveranității și integrității teritoriale pot fi sfidate cu ușurință. Celelalte aranjamente regionale sunt favorabile dezvoltării stării de securitate, dar nu o garantează. Republica Moldova acceptă modelul de securitate în cadrul unei *zone-tampon* între cele două blocuri geopolitice, stare agreată de către cele două părți aflate în competiție/confruntare, dar este complet contraindicată în cazul statelor din zona respectivă. Motivul principal al neaplicabilității acestui model îl constituie presiunea constantă exercitată asupra acestor state din partea competitorilor [18, p. 31-32].

Este important de subliniat că Federația Rusă nu acceptă actuala ordine mondială, unipolară, deoarece este, în opinia autorităților centrale ruse, „instabilă și amenințată de conflicte”, exprimându-și preferința pentru o lume multipolară. Există regiuni în care Federația Rusă are interese privilegiate, acestea fiind sfere de influență, care includ Georgia, Ucraina, Republica Moldova precum și alte state vecine din Europa și Asia, dar și regiuni în care are dreptul de a sancționa orice modificare de securitate sau de a sancționa schimbările ce-i afectează interesele, iar aici pot fi incluse și state din Organizația Tratatului Atlanticului de Nord și Uniunea Europeană, precum Țările Baltice, Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, România și Bulgaria. Potrivit reacțiilor la instalarea scutului antirachetă sau a celor referitoare la dislocarea bazelor militare ale Alianței Nord-Atlantice în proximitatea spațiului pontic, Federația Rusă Rusia își întărește escadrila aeriană din Crimeea cu bombardiere strategice și desfășoară complexe de rachete capabile să transporte încărcătură nucleară, pentru a echilibra balanța militară cu sistemul de apărare antirachetă de la Deveselu. Autoritățile centrale ale Federației Ruse consideră că viitorul relațiilor internaționale ar depinde de partenerii și prietenii Rusiei, care au de ales în a-i recunoaște drepturile și privilegiile de a acționa unilateral în sfera sa de influență geopolitică, context precedat de divergențele în privința amplasării sistemului de apărare antirachetă în România și Polonia. În timp ce Statele Unite ale Americii își motivează intenția prin necesitatea de apărare a aliaților în fața pericolului iranian, Federația Rusă face referire la ultimul Acord al marilor puteri cu Iranul privind programul nuclear. Suntem de părere că perioada de confruntare între Federația Rusă și Occident (SUA, NATO, UE) va dura atât timp cât Rusia va avea resurse să o susțină, perioadă în care situația a degenerat în confruntări armate în zona de frontieră a Organizației Nord-Atlantice/Uniunea Europeană și Federația Rusă, în special în Ucraina, iar potențialele zone de conflict armat ar putea fi declanșate în Republica Moldova, Georgia și Azerbaidjan.

I. Chifu analizează tipul politicii de neutralitate a Republicii Moldova, bazată pe concepția și soluția de asigurare a securității naționale, precum și modul în care se încadrează această realitate în prevederile și normele ce consacră neutralitatea permanentă, aplicând teoriile a două școli: *normativistă*, care este una riguroasă, exactă, tradițională, ce judecă regulile și legile în litera și spiritul lor, și *funcționalistă*, care pune în prim plan modul real de funcționare în practică a normelor, a raportului de forțe politice și

a echilibrului de context, deci a unei libertăți de interpretare a normelor și de nuanțare a interpretărilor pe realitățile curente. Expertul este de părere că Republica Moldova și-a propus două modele de neutralitate cea elvețiană și cea finlandeză, în contextul unei politici bivectoriale, cu un balans între Est și Vest. În primul caz, motivația vine de la simbolistica de imagine a Elveției, stat prosper și bine pregătit militar, situat în Centrul Europei, acceptat drept negociator internațional și care și-a consacrat această neutralitate ca valoare adăugată a neutralității Elveției pentru unitatea statului, cu referire directă la situația secesionismului din raioanele de est ale Republicii Moldova. În cel de-al doilea caz, modelul Finlandei, din 1955 care a devenit neutră pentru a-și prezerva independența față de URSS, balansând între Tratatul cu Uniunea Sovietică, care o lăsa în sfera de influență rusă, și legea neutralității, nerecunoscută de către Uniunea Sovietică până în 1989. Dificultatea majoră a poziției vine din opțiunea afirmată, lansată programatic și normată prin lege, a integrării europene. Deși la nivelul acțiunii lucrurile sunt departe de o situație coerentă care să justifice această opțiune, la nivel normativ și declarativ, integrarea în Uniunea Europeană ca obiectiv este evident incompatibilă cu neutralitatea permanentă, proclamată constituțional. I. Chifu reiterează în acest sens că la data adoptării neutralității permanente, Republica Moldova nu a fost în situația de a reprezenta, în fapt, o neutralitate permanentă și nu a fost consacrată ca atare niciodată. Mai mult, nici statul în sine nu a denunțat, schimbat sau amendat cadrul juridic care blochează consacrarea neutralității, așa cum prevede explicit art. 11 din Constituția Republicii Moldova, ce reglementează tipul de neutralitate promovat, care este o permanență nedefinită presupus tradițională. Mențiunea faptului că nu permite dislocarea de trupe militare ale altor state este o referință directă la neutralitatea militară, dar acest lucru nu exclude conținutul din primul alineat care se referă la neutralitatea politică. Prin urmare, Republica Moldova prin neutralitatea sa permanentă neargumentată, nedezbătută public, proclamată constituțional și nesanționată internațional, nu este și nu a fost niciodată un stat neutru permanent și nici un stat neutru militar, ci, la limită, un stat nealiniat [19, p. 15-16].

V. Juc susține că securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condițiile integrării euroatlantice. Fără îndoială, amendarea prevederilor constituționale ce se referă la statutul de neutralitate permanentă (art. 11 (1) și 142 (1)) prezintă în sine un proces complex, anevoios și de lungă durată, care solicită voință politică, eforturi de caracter internațional, transformări la nivel conceptual, menținerea dialogului permanent cu partenerii europeni, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficiile și costurile de integrare, activități care s-ar solda cu elaborarea și implementarea unei strategii de integrare euroatlantică a Republicii Moldova. În același timp, abrogarea statutului de neutralitate permanentă nu presupune expres integrarea euroatlantică a Republicii Moldova, însă calitatea de stat membru al Alianței Nord-Atlantice este în măsură cel mai eficient să-i asigure securitatea națională, în contextul că Organizația Tratatului Atlanticului de Nord s-a dovedit a fi cea mai viabilă organizație în materie de asigurare a securității și se asociază nu numai cu dimensiunea politico-militară, ci o pondere semnificativă revine politicilor investiționale, în domeniul ecologiei și al cercetărilor științifice [20, p. 207-208].

I. Chifu precizează în contextul ordinei de idei reliefate de V. Juc că un stat neutru este obligat să-și asigure singur securitatea națională și apărarea teritoriului. Din acest punct de vedere, chiar admitând că neutralitatea proclamată a Republicii Moldova ar fi și recunoscută, însă între obligațiile statelor care recunosc neutralitatea (sau garanțiilor neutralității) nu intră garanții privind apărarea suveranității, a integrității teritoriale a statului dacă este amenințat, garanții privind securitatea statului respectiv sau sprijin pentru recuperarea unor asemenea drepturi pierdute de statul în sine. Neutralitatea nu este nici soluție de securitate, nici angajament pentru rezolvarea de către comunitatea internațională/garanți a unor probleme ale statului în cauză, cum sunt trupe străine pe teritoriul său, secesionism, nu scutește statul neutru și nu reprezintă un transfer către eventualii garanți, a obligațiilor de a respecta angajamentele luate ca stat neutru neadmiterea de trupe străine pe teritoriul său. Din punct de vedere oficial, Republica Moldova nu a reușit să formuleze o soluție de securitate credibilă, din contra, formula demilitarizării teritoriului și păstrării doar a unui contingent pentru participarea la misiuni internaționale nu doar contrazice neutralitatea permanentă, consacrată juridic, dar nici nu oferă comunității internaționale o soluție credibilă de securitate pentru ca neutralitatea permanentă proclamată să fie credibilă. În cazul Elveției și Finlandei, ambele state care au fost luate drept modele în declarația despre neutralitatea Republicii Moldova, au armate puternice și soluții de securitate credibile. Demilitarizarea, în sensul eliminării complete a trupelor militare, înseamnă incapacitatea de a asigura apărarea statului de unul singur. În cazul Republicii Moldova, acest lucru face necredibilă proclamarea neutralității, presupunând că în timp de conflict armat sau în caz de agresiune cineva trebuie să intervină, totodată, generând și o vulnerabilitate care se poate transforma în risc sau chiar amenințare la adresa statelor vecine, acestea fiind obligate, în consecință, să planifice și să aloce resurse și forțe pentru a contracara această amenințare a unui stat lipsit de capacități credibile de apărare la hotarele statelor vecine. Prin urmare, adoptarea neutralității permanente de către Republica Moldova nu este consecința unei strategii sau a unei argumentații solide, urmărindu-se de fapt cedarea responsabilității apărării și asigurării securității statului în exterior și neasumarea costurilor acestei obligații a statului[19, p. 17].

D. Dungaci este de părere că la Summitul Organizației Tratatului Atlanticului de Nord din 4-5 septembrie 2014 din Țara Galilor, în contextul securității regionale din Europa de Sud-Est au fost adoptate decizii care se vor materializa, inclusiv și pentru Republica Moldova, astfel beneficiind de un statut de partener privilegiat al Alianței Nord-Atlantice, respectând statutul de neutralitate pe care îl are în prezent Republica Moldova afirmând suficiența eforturilor pentru integrarea euroatlantică. Potrivit expertului, actualmente Republica Moldova nu își poate asigura securitatea națională, dat fiind faptul că statutul de neutralitate nu determină calitatea capacităților militare de care are nevoie Republica Moldova, care sunt la un nivel aproape inutilizabil. Un stat care își asumă un statut de neutralitate va trebui să cheltuiască mai multe resurse financiare decât un stat membru al Organizației Nord-Atlantice. Neutralitatea costă extrem de mult și Republica Moldova este un stat neutru care nu a cheltuit suficiente mijloace financi-

are pentru reforma armatei naționale. Pentru realizarea acestei reforme, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord va trimite experți în Republica Moldova și nu va ajuta în mod direct cu surse financiare sau echipamente militare, dar va fi mai mult o formă de protecție, în condițiile situației tot mai tensionate din Europa de Sud-Est[21].

Se impune de precizat că neutralitatea permanentă proclamată unilateral de Republica Moldova n-a fost negociată, recunoscută și garantată de marile puteri pornind de la obiectivul major: realizarea necesității asigurării securității naționale, dar s-a purces la autoproclamarea și menținerea acestui statut doar prin propria voință, care n-a contribuit, până în prezent, la realizarea scopului strategic urmărit, și anume la soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova prin evacuarea trupelor, armamentelor, munițiilor și echipamentului rusesc, astfel neutralitatea fiind sfidată și depreciată de prezența forțelor militare străine pe o parte din teritoriul său, chiar dacă provizoriu se află sub controlul autorităților secesioniste. Deși a încălcat permanent statutul de stat neutru al Republicii Moldova, Federația Rusă sprijină menținerea acestei calități prin descurajarea autorităților centrale și manipularea societății cu relațiile de cooperare cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, solicitând, totodată, obținerea garanțiilor din partea Republicii Moldova că nu va deveni stat membru al acestei entități politico-militare și urmărind realizarea intereselor geopolitice în regiunea Europei de Sud-Est. Conceptul de neutralitate postrăzboi rece este în strânsă interacțiune cu relațiile geopolitice ale marilor puteri și evoluția mediului geostrategic de securitate regională care conferă conceptului o dimensiune conjuncturală, imprimând o incertitudine referitor la asigurarea securității naționale. Exemplu elocvent este statutul de neutralitate permanentă al Republicii Moldova, care reprezintă o vulnerabilitate la adresa securității naționale, diminuând capacitatea de prevenire și contracarare a noilor riscuri și amenințări cu caracter permanent în schimbare. Astfel, Republica Moldova, devenind o sursă de insecuritate latentă și fiind determinată de contextul geopolitic regional, încearcă să elimine toate constrângerile în aprofundarea relațiilor de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică, asumându-și un rol important în arhitectura de securitate europeană, astfel devenind un partener predictibil și furnizor de securitate regională.

Reflectând asupra statutului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova și contribuției acestuia la procesul de asigurare a securității naționale, reliefăm distingerea a trei curente de opinii. Primul vizează menținerea statu-quo-ului neutralității Republicii Moldova în plan internațional și acceptarea tacită a nerespectării pregnante de către Federația Rusă a acestui statut prin păstrarea trupelor, armamentelor, munițiilor și echipamentului în raioanele de est ale Republicii Moldova, iar în plan național – nealiniearea la politicile oricărei organizații politico-militare și neparticiparea la nici o acțiune militară indiferent de caracterul acesteia: fie exerciții militare, fie misiuni de pacificare, astfel autoizolându-se pentru a se axa pe propriile resurse și propriul potențial privind asigurarea securității naționale, totodată pledând pentru demilitarizarea țării sau pentru o armată numeric redusă, oferindu-i doar calitatea de atribut statal. Cel de al doilea curent prevede oportunitatea de consolidare a securității naționale prin promovarea neutralității în cadrul politicii externe în scopul recunoașterii de către comunita-

tea internațională și garantarea de către marile puteri a respectării acesteia, acceptând relațiile de cooperare cu Organizația Nord-Atlantică în limita statutului de neutralitate precum și participarea la misiunile de pacificare, astfel amplificând capabilitatea și interoperabilitatea armatei naționale și sporind numărul militarilor în așa fel ca Republica Moldova să contribuie la securitatea regională în calitate de partener predictibil. Al treilea curent de opinii se referă la acțiunile diplomației populare privind inocularea în gândirea societății postsovietice a unor concepte noi de asigurare a securității naționale, menite să zdruncine stereotipurile formate în perioada războiului rece și, ulterior, demararea acțiunii de renunțare la statutul de neutralitate permanentă al Republicii Moldova și aderarea la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, care, eminent, va contribui la fortificarea securității naționale. Alianța Nord-Atlantică fiind unica organizație politico-militară cu un potențial militar major de a reacționa operativ pentru apărarea statelor membre în eventualitatea expunerii acestora unor provocări. Statutul de neutralitate permanentă fiind perceput ca o stare perimată, care nu reflectă dinamica transformărilor relațiilor internaționale, reconfigurarea contextului geopolitic și capacitatea de interacțiune eficientă pentru combaterea noilor riscuri și amenințări în adresa securității internaționale/naționale este considerat o constrângere în procesul de modernizare a sistemului de securitate națională.

Promotorii primelor două curente sunt de părerea că fiecare țară cu statut de neutralitate permanentă trebuie să-și propună o formă proprie a neutralității, care să răspundă necesităților de ordin intern și extern ale statului și cu posibilitatea de a fi adaptată la noile replieri geostrategice ale mediului regional de securitate, astfel determinând capacitatea statului de a riposta împotriva provocărilor curente în adresa securității naționale. De asemenea, neutralitatea permanentă este considerată o oportunitate și un element esențial în asigurarea securității naționale a Republicii Moldova, precum și o componentă indispensabilă în edificarea sistemului de securitate europeană. În cadrul acestui sistem, gradul de interacțiune dintre statele cu statut de neutralitate cu statele membre ale Organizației Nord-Atlantice este unul înalt, care este determinat de angajamentele asumate de către marile puteri în calitate de garant al securității statelor cu statut de neutralitate, precum și statele neutre, la rândul său, generând securitate regională, amplificând interoperabilitatea dintre state, astfel contribuind la consolidarea securității regionale. În opinia susținătorilor conceptului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova, modelul statelor neutre din Europa poate servi drept exemplu de referință în procesul oficializării și obținerii garanțiilor privind respectarea neutralității și asigurării, în caz de necesitate, a apărării militare, în baza unui tratat din partea statelor terțe, care poate fi preluat și implementat în cazul Republicii Moldova.

Apologetii curentului trei acreditează supoziția că neutralitatea nu este capabilă să răspundă adecvat la situația de securitate națională cu care actualmente se confruntă Republica Moldova. Prin acceptarea unui statut de neutralitate permanentă, Republica Moldova exclude, prin definiție, inclusiv și posibilitatea unei cooperări mai profunde cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, ceea ce limitează instrumentele de interacțiune și finalitatea cooperării propriu-zise. Necesitatea realizării dezideratului privind

protejarea Republicii Moldova de riscuri și amenințări asimetrice și hibride în adresa securității naționale este condiția esențială de integrare într-un sistem stabil de alianță militară. În prezent, statutul de neutralitate permanentă, adoptat și susținut unilateral, reprezintă un blocaj și nu mai oferă posibilitatea Republicii Moldova de a acționa pe cont propriu, liber și independent, ci presupune doar o vulnerabilitate majoră față de presiunile exercitate de marile puteri geopolitice, soldându-se cu izolare și pierderea suveranității. În condițiile actuale de redimensionare a sferelor de influență geopolitică, neutralitatea nu mai asigură securitatea statului la parametri înalți și nu mai este percepută ca un concept valid și aplicabil ce ar totaliza interesele unei națiuni într-o lume în care competiția ideologică a războiului rece a luat sfârșit. De remarcat că proclamarea neutralității poate intensifica potențialele aspirații ale statelor vecine în raport cu teritoriul acestui stat, deoarece, în caz de conflict, acesta nu va fi apărat de nimeni. În acest context, se pune la îndoială corectitudinea politicii conform căreia Republica Moldova ar fi dispusă să renunțe la forțele sale armate care întotdeauna au constituit un atribut de bază al unui stat suveran, susținând că fortificarea acestora determină nivelul de asigurare a dimensiunii militare a securității naționale. Susținătorii acestui curent manifestă scepticism și în raport cu posibilitatea Republicii Moldova, poziționată geopolitic în *zona-tampon* între două blocuri politico-militare, să-și poată asigura securitatea cu propriile resurse și prin garanții de neutralitate. Avansarea ideii privind justificarea analogiei neutralității Republicii Moldova cu neutralitatea statelor din Europa ca cea mai reușită soluție de asigurare a securității naționale este combătută de protagoniștii conceptului de integrare a Republicii Moldova în Organizația Nord-Atlantică, reliefând deosebirea situației geopolitice a acestor state, precedată de reconfigurarea intereselor geostrategice ale marilor puteri și respectarea de către acestea a neutralității statelor europene precum și inexistența problemelor secesioniste pe teritoriile statelor neutre din Europa, dar și nivelul de stabilitate politică, economică și socială – toate împreună formând o diferență considerabilă dintre statutul de neutralitate al Republicii Moldova și cel al statelor europene.

Considerăm că modelele de neutralitate elvețiană, austriacă, suedeză sau finlandeză, la care deseori se face referință, nu mai sunt actuale și nici nu pot fi comparate cu cel propus Republicii Moldova de către Federația Rusă. Acceptarea de către Republica Moldova a unui statut de neutralitate permanentă, care prin definiție exclude posibilitatea unei cooperări mai consolidate cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, ar limita instrumentele de interacțiune, ce se vor solda cu diminuarea capacității de apărare și oportunităților de asigurare a securității naționale. În același timp, Republica Moldova, declarându-se stat neutru, este parte componentă a sistemului internațional de securitate colectivă, beneficiind de pachetul de asistență privind consolidarea capacității de apărare și securitate, urmare a Rezoluției Summitului Alianței Nord-Atlantice din 2014, participând cu contingente militare la operațiunile de menținere a păcii și securității în *zonele fierbinți* alături de alte state neutre europene, care, în consecință, nu sunt neutre în chestiunile legate de pacea mondială, contribuind efectiv la fortificarea securității internaționale.

V. Juc accentuează că pentru a asigura respectarea neutralității Republicii Moldova, se impune, mai întâi de toate, dar nu numai, ca Federația Rusă să-și onoreze angajamentele asumate și să evacueze trupele, armamentele, munițiile și echipamentul neîntârziat, ordonat și complet de pe teritoriul ocupat. În același timp, efectele benefice așteptate din realizarea neutralității autoproclamate s-au dovedit a fi iluzorii, dat fiind că însuși proiectul a fost conceput și dezvoltat ca un model ideal și autosuficient, pe motivul că această calitate nici nu reprezintă o formulă consacrată internațional, nici nu are o explicație concretă. Statutul de neutralitate, consfințit constituțional, nu asigură în regim automat securitatea națională a Republicii Moldova, iar rezultatul cel mai important se dovedește a fi neparticiparea la procesele de cooperare militară din cadrul Comunității Statelor Independente. Securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condițiile integrării euroatlantice. Amendarea prevederilor constituționale ce vizează statutul de neutralitate permanentă prezintă în sine un proces complex, anevoios și de lungă durată, solicitând voință politică, consens național, eforturi din partea comunității internaționale, transformări esențiale la nivel conceptual, menținerea dialogului permanent cu partenerii europeni, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficii și costuri de integrare, activități care s-ar solda cu elaborarea și implementarea unei strategii de integrare euroatlantică. Calitatea de stat membru al Organizației Nord-Atlantice ar putea să-i asigure securitatea națională, în contextul în care, actualmente, organizația dată este cea mai viabilă în materie de securitate[20, p. 207].

Așadar, poziționarea geopolitică a Republicii Moldova în contextul extinderii Alianței Nord-Atlantice denotă faptul că importanța pentru securitatea europeană este redusă, iar existența conflictului din raioanele de est și fragilitatea instituțională se dovedesc a fi impedimente substanțiale în calea prezenței politice sporite a Organizației Nord-Atlantice. Chiar dacă prioritar asigurarea securității naționale revine factorilor interni, potențialul calității statutului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova este unul redus, fiind oportună asistența externă, urmărind obiective de factură atât internă, cât și externă, pentru a nu permite proliferarea instabilității. Grație Curții Constituționale, care prin Hotărârea nr.14 din 02.05.2017 privind interpretarea art. 11 din Constituția Republicii Moldova admite participarea Republicii Moldova la sisteme colective de securitate, asemenea sistemului de securitate al Națiunilor Unite, la operațiuni de menținere a păcii și operațiuni umanitare care ar impune sancțiuni colective împotriva agresorilor și infractorilor de drept internațional, și nu este considerată o contradicție cu statutul de neutralitate, dar din contra, va spori implicarea Republicii Moldova în asigurarea securității internaționale, fiind eliminat impedimentul de ordin juridic. În același timp, Republica Moldova este interesată în materializarea unui cadru amplu de relații mult mai dezvoltat și cu structurile euroatlantice, care ar constitui nu doar un factor de stabilizare instituțională, dar și un instrument-cheie de modernizare și de implementare a prevederilor Planului Individual de Acțiuni privind Parteneriatul Republica Moldova – NATO actualizat, reluând procesul reformelor democratice îndreptate spre consolidarea capacităților instituționale, inclusiv din domeniul securității naționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Wight M. *Politica de putere*. Chișinău: Editura ARC, 1998. 328 p.
2. Serebrian O. *Dicționar de geopolitică*. Iași: Editura Polirom, 2006. 344 p.
3. Lupan V. Peste un deceniu de neutralitate, mai mult de zece ani de cooperare cu NATO. În: <http://www.ape.md> (vizitat 21.04.2017).
4. Thompson W. R. *Democracy and Peace: Putting the Cart Before the Horse?* În: *International Organization*, 1996, vol. 50, nr. 1.
5. Knudsen O. F. *Did Accommodation Work? Two Soviet Neighbors 1964-1988*. În: *Journal of Peace Research*, 1992, vol. 29, nr. 1.
6. Hemmer C., Katzenstein P. J. *Why is There no NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and the Origins of Multilateralism*. În: *International Organization*, 2002, vol. 56, nr. 3.
7. Pleșca V. *Neutralitate permanentă, un pas înainte pentru integrarea europeană*. În: http://www.prisa.md/rom/comments_csn_plesca (vizitat 25.04.2017).
8. Osmochescu N. *Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale contemporane*. În: *Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale științifico-practice*. Chișinău: Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, 2008, vol. 2, p. 182-183.
9. Răcz A. *Securitatea Republicii Moldova*. În: <http://www.viitorul.org> (vizitat 24.01.2018).
10. Troebst S. *Securitatea Republicii Moldova*. În: <http://www.viitorul.org> (vizitat 24.01.2018).
11. Bugajski J. *Securitatea Republicii Moldova*. În: <http://www.viitorul.org> (vizitat 24.01.2018).
12. Istvan G. *Securitatea Republicii Moldova*. În: <http://www.viitorul.org> (vizitat 24.01.2018).
13. Movchanyuk L. *Securitatea Republicii Moldova*. În: <http://www.viitorul.org> (vizitat 24.01.2018).
14. Sherr J. *Moscova și Tiraspolul văd Procesul de Integrare Europeană a Republicii Moldova ca o contradicție cu statul de neutralitate*. În: <http://www.ape.md> (vizitat 26.01.2018).
15. Chifu I. *Securitatea regională în spațiul Ucraina – Republica Moldova – România. Trilogia reușitei: reforme, securitate și construirea bunăstării*. În: <http://www.docs.moldova.org> (vizitat 20.01.2018).
16. Mastac I. *Conceptul securității naționale a Moldovei pentru noul mileniu*. În: *Apărarea și Securitatea Națională a Moldovei*, 2001.
17. Gorincioi R. *Comentarii privind Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova*. În: <http://www.nato.md> (vizitat 25.01.2018).
18. Chifu I. *Modelarea opțiunilor de securitate ale Republicii Moldova*. În: *Infosfera*, 2009, nr. 2, p. 31-36.
19. Chifu I. *Neutralitatea între mit, imagine și realitate*. În: *Infosfera*, 2009, nr. 4, p. 9-17.
20. Juc V. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău: Tipografia-Sirius, 2011. 248 p.
21. Dungaciu D. *Securitatea Republicii Moldova. Neutralitatea costă extrem de mult*. În: <http://www.digi24.ro> (vizitat 26.04.2017).

**МИГРАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВЫ: ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ**
**MIGRATION IN MODERN POLITICAL PROCESS
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PROBLEMS AND TRENDS**

**Владимир БЛАЖКО, доктор хабилитат,
Институт Юридических и Политических Исследований
vblajco@mail.ru**

Rezumat

În articol sunt analizate particularitățile contemporane ale procesului de migrație și efectele sale asupra formării multiculturalismului în țările din Europa de Vest. Pe exemplul procesului de migrație în Republica Moldova, se atestă tendințe generale de dezvoltare a multiculturalismul în noile condiții politice de modernizare a societății contemporane.

Cuvinte-cheie: *globalizare, migrație, multiculturalism, politică socială.*

Summary

The article analyzes the peculiarities of the modern migration process and its influence on the formation of multiculturalism in the countries of Western Europe. On the example of the migration process of the Republic of Moldova, general trends in the development of multiculturalism are noted in the new political conditions of the modernisation of society.

Keywords: *globalization, migration, multiculturalism, social politics.*

Миграционные процессы являются неотъемлемой составляющей частью мирового социального прогресса. Именно миграция населения способствовала освоению новых территорий, появлению новых государств, формированию географического ландшафта континентов. В различные исторические периоды этот процесс имел особые причины и характеристики. Формировалось разнообразие видов: добровольная – недобровольная, легальная – нелегальная, возвратная – невозвратная, маятниковая, и форм: военно-завоевательная, экономическая, переселенческая и т.д. Сегодня международная миграция захлестнула страны как Восточной, так и Западной Европы. За пределами своих стран работают около 35 миллионов тружеников. Только за последние пять лет в Европу прибыло по различным статистическим данным официально зарегистрированных более 1 миллиона 800 тысяч беженцев. Реальную цифру мигрантов в Европейском Союзе пока никто точно назвать не может[1]

В международной миграции исследователи выделяют как объективно-положительные, так и отрицательные факторы. К первым относят: облегчение структурных региональных изменений в обществе, содействие вертикальной мобильности и повышение качества рабочей силы и т.п. К негативным факторам – усиление зависимости от мигрантов и осложнение ситуации на внутреннем рынке трудовой силы, блокировка внедрения трудосберегающих технологий, рост инфляции, нагрузка на социальные программы общества и т.п.

Во многих европейских государствах нет единого подхода к пограничному контролю, организации миграционного режима, законодательных основ легализации беженцев и т.п. К такому притоку рабочей силы не готовыми оказались

практически все государства Запада, а сам процесс создал непосильную нагрузку на их финансовую и социальную сферу. Многие страны, в том числе и высокоразвитые (Франция, Германия, Швеция, Италия и др.) вынуждены были пересмотреть свои расходы на социальную поддержку мигрантов, часть льгот сократить. Некоторые страны ЕС приняли меры для ограничения приема численности мигрантов (Венгрия, Чехия, Словакия и др.)

Миграция в настоящее время, по нашему мнению, носит двойственный характер: глобализационный и конфликтогенный («миграцию самовыражения» и «миграцию самовывживания»). Первый вид связан с процессами глобализации мирового пространства в экономике, политике, культуре и т.д. Глобализация определяется, прежде всего, как распространение рыночного капитализма на все страны мира, как свободное, «поверх государственных границ», перемещение материальных и финансовых ресурсов, экономическая иерархализация и специализация стран по природным, энергетическим и другим ресурсам. Второй вид, миграция выживания, формируется в результате войн, межэтнических и религиозных конфликтов возникших в Африке и странах Ближнего Востока, Южной Азии.

Сам процесс глобализации пока не получил унифицированного категориального определения. Философы, экономисты, политологи, социологи и ученые других отраслей науки по-разному, исходя из своих целей и задач, исследуют это сложное явление. Значительно больше существует экономических и политических исследований глобализации, чем в гуманитарной сфере. Социально-культурные преобразования во многих государствах, происходящие под ее влиянием, на наш взгляд, менее изучены.

Многие зарубежные исследователи отмечают, что глобализация в социально-культурном пространстве не означает уничтожение наций и национальных культур. Да, глобализация стирает межнациональные барьеры, и хотя приводит к некоторой утрате самобытности национальных культур, все же создает новую, «геокультурную субъектность». По поводу таких выводов существует много дискуссионных мнений. В цели нашего сообщения не входит подробно рассматривать все точки зрения. Поэтому мы остановимся лишь на воплощении мультикультурализма как процесса миграции и социаль-культурной адаптации мигрантов.

Неоспоримой истинной является то, что у людей разных культур отличаются взгляды на мир, существуют разные формы его восприятия и социальные практики преобразования. Поэтому толерантность и взаимопонимание в отношениях между людьми, преодоление национального эгоцентризма—это шаг не только к пониманию ценностей, идей, предпочтений, мировоззренческих установок иных культур, но и путь к самоопределению людей в границах собственной культуры.

В XX веке изменения, которые произошли в связи с распадом колониальной системы, рождением новых государств, привели к иному миропорядку, который способствовал в начале более активному взаимодействию культур в условиях постколониального периода, а позднее и процесса глобализации. Диалог культур, как вид новых взаимоотношений народов, перестает быть областью теоретиче-

ских исследований, он все острее ставит вопросы практического разрешения проблем, возникающих уже на глобальном уровне. Осознание многими государствами этих проблем, возникающими в связи с массовой миграцией людей и особенностями процесса глобализации, в каждой стране привело к появлению и внедрению в социальную жизнь понятия «мультикультурализм»

Термин «мультикультурализм» появился в Канаде в 60-х гг. XX века. Он отражал сложившееся состояние этнокультурного, расового, религиозного разнообразия населения страны. Официально он был признан в 1971 г., явившись своеобразным актом признания государственными институтами бесплодности ассимиляционной политики, направленной на гомогенизацию культурно многосоставного населения страны. Модель мультикультурализма, как процесса, предполагает легитимацию различных форм культурного разнообразия, которое определялось как «интеграция без ассимиляции». Это подразумевает, что в границах одного государства сосуществуют различные этнокультурные, конфессиональные и т.д. образования, имеющие право на публичную репрезентацию и сохранение своих особенных черт, образа жизни, продиктованного культурной спецификой. Вместе с тем, мультикультурализм – это также способ контроля и регуляции культурной мозаики страны посредством социальных механизмов. Они должны обеспечивать его долгосрочное функционирование: эгалитарную взаимность, добровольное самоопределение, свободу ассоциации и т.п.

Российские ученые В.А. Тишков, А.А. Борисова, А. И. Куропятник и др. уточнили эту категорию с точки зрения политической философии и этики, демографии, культуры, сферы социально-экономического и политического управления обществом. В работах этих авторов мультикультурализм стал определяться и как политика, направленная на сохранение и развитие в отдельно взятой стране, и в мире в целом, культурных различий и обосновывающая такую политику теория и идеология[2]

В современных исследованиях мультикультурализм противопоставляется концепции «плавильного котла», где предполагается слияние всех культур в одну. В качестве примеров можно привести Канаду, где культивируется подход к различным культурам как частям одной мозаики. В США традиционно провозглашалась концепция «плавильного котла», в котором формируется «некая особая американская культура», с разными корнями происхождения. В настоящее время в европейских странах более политкорректной признана концепция «салатницы», в которой все культуры находят свое равноправное существование, обогащая доминантную культуру принимающей страны. По мнению многих политиков, мультикультурализм должен представлять один из аспектов толерантности, заключающийся в требовании параллельного существования культур в целях их взаимного проникновения, обогащения и развития в общечеловеческом русле массовой культуры. Однако в практическом воплощении этого тезиса возникает много объективных причин и проблем.

В сегодняшней Европе миграцию, как результат глобализации, можно, хотя и с достаточной долей условности, охарактеризовать несколькими признаками. Она

определяет «качество» людских потоков: образование, профессиональную подготовку, схожесть религий и типов культур и т.д. Например, наибольшее число мигрантов из Молдовы находится в странах СНГ, (значительная часть в России, Украине и Белоруссии) - (60%). Ведь в советские времена разговорным русским языком свободно владели более 87% населения, а русскоязычная часть составляла более 36% жителей страны. Много наших специалистов работает в странах с родственной романской культурой (Италия, Испания, Португалия) – 40% и в Турции. Если учесть, что значительную часть активных мигрантов составляют представители национальных меньшинств (русские, украинцы, гагаузы, болгары) или из смешанных браков, то картина все более проясняется [3]. Здесь отмечается языковая и традиционно культурная близость жизни людей, в которой в значительной степени нормы и ценности культурных систем и религий совпадают с общеевропейскими. Профессионально мигранты довольно легко определяются в строительстве (51%), сфере домашних услуг (32%), транспорте (11%) и др. [4, 5]

Здесь нам хотелось бы уточнить, что характер миграции из Молдовы, за последние несколько лет, приобрел особые тенденции. На наш взгляд, он эволюционировал в иные формы: от «миграции выживания» до «миграции надежд и самоутверждения» и «миграции стабильности». Сделать такое предположение позволяет анализ статистических и социологических данных этого процесса. Во-первых, у нас в несколько раз уменьшилась маятниковая миграция, наши мигранты стараются на более длительный срок остаться для работы и проживания в принимающих странах. Во-вторых, средний возраст мигрантов из 40-45 лет снизился до 29,7 лет. Число таких мигрантов возросло за последние четыре года до 66 процентов. В третьих, численность граждан Молдовы подавших документы на предоставление убежища и получение гражданства с 2015 удвоилась [6] Более того, в миграционной статистике появились данные о выезде из страны людей пенсионного возраста («миграция стабильности») Ведь пенсия в нашей стране позволяет покрыть лишь 79 % прожиточного минимума. Изменился и рейтинг причин заставляющих наших граждан мигрировать. Если раньше на первом месте безоговорочно стоял «низкий уровень оплаты труда» (71,5%), то теперь называются и «низкий уровень жизни» (46%), и «отсутствие доверия к власти и перспектив развития» (38,5%), и «неудовлетворительные условия труда и развития бизнеса» (12,6%) коррупция (70%). Эти причины выявлены процессом сравнения жизни и трудового опыта за рубежом и условиями жизни и труда, в целом, в нашей стране. Эти факторы дают возможность проанализировать и скорректировать как законодательную сферу, так и социальную политику государства, направленную на минимизацию процесса миграции из страны. Ведь по данным Центра демографических исследований Национального института экономических исследований Молдовы из страны ежегодно уезжает более 30 тысяч человек. В их числе 28% выпускников вузов, т.е. страна теряет высококвалифицированную рабочую силу. [5,6,7]

Второй вид, «миграция выживания», привносит в традиционную европейскую культуру исторически устоявшиеся формы отношений, и особые, совершенно иные, самобытные культурные элементы, которые часто чуждые традиционной

европейской культуре. А сами мигранты по своему уровню образования, профессиональной подготовки, образу жизни не стараются быстро адаптироваться, а «самоутверждаются» протестным поведением и самоизоляцией. Как отмечал американский социолог Р. Эджертон: «В самых различных обществах, как городских, так и сельских, люди способны к сочувствию, доброте, даже любви, благодаря чему они достигают порой потрясающих успехов в преодолении вызовов природы. Но люди способны также порождать такие убеждения, ценности и социальные институты, из которых проистекают бессмысленная жестокость, ненужные мучения и фундаментальная глупость в отношении их близких, иных социумов, а также внешнего окружения, в котором они живут» [8, с.174] Противопоставление, исторически сложившихся систем культурных норм и ценностей неизбежно приводит к социальному конфликту. Особенно если возникает ситуация доказательства превосходства одной культуры над другой. В сегодняшней миграции быстрое изменение среды обитания не позволяет мигрантам легко адаптироваться к новым условиям жизни и приводит к многочисленным конфликтам в обществе.

Идея мультикультурализма выдвигается главным образом в экономически развитых странах современной Европы, где наблюдается значительный приток мигрантов. К сожалению, многие лидеры стран Западной Европы сегодня отмечают, что «политика мультикультурализма зашла в тупик». Например, Канцлер ФРГ А. Меркель отметила: «В начале 1960-х наша страна пригласила иностранных рабочих в Германию, и теперь они здесь живут. Некоторое время мы сами себя обманывали и говорили себе: «Они у нас не останутся, когда-нибудь они уедут», но так не произошло. И, конечно же, наш подход состоял в мультикультурализме, в том, что мы будем жить рядом и ценить друг друга. Этот подход провалился, совершенно провалился» [9]. Причин такого положения можно назвать много, так как они представляют целый комплекс проблем. Если в этом заявлении сделать акцент на слове «политика», то оно будет, на наш взгляд, абсолютно верным, с некоторым уточнением: «неэффективная или порочная политика». Если толерантность в этом процессе будет заменяться расовым, социальным или политическим неравенством, то ожидать мирного сосуществования народов, обогащения их культур не приходится. Ведь все «костры войн», пылающие сегодня в странах Востока, имеют не только экономические проблемы, но и социально – культурные, религиозные, идеологически-ментальные. Мирное сосуществование народов обязательно предполагает наличие у них общности интересов и целей социального прогресса, условий сохранения и развития самобытных национальных культур, в широком смысле слова, преодоление национального эгоцентризма и т.п. Диалог культур различных цивилизаций, как показывают исторические факты, возможен и необходим. Но для его утверждения нужны условия, когда каждый народ будет воспринимать других не как «чужих», «враждебных», «низших» по уровню развития, а как «иных», но равных, достойных всех прав и общечеловеческих ценностей, со своей самобытной культурой и бытом, со своим мировосприятием. Для такой общенародной глобальной цивилизации, и миграции населения, видимо, время созревания пока еще не наступило.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Мигранты в Европе в 2018 году: количество и статистика//emigrant.ru/spravocnaya/emigraciya/migrant-v-europe.html //Электронный вариант: (время доступа: 18. 02.2018).
2. Мультикультурализм как философско-политическая концепция//Электронный вариант :w.w.w.perspective info rus/gos/ multiculturalizm.....(время доступа 6. 02. 2018) См.:Н.Большова Мультикультурализм: провал или кризис// Элетронный вариант: .w.wmgimo.ru/nevs/experts/document 215823(время доступа 6 февраля 2008).
3. Миграция разных поколений..//Электронный вариант://http.:medium.com/Moldova Plus/Миграция разных поколений..(время доступа 6. 02. 2018).
4. Политика и практика регулирования миграции а условиях современных вызовов//Материалы научно-исследовательской конфренции-Тирасполь.- 2017, с. 175.
5. В. Мошняга Регулирование трудовой миграции в Республике Молдова: основные этапы и специфика.//https://ibn.idsi.md/sites default/files/imag_file/Regulirovanie.....pdf.
6. Эксперты: в Молдове через 23 года никого не останется //Электронный вариант //http://ru sputnik.md/society/2017.02.11/11201360/volodova-naselenie-migracia-demografia-problemy/ html.
7. Провал внутренней политики и массовая миграция населения: итоги 2017 в работе Правительства Молдовы.// Электронный вариант /bloknot-moldova/md/ntws/proval vnutrenney politiki i massovaya migratsia (время доступа 17. 01. 2018).
8. Эджертон Р.Традиционные верования и практики: действительно ли одни лучше, чем другие?- В Культура имеет значение. М.: Московская школа политических исследований, 2002,с.174.
9. Меркель заявила о провале мультикультурализма в стране// Электронный вариант://w.w.w.bbc.com./russian/internat.210/10/1010/10-merkel_multiculturalism..... faile... (время доступа 06.02. 2018).
10. Analiza situației populației. Raportul analitic / Coord. de ediție O. Gagauz. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016,p 176.
11. Gagauz O. Impactul migrației forței de muncă asupra relațiilor familiale.//Transformări demografice și socioeconomice ale populației. Actualități și viitor, conf. Inter. Chișinău, 2007, p. 169-175.
12. Tabac T. Migrația populației din Republica Moldova în Germania în anii 1992-2016. În: Creșterea Economică în condițiile globalizării. Sesiunea științifică: Dinamica populației și calitatea potențialului uman: conferința internațională științifico-practică, 12-13 octombrie 2017, Chișinău. Ediția a XII-a. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: INCE, 2017,p. 133-141.

PUTEREA BIROCRATICĂ ÎN CONTEXTUL MODERNIZĂRII POLITICE A STATULUI REPUBLICA MOLDOVA

THE BUREAUCRATIC POWER IN THE CONTEXT OF THE POLITICAL MODERNISATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Pantelimon VARZARI, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
panvarzari@gmail.com

Rezumat

În articol este examinată relația putere birocratică – modernizare politică prin prisma aprofundării democratizării societății. Se întreprinde o analiză a noțiunilor de putere birocratică și modernizare politică, noțiuni necesare în dezvăluirea unor probleme cu care se confruntă Republica Moldova în procesul de reformare democratică a societății. Se demonstrează că, consolidarea bunei guvernări și funcționalitatea instituțiilor democratice depind în mod direct nu numai de puterea elitistă, ci și de puterea birocratică, care este reprezentată de corpul funcționăresc al sistemului politico-administrativ. O atenție sporită se atrage asupra faptului că provocarea birocratică și dilema tehnocratică stau, de regulă, în fața unor guverne de criză politică sau de imagine, iar cazul Republicii Moldova este destul de elocvent în acest sens. Se ajunge la concluzia că, constituirea unei birocrății raționale și transformarea acestei birocrății ierarhizate, nepersonificate și specializate (ca trei principii fundamentale ale birocrăției moderne enunțate de M. Weber) într-un sistem dominant de conducere și control eficient, este un obiectiv major pentru toate sistemele politico-administrative contemporane, în special pentru cele tranzitive.

Cuvinte-cheie: putere birocratică, putere elitistă, modernizare politică, tranziție democratică, buna guvernare, birocrație, provocare birocratică, dilemă tehnocratică, Republica Moldova.

Summary

The article examines the relations between the bureaucratic power and political modernization through the perspective of society democratization advancement. An analysis of the concepts of bureaucratic power and political modernization is made, concepts which are necessary to apply while revealing some problems faced by the Republic of Moldova in the process of democratic reformation of society. It is demonstrated that the consolidation of good governance and the functionality of democratic institutions depend directly not only on the elitist power but also on the bureaucratic power which is represented by the functional body of the politico-administrative system. An increased attention is drawn to the fact that the bureaucratic challenge and the technocratic dilemma are usually faced by the governments of political or image crisis, and the case of the Republic of Moldova is quite eloquent in this respect. It is concluded that the establishment of a rational bureaucracy and the transformation of this hierarchical, unselfish and specialized bureaucracy (as three fundamental principles of M. Weber's modern bureaucracy) into a dominant system of effective leadership and control is a major objective for all political systems -administrative, but especially transitive ones.

Keywords: bureaucratic power, elitist power, political modernization, democratic transition, good governance, bureaucracy, bureaucratic challenge, technocratic dilemma, Republic of Moldova.

Dezvoltarea societății contemporane, aflată în permanentă evoluție și transformare, se produce prin intermediul modernizării politice. Aceasta din urmă, fiind un aspect al schimbărilor sociale generale, reflectă mecanismul de perfecționare și, totodată, de „restartare” a funcționării sistemului politico-administrativ (specific, îndeosebi, pentru „noile” democrații din spațiul postsovietic) în direcția democratizării profunde a societății. În acest sens, provocarea modernității a determinat schimbarea radicală a instituțiilor politice (organizații și proceduri politice), a ordinii politice (sistemul de organizare și conducere a unei societăți), a relațiilor de putere (modalități și mecanisme de acțiune, exprimându-se în modul guvernării), însă rolul decisiv în acest proces al modernizării ca formă socială a schimbării îi aparține puterii politice și deținătorilor acesteia, adică elitei politice, precum și puterii birocratice. Cu alte cuvinte, este vorba de două categorii sociale, a căror reprezentanți dețin și influențează puterea (politică și administrativă), aceștia încercând să convingă societatea prin diverse modalități și mijloace aplicarea proiectului de guvernare.

Dacă într-un studiu de-al nostru am examinat relația dintre puterea elitistă și modernizarea politică [1, p. 41-52], în acest articol propunem drept scop de a analiza o altă relație (strâns legată de relația tridimensională putere elitistă – modernizare politică – putere birocratică prin prisma paradigmei noi de guvernare), și anume – relația putere birocratică – modernizare politică.

Nu vom stăruii asupra esenței și semnificației paradigmei dezvoltării și modernizării politice, însă câteva postulate conceptuale sintetice ale unor autori de referință le vom reproduce. Literatura de specialitate occidentală a încercat să surprindă, în mod cât mai amplu, semnificațiile modernizării politice ca fenomen și ca proces. Astfel, S. Huntington în lucrarea „Ordinea politică a societăților în schimbare” (1968) identifică trei modele / variante ale modernizării prin care au trecut SUA și Europa Occidentală începând cu sec. XVIII: raționalizarea autorității (centralizarea puterii), diferențierea structurilor (sociale, politice și economice) și extinderea participării politice a populației, care, în virtutea lărgirii conștiinței politice și participării politice, pot produce dispariția vechilor modele de autoritate și alterarea instituțiilor politice tradiționale, existente [2, p. 109-133; 3].

Politologul italian D. Fisichella este unul dintre autorii de referință în literatura politologică, care analizează noțiunea de modernizare politică din perspectiva relației tridimensionale: schimbare – dezvoltare – modernizare, specificând că dezvoltarea este o specie a genului „schimbare”, iar aceasta din urmă cuprinde cel puțin șapte aspecte (modul, profunzimea, direcția, conținutul, timpul, locul originii și plasarea istorică). Dezvoltarea politică constă în funcționarea statului-națiune sau în dezvoltarea juridică și administrativă, în mobilizarea și participarea de masă sau în construcția democrației, însă „modernizarea” (cu toate dimensiunile ei – politică, economică, culturală) nu înseamnă numai „occidentalizare”. Modernizarea, ținând cont atât de trăsăturile comune menționate, precum și de elementele ce specifică dimensiunile ei diverse, poate fi definită drept un tip de dezvoltare aparținând unei faze istorice ce se caracterizează: pe plan cultural, prin secularizare, printr-un rol strategic sporit al științei, prin expansiunea învățământului; pe plan economic, prin industrializare, urbanizare, redistribuire a

venitului național, printr-un rol expansiv al tehnologiei; pe plan politic, prin apariția și consolidarea unui *modernizing leadership*, adică a unei clase diriguitoare care își atribuie funcția de a opera cu ajutorul instrumentelor politice în scopul modificării structurilor sau culturilor politice tradiționale, urmărind obiectivul centralizării puterii, precum și cel al participării/mobilizării populare. Altfel spus, susține Fisichella, „noțiunea de schimbare este cea care ține de general și ea poate fi socială, politică, economică, culturală. Ajungem apoi la dezvoltare (la fel, politică, socială, economică, culturală), care este o *species a genus*-ului schimbare. Modernizarea, la rândul ei, este acea specie a dezvoltării care aparține unei perioade istorice determinate” [4, p. 110]. Concluzia la care se ajunge este că noțiunile de schimbare, dezvoltare și modernizare politică nu sunt *apriori*. Formele pe care le îmbracă una sau alta le combină și pe celelalte, fiindcă nu este posibil ca o schimbare politică să apară în istorie fără o dezvoltare și modernizare politică.

Tematica modernizării politice și cea a democratizării a devenit una majoră pentru autorii occidentali începând cu perioada interbelică și continuată cu insistență în cea postbelică*, dar și pentru cercetătorii din spațiul postcomunist după anii '80 ai sec. XX, pentru că noile state apărute în Europa Centrală și de Sud-Est în cel de-al „treilea val al democrației” (S.P. Huntington) se întâlnesc iminent cu multe probleme referitoare la practica democratică, probleme specifice și pentru „noile” democrații din arealul postsovietic, inclusiv și pentru Republica Moldova. La fel, vom specifica faptul că teoria modernizării politice apare în cadrul științelor politice în anii '50-'60 ai secolului trecut, bazându-se, în principal, pe studiile lui M. Weber (*Economie și societate*, 1922), K. Mannheim (*Ideologie și utopie*, 1929) și J. Schumpeter (*Capitalism, socialism și democrație*, 1942) [6], dar și pe lucrările lui G. Almond, D. Powell, S. Verba, L. Pye, D. Apter, S. Lipset, S. Huntington, D. Fisichella etc., așa încât teoria modernizării a devenit pentru unii autori autohtoni una complementară sau chiar echivalentă studiilor tranzitologice [7, p. 20-23]. Modernizarea politică, fiind un aspect al modernizării sociale generate, exprimă și reflectă mecanismul de perfecționare a funcționării sistemului politic în direcția democratizării. Cu referire la țările din spațiul postsovietic, evoluția lor de la totalitarism spre democrație actualizează problema creării unui sistem politic modern, cu instituții politice specializate capabile să-și realizeze eficient funcțiile sale specifice și să rezolve mai multe probleme cu care se confruntă societatea tranzitivă. În acest sens, se menționează, pe bună dreptate, că procesul modernizării politice se transpune în practică în diferite modalități și mecanisme de guvernare democratică [8].

Practica social-politică a țărilor occidentale arată că modernizarea complexă, inclusiv cea politică, este un proces anevoios și contradictoriu. Succesul lui depinde de competența puterii politice și profesionalismul puterii birocratice, de existența liderilor

* Pentru profesorul de științe politice de la Universitatea din Sheffield, Marea Britanie, J. Grugel, studiile democratizării sunt situate în cadrul teoriilor mai generale ale schimbării sociale, fiind astfel un domeniu vast și interdisciplinar, pentru că încercarea de a înțelege de ce apare democrația, de ce uneori are succes, iar alteori eșuează i-a făcut pe specialiști să oscileze între și dincolo de granițele disciplinare ale științei politice, relațiilor internaționale, filosofiei politice, sociologiei istorice și economiei [5, p. 35-41, 57-76].

politici capabili să asigure prin diverse mecanisme politice de conlucrare guvernarea democratică și să îmbine rațional consensul și compromisul. În acest context, cazul Republicii Moldova este unul deosebit. Istoria politică recentă a țării noastre probează faptul că ea este dominată de procesul modernizării politice (la moment, a unei „modernizări întârziate”, reflectorii) în contextul unei tranziții democratice prelungite și „paralizante” (termenul îi aparține cercetătorului român Nicolae Filipescu [9, p. 13-14]), căreia îi sunt specifice anumite caracteristici deloc entuziasmante (societate atomizată, sistem de partide neomogene și fără de o reprezentativitate reală la nivelul grupurilor și categoriilor sociale, scindarea clasei politice referitoare la vectorul dezvoltării țării, încredere scăzută în elita politică guvernantă din partea populației, societate civilă imatură, lipsa clasei de mijloc, existența unor clivaje politice profunde, prezența crizelor politice sistemice, precum și a blocajului instituțional în procesul decizional în contextul apariției după prezidențialele-2016 a celor doi poli de putere – o majoritate parlamentară declarată pro-europeană și un Președinte orientat pro-eurasiatic*), iar cu referire la „războiul” instituțional dintre ramurile puterii de stat fără vreo coabitare instituțională vom remarca doar faptul că tensiunile permanente și crescânde între liderii Executivului (Președintele țării și Primul ministru) în ultima perioadă de timp, cu implicații grave în cadrul celorlalte puteri ale statului (Parlament și justiție), precum și în spectrul politic, în general în societate, aduc prejudicii grave țării în aspectul aplicării reformelor modernizatoare pe plan intern și imaginii ei pe plan extern.

Transformările democratice începute după 1991 în Republica Moldova și care, din punct de vedere politic, decurg destul de rapid, dar parțial și, sub multe aspecte, superficial. Multe elemente-cheie ale modernității (economie de piață, constituție democratică ce prevede separarea și controlul reciproc al puterilor, sistem politic pluralist, legislație civilă și cea penală modernă etc.) sunt amestecate cu unele elemente specifice regimului totalitar (importanța informală a ierarhiei funcționale și deci a statusului social, permanența relației patron-client, atașamentul față de unele valori perimate etc.), componente ce aparțin și altor țări postsovietice [11].

Modernizarea politică, desfășurându-se sub lozincile democratizării și liberalizării, poate deveni un „revirement al democrației” (expresia îi aparține politologului francez J.-Fr. Revel, membru al Academiei Franceze [12]) și pentru Republica Moldova. Modernizarea complexă a sociumului se află într-o relaționare directă cu reînnoirea continuă a întregului sistemul politic și a celui administrativ, inclusiv a reformării elitei politice naționale și a aparatului birocratic, funcționăresc.

Dacă modernizarea, fiind un proces complex și de durată, este inevitabilă și pentru Republica Moldova, firește, apar unele întrebări deloc retorice de genul: Cine sunt actorii modernizării? Cum o realizează? Care este locul elitei politice și rolul birocrăției în procesul reformelor democratice modernizatoare? Cine are nevoie de democrație? (la ultima întrebare, subsemnatul a încercat să răspundă printr-un studiu aparte [13, p. 50-61]).

* Pe parcursul anului 2017 șeful statului nu a promulgat 23 de acte legislative, dintre care 15 au fost reexamine de Legislativ [10].

Puterea elitistă, așa cum menționează politologul român P.D. Bordeiu, aduce în prim-plan elitele care devin dominante la toate nivelurile și structurile executive, legislative și judecătorești [14, p. 154], acestea reprezentând acel grup de persoane care are o poziție socială deosebită (un status social înalt), având acces la exercitarea puterii sau influență asupra purtătorilor acesteia. Elita puterii are menirea să răspundă prompt și adecvat la așteptările sociale, pentru că electoratul mizează pe responsabilitatea guvernanților de a rezolva probleme stringente și, mai întâi de toate, de a crea un nivel de trai decent.

Consolidarea bunei guvernări și funcționalitatea instituțiilor democratice depind în mod direct nu numai de puterea elitistă, dar și de organizația birocratică a sistemului politico-administrativ. Puterea birocratică, reprezentată de elita birocratică (politico-administrativă, managerială), este deținută de grupurile din interiorul structurilor guvernamentale care influențează activitatea lor (direct sau indirect) și direcția creșterii activității sectorului public. Din acest motiv, spune M. Weber, „ca instrument de „societalizare” a relațiilor de putere*, birocrăția a fost și este, prin urmare, un instrument al puterii de prim rang – pentru cel ce controlează aparatul birocratic”, conform cercetătorului Richard Stillman [16]. Puterea birocratică, fiind reprezentată, de regulă, de un corp de agenți guvernamentali, de un aparat funcționăresc adesea sofisticat, care activează în cadrul guvernelor naționale, dar și în cadrul organizațiilor regionale și internaționale (UE, BERD, CSI, CEE, BM, FMI etc.), majoritatea cu obiective economice, are nevoie de anumite reglementări și ajustări în activitatea funcționarilor publici din motive lesne de înțeles, în caz contrar, societatea poate devia de pe calea reformelor democratice și a modernizării politice. În acest sens, guvernele statelor occidentale supun puterea birocratică principiilor democratice și statului de drept.

Altfel spus, în sistemul relațiilor de putere al societății contemporane, un rol important îl ocupă birocrăția, considerată, alături de elita politică, unul din mecanismele importante în realizarea puterii politice. *În literatura politologică sunt identificate mai multe perspective teoretice care explică natura raporturilor dintre elita politică (politicieni) și birocrăție (funcționari publici)*, majoritatea autorilor considerând că aceste raporturi nu pot fi reduse doar la problema controlului politic asupra birocrăției [17, p. 32-37; 18, p. 69-71].

O diviziune clară între sfera politică și cea administrativă poate fi desprinsă în așa-numita dihotomie a lui Wilson (Woodrow Wilson, cel de-al douăzeci și optulea președinte al SUA, 1913–1921, părinte al Ligii Națiunilor, a devenit și un bun istoric și un specialist în științe politice), care în eseul „The Study of Administration” (publicat în *Political Science Quarterly* din 1887) face o distincție între politică și administrație, ca termeni importanți pentru crearea în SUA a unei administrații publice practice și funcționale: „Problemele administrative nu sunt probleme politice. Deși politicul

* Prin termenul de *societalizare* se subînțelege construcția unei societăți integrale alcătuită din numeroase grupuri de persoane, acestea aflându-se într-o rețea complexă de interdependențe, în care rolurile pe care le îndeplinesc (sociale, politice, economice, religioase și de altă natură) sunt articulate în mod rațional la nivel societal [15, p. 56]

stabilește sarcinile administrației, nu ar trebui acceptată manipularea sa... Politica noastră trebuie să reprezinte piatra de temelie a oricăror teorii. Principiile de bază ale administrației publice în America trebuie să fie principiile a căror esență o constituie însăși politica democratică”, conform cercetătorului Richard Stillman [19, p. 16; 20, p. 67]. Altfel spus, administrația publică trebuie să se afle în afara sferei politice, adică probleme administrative nu pot fi probleme politice.

Este de reținut că birocrăția, imprimând câteva conotații relevante (sistem de guvernare, sistem de administrare și corp de administratori de profesie, de carieră), este interpretată tradițional drept cea mai rațională formă de exercitare a puterii în sistemul politico-administrativ contemporan, mai ales într-un stat care funcționează pe principii de drept. Concepția weberiană a „raționalității” imprimă aspecte pozitive (autorul ei atribuie rolul principal în sistemul birocratic profesioniștilor și specialiștilor tehnici care se bazează pe metode științifice de conducere și gestiune a organizației – întreprindere, partid sau sindicat), dar și unele imperfecțiuni, principala constând în limita de raționalitate a mijloacelor folosite în procesul de administrare, ceea ce conduce la deprecierea și transformarea lor în obiective iraționale.

Deși organizația birocratică este apreciată pentru avantajul de a asigura sistemul rațional de gestionare a afacerilor publice, în prezent, birocrăția este considerată tot mai puțin compatibilă cu ritmul transformărilor modernizatoare, în special în societățile aflate în plină schimbare democratică (cazul Republica Moldova). Statele democratice însă, tinzând să gestioneze prin structuri ierarhice strict ordonate, combină în activitățile lor puterea legitimă, persuasiunea și birocrăția propriu-zisă cu un sentiment de distanțare sau mediere între administrație și populație.

Birocrăția se manifestă în societatea contemporană prin diverse ipostaze: ca tip special de organizare socială, ca grup de interese, în calitate de elită politică, ca sistem administrativ, ca aparat funcționăresc etc., fapt care denotă o multitudine întregă de aspecte caracteristice acestui fenomen complex și dinamic al societății [21, p. 47-101]. Drept exemplu, grupurile birocratice de stat și de partid (birocrăția politică) influențează activitatea cotidiană a structurilor guvernamentale, în sensul că exercită mai mult direct decât indirect procesul elaborării, adoptării și aplicării politicilor publice. Agenții organizației birocratice se află în poziția de *ex officio*, așa încât unii autori, spre exemplu, politologul britanic A. Heywood, acuză birocrăția că ar fi cea de-a „patra ramură” a puterii de stat” [22, p. 453]. Funcționarii aparatului birocratic sunt numiți de A. Toffler „birocrăți invizibili” [23, p. 97], „partidul invizibil” [24, p. 231], sau alcătuiesc, după J. Grugel, o „a patra putere în stat”, o „birocrăție de partid” [25, p. 78]. În accepția noastră, aparatul birocratic ar putea fi numit și stat-leviathan descris de Th. Hobbes la mijlocul sec. XVII în lucrarea „Leviathan sau materia, forma și puterea unui stat ecleziastic și civil” [26], stat care tinde să-și reproducă și să-și impună interesele proprii prin intermediul exercițiului puterii, nu a discursului politic, cum o fac actorii politici.

Însă nu trebuie de confundat birocrăția (ca organizație cu o anumită structură pe verticală și orizontală) cu birocratismul (ca fenomen cu toate avantajele și efectele indezirabile pe care le imprimă). Altfel spus, „forma de dominație cea mai rațională din

punct de vedere formal”, după M. Weber, este „organizația birocratico-monocratică” și bine ordonată [27, p. 56-61], pe când birocratismul este o formă organizațională „patologică”, fiind denumită de unii autori „biropatologie”, căruia îi sunt caracteristice anumite „disfuncții ale birocrăției” (R.K. Merton). Însuși fondatorul teoriei birocrăției, M. Weber, menționa despre puterea birocratică ca una nestăvilită, putere care încearcă să subordoneze pe politicieni (cazul așa-numiților eurobirocrăți din cadrul Comisiei Europene). O astfel de formă organizațională se regăsește în aparatul politic și administrativ al structurilor guvernamentale contemporane, unde se întâlnește atât cu o birocrăție mecanică de rutină, cât și cu una profesională epistemică, superioară și eficientă celei rutiniere [28].

Experții străini și autohtoni avertizează tot mai frecvent asupra riscurilor grave asociate cu consolidarea birocratizării procesului administrativ și „biropatologiilor” societății contemporane. Acestea duc urmă conduc inevitabil la unele sfidări (provocare, sfruntare, conform *DEX*-ului) ale birocrăției (provocarea birocratică, provocarea tehnocratică, dar și provocarea oligarhică și cea instituțională) care ușor se transformă în anumite blocaje (instituționale, decizionale, politice etc.), apariția cărora este datorată nu numai actorilor politici, dar și celor guvernamentali, așa încât și agenții guvernului pot fi catalogați aiudoma unui *kratos*. În acest sens, vom nota că unii autori evidențiază mai multe *kratos*-uri (circa 60), ce caracterizează și definesc nu numai unele legități pentru anumite fenomene și procese, dar, de asemenea, și delicii ocazionale cu privire la un oarecare subiect, cum ar fi, spre exemplu, „falocrație” (termen folosit de cercetătorul rus V.F. Halipov, ce desemnează o dominație socială, culturală sau simbolică impusă de către bărbați asupra femeilor) [29, p. 123], sau „cleptocrație” (termen utilizat de analistul politic P. Bogatu pentru caracterizarea marilor businessmeni, care, deși învârt miliarde, se dau drept niște antreprenori modești din businessul de mijloc) [30], ori „stabilitocrație” (termen atribuit cercetătorului muntegrean Sr. Pavlović, care astfel caracterizează sprijinul acordat de către UE și SUA unor țări din Balcanii de Vest – Muntenegru, Macedonia, Serbia sau Kosovo, care, deși slăbesc construcțiile democratice, sunt considerate utile pentru că asigură o stabilitate și securitate relativă în regiune [31; 32]).

În condițiile date, când actul guvernării și cel administrativ devin tot mai complexe și mai anevoioase, una din provocările la adresa modernizării politice este cea de factură birocratică. Provocarea birocratică, fiind niște sfidări ale funcționarilor publici din „noile” democrații din spațiul postsovietic cu impact de stimulator al unor fenomene negative (de exemplu, blocajele survenite în actul guvernării și în actul administrativ în procesul modernizării complexe a societății), se impune tot mai insistent în contextul extinderii democrației, multiplicării funcțiilor de conducere a statului contemporan. În plus, în mod inevitabil, structurile birocratice fac ca puterea lor să se îndepărteze tot mai mult de centrul de adoptare a deciziilor, de factorul decizional, susține J. Grugel [25, p. 78]. Aceste sfidări sau provocări ale democrației stimulează nu numai extinderea unor fenomene negative (erodarea democrației, corupția,

nerespectarea drepturilor omului, percepția că justiția este absentă etc.), dar și apariția paradoxului puterii birocratice.

Dat fiind că realitatea social-politică existentă (compusă din diverse fenomene, procese, evenimente, fapte etc.) este contradictorie, atunci și politicul ca fenomen și politica ca proces sunt afectate de multiple paradoxuri, inclusiv de anumite paradoxuri ale puterii. Acestea din urmă constau în aceea că puterea cea mai mare este deținută de acei indivizi sau grupuri de interes care reușesc să rămână sursa nesiguranței altor unități sociale. Manipularea nesiguranței reprezintă miza primordială a luptei pentru putere și influență în cadrul unei comunități structurate. În acest sens, acțiunile deținătorilor puterii politice, în principal al elitelor puterii, sunt inobservabile din exterior, pentru că cei din afară („restul” societății, în limbajul elitiștilor clasici) nu au acces la mecanismele și tainele puterii, ale dominației (*arcanum imperii*) și de aceea nu se descurcă prea simplu în procesul decizional. Unele din aceste paradoxuri sunt pe larg descrise în literatura politologică [33, p. 27-28; 34, p. 80-91].

Desigur, poate apărea o întrebare destul de firească: Care sunt cauzele ce determină apariția anumitor provocări și paradoxuri și care conduc la creșterea nestăvilită a puterii birocratice în societatea contemporană? Așa cum încearcă să dovedească politologul român Ș. Cerkez, independența relativă a aparatului birocratic de factorul politic a condus la creșterea puterii *birocratice* și, totodată, la scăderea capacității de control a liderilor politici asupra structurilor birocratice [35, p. 145]. Prin creșterea puterii aparatului birocratic se înțelege atât creșterea puterii formale, cât și a celei informale. Puterea formală este acea putere provenită din prevederile legale, din organigrama instituțională și din sistemul ierarhic al instituțiilor publice. Puterea informală este dată de capacitatea de influențare a implementării politicilor, de vechimea în instituții și de locul deținut în interiorul rețelelor informale de putere existente la nivelul administrației. Rețelele informale de putere sunt formate din persoane cu vechime în cadrul administrației, persoane care au interacționat în mod repetat și care se pot angaja în acțiune colectivă cu scopul influențării deciziilor. Forța unui responsabil numit politic poate fi atenuată de acțiunile celor care compun aparatul administrativ.

În plus, toți cercetătorii sunt de acord cu ideea că, datorită statutului (social) birocrăției ca grup social*, dar și a poziției strategice a birocrăției în procesul politic, aceasta deține un volum mare de putere (organizațională, informațională, managerială, acțională, precum și cunoștințe științifice, informații profesionale, abilități manageriale, experiență în domeniu etc.), fapt ce îi oferă posibilitate funcționarului public (birocrăților politici și celor de carieră) de a influența într-un fel sau altul puterea politică (elita parlamentară și, în special, elita guvernamentală) în procesul decizional, dictând astfel politicienilor regulile jocului politic.

* În sociologie, prin status se înțelege poziția socială (cu două dimensiuni – orizontală și verticală) a unui individ sau a unui grup în interiorul sistemului de relații care formează structura socială, termenul fiind utilizat pentru a indica prestigiul fiecărei poziții sociale, trimitând la ideea de ierarhie și inegalitate socială [36, p. 602].

Fără îndoială, puterea birocratică poate fi profesionistă și responsabilă dacă ea posedă anumite resurse în activitatea sa, sau „mijloace de gestiune” (M. Weber), iar sistemul administrativ ar avea la îndemână toate mijloacele de realizare a administrației publice, adică resurse ale funcției. Este vorba despre acele resurse ale puterii care ar asigura dominația funcționarului în virtutea poziției sociale, cunoștințelor dobândite și informației pe care o posedă. În acest sens, politologul american A. Toffler în lucrarea „Powershift” menționează că birocrăția are două trăsături-cheie numite „boxe” sau „canale”. Datorită acestor trăsături controlul se află în mâna a două tipuri de funcționari: specialiști, care au putere prin faptul că ei controlează informația din boxe, și manageri, care își câștigă puterea prin controlul informației care se scurge prin canale [24, p. 169-182].

La rândul său, politologul britanic D. Beetham în lucrarea *Birocrația* remarcă două observații de fond referitoare la creșterea puterii birocratice. În primul rând, birocrăția, concentrând în mâinile sale anumite resurse informaționale și organizaționale, poate orienta aceste resurse în scopul manipulării și controlului anumitor actori politici și sociali, inclusiv al elitei guvernante. În al doilea rând, puterea birocrăției apare drept urmare acelor sarcini pe care trebuie să le îndeplinească reieșind din rolul ei funcțional [37, p. 123-124].

Aceste două constatări, în opinia lui D. Beetham, pot fi explicate din perspectiva caracterului închis al activității birocrăției în societate, caracter care are la bază trei motive: prezența unui sistem închis de administrare (cu precădere confidențial în societățile de tip totalitar), tendința spre centralizarea puterii de stat și, immanent, creșterea controlului social, precum și necesitatea sporirii securității (naționale) statului. Comun pentru toate aceste trei procese este faptul că întreaga populație sau orice parte importantă a acesteia este considerată ca un obiect de conducere, dar nu ca un subiect autonom al activității sociale și politice. Resursele informaționale și de organizare ale sistemului de management modern se transformă într-un mijloc de supraveghere și control, iar birocrăția devine o forță (o putere) independentă. Iar dacă caracterul închis al birocrăției îl protejează de influența din partea societății, atunci aceasta este protejată, într-o oarecare măsură, și de influența liderilor politici (a puterii politice). În acest caz, interesele proprii ale birocrăției obțin o importanță deosebită în elaborarea politicii, iar „raționalitatea tehnică” (weberiană) devine un scop în sine, indiferent dacă este vorba de menținerea ordinii, de planificarea centralizată sau de interesele securității naționale. Cu alte cuvinte, conchide autorul britanic, teoria „politicii birocratice” poate fi acum văzută drept rezultat al caracterului închis al birocrăției, creând iluzia că ea este totalmente independentă și nu este determinată de funcțiile sale sociale.

De aici apar, probabil, provocarea birocratică și dilema tehnocratică, care stau în fața unor guverne de criză politică sau de imagine, iar cazul Republicii Moldova este destul de elocvent în acest sens. Nu întâmplător, decidenții politici din țara noastră au încercat de câteva ori să refacă întregul sistem politico-administrativ, să reînnoiască administrația publică (centrală și locală), existând câteva elaborări periodice ale reformării administrației publice centrale, proiecte care au fost urmărite, practic, de toate

guvernele țării începând cu mijlocul anilor '90 ai secolului trecut. În ciuda politicilor de modernizare a administrației publice adoptate și aplicate incoerent până în 2014, executarea în practică a principiilor bunei guvernări a fost timidă și, drept rezultat, nesatisfăcătoare. Or, realizarea unei reforme a administrației publice într-o societate democratică este un proces anevoios, care cere participarea tuturor factorilor interesați – celui politic, guvernamental, economic, dar și a celui social, pentru că eforturile de reformare ale administrației publice au nevoie de sprijin social și de inițiativele organizațiilor societății civile, precum și de instituțiile europene (prin suport financiar și de consultanță). Coagularea acțiunilor acestor trei parteneri (elita guvernantă, societatea civilă și comunitatea europeană) pot schimba în bine guvernarea centrală și locală din Republica Moldova doar în condițiile respectării jocului democratic.

Efectele riscurilor asimetrice asupra modernizării politice a țării noastre demonstrează necesitatea de a se intensifica reformele în administrația publică pentru a se permite consolidarea bunei guvernări și combaterea eficientă a amenințărilor cu care se confruntă societatea din Republica Moldova, printre care se regăsesc corupția și guvernarea ineficientă. Pentru realizarea acestui obiectiv, prin Hotărârea Guvernului nr. 911 din 25 iulie 2016, a fost aprobată *Strategia privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020*, iar prin Hotărârea Guvernului nr. 1351 din 15 decembrie 2016 a fost aprobat *Planul de Acțiuni pe anii 2016–2018* pentru implementarea acestei *Strategii* [38; 39]. Ceea ce este important de subliniat este că *Strategia* urmează să fie implementată în două etape: anii 2016–2018, perioadă în care se va pune accentul pe reformarea autorităților administrației publice centrale, și anii 2019–2020 (după alegerile parlamentare preconizate pentru sfârșitul anului 2018), care vizează reformarea autorităților locale. Uniunea Europeană este dispusă să aloce 50 de milioane de euro pentru realizarea acesteia, iar în prezent, 21 de consilieri delegați de UE acordă consultanță Guvernului în implementarea agendei de reforme [40].

Pachetul de acte normative referitoare la reforma administrației publice a fost completată cu *Legea cu privire la Guvern* din 7 iulie 2017 [41], iar acțiunile de bază prevăzute în acest act legislativ se înscriu în procesul de implementare a principiilor bunei guvernări în Republica Moldova. Prin acest act legislativ se încearcă să se fortifice activitatea Guvernului, act normativ ce prevede, printre altele, reducerea ministerelor (adică de la 16 la 9), divizarea funcțiilor politice de cele de administrare, vor fi politice doar funcțiile Premierului și miniștrilor, iar nivelele de decizie inferioare nu vor fi politizate, așa încât candidații la funcțiile din Guvern sunt aleși în baza de concurs. Potrivit Directorului Centrului de Implementare a Reformelor, Iu. Ciocan, „poziția Premierului este emanarea voinței politice a Parlamentului. Prim-ministrul, miniștrii și cabinetele lor rămân unica componentă politică din Guvern. Nivelele inferioare, după cel de ministru, nu vor fi politizate, în funcții politice vor fi doar conducătorii de vârf” [42]. Astfel, filiera europeană încearcă să prindă viață și în Republica Moldova, avându-se în vedere că în statele UE se merge pe ideea de delimitare foarte clară între funcționar public pe termen lung și politician cu funcție de demnitate publică.

Cât despre dilema tehnocratică (aceasta a stat în fața guvernanților moldoveni încă de la începutul tranziției democratice – în perioada guvernelor A. Sangheli (1992–1997) și I. Ciubuc (1997–1999), este de observat că decidenții politici mizează pe faptul că Executivul actual va fi unul tehnocrat, idee reconfirmată de unii demnitari de stat și după inițierea remaniierelor de cadre în Guvernul Filip la începutul lunii ianuarie 2018, fiind vorba despre o nouă formulă guvernamentală – numirea noilor miniștri (5) și vicepremierii (2), formulă ce „... e una mai mult care se încadrează în dimensiunea tehnocrată”. Unii analiști și comentatori politici sunt sceptici în privința activității unui guvern de tehnocrați în Republica Moldova într-o perioadă limitată de timp (ianuarie-noiembrie 2018), iar liderul PL M. Ghimpu afirmă că nu poate fi vorba de un astfel de guvern tehnocrat, în timp ce în componența Guvernului „... se regăsesc doi miniștri, care pe timpul furtului miliardului unul era premier, iar cel de-al doilea a venit imediat după asta și susține că nu cunoaște nimic despre jaful secolului” [43].

Ceea ce se mai poate afirma este că guvernarea tehnocratică, fiind limitată la un grup restrâns de specialiști, exercită funcții de conducere nu pe baza de opțiuni democratice, ci ca urmare a unor decizii pe care ei le consideră relevante pentru „binele” majorității, ceea ce poate să servească în cele din urmă doar interesele minorității – elitei guvernante. Desigur, într-un stat de drept, factorii de decizie politică, care reprezintă o anumită opțiune a maselor, trebuie să beneficieze de aportul consilierilor specialiști, al unor organisme științifice (în cazul nostru, opinia Academia de Științe a Moldovei a fost ignorată totalmente; mai mult chiar, ea a fost reformată radical, iar practic – lichidată în formula ei actuală printr-o „decizie politică” a Guvernului Filip la mijlocul anului 2017 în toila reformei Guvernului), care să releve, în mod permanent, nevoile obiective ale dezvoltării sociale.

Concluzia mai generală, care se poate desprinde din analiza de mai sus, rezidă în constituirea unei birocrății raționale și transformarea acestei birocrății ierarhizate, nepersonificate și specializate (ca trei principii fundamentale ale birocrăției moderne enunțate de M. Weber) într-un sistem dominant de conducere și control eficient este un obiectiv major pentru toate sistemele politico-administrative contemporane, dar în special pentru cele tranzitive. Este necesar, în consecință, ca acest sistem să se perfecționeze datorită necesității adaptării la schimbările social-politice și economice interne și la amenințările externe la care este supusă orice societate în ansamblu (globalizare, informatizare, terorism, criza de materii prime și surse de energie, pericolul unei catastrofe ecologice etc.). Perspectivele evoluării modernizării politice în Republica Moldova sunt în dependență de consolidarea principiilor și procedurilor unei democrații reale și nu imitative. Modernizarea politică poate avea finalitățile dorite în cazul prezenței unor elite politice care guvernează societatea cu sprijinul acesteia, al activismului electoral precedat de disponibilitatea maselor de asimilare a valorilor democratice, dar și a unui aparat funcționăresc capabil să rezoneze la mesajele populației și să răspundă adecvat la așteptările sociale. Din acest motiv, puterea birocratică, dar și puterea elitistă trebuie să se conducă după principiul *sine ira et studio* („fără ură și părtinire”).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Varzari P. Puterea elitistă și modernizarea politică a Republicii Moldova: repere conceptuale și de conținut. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2015, nr. 1 (167), p. 41-52.
2. Хатингтон С. Политический порядков в меняющихся обществах. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 480 p. [on-line] http://yanko.lib.ru/books/politologiya/huntington-polit_poryadok-ru-a.htm (vizitat 13.01.2013).
3. Huntington. „Ordinea politica a societăților în schimbare”. [on-line] <http://politeia.org.ro/magazin-politic/huntington-ordinea-politica-a-societatilor-in-schimbare/15453/> (vizitat 12.07.2013).
4. Fisichella D. Știința politică. Probleme, concepție, teorii. Iași: Ed. Polirom, 2007. 407 p.
5. Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Polirom, 2008. 267 p.
6. Modernization and its Political Consequences: Weber, Mannheim, and Schumpeter / Hans Blokland. New Haven: Yale University Press, 2006. [on-line] <http://www.amazon.com/Modernization-Its-Political-Consequences-Schumpeter/dp/0300110812> (vizitat 07.02.2015).
7. Capcelea V. Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile. Chișinău: ARC, 2012. 190 p.
8. Turc I. Modernizarea țării în doctrina liberalismului românesc (Rezumat). Cluj-Napoca, 2011. 34 p. [on-line] http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2011/filosofie/TURCIOAN_RO.pdf (vizitat 13.12.2015).
9. Filipescu N. Occidentalizarea postcomunistă. Iași: Polirom, 2002. 364 p.
10. Parlamentul face bilanțul pentru anul 2017. Câte legi și hotărâri au fost adoptate și câte a refuzat Dodon să promulge. [on-line] http://www.realitatea.md/parlamentul-face-bilan-ul-pentru-anul-2017-cate-legi-i-hotarari-au-fost-adoptate-i-cate-a-refuzat-dodon-sa-le-promulge_69967.html (vizitat 09.01.2018).
11. Giosan V. Cum putem opri asaltul politicii asupra democrației? Propunerile CRPE pentru reforma sistemului politic. [on-line] <http://www.contributors.ro/idei-si-solutii/cum-putem-opri-asaltul-politicii-asupra-democra%C8%9Biei-propunerile-crpe-pentru-reforma-sistemului-politic/> (vizitat 01.11.2013).
12. Revel J.-Fr. Revirimentul democrației. București: Humanitas, 1995. 447 p.
13. Varzari P. Provocările regimului democratic, sau cine are nevoie de democrație? În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr. 1 (173), p. 50-61.
14. Bordeiu P.D. Fundamentele puterii politice (Curs). Constanța: Ed. „Andrei Șaguna”, 2006. 215 p. [on-line] <https://ro.scribd.com/doc/32044222/Curs-Fundamente> (vizitat 18.01.2013).
15. Șofelea N. Ontologia umanului și experiența sacralului. În: Symposion. Revistă de Științe Socio-Umane, Iași, 2011, Tom. IX, nr. 1 (17), p. 39-67. [on-line] http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9fiZam_GwfgJ:www.symposion.ices.ro/%3Fq%3Dnumarul_17+%&cd=1&hl=ro&ct=clnk&gl=md (vizitat 11.01.2018).
16. Stillman R. Structura formală: conceptul de birocrație. [on-line] http://www.apubb.ro/wp-content/uploads/2011/02/Birocratia_Weber.pdf (vizitat 27.01.2017).
17. Georgescu C.M. Teorii asupra raporturilor dintre politică și administrație. În: Revista de Științe Politice, Craiova, 2010, nr. 25, p. 32-37. [on-line] <http://www.thefreelibrary.com/Teorii+asupra+raporturilor+dintre+politica+si+administratie.-a0251631974> (vizitat 20.05.2013).
18. Radu L. Influența politicului în administrația publică. Studiu de caz pe Suedia, Germania, Danemarca și Marea Britanie. În: Revista Transilvană de Științe Administrative, Cluj-Napoca, 2008, nr. 2 (22), p. 68-77. [on-line] https://www.researchgate.net/profile/Liviu_Radu/publication/268271656_Influenta_politicului_in_administratia_publica_Studiu_de_caz_pe_Suedia_Germania_Danemarca_si_Marea_Britanie/links/555c84b208ae91e75e780227.pdf (vizitat 13.07.2013).
19. Stillman R. Definirea cadrului și scopului administrației publice. [on-line] https://www.apubb.ro/wp-content/uploads/2011/02/Woodrow_Wilson_Studiul_AP.pdf (vizitat 10.01.2018).
20. Bențe Cr. Câteva considerații privind începuturile administrației publice ca disciplină academică. În: Revista de Administrație Publică și Politici Sociale, Arad, 2010, nr. 2, p. 67-71. [on-line] <http://revad.uvvg.ro/files/nr2/Articol%207%20-%20Bente%20Cristian.pdf> (vizitat 10.01.2018).
21. Varzari P. Elita politică și birocrația în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). Monografie. Chișinău: Pontos, 2013. 366 p.
22. Хейвуд Э. Политология (Учебник для студентов вузов) / 2-е изд. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 544 p. [on-line] <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/heywood-politology-2005-orig2002.htm> (vizitat 13.09.2010).

23. Toffler A. Șocul viitorului. București: Editura Z, 1995. 448 p.
24. Toffler A. Powershift (Puterea în mișcare: cunoașterea, bogăția și violența în pragul secolului XXI). București: Editura Antet, 1995. 480 p.
25. Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Polirom, 2008. 267 p.
26. Hobbes Th. Leviathanul. București: Editura Herald, 2017. 530 p. [on-line] https://www.academia.edu/30551063/Thomas_Hobbes_-_LEVIATANUL_2017 (vizitat 13.12.2010).
27. Вебер М. Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии [Текст]: в 4 т. Т. 1. Социология. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. 85 p. [on-line] https://id.hse.ru/data/2016/08/31/12111120/%d0%92%d0%b5%d0%b1%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82_site.pdf (vizitat 29.01.2016).
28. Jude I. Paradigmele și mecanismele puterii. Kratologia – o posibilă știință despre putere. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2003. 341 p. [on-line] <https://vdocuments.site/documents/paradigmele-si-mecanismele-puterii.html> (vizitat 17.02.2016).
29. Халипов В.Ф. Kratologia – наука о власти. Концепция. Москва: Экономика, 2002. 367 p. [on-line] http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Halip/index.php (vizitat 16.01.2013).
30. Bogatu P. „Mica revoluție fiscală” și contrarevoluția cleptocrației. [on-line] <http://voceabasarabiei.net/stiri/editorial/14918-audio-editorial-petru-bogatu-mica-revoluie-fiscal-i-contrarevoluia-cleptocraiei> (vizitat 08.03.2011).
31. Cenușa D. Republica Moldova și „satbilitocrația” din vecinătatea europeană [on-line] <http://www.contributors.ro/global-europa/republica-moldova-%C8%99i-%E2%80%9Cstabilitocra%C8%9Bia%E2%80%9D-din-vecinatatea-europeana/> (vizitat 07.08.2017).
32. Bona M., Martino Fr. Instabilitatea politică din Balcani: soluții pe termen lung. [on-line] <http://dilemaveche.ro/sectiune/societate/articol/instabilitatea-politica-din-balcani-solutii-pe-termen-lung> (vizitat 09.08.2017).
33. Nazare V. Paradoxuri sociale și politice. În: Sfera Politicii. Revistă de Științe Politice [București], 2007, nr. 128, p. 20-31. [on-line] <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/128/art02-nazare.html> (vizitat 13.07.2013).
34. Tănăsescu G. Legitimitatea și paradoxul supunerii voluntare: virtuțile unei abordări psihanalitice. În: Revista de Științe Politice și Relații Internaționale [București], 2012, vol. IX, nr. 4, p. 80–91. [on-line] <http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/12/80-91-Gabriela-Tanasescu.pdf> (vizitat 13.02.2017).
35. Cerkez Ș. Grupurile de interese și politicile publice: modele de agregare a revendicărilor sociale. Iași: Polirom, 2010. 238 p.
36. Dicționar de sociologie // Coord. C. Zamfir, L. Vlăsceanu. București: Editura Babel, 1998. 752 p.
37. Битэм Д. Бюрократия. În: Масловский М.В. Социология политики: классические и современные теории (Учебное пособие). Москва: Новый учебник, 2004, p. 120-128. [on-line] <http://www.nsu.ru/filf/rpha/lib/beetham.htm> (vizitat 30.04.2011).
38. Hotărâre Nr. 911 din 25.07.2016 pentru aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=366209> (vizitat 12.08.2016).
39. Hotărâre Nr. 1351 din 15.12.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pe anii 2016–2018 pentru implementarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020. [on-line] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=368499> (vizitat 23.12.2016).
40. Pavel Filip a avut o întrevedere cu Înalții Consilierii ai UE, unde au discutat despre reformele făcute de guvernare. [on-line] http://www.realitatea.md/filip-la-raport--premierul-a-avut-o-intrevedere-cu-inaltii-consilieri-ai-ue-unde-au-discutat-despre-reformele-facute-de-guvernare_66561.html (vizitat 02.11.2017).
41. Lege Nr. 136 din 07.07.2017 cu privire la Guvern. [on-line] <http://lex.justice.md/md/370935/> (vizitat 19.07.2017).
42. Legea Guvernului – dezbătută în Parlament. [on-line] <http://curentul.md/stiri/legea-guvernului-dezbatuta-in-parlament.html> (vizitat 07.01.2017).
43. Ghimpu despre faptul că Guvernul după remanieri va fi unul tehnocrat: „O minciunică în care nu crede nici un copil”. [on-line] <http://www.realitatea.md/ghimpu-despre-faptul-ca-guvernul-dupa-remanieri-va-fi-unul-tehnocrat----ominciunica-in-care-nu-crede-nici-un-copil----video-69160.html> (vizitat 20.12.2017).

**DIMENSIUNEA TERITORIALĂ A PUTERII PUBLICE LOCALE
DIN REPUBLICA MOLDOVA: POSIBILE SOLUȚII DE ATENUARE
A EFECTELOR FRAGMENTĂRII TERITORIALE***

**TERRITORIAL DIMENSION OF LOCAL PUBLIC POWER
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: POSSIBLE SOLUTIONS
TO MITIGATE THE EFFECTS OF TERRITORIAL FRAGMENTATION***

**Sergiu CORNEA, doctor în științe politice,
Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul
prorectorusc@gmail.com**

Rezumat

Organizarea teritorială a puterii publice locale și intermediare variază de-a lungul a două axe: nivelurile organizării teritoriale a puterii publice și dimensiunea colectivităților teritoriale locale. Scopul studiului este de a analiza și de a evalua tendințele științifice actuale privind organizarea teritorială a puterii publice și a dimensiunii optime a colectivităților locale. Sunt investigate două probleme importante: fragmentarea teritorială și soluțiile privind diminuarea fragmentării. În condițiile R. Moldova există trei căi reale de a consolida capacitatea administrativă a colectivităților locale și de a soluționa problema organizării teritoriale a puterii publice locale: prima - fuzionarea colectivităților teritoriale locale, a doua - crearea cadrului propice pentru consolidarea cooperării intercomunale în scopul soluționării problemelor și a treia - crearea condițiilor de cooperare transfrontaliere a colectivităților locale.

Cuvinte-cheie: *organizare teritorială a puterii publice, consolidare, fragmentare teritorială, cooperare intercomunală, cooperare transfrontalieră.*

Summary

The territorial organization of the local and intermediate public power varies along two axes: the levels of the territorial organization of the public power and the size of the local territorial municipalities. The purpose of the study is to analyse and evaluate the current scientific trends regarding the territorial organization of public power and the optimal dimension of local municipalities. There are investigated two important issues: the territorial fragmentation and the solutions to reduce fragmentation. Republic of Moldova can be considered a territorially fragmented state. In the Republic of Moldova conditions there are three real ways to strengthen the administrative capacity of the local municipalities and to solve the problem of the territorial organization of the local public power: the first - the merging of the local territorial municipalities, the second - the creation of a favourable framework for the consolidation of the inter-municipal cooperation in order to solve the existing problems and the third - the creation and the stimulation of the cross-border cooperation of the local municipalities.

Keywords: *territorial organization of public power, consolidation, territorial fragmentation, inter-municipal cooperation, cross-border cooperation.*

* Începutul vezi în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, nr. 3 (175), 2017.

Problema cea mai dificilă a reformei este crearea unor colectivități teritoriale locale viabile. Iar în strânsă dependență cu aceasta este și crearea colectivităților teritoriale intermediare, adică necesitatea și numărul lor. Pentru condițiile existente în Republica Moldova varianta optimă a organizării teritoriale a puterii publice locale ar fi cea pe două niveluri: colectivitatea teritorială locală și colectivitatea teritorială intermediară. Acest model ar permite soluționarea problemelor concrete de importanță locală anume la acel nivel la care sunt prezente resursele necesare, potențialul uman și organizațional necesar. În același timp, acest model ar permite asigurarea unui sistem optimal de interacțiune a autorităților publice locale și cu locuitorii, dar și cu organele puterii statale. În cadrul acestui model este posibil de a stabili principii și proceduri clare de delimitare a sferelor de competență și a responsabilităților dintre nivelurile puterii publice, crearea instrumentelor eficiente de control atât din partea cetățenilor, cât și din partea puterii statale, asigurarea unei eficiențe maxime în rezolvarea problemelor economice și sociale.

Necesitatea unei astfel de structuri pe mai multe niveluri a fost susținută de două linii de argumente, fiecare referindu-se la un aspect diferit al statului modern. În primul rând, în calitate de organizații birocratice, guvernele trebuie să desconcentreze unele dintre funcțiile lor de-a lungul scalei geografice, în scopul atingerii unei mai mari eficiențe, atât eficiență administrativă internă cât și eficiență în furnizarea serviciilor. În al doilea rând, guvernul central descentralizează unele dintre funcțiile lor către guvernele subnaționale, în scopul de a sprijini legitimitatea lor [1, p.8-9]. Delimitarea teritorială a diferitelor state include un număr diferit de entități, cu diferite grade de autonomie sau lipsite de autonomie. Numărul de niveluri intermediare poate fi diferit. Acest lucru depinde, în mare măsură, de mărimea teritoriului, populație, particularitățile poziționării geografice a țării. Existența nivelului intermediar în statele europene este o formulă de organizare teritorială a puterii publice locale testată de-a lungul secolelor și care funcționează cu succes în sistemele contemporane. De exemplu, în Rezoluția Parlamentului European din 21 octombrie 2008 se menționa că: a) guvernarea pe mai multe niveluri trebuie să se bazeze pe o abordare ascendentă și recomanda organizarea de reuniuni regulate între funcționarii din cadrul autorităților naționale, intermediare și locale; b) încurajează statele membre să descentralizeze punerea în aplicare a politicii de coeziune, pentru a permite o bună funcționare a sistemului de guvernare pe mai multe nivele, cu respectarea principiilor parteneriatului și al subsidiarității, și le invită să ia măsurile legislative și bugetare necesare în materie de descentralizare [2]. Și CPLRE recomanda Consiliului de Miniștri (Recomandarea 333 din 2012) să invite statele membre să se asigure că: a) atunci când se are în vedere reorganizarea teritorială, sunt respectate principiile guvernării pe mai multe nivele, în special că divizarea responsabilităților între diferite nivele de guvernare asigură o eficiență maximă în satisfacerea necesităților cetățenilor. b) schimbările propuse în numărul de nivele de guvernare sunt analizate având în vedere principiul subsidiarității [3].

În acord cu recomandările enunțate și având în vedere faptul că în condițiile fragmentării teritoriale existente în Republica Moldova puterea locală nu posedă suficiente resurse financiare, umane, instituționale etc., pentru a oferi servicii publice de calitate, reforma trebuie să includă următoarele elemente esențiale:

a) pentru a deveni viabile colectivitățile locale trebuie consolidate prin fuzionarea benevolă a satelor (cu stabilirea unei cote de consilieri pentru fiecare sat asociat în limitele numărului de consilieri stabilit prin lege). Pentru fuzionarea benevolă a satelor se stabilește o perioadă de timp rezonabilă;

b) introducerea, după expirarea perioadei de fuzionare benevolă, a instituției fuzionării obligatorii pentru satele care nu dispun de capacitate administrativă așa cum prevede legea. În rezultatul acestor acțiuni pot fi obținute economii din contul reducerii cheltuielilor pentru întreținerea clădirilor administrative și a plăților salariale;

c) stimularea cooperării intercomunale prin crearea unui cadru legal clar, coerent și cu un mecanism simplu de aplicare;

d) definitivarea procesului de descentralizare a întregului sistem de exercitare a puterii publice din Republica Moldova;

e) crearea unui cadru normativ care ar stimula și ar permite colectivităților locale și intermediare să obțină venituri mai mari și astfel să nu depindă de transferurile din bugetul național. În același timp trebuie anticipată și anihilată tentația autorităților publice locale și raionale de a-și majora veniturile prin modalități abuzive (cum ar fi, de exemplu, impunerea de sancțiuni prin inspecții contraproductive);

f) realizarea reformei în spiritul principiilor Cartei europene a autonomiei locale, ratificată fără obiecții de către Republica Moldova.

În continuare propunem câteva soluții posibile pentru atenuarea fenomenului fragmentării teritoriale a puterii publice locale din Republica Moldova

A. Consolidarea colectivităților locale

În contextul evaluării cunoștințelor actuale în domeniul organizării teritoriale a puterii publice locale și a dimensiunii optime a colectivităților locale, este important de a elucida argumentele *pro* și *contra* consolidării autorităților publice locale mici ca una dintre soluțiile pentru depășirea fragmentării teritoriale a Republicii Moldova.

Abordări pro consolidare. Referitor la dimensiunile colectivităților teritoriale locale constatăm că tendința, ca necesitate obiectivă, este de a mări dimensiunile, asigurându-le o forță sporită, atât în vederea eficienței activității propriilor autorități publice, cât și ca factor de dezvoltare a democrației locale. Discuția despre amalgamare și capacitatea de dezvoltare este alimentată de: a) diminuarea veniturilor statului și a celor locale; b) schimbării accentului asupra eficienței, economiei și eficacității care deschid problema economiei de scară și a altor răspunsuri manageriale la constrângerile economice tot mai prezente și c) prin rolul tot mai mare al autorităților locale în dezvoltarea economică și socială [4, p.1180].

C.L. Popescu consideră drept adevăr cu valoare de axiomă faptul că numai colectivitățile teritoriale locale suficient de mari și, prin aceasta, suficient de puternice pot fi cu adevărat

autonome, pot dispune de forța financiară necesară unei veritabile autonomii decizionale, în condițiile amplificării ariei de competențe materiale [5, p.126-127]. Necesitatea consolidării este argumentată, în mod frecvent, pornind de la logica concentrării resurselor în cadrul colectivităților locale, care ar permite realizarea, în mod corespunzător, a competenței atribuite. Crearea unor municipalități mai mari le-ar permite să aibă un sistem mai adecvat de finanțare, ar îmbunătăți statutul profesional al administrației locale, ar reduce clientelismul în distribuția transferurilor și presiunea exercitată de grupuri de interese pe politica locală și ar facilita controlul financiar [6].

Efectele imediate și vizibile ale consolidării constau în faptul că poate fi eliminată dublarea serviciilor publice și scăderea numărului consilierilor locali și al funcționarilor publici. Dar, efectul cel mai evident al amalgamării este o creștere a dimensiunii administrative. Acest lucru poate duce la îmbunătățirea calității serviciilor, deoarece specializarea și standardizarea pot crește numărul muncitorilor cu experiență sau mai bine pregătiți. Este posibil ca o municipalitate mică să nu poată angaja specialiști, deoarece nu este volum suficient de muncă pentru a-i ține ocupați. Mai mult, jurisdicțiile mai mari pot fi capabile să atragă mai bine personal administrativ și, astfel, să îmbunătățească nivelurile de servicii sau să-și asume responsabilitățile evitate anterior.

Un argument avansat uneori în dezbaterile australiane asupra amalgamării este faptul că autoritățile locale mai mari tind să aibă un nivel mai mare de expertiză administrativă și asta datorită faptului că dimensiunea lor le permite asumarea unor atribuții care nu pot fi obținute de către colectivitățile locale mai mici [7, p.12]. Amalgamarea autorităților subnaționale poate avea o serie de efecte asupra cheltuielilor și furnizării de servicii și este adesea inspirată de speranța că scara mărită va îmbunătăți eficiența productivă. Acest lucru se datorează faptului că extinderea poate promova specializarea, și anume o îmbunătățire a divizării muncii. În plus, permite împărțirea costurilor fixe pe o producție mai mare. O scară mai mare poate genera costuri administrative și de informare. Organizațiile mari necesită mai multă planificare, monitorizare și raportare decât cele mici [8, p. 4]. Deși influența directă a autorităților publice locale asupra economiei locale este relativ limitată ele pot sprijini întreprinderile locale și pot atrage investiții prin instrumente de planificare, punerea în aplicare a strategiilor de promovare, utilizarea stimulentei fiscale locale etc. Cel puțin cu unele dintre aceste instrumente, autoritățile publice locale mai mari au mai multe șanse de a avea un impact pozitiv, deoarece pot mobiliza și concentra cantități mai mari de resurse.

Avantajul competitiv local, în mare măsură, depinde de facilitățile de infrastructură de care autoritățile publice locale sunt responsabile. Există mai mulți indicatori care sugerează că autorităților publice locale mari pot fi mai eficiente în politicile de dezvoltare a infrastructurii:

- 1) sunt mai puțin dependente de transferul granturilor de stat, ceea ce le face mai flexibile în alegerea politicilor;
- 2) au o bază economică mai puternică, combinată cu costuri operaționale mai mici pe unitate, ceea ce le permite să aloce o parte mai mare din venituri finanțarea proiectelor de dezvoltare;

3) pot concentra mai ușor resursele pe un număr mic de proiecte mari, care sunt esențiale din punct de vedere al perspectivelor de dezvoltare;

4) au o capacitate mai mare de a angaja credite pentru finanțarea proiectelor de investiții. Acest lucru se datorează atât faptului că sunt considerate „clienți mai buni” de băncile comerciale și de alți investitori (de exemplu, cei care sunt interesați să cumpere obligațiuni municipale), cât și datorită competențelor tehnice avansate ale personalului administrativ;

5) nivelul facilităților tehnice de infrastructură crește alături de dimensiunea crescândă a administrației locale (parțial ca urmare a factorilor enumerați mai sus).

Cea de-a doua influență indirectă foarte importantă a autorităților locale asupra dezvoltării economice se manifestă prin instrumentele de amenajare a teritoriului. Datorită personalului mai calificat și, uneori, și datorită resurselor financiare mai mari, autoritățile mai mari sunt mult mai bine pregătite să facă față acestei sarcini în mod eficient. Municipalițiile mici au dificultăți considerabile în elaborarea unor planuri urbanistice generale [9, p.308-309]. Argumentele pentru consolidarea teritorială cu care operează susținătorii acestei tendințe au fost sistematizate de către P. Swianiewicz și pot fi rezumate la următoarele aspecte:

- Există o economie de scară în multe servicii locale. Costul marginal al livrării de servicii este mai mic dacă cantitatea totală de servicii produse este mai mare.

- Autoritățile locale mici generează costuri legate de externalități (cum ar fi „pasagerii liberi”, cei care folosesc servicii într-o municipalitate, dar care locuiesc și plătesc impozite în altă parte). Multe orașe mari și suburbiile lor, care au administrații locale separate, reprezintă un bun exemplu al unui asemenea fenomen. Cetățenii care trăiesc în suburbii își plătesc taxele la nivel local, dar beneficiază și de multe alte servicii livrate în centrul orașului. „Primăria centrală” poartă sarcina de a furniza serviciile utilizate de navetiști. Într-o anumită măsură, aceasta înseamnă că, contribuabilii care locuiesc în centru subvenționează pe cei care trăiesc în afara limitelor orașului. Situația este și mai dramatică atunci când bogații locuiesc în suburbii, iar majoritatea celor care locuiesc în centru sunt relativ săraci.

- Autoritățile locale mari pot oferi mai multe funcții, ceea ce poate conduce la un interes public și participarea la politica locală. Unul dintre motivele cele mai importante pentru care autoritățile locale din țările din Europa de Nord sunt responsabile de mai multe funcții decât autoritățile locale sud-europene fragmentate este dimensiunea lor mai mare.

- Consolidarea teritorială oferă mai mult spațiu grupurilor de interese, reprezentând o societate pluralistă. În această teorie, grupurile de interese, precum și sistemele de partid mai dezvoltate sunt văzute ca o emanație pozitivă a societății pluraliste. În comunitățile mari este mai ușor să se evite unele forme de clientelism politic. Un pericol potențial se referă la prezența grupurilor de presiune dominante. Un astfel de pericol este mai mic în unitățile teritoriale mari. Autoritățile locale mari oferă o mai bună reprezentare a diferitelor grupuri minoritare, deoarece municipalitățile mari sunt de obicei mai liberale, iar grupurile dezavantajate sunt mai puțin susceptibile de a se confrunta cu prejudecăți negative care le împiedică să intre în politică;

- În mod similar, în administrațiile locale mari există o posibilitate mai mare de existență a unei societăți civile puternice. În comunitățile mari există șanse mai mari să se dezvolte o rețea densă de organizații voluntare.

- Guvernele locale mari permit promovarea dezvoltării economice locale. Dimensiunea mai mare permite o planificare complexă și coerentă și, de asemenea, facilitează finanțarea proiectelor costisitoare de investiții în infrastructură, esențiale pentru promovarea dezvoltării economice;

- Argumentele susținătorilor fragmentării teritoriale în baza „argumentelor comunității” sunt adesea idealiste și vagi. Această argumentare încearcă să elimine o parte din contra-argumentele folosite de susținătorii fragmentării teritoriale. Se argumentează că majoritatea oamenilor sunt mai interesați să obțină servicii de calitate, mai degrabă decât să participe la luarea deciziilor zilnice și formularea politicilor locale [10, p. 8-10].

Abordări rezervate privind consolidarea. În literatura de specialitate nu există un răspuns univoc la întrebarea dacă consolidarea autorităților locale este o politică bună. La fel ca și în multe alte situații și probleme complexe, nu există o singură rețetă universal acceptabilă pentru toate cazurile existente. Factorii care pot influența procesul diferă în funcție de țară și de tendințele locale. Acești factori includ structura, responsabilitățile și sursele de venit ale administrațiilor publice locale, condițiile de furnizare a serviciilor, inclusiv geografia și topografia, omogenitatea și tipurile de cereri de servicii, disponibilitatea funcționarilor publici calificați, variabilitatea existentă în furnizarea de servicii în întreaga țară, puterea și influența liderilor locali și a birocratilor. După cum constatau W. Fox și T. Gurley-Calvez câștigurile din consolidare nu sunt o certitudine, astfel încât țările nu ar trebui să treacă imediat la consolidare ca soluție la problemele percepute. Este necesară o analiză mai atentă a obiectivelor și a rezultatelor realiste înainte de luarea acestei măsuri. Reducerea potențială a costurilor trebuie evaluată cu atenție și realist în termenii setării actuale în care va avea loc consolidarea pentru a determina dacă vor exista economii reale și dacă vor exista economii, cum se va proceda cu angajații disponibilizați și alte provocări cărora guvernul va trebui să le facă față. Aceste generalizări pot fi făcute.

În primul rând, volumul economiilor legate de dimensiuni va fi mai mic decât se poate anticipa – „mai mare” nu implică întotdeauna costuri mai mici și chiar poate implica costuri mai mari. Mijloacele tradiționale de a produce multe servicii publice - care utilizează multe facilități mici în apropierea oamenilor (cum ar fi școli) și care folosesc tehnologii intensive pentru forța de muncă - nu se pretează economiilor care se extind la zone geografice largi. Alte servicii, desigur, oferă un potențial mai mare pentru economii.

În al doilea rând, este probabil să existe costuri semnificative de tranziție și de timp la trecerea de la structura administrativă existentă la una mai mare. Unele dintre aceste costuri vor fi în termeni de cheltuieli suplimentare, iar altele vor fi sub forma unei prestări slabe a serviciilor și a nemulțumirii cetățenilor care va apărea în rezultatul trecerii la o structură administrativă care a fuzionat. S-ar putea chiar să existe implicații politice legate de crearea unor autorități publice locale mai mari, cum ar fi alegerea a mai puține persoane în funcțiile de primari și de consilieri locali.

În al treilea rând, consolidarea implică diferiți actori cu diferite obiective și motivații individuale. Deciziile de consolidare nu ar trebui să se facă pe baza ipotezei că obiectivele sunt altruiste și că diferiții actori vor face tot ce este necesar pentru a realiza cu succes planul de consolidare. Autoritatea locală consolidată poate să nu fie perfect eficientă și nu există certitudinea că se va concentra pe atingerea așteptărilor electoratului sau a guvernului. Persoanele implicate, birocrații locali și naționali, politicienii locali și naționali și furnizorii de servicii pot împiedica sau facilita consolidarea, în funcție de interesele lor [11].

Cu toate că este larg acceptat faptul influenței amalgamării asupra sporirii eficienței administrației locale, nu este ușor să analizăm empiric raportul cauzal dintre dimensiunea colectivităților locale și eficiența furnizării serviciilor publice locale. În primul rând, fiecare colectivitate locală nouă cheltuiește o sumă mare de bani pentru revizuirea și redistribuirea activităților administrative. Ca rezultat, cheltuielile totale municipale pe cap de locuitor tind să sporească imediat după amalgamare. Este aproape imposibil să se măsoare efectele reale ale amalgamării pe termen scurt. Măsurarea acestora pe o perioadă mai lungă se confruntă cu aceeași dificultate - de a distinge efectele amalgamării de alți factori care rezultă din schimbarea împrejurimilor administrațiilor locale și sporirea responsabilităților administrațiilor locale în timpul perioadei examinate [12, p.12].

Argumente contra consolidare. Argumentele care se opun consolidării includ atât ideea de localism, cât și cea a alegerii publice. Chiar dacă pornesc de la presupuneri diferite, ambele teorii ajung la concluzii similare – mic înseamnă frumos. Cel mai frecvent folosite argumente pentru a susține această poziție, după P. Swianiewicz, sunt următoarele:

- Legătura dintre consilieri și cetățeni este mult mai apropiată și politicienii sunt mai responsabili față de comunitățile locale atunci când sunt în entități mici.

- În colectivitățile locale mici cetățenii pot „să voteze cu picioarele”, adică să aleagă raportul lor preferat de taxe locale față de serviciile publice livrate. Conform modelului clasic Tiebout, oamenii migrează spre guvernele locale, în care raportul servicii versus taxe este cel mai apropiat de preferințele personale. Fragmentarea teritorială scade costurile migrației și sporește șansele de reducere a decalajului dintre politicile publice implementate și preferințele individuale ale cetățenilor;

- Comunitățile locale mici sunt mai omogene și este mai ușor să se implementeze politici care să respecte preferințele unei mari părți a cetățenilor (într-o anumită măsură, aceasta este o formulare mai puțin radicală a argumentului Tiebout).

- Există mai multe stimulente pentru participarea cetățenilor în comunitățile mici, deoarece votul unui singur individ „cântărește mai mult”. Argumentul rațional al acestui argument este în plus consolidat de argumentul sociopsihologic, potrivit căruia oamenii sunt mai predispuși să dezvolte un sentiment mai puternic de identificare comunitară și locală într-un mediu mai mic, mai omogen. Aceasta, la rândul său, va accentua interesul pentru treburile locale și va stimula implicarea politică

- Autoritățile locale mici sunt mai puțin birocratice. În unele funcții, economia de scară este umbră de problemele legate de coordonarea și gestionarea unităților mari. Funcția administrativă este un bun exemplu în acest sens.

- Argumentul economiei de scară este irelevant, deoarece este posibilă separarea responsabilității pentru serviciu de livrarea reală. Este adevărat că economia de scară este importantă în multe servicii. Dar multe servicii pot fi contractate sectorului privat și, într-o asemenea situație, economia de scară depinde de dimensiunea societății private.

- Fragmentarea susține concurența între autoritățile locale în atragerea de capitaluri către acele locuri unde va fi cel mai productiv.

- Fragmentarea susține experimentarea și inovația. Dacă un anumit teritoriu are numeroase guverne locale mici, este mai facilă experimentarea cu diferite politici precum și învățarea din experiențele teritoriului vecin.

Dar, argumentele prezentate nu pot fi acceptate în forma lor abstractă, menționa P. Swianiewicz [10, p.11]. Deseori, ceea ce este citat ca un argument *pro* sau *contra* administrației publice locale la scară mică, de fapt, nu are legătură cu însăși dimensiunea, dar mai degrabă cu natura socială a comunității. De exemplu, este adevărat că cele mai mici administrații publice locale au grupuri de presiune mai puțin dezvoltate și/sau sisteme mass-media mai slabe. Totuși, nu e din cauza că sunt mici, ci mai degrabă că sunt rurale. Doar câteva dintre argumentele citate mai sus pot fi legate în special de mărimea însăși. În Suedia, unele cercetări au comparat situația înainte și după amalgamarea guvernelor locale. S-a constatat că, după amalgamare, intensitatea vieții politice locale și orientarea cetățenilor în problemele de politică locală au crescut, însă relațiile personale dintre rezidenți și politicienii locali au scăzut [10, p.15].

Este surprinzător faptul, dar efectele măsurilor de consolidare nu sunt bine cunoscute. În multe cazuri, consolidarea vizează în principal obținerea de economii de scară. Dovezile empirice care stau la baza acestui fapt fiind totuși slabe [8, p.2-3]. Mai mulți cercetători, analizând literatura de specialitate privind amalgamările guvernamentale sub-naționale, au ajuns la concluzia că majoritatea lucrărilor examinate sunt studii de caz; orice cercetare empirică utilizează în cel mai bun caz statistici descriptive. Ei concluzionează că dovezile sunt eterogene: nu este clar dacă amalgamările îmbunătățesc eficiența. Analizele econometrice au, de asemenea, și rezultate mixte [11, 29]. Astfel, M. Allers și B. Geertsema studiind efectele consolidării asupra livrării serviciilor locale au formulat trei concluzii principale:

a) nu există dovezi solide despre efectul amalgamării asupra cheltuielilor municipale. Nici o creștere, nici o scădere a cheltuielilor nu poate fi observată înainte sau după amalgamare.

b) nu au fost găsite dovezi că există de fapt economii de scară, ci numai pentru amalgamări ale unor jurisdicții mici sau jurisdicții cu preferințe omogene.

c) nu au fost găsite dovezi care să susțină ipoteza că amalgamările generează economii de scară, însă acestea sunt utilizate pentru a crește nivelul serviciilor oferite, nu pentru a reduce cheltuielile.

Aceste rezultate nu implică faptul că amalgamarea administrației locale este întotdeauna inadecvată. Dar, ele sugerează că economiile de scară nu ar trebui să fie percepute ca ceva de la sine înțeles, că economiile bugetare pot fi evazive și că serviciile publice nu se îmbunătățesc neapărat prin amalgamare [8, p.29].

În general, literatura de specialitate indică faptul că nu există dovezi convingătoare pentru consolidare, cu excepția doar a unor cazuri. Cu toate acestea, interesul pentru consolidare a declanșat adesea o revizuire a altor mecanisme pentru a furniza servicii guvernamentale în mod eficient. Concentrată exclusiv pe consolidări, literatura din domeniu oferă următoarele concluzii majore:

- Cele mai multe încercări de consolidare nu au dus la consolidare.
- Rezultatele, acolo unde a avut loc consolidarea nu sunt în mod consecvent benefice în ceea ce privește considerentele financiare și politice pe termen lung.
- Costurile financiare ale consolidării includ costurile de tranziție, de armonizare a salariilor și a serviciilor, precum și de facilități suplimentare, echipament și infrastructură (fizică și administrativă) rezultate din fuziune.
- Beneficiile financiare ale consolidării rezultă de obicei din reducerea forței de muncă sau reducerea facilităților sau a echipamentelor și includerea costurilor evitate.
- Politica reprezintă un obstacol major în calea consolidării, însă ar trebui să fie percepută în termenii cei mai cuprinzători pentru a include interesele aleșilor, angajaților și ale publicului care valorizează controlul local.
- Ca orice restructurare potențială, costurile și beneficiile consolidării vor fi specifice condițiilor și problemelor guvernelor care sunt incluse. Costurile și beneficiile ar trebui evaluate cu recunoașterea rezultatelor care pot fi realizate în mod realist [13, p.1, 22-23].

Concluziile altor studii sugerează o legătură slabă între dimensiune și costuri și că fuziunile autorităților locale pot avea o valoare de eficiență limitată intrinsecă și pot implica costuri tranzitorii considerabile. Cele mai multe servicii ale autorităților locale par să aibă economii de scară limitate, principalele excepții fiind serviciile specializate, costurile de producție pentru serviciile cu capital intensiv și unele cheltuieli administrative și funcții „back office”. Presupunerea că structurile organizaționale mai mari vor costa mai puțin este răspândită nu doar în rapoartele oficiale, ci se extinde, fără îndoială, la discuții politice, la comentariile mass-mediei și la opinia publică populară. Cu toate acestea, există o lipsă izbitoră de dovezi sau date care susțin propunerile conform cărora un număr redus de autorități locale, dar de dimensiuni mai mari ar aduce îmbunătățiri, economii și eficiență. Presupunerea că astfel de propuneri ar economisi bani ar spori eficiența și ar îmbunătăți performanța, este luată ca valoare absolută și incontestabilă de către mass-media și, se pare că, este împărtășită și de către cea mai mare parte a populației. Cu toate acestea, cercetările și studiile internaționale privind amalgamările administrației locale au evidențiat mai multe observații concludente, sugerând că, probabil, ar trebui să fim mult mai sceptici față de presupunerea automată că „mai mare este mai bine” [14, p.371-372].

Reforma nu reprezintă un exercițiu fără costuri, generând o serie de costuri unice care se fac în cazul consolidărilor. Printre exemple se numără transferul de personal și active, plăți compensatorii și concedieri, creșteri salariale și cereri de plată (datorate personalului care acoperă o populație și o zonă mai largă), asigurarea compatibilității sistemelor software și de comunicații, pierderea memoriei organizaționale, timpul petrecut pentru integrarea personalului, corelarea normelor și politicilor locale și facilita-

rea unei noi identități organizaționale, precum și o reducere a performanței serviciilor și a costurilor de oportunitate, care rezultă din deturnarea personalului și a resurselor de la responsabilitățile principale ale serviciului pentru gestionarea procesului de fuziune. În același timp, amalgamările pot duce la supra-cheltuieli de ultimă oră de către autoritățile „vechi”, înainte de a fi dizolvate [14, p. 375].

Comasarea colectivităților locale poate cauza noi costuri sociale: comasarea școlilor ar putea avea ca efect creșterea numărului copiilor neșcolarizați, iar depărtarea serviciilor medicale ar micșora numărul beneficiarilor de asistență medicală. Unul din dezavantajele consolidării colectivităților teritoriale de ambele niveluri poate fi că investițiile se vor concentra doar în reședințele acestor colectivități, adică acolo unde vor fi concentrate autoritățile publice locale și raionale.

Colectivitățile locale mai mari ar trebui să cheltuiască o parte mai mică din resursele lor pentru cheltuielile administrative și să realizeze economii de scară mai mari. Dar, în timp ce amalgamarea poate permite autorităților locale să ofere o gamă mai mare sau o calitate mai mare a serviciilor, nu există dovezi că aceasta economisește bani în general. În afară de costurile unice de reorganizare, există o tendință ca autoritățile fuzionate să adopte cele mai scumpe obiceiuri ale predecesorilor lor individuali [15, p.68]. Analizând modelele de cheltuieli ale administrațiilor locale în regiunile urbane ale Canadei, R. Bish a constatat că municipalitățile mari cheltuiesc mai mult pe cap de locuitor. Fenomenul are multe cauze:

- a) majoritatea serviciilor locale nu posedă economii de scară sau sferă de aplicare și, de fapt, costă mai mult pentru a produce într-o organizație mai mare;
- b) autoritățile locale mari întreprind un număr mai mare de activități;
- c) acolo unde există mai puține autorități mari, există mai puține rivalități pentru a menține costurile între ele și, în sfârșit, multe autorități mai mari sunt orașe centrale, iar orașele centrale au costuri mai ridicate pe cap de locuitor, deoarece serviciile trebuie furnizate pasagerilor, cumpărătorilor, cât și propriilor lor locuitori. Unele combinații dintre aceste motive explică de ce mai multe autorități mai mici, asociindu-se pot cheltui mai puțin, decât o autoritate mai mare.

Concluziile respective se bazează pe analize care se referă la cheltuielile administrației publice locale, nu și la eficiența activității ei [16, p.9].

După cum remarca O.L. Savranskaya, fezabilitatea economică în materie de delimitarea teritorială a puterii locale poate fi o cauza a încălcării dreptului cetățeanului la autoadministrare: „croind teritoriul în scopul lărgirii bazei impozabile, se încalcă dreptul cetățenilor de a se constitui în colectivități locale mai mici ca dimensiuni” [17, p.35]. Modelul colectivităților locale mari ca dimensiune și reduse ca număr distanțează puterea locală față de populație, limitează posibilitățile de participare civică, face dificilă rezolvarea problemelor populației din anumite localități.

Relația consolidare – democrație locală. Deși efectul pozitiv al amalgamării asupra eficienței administrative este larg acceptat, se crede că există un efect negativ asupra democrației. Se argumentează că amalgamarea va duce la pierderea identității rezidenților, distrugerea relațiilor comunitare și scăderea controlului democratic asupra

administrației municipale. Cu cât dimensiunea unei unități politice este mai mică, cu atât este mai mare capacitatea rezidenților de a influența politica publică. Influența unui rezident într-un sat de 5.000 este probabil să fie de zece ori mai puternică decât cea a unui rezident într-un oraș de 50.000. În conformitate cu această formulă simplă, amalgamarea va slăbi controlul democratic al locuitorilor asupra afacerilor publice. Un argument de acest fel este adesea invocat de către partidele care se opun amalgamării [12, p.12-13]. R. Dahl și Ed. Tuftes au ajuns la concluzia că, deși în general (la nivel național) participarea politică nu depinde de mărime, colectivitățile mici favorizează participarea în virtutea accesibilității lor sporite și ușurința de a comunica. Aceștia subliniază, de asemenea, că acest efect poate fi urmărit, în special, acolo unde populația este mai mică de 10 000 de persoane [18, p.65].

Analizând literatura de specialitate privind consolidarea colectivităților locale, e lesne de observat că argumentele în favoarea sau împotriva consolidării pot fi divizate în două grupe: a) argumente asociate democrației și b) argumente cu caracter economic. L. Matejova a sintetizat argumentele *pro* și *contra* consolidării colectivităților locale care adesea sunt menționate în literatura de specialitate.

Tabelul 3. Argumente *pro* și *contra* consolidării colectivităților locale

<i>Pro</i>	<i>Contra</i>
I. Argumente asociate democrației	
<ul style="list-style-type: none"> - o mai bună reprezentare a diferitelor grupuri minoritare, - o mai bună accesibilitate la administrația publică locală, - candidați mai competenți pentru funcțiile alese. 	<ul style="list-style-type: none"> - încălcarea principiilor autonomiei locale, - responsabilitatea slabă a politicianilor, - mai multă birocrație, - participarea mai slabă și controlul efectiv asupra deciziilor politice, - reducerea totală a participării non-electorale, - accesibilitatea redusă a administrației locale, - slăbirea relațiilor interumane, - posibile conflicte între diferitele componente ale colectivității locale.
II. Argumente economice	
<ul style="list-style-type: none"> - economii de scară la furnizarea serviciilor publice, - o mai bună specializare și birocrație profesionistă, - costuri mai mici ale externalizării serviciilor, - reducerea aparatului administrativ, - mai multe oportunități financiare și de angajare pentru locuitori, - suficiente resurse umane, economice și politice, - proiecte de dezvoltare mai ambițioase, - o infrastructură tehnică mai bună. 	<ul style="list-style-type: none"> - mai multe cheltuieli administrative, - coordonarea anevoioasă a aparatului administrativ, - aprofundarea decalajului dintre politicile publice implementate și preferințele individuale ale cetățenilor, - reducerea competiției între administrațiile locale pentru resursele financiare, - corupția.

Sursa: Matejova L. Consolidation of Small Municipalities as a Solution of Territorial Fragmentation in the Czech Republic. In: Current Trends in Public Sector Research. Proceedings of the 18th International Conference, Šla panice, 16–17 January 2014. Brno: Masaryk University, 2014, p.173.

În ceea ce privește cercetarea empirică, ipoteza economiilor de scară și ipoteza Tiebout au făcut obiectul unei investigații extinse, examinând relația dintre mărimea populației și costurile și performanțele administrației locale. O serie de studii au concluzionat rezultatele efectuate în mai multe țări. De exemplu, K. Dowding și colaboratorii săi, evaluând peste 200 de studii, sugerează că entitățile mai mici sunt mai eficiente, în condițiile în care dovezile prezentate nu sunt incontestabile. În majoritatea cercetărilor se constată că autoritățile locale mai mari sunt asociate cu cheltuieli mai mari pe cap de locuitor și că autoritățile locale mai mici, fragmentate, au, în general, niveluri mai scăzute ale cheltuielilor pe cap de locuitor. Există, de asemenea, un sprijin marginal pentru propunerea că satisfacția cetățenilor față de serviciile locale tinde să fie mai ridicată în cadrul autorităților locale mai mici. Cu toate acestea, rezultatele sunt mixte și există dificultăți în a face concluzii generale cu privire la beneficiile structurilor mai mari ori mai mici [19, p.767-797].

Și relația dintre dimensiune și democrația locală nu este în întregime una dimensională. Promotorii ideii de consolidare se așteaptă la un pluralism mai mare în politica locală a autorităților locale mai mari, precum și la o mai mare încredere, datorită unei societăți civice mai bine dezvoltate și a activităților lor în colectivități teritoriale locale mai mari. Dar, locuitorii din colectivitățile locale mai mari sunt mai puțin interesați de treburile publice locale, fiind mult mai mulțumiți de serviciile furnizate [9, p.311]. R. Dahl și Ed. Tuftes au constatat că majoritatea discuțiilor privind relația dintre dimensiune și democrație se referă explicit ori implicit la mărimea absolută: numărul populației, numărul milelor pătrate, procentajul populației ș.a. Dar, în viziunea lor, mărimea absolută este uneori mai puțin semnificativă decât mărimea relativă și atunci când se discută despre viabilitatea democrațiilor mici trebuie de avut în vedere nu doar mărimea absolută, ci și cea relativă [18, p.18-19]. Iar potrivit opiniei lui A. Offerdal, care a investigat formele de autoadministrare în statele scandinave, tipologia colectivităților locale poate fi realizată în funcție de două criterii: gradul de reprezentativitate și funcțiile realizate [20, p.156].

B. Cooperarea intercomunală. Complexitatea provocărilor politice, economice și sociale cu care se confruntă societatea contemporană a schimbat modelele de autoadministrare a colectivităților locale de la structuri ierarhice și fragmentate la construcții mai cooperante și mai flexibile. În lumea contemporană practicile tradiționale de acțiune ale autorităților publice locale nu mai corespund realităților, iar hotarele lor administrative le limitează în acțiuni. Pentru ca autoritățile publice locale să poată oferi serviciile solicitate de comunitățile locale pe deplin și calitativ, trebuie să coopereze cu autoritățile locale similare. Depășirea frontierelor administrative, în încercarea de a identifica soluții eficiente la problemele existente, a fost una dintre cele mai importante schimbări care s-a produs la nivelul administrației publice locale. Procesul a fost facilitat și de sfârșitul monopolului statului asupra elaborării și implementării politicilor publice, cât și de implicarea sectoarelor privat și asociativ în soluționarea problemelor comunităților locale.

Dimensiunea teritorială a puterii locale și cooperarea intercomunală. Este evident faptul că dimensiunea autorităților publice locale este importantă pentru cooperarea intercomunală, deoarece influențează în mod direct scopul, sarcinile și formele cooperării

intercomunale. Căutarea unui spațiu teritorial este și unul din obiectivele cooperării intercomunale, deoarece la determinarea unei zone adecvate pentru cooperare se are în vedere ponderea demografică, geografică, sociologică, economică și politică. Succesul cooperării intercomunale presupune o recompoziție teritorială într-o zonă mai mare, mai relevantă și mai unită decât teritoriile existente. Această recompoziție va asigura o cooperare avantajoasă dintre persoanele juridice, publice sau private, cooperarea intercomunală oferind astfel un alt mod de acțiune pentru autoritățile publice locale [21, p.80-81].

Ca regulă generală, căutarea de soluții pentru consolidarea capacități administrative, a economiilor de scară și a sporirii eficienței serviciilor publice a condus la fuziuni ale autorităților publice locale, în timp ce promovarea democrației locale, a legitimității și a reactivității autorităților publice a generat entități mai mici și sisteme administrative locale fragmentate.

Cooperarea intercomunală în statele Uniunii Europene reprezintă o cale mai rapidă spre economisire, cu costuri politice mai reduse. Criza financiară din 2008 a dat un nou impuls acestui proces, care s-a manifestat sub mai multe forme. Prima, stimulată mai mult de aderarea la Uniunea Europeană decât de criză, este formarea de societăți intercomunale pentru construirea și funcționarea unei infrastructuri de mediu, cum ar fi depozitele de deșeuri și stațiile de epurare a apelor cu economii de scară mari. În Ungaria, numărul depozitelor de deșeuri municipale a scăzut cu 90% prin formarea companiilor de utilități comune capabile să maximizeze utilizarea tehnologiilor moderne și a fondurilor structurale ale Uniunii Europene. O cincime din municipalitățile croate sunt antrenate în companiile de utilități comune. A doua, de asemenea, în curs de desfășurare, este integrarea planificării și livrării de servicii în cadrul conurbațiilor, ilustrată în mod special de creșterea semnificativă a *communautés urbaines* franceze (și crearea unui nou nivel intercomunal – *metropole*).

Cele mai populare, în circumstanțele financiare actuale, sunt folosirea în comun a resurselor profesionale și a echipamentului necesar pentru operațiunile administrative, cum ar fi colectarea impozitelor, controlul dezvoltării, gestionarea salarizării, auditul intern și IT. Achizițiile publice atrag solicitări mai mici, precum și reduc costurile administrative. În Slovacia, formarea de birouri comune a permis descentralizarea serviciilor publice, cum ar fi educația și bunăstarea socială, într-un sistem municipal extrem de fragmentat. Chiar și în Marea Britanie, unde autoritățile locale au în medie populații extrem de mari, criza a promovat gestionarea comună a serviciilor într-o măsură mai mare. Orașul Westminster s-a alăturat orașelor vecine, Kensington și Chelsea, în desfășurarea unui serviciu educațional comun [15, p.68-69].

Cooperarea intercomunală este privită și ca o soluție de depășire a problemelor legate de fragmentarea teritorială sau ca o alternativă la fuziunea colectivităților locale de dimensiuni mici. Pornind de la ideea că problema principală a structurilor fragmentate constă în lipsa furnizării unor servicii în colectivitățile locale mai mici, R. Hertzog sugerează că dezvoltarea cooperării intercomunale poate fi considerată o alternativă viabilă pentru fuziunile teritoriale ale unor comune mici [22, p.285-308]. În Declarația finală a Conferinței Internaționale „Reforma de Descentralizare: de la strategie la acțiuni”, care

și-a ținut lucrările la Chișinău în noiembrie 2012 se menționa „necesitatea de a încuraja cooperarea intercomunitară în furnizarea de servicii publice locale, ca soluție fezabilă și eficientă pentru problema fragmentării excesive a administrației publice locale” [23]. Iar V. Prohnițchi consideră cooperarea intercomunală drept un remediu pentru soluționarea problemei fragmentării teritoriale în țările unde se opune multă rezistență reformelor de fuzionare [24, p.47].

Or, cooperarea intercomunală nu trebuie tratată neapărat ca o alternativă la fuzionarea colectivităților locale, ci mai degrabă ca un element al unui proces de modernizare al puterii locale. Fuzionarea colectivităților locale nu înseamnă neapărat renunțarea la cooperarea intercomunală, din contra, fuzionarea poate oferi noi posibilități și abordări pentru cooperare, folosirea potențialului neutilizat în beneficiul populației locale. Cooperarea poate fi realizată cu succes și atunci când este combinată cu o politică de fuziune. În acest sens, P. Swianiewicz argumenta că, și în cazul în care sistemele administrative locale nu sunt fragmentate teritorial, autoritățile locale pot beneficia de furnizarea în comun a serviciilor [25, p.4].

Conținuturile noțiunii cooperare intercomunală. Cooperarea intercomunală este o problemă mereu actuală. Încă la începutul sec. XX, în spațiul românesc se discuta problema beneficiilor cooperării intercomunale. P. Negulescu în „Tratat de drept administrativ român”, editat în anii 1903-1904, explica cooperarea intercomunală în felul următor: „... se poate întâmpla ca mai multe comune să aibă asupra unor chestiuni interese identice. În asemenea caz fiecare din aceste comune nu ar putea avea mijloace suficiente proprii pentru satisfacerea acestor interese, pe câtă vreme unindu-se mai multe comune, mijloacele pecuniare fiind mult mai însemnate, asemenea lucrări ar fi posibile. S-ar putea crea pentru satisfacerea unor asemenea interese intercomunale o nouă persoană morală administrativă, sindicatul de comune, de-o pildă, pentru construirea și întreținerea unor drumuri vicinale, pentru facerea unor școli profesionale de interes local, și pentru alte trebuințe locale” [26, p.136].

Pentru înțelegerea fenomenului este foarte important de a elucida conținutul noțiunii de cooperare intercomunală. Cooperarea intercomunală este un acord de colaborare care depășește hotarele administrative ale autorităților implicate în scopul obținerii unor beneficii. Cooperarea intercomunală are loc atunci când două sau mai multe autorități publice locale sunt de acord să conlucreze asupra oricăreia dintre sarcinile ce le revin, în scopul obținerii beneficiilor reciproc avantajoase [27, p.10]. Necesitatea unei astfel de inițiative poate fi generată de constrângerile financiare și de capacitatea limitată a unităților administrative mici de a presta în mod eficient servicii publice care implică economii de scară sau generează externalități (învățământ, sănătate, alimentare cu apă, gestiunea deșeurilor, cultură, servicii de urgență, ordinea publică, protecția mediului, turism și multe altele) [24, p.47].

Cooperarea intercomunală constituie rezultatul unei decizii deliberate a autorităților locale implicate, asocierea fiind una cu caracter preponderent voluntar și impusă de normele legale. De aceea, acordul de cooperare intercomunală variază în formă, domeniu și integrare. Acesta rezultă din inițiativa politică a autorităților publice cu viziuni diverse și prezintă forme diferite în natura lor intrinsecă și în opticile teoretice folosite

pentru a le studia. Tradițiile administrative naționale, sistemele de guvernare, cultura politică și diferitele niveluri de autonomie locală din fiecare țară fac ca tentativa de elaborare a unei tipologii a cooperării intercomunale să constituie o sarcină periculoasă, dacă nu chiar imposibilă. Lucrul cert care se cunoaște despre cooperarea intercomunală este diversitatea formelor sale de manifestare, fiind și mai diversificată decât guvernarea locală europeană [28, p.88-89].

Argumente în favoarea cooperării intercomunale. Cooperarea intercomunală este una din modalitățile de a eficientiza administrarea treburilor locale prin raționalizarea și eficientizarea activității autorităților locale proxime.

În favoarea cooperării intercomunale, frecvent sunt aduse următoarele argumente: este un remediu pentru autonomia financiară limitată a administrației publice locale și a capacității administrative scăzute. Permite păstrarea intactă a autonomiei locale, în special în raport cu cheltuielile și impozitarea [24, p.48]. Autoritățile locale, prin asocieră, pot presta servicii pe care nu le pot oferi în mod individual. Pentru anumite servicii, autoritățile locale pot folosi împreună aceeași resursă de expertiză (de exemplu, servicii juridice) sau aceleași unități de deservire (de exemplu, echipament antiincendiar); aceasta este mai rentabil din punctul de vedere al costurilor financiare. Contribuie la crearea unei piețe de desfacere mai mari, care va fi mai atractivă pentru investiții străine, atât publice, cât și private [27, p.7-8]. Contribuie la eficientizarea procesului de prestare a serviciilor publice. Reduce costul unitar al livrărilor de servicii prin „economia de scară”. Compensează insuficiența fondurilor aflate la disponibilitatea administrației locale, lipsa unui personal specializat capabil să atragă finanțări, elimină probleme generate de condițiile de mediu și răspunde condițiilor impuse de programele operaționale de dezvoltare regională [29, p.122-123]. Asigură realizarea „economiei de scop”, mai ales în statele din Europa Centrală și de Est, unde cooperarea autorităților locale mici face posibilă furnizarea de servicii care ar rămâne nesoluționate altfel, chiar dacă se află pe o listă a serviciilor locale autorizate. Facilitează gestionarea comună a zonelor integrate funcțional, dar fragmentate din punct de vedere teritorial și al infrastructurii tehnice indivizibile. Asigură o vizibilitate mai bună pentru autoritățile locale. Facilitează accesul la fondurile externe. Zonele de livrare a serviciilor sunt mai largi decât hotarele administrative [25, p.14-15]. Permite o recompoziție a teritoriului, dar prin intermediul unui model juridic mai flexibil [21, p.84]. Atenuează disparitățile economice și sociale existente în dezvoltarea colectivităților locale.

Cooperarea intercomunală poate avea unul sau mai multe obiective. Obiectivele cooperării determină domeniile și substanța cooperării, inclusiv forma de relaționare. Respectiv, doar competențele autorităților publice locale pot fi obiect al unei cooperări intercomunale, și, eventual, pot fi delegate unor structuri intercomunale. Reieșind din obiectivele cooperării, se vor defini atribuțiile entităților de cooperare intercomunală. Este foarte importantă delimitarea clară a competențelor și atribuțiilor pentru structurile de cooperarea intercomunală. Este recomandabil să fie evitată terminologia confuză în descrierea atribuțiilor. Statutul entităților intercomunale trebuie să specifice foarte precis domeniile de competență [27, p.92-93].

Pentru înțelegerea fenomenului și a modalităților practice de realizare a cooperării intercomunale este importantă și utilă cunoașterea componentelor sale esențiale. Potrivit rezultatelor unui studiu realizat în statele Europei Centrale și de Est, cooperarea intercomunală include următoarele componente:

- ◆ Furnizarea în comun de servicii de către două sau mai multe autorități publice locale din țară, care pot implica diferite funcții, cum ar fi serviciile administrative, furnizarea de apă, transportul public, dar și activități comune în cadrul politicilor mai largi, cum ar fi promovarea dezvoltării economice locale, care ar putea fi un aranjament cu un singur sau cu mai multe scopuri;

- ◆ Cooperarea voluntară a autorităților publice locale (nu se referă la orice formă care este strict impusă de lege, deși legea poate uneori să stimuleze sau chiar să oblige autoritățile locale să caute soluții de cooperare);

- ◆ Cooperarea nu este incidentală și are o anumită durată și cel mai adesea este un aranjament permanent cu o dată de încetare nespecificată;

- ◆ Cuprinde diverse forme legale de cooperare. În unele cazuri, aceasta poate include crearea unei noi entități juridice (de exemplu, o coproprietate între autoritățile locale implicate), în timp ce în altele aceasta poate lua o formă juridică mai puțin accentuată;

- ◆ În același timp și contrar amalgamării, nu există transfer definitiv de sarcini sau competențe locale; autoritățile locale păstrează controlul asupra deciziilor și serviciilor care rezultă din cooperare [25, p.3].

Factorii de influență asupra cooperării intercomunale. Relațiile de cooperare intercomunală sunt rezultatul influenței a mai multor factori ce pot favoriza ori pot împiedica colaborarea autorităților locale. Potrivit opiniei lui F. Teles, acești factori sunt:

Natura problemei. Problemele cu care se confruntă autoritățile locale de astăzi sunt extrem de complexe și mult mai interdependente. Eforturile și resursele comune sunt văzute ca o modalitate de a răspunde acestor provocări.

Istoricul colaborării anterioare. Calitatea, cantitatea și, mai mult, succesul interacțiunilor anterioare joacă un rol relevant în recunoașterea oportunităților de a continua sau de a îmbunătăți eforturile de consolidare a cooperării.

Identitatea și contextul teritorial. Teritoriile definesc oportunitățile pentru colectivitățile locale de a se alătura unor obiective comune, întrucât geografia și identitatea teritorială pot oferi terenul pentru apariția unor probleme similare cu un număr mai mare de preocupări comune, în special în rândul comunelor vecine.

Relații de putere echilibrate. Relațiile de putere asimetrice între colectivitățile locale care împărtășesc inițiative sau proiecte de colaborare pot împiedica pașii ulteriori.

Contextul instituțional. Legea poate impune cooperarea sau constrânge decizia autorităților locale de a colabora între ele. Contextul de reglementare explică, în parte, stimulentele sau blocajele și natura multor relații de colaborare existente între colectivitățile locale. Prin urmare, mediul juridic joacă un rol relevant în explicarea naturii și stimulentele cooperării intercomunale.

Influență externă. Situațiile neașteptate sau intervenția terților în jocul de cooperare pot funcționa ca un declanșator și ca un „mecanism de legătură”. Agenții externi care acționează ca brokeri între instituții pot aduce cunoștințele, resursele sau puterea necesare pentru a introduce nevoia de a colabora, (de exemplu, implicarea universităților în dezvoltarea regională)

Rezultate așteptate. Cooperarea necesită eforturi semnificative și, prin urmare, trebuie luate în considerare costurile importante ale tranzacțiilor, atât prin acțiuni și procese de gestionare întreprinse în timp și efort. Atunci când recompensele și rezultatele cooperării depășesc costurile și lipsesc alternative mai bune, se presupune că beneficiile anticipate vor juca un rol în explicarea intensificării acțiunilor.

Profilul autorității publice. Profilul autorității publice este determinat de mai multe elemente, printre care un rol important îl are dispunerea sau capacitatea instituțională de a colabora [28, p.10-12].

Cadrul normativ privind cooperarea intercomunală. Modalitățile concrete de realizare în practică a cooperării intercomunale sunt prevăzute în mai multe acte normative, atât internaționale, cât și naționale. Principiul autonomiei locale recunoscut de toate statele membre ale Consiliului Europei, prin semnarea și ratificarea Cartei europene a autonomiei locale, a fundamentat existența autorităților locale și capacitatea acestora de a se asocia în structuri de cooperare. În art.10 al Cartei se prevede dreptul de asociație al colectivităților locale: „colectivitățile locale au dreptul, în exercițiul competențelor lor de a coopera în cadrul legii, de a se asocia cu alte colectivități locale pentru realizarea unor sarcini de interes comun”. Iar „dreptul colectivităților locale de a adera la o asociație pentru protecția și promovarea intereselor lor comune și acela de a adera la o asociație internațională de colectivități locale trebuie să fie recunoscut în fiecare stat”. Fiecare stat semnatar al Cartei își poate defini modalitățile, fie legislative, fie, altele pentru realizarea acestui principiu [30].

Dreptul autorităților locale de a se asocia și de a coopera în prestarea serviciilor publice este prevăzut de mai multe acte normative ale Republicii Moldova. Legea nr.436 din 28.12.2006 [31], prevede la art. 14, alineatul 1, litera j) competența consiliul local de a decide, în condițiile legii, asocierea cu alte autorități locale, inclusiv din străinătate, pentru realizarea unor lucrări și servicii de interes public, pentru promovarea și protejarea intereselor autorității locale, precum și colaborarea cu agenți economici și asociații obștești din țară și din străinătate în scopul realizării unor acțiuni sau lucrări de interes comun. În mod similar, art. 43 alin. (1) lit. t) din aceeași lege prevede dreptul consiliului raional de a decide asocierea cu alte autorități ale administrației publice locale în realizarea serviciilor publice locale.

Legea nr.435 din 28.12.2006 [32] prevede la art. 3 litera h) principiul parteneriatului public-privat, public-public, public-civil, care presupune garantarea unor posibilități reale de cooperare între Guvern, autoritățile locale, sectorul privat și societatea civilă. De asemenea, legea prevede la art. 5 faptul că autoritățile publice locale de nivelurile întâi și al doilea, precum și cele centrale pot coopera, în condițiile legii, pentru a asigura realizarea unor proiecte sau servicii publice care solicită eforturi comune ale acestor

autorități prin intermediul unor acorduri semnate între părți, care să conțină prevederi clare ale surselor de finanțare și ale limitelor puterii de decizie pentru fiecare nivel de autoritate publică în parte.

Legea nr.1402 din 24.10.2002 [33] stabilește în art.6 alin.(2) lit. f că unul din principiile care guvernează organizarea și administrarea serviciilor publice de gospodărie comunală este asocierea intercomunală și parteneriatul, iar la art.14 alin. (4) prevede că autoritățile administrației publice locale pot adopta decizii în legătură cu asocierea serviciilor publice de gospodărie comunală în vederea realizării unor investiții de interes comun din infrastructura tehnico-edilitară, precum și în legătură cu participarea lor cu capital social sau cu bunuri la capitalul sau bunurile agenților economici pentru realizarea de lucrări și furnizarea/prestarea de servicii publice de gospodărie comunală la nivel local sau raional, după caz, pe bază de convenții care prevăd și resursele financiare constituite din contribuțiile autorităților administrației publice locale (convențiile se încheie de către ordonatorii principali de credite, în baza mandatelor aprobate de fiecare consiliu local sau raional). De asemenea, la art.13 se menționează că Guvernul asigură promovarea parteneriatului și asocierii intercomunale pentru înființarea și exploatarea unor sisteme tehnico-edilitare zonale.

Legea nr.436 din 06.11.2003 [34] stipulează că, consiliul local stabilește în Statutul localității pe care îl aprobă condițiile de cooperare a autorității administrației publice a unității administrativ-teritoriale cu alte autorități ale administrației publice din țară și cu autoritățile similare din străinătate, modul de aderare la organismele naționale sau internaționale în vederea protecției și promovării intereselor comune.

Cu toate că în Republica Moldova nu există vreo limitare legală privind parteneriatele autorităților locale, specialiștii consideră că cadrul legal existent „necesită completare și adaptare”. Însă pentru a încuraja cooperarea dintre comunități, ar fi nevoie de a dezvolta și de a actualiza cadrul legal, mai ales în ceea ce privește forma de asociere și modul de gestiune ulterioară a serviciilor publice create. În același timp, trebuie promovată asocierea benevolă a colectivităților locale interesate de prestarea în comun a serviciilor publice [35, p.34-35].

În încheiere, rezumând cele expuse supra, propunem următorul algoritm pentru depășirea fragmentării teritoriale a Republicii Moldova:

- Organizarea puterii publice locale (subnaționale) pe două niveluri;
- Consolidarea temperată a colectivităților locale primare (de nivelul I), în primul rând, pe calea consolidării voluntare;
- Crearea condițiilor pentru amplificarea și extinderea cooperării intercomunale și a celei transfrontaliere;
- Reducerea semnificativă a numărului colectivităților teritoriale de nivelul II.

Considerăm că noile realități în care se află Republica Moldova vor contribui la înțelegerea de către clasa politică a necesității și soluționării problemei fragmentării teritoriale și a dezvoltării regionale în spiritul tendințelor europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Illner M. Territorial Decentralization: An Obstacle to Democratic Reform in Central and Eastern Europe? In: *The Transfer of Power Decentralization in Central and Eastern Europe*. Edited by Jonathan D. Kimball. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, 1998.
2. Rezoluția Parlamentului European din 21 octombrie 2008 referitor la guvernarea și parteneriatul la nivel național, regional și la nivel de proiect în domeniul politicii regionale (2008/2064(INI)). <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0492+0+DOC+XML+V0//RO> (accesat 23.05.2016).
3. Second-tier local authorities – intermediate governance in Europe. Recommendation 333 (2012). <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1993007&Site=COE&direct=true> (accesat la 24.07.2016).
4. Kopric I. Consolidation, Fragmentation, and Special Statuses of Local Authorities in Europe. In: *Croatian and Comparative Public Administration*, no.12(4), 2012.
5. Popescu C.L. *Autonomia locala si integrarea europeana*. București: All Beck, 1999.
6. Bosch N., Solé-Ollé A. Local Government Reform. In: *IEB's Report on Fiscal Federalism and Public Finance*, '13. http://www.ieb.ub.edu/files/INF%20IEB%20FFFP_2013.pdf (accesat la 27.12.2016).
7. Dollery B., Crase L. Is Bigger Local Government Better? An Evaluation of the Economic Case for Australian Municipal Amalgamation Programs. University of New England: Working Paper Series in Economics, no 4, 2004.
8. Allers M., Geertsema B. The effects of local government amalgamation on public spending and service levels: Evidence from 15 years of municipal boundary reform. (SOM Research Reports; Vol. 14019-EEF). Groningen: University of Groningen, SOM research school, 2014.
9. Swianiewicz P. Is There a Third Way Between Small yet Ineffective and Big yet Less Democratic? Comparative Conclusions and Lessons Learned. In: *Consolidation or fragmentation*. Budapest: OSI/LGI, 2002.
10. Swianiewicz P. Size of Local Government, Local Democracy and Efficiency in Delivery of Local Services – International Context and Theoretical Framework. In: *Consolidation or Fragmentation? The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe*. Ed. By P. Swianiewicz. Budapest: OSI/LGI, 2002.
11. Fox W., Gurley-Calvez T. Consolidation Improve Sub-National Governments? World Bank Policy Research Working Paper Nr. 3913, 2006). <https://ssrn.com/abstract=917484> (accesat la 09.05.2017).
12. Mabuchi M. *Municipal Amalgamation in Japan*. Washington: World Bank Institute, 2001, p.12.
13. Holzer M. et al. Literature review and analysis related to optimal municipal size and efficiency. Newark: Rutgers, School of Public Affairs and Administration, 2009.
14. Callanan M. et al. The Risks of Intuition: Size, Costs and Economies of Scale in Local Government. In: *The Economic and Social Review*, Vol. 45, No. 3, 2014.
15. *Local Government in Critical Times: Policies for Crisis, Recovery and a Sustainable Future*. Council of Europe texts Edited by Kenneth Davey. Strasbourg: Council of Europe, 2011.
16. Bish R. *Local Government Service Production in the Capital Region*. A paper prepared for Local Government Institute. Victoria, 1999.
17. Савранская О. Территориальные основы местного самоуправления // *Городское управление*, 1997, Nr. 4.
18. Dahl R., Tufte Ed. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press, 1973.
19. Dowding K. et. al. Tiebout: A Survey of the Empirical Literature. In: *Urban Studies*, Vol. 31, 1994, Nr. 4/5,
20. Оффердал О. Местное самоуправление в Скандинавии: достижения и перспективы // *Полис*, 1999, № 2.
21. Deffigier Cl. Intercommunalité et territorialisation de l'action publique en Europe. In: *Revue française d'administration publique*, no 1(no 121-122), 2007.
22. Hertzog R. Inter-Municipal Cooperation: A Viable Alternative to Territorial Amalgamation? In: P. Swianiewicz (ed.). *Territorial Consolidation Reforms in Europe*, Budapest: LGI/OSI, 2010.
23. Declarația finală a Conferinței Internaționale „Reforma de Descentralizare: de la strategie la acțiuni”. <http://serviciilocale.md/libview.php?l=ro&idc=57&id=188&t=/Stiri-Galerii-foto/Noutati-pe-domenii/Descentralizare/Declaratia-finala-a-Conferintei-Internationale-Reforma-de-Descentralizare-de-la-strategie-la-actiuni> (accesat la 12.10.2016).

24. Prohnițchi V. Reorganizarea administrativ-teritorială: o componentă esențială a unei descentralizări de succes în Republica Moldova. În: Guvernană și democrație, 2011.
25. Swianiewicz P. Demanded but Difficult: Intermunicipal Cooperation in Central and Eastern Europe. In: Working Together. Intermunicipal Cooperation in Five Central European Countries. Ed. By P. Swianiewicz. Budapest: Open Society Foundations, 2011.
26. Negulescu P. Tratat de drept administrativ român. București: Tipografia Gutenberg, 1903-1904. Nr.1 (7),
27. Jackson J. et al. Cooperare intercomunitară: Ghidul autorităților publice locale. Chișinău: S.n., 2015.
28. Teles F. Local Governance and Inter-municipal Cooperation. Basingstoke: Palgrave, 2016.
29. Dezvoltarea regională. Suport de curs pentru participant. Chișinău: GIZ, 2014.
30. Carta europeană a autonomiei locale. Raport explicativ. În: Monitorul Oficial nr. 141 din 22.11.2001.
31. Legea privind administrația publică locală nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial nr.32-35/116 din 09.03.2007.
32. Legea privind descentralizarea administrativă nr.435-XVI din 28.12.2006. Publicată în: Monitorul Oficial nr.29-31/91 din 02.03.2007.
33. Legea privind serviciile publice de gospodărie comunală nr. 1402 din 24.10.2002. În: Monitorul Oficial nr.14-17/49 din 07.02.2003.
34. Legea privind Statutul-cadru al satului (comunei), orașului (municipiului) nr. 436 din 06.11.2003. În: Monitorul Oficial nr. 244-247/972 din 12.12.2003.
35. Rața Sv. Abordarea dezvoltării comunitare durabile prin prisma cooperării intercomunale. În: Administrarea Publică, 2015, nr.1.

РОЛЬ ЭЛЕКТОРАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО РЕЖИМА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

THE ROLE OF THE ELECTORAL CULTURE IN THE FORMATION OF THE POLITICAL REGIM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований
009braga@gmail.com

Rezumat

În acest articol s-a făcut o analiză a rolului culturii electorale în evoluția regimului politic din Republica Moldova. Autorul demonstrează că pe parcursul dezvoltării politice a Republicii Moldova din perioada post-sovietică cultura electorală a avut un rol important pentru determinarea cursului politic al țării. În prezent, în condițiile consolidării tendințelor autoritare în funcționarea regimului politic din Republica Moldova rolul culturii devine limitat. Autorul consideră că în asemenea condiții problema vitală a dezvoltării politice a Republicii Moldova constă în adaptarea unor măsuri de ordin legislativ care ar preveni eroziunea rolului alegerilor în viața politică a țării.

Cuvinte-cheie: proces electoral, cultură electorală, sistem politic, democrație electorală, autoritarism, procese politice.

Summary

The article analyses the role of electoral culture in the evolution of the political regime of the Republic of Moldova. The author shows that electoral culture has always exerted a significant influence on the course of political development of the Republic of Moldova. Currently, as a result of consolidation of authoritarian tendencies in the political sphere, the role of electoral culture in the development of the political processes becomes limited. The author believes that in such conditions it is advisable to adopt some of the legislative measures to prevent the erosion of the role of elections in the Republic of Moldova.

Keywords: elections, electoral culture, political regime, electoral democracy, authoritarianism, political processes.

Электоральная культура представляет собой одну из наиболее важных разновидностей политической культуры общества. Политическая и электоральная культуры соотносятся между собой как «целое» и «часть». Однако политическая культура, понимаемая как совокупность ориентаций общества на политические действия, будучи характерной для функционирования любой политической системы, не всегда включает в себя культуру электоральную. Специфика электоральной культуры по отношению к политической культуре состоит в том, что ее наличие в конкретном социуме необязательно. Любое общество реально может существовать без народного представительства во власти, а, значит, без электоральной культуры. Феномен электоральной культуры является порождением демократических процессов как результата политического творчества, субъективного по своей сути, хотя и вызванного объективной необходимостью развития

общества. Поэтому имеет смысл считать электоральную культуру результатом деятельности и взаимоотношений электоральных субъектов (1, с. 26). Будучи связанной с голосованием на выборах и референдумах, электоральная культура, в наиболее обобщенном смысле, объединяет сознание и поведение политических акторов как субъектов электорального процесса.

Являясь частью политической культуры демократического общества, электоральная культура представляет собой составной элемент политической системы, имеющий отношение к ориентационному уровню ее функционирования. В этой связи электоральную культуру, подобно политической культуре в целом, следует считать «конечной детерминантой политики», источником, из которого демократическая система черпает свои силы, ключевым фактором, который приводит в движение сложнейший механизм функционирования демократической системы (2). В условиях «энтропии» участия (*Crouch, 2004*) электоральная культура становится по существу единственной политико-культурной «детерминантой», реально поддерживающей функциональность системы демократии как механизма политического самоуправления общества.

Исходя из этого, основная задача электоральной культуры состоит в обеспечении необходимых условий, способствующих эффективному функционированию демократической системы. Таких условий, которые призваны открывать «вход» в политическую систему посредством артикуляции потока требований общества к политике, не только изменяя состав властной элиты в соответствии с предпочтениями общества, но и вынуждая власть адаптировать свою политику в соответствии с общественными требованиями. Поэтому можно утверждать, что характер функционирования демократической модели решающим образом зависит от качества электоральной культуры, т.е. от тех норм и ценностей, которые модифицируют электоральное поведение отдельных индивидуумов и социальных групп, конкретизируют их политический выбор, придают ему совершенно определенную форму. Совокупность этих норм и ценностей формирует особый тип ориентаций на электоральные действия, который отражает и в то же время придает определенную специфику различным политическим режимам. По сути, электоральная культура в этом случае фиксирует социальную связь индивида с существующим политическим порядком социума. Она же выявляет социально-политическую значимость существования индивида, его включенность в политические процессы (1, с. 25).

«Здоровая демократия», в которой выборы являются свободными и справедливыми, разворачивающимися с соблюдением принципа верховенства права, с необходимостью должна опираться на гражданскую культуру. Указанный тип культуры отличает осознание человеком его гражданского долга, связанного с участием в выборах, гражданской ответственности за свое электоральное поведение, социально-политической идентичности с определенной социальной группой, осмысление права оказывать влияние на ход политических событий, используя имеющиеся в его распоряжении электоральные возможности и ресурсы и т.п.

Подобный тип политической культуры, способный стать доминирующей в обществе моделью политических и, в том числе, электоральных ориентаций, может служить надежным рычагом в функционировании механизмов демократического самоуправления, способным предотвратить сползание демократизирующихся режимов в категорию «недемократий».

В то же время, неразвитость гражданской культуры, характеризующаяся, в том числе, низким уровнем гражданской ответственности электоральных субъектов, приводит к сбоям в функционировании демократических механизмов управления. Отсутствие у широких масс народа убежденности в своем праве и способности оказывать влияние на развитие политических процессов в стране посредством активного участия в выборах, а также готовности реализовать это право на практике, неразвитость чувства ответственности участников электоральных процессов за характер их протекания, ведет в конечном итоге к тому, что демократические механизмы управления используются преимущественно для обслуживания интересов узкого круга экономически и политически влиятельных лиц. Незрелость гражданской культуры участия в выборах, таким образом, становится одним из источников формирования и укрепления модели «фасадной» или «урезанной демократии», отличительной особенностью которой является отсутствие верховенства закона. В условиях, когда законы можно обойти или нарушить, выборы, закономерно приобретая несправедливый характер, «отражают скорее волю правителей, а не тех, кем они управляют» (3, с. 45).

Иными словами, в условиях неразвитости электоральной культуры, выборы, призванные служить задачам реализации воли народа, трансформируются в механизм, обслуживающий процедуру продвижения к власти представителей политической элиты, зачастую не пользующихся доверием электората. Доминирующая в обществе «урезанной демократии» электоральная культура, так или иначе, способствуя легитимации не пользующихся доверием широких слоев общества политических сил, тем самым помогает властвующим элитам, нацеленным прежде всего на реализацию своих узко корпоративных интересов, сохранять при этом «демократический фасад». Выборы, благодаря электоральной культуре, доминирующей в подобного рода режимах, по словам Л. Даймонда, становятся все более и более показными и неконкурентными, превращаясь в оболочку, за которой скрывается авторитарная гегемония деспотов и правящих партий (4, с. 443). Таким образом, незрелость гражданской культуры, проявляющая себя, в том числе, в доминирующей электоральной культуре, мало соответствующей запросам функционирования режима «здоровой демократии», выступает одним из ключевых факторов стагнации и «схода с рельс» (Fish, 2005) обществ, включенных в процессы демократического реформирования, а также источником формирования, воспроизводства и укрепления модели «урезанной демократии».

Электоральная культура, призванная служить одним из важнейших факторов эффективного функционирования системы демократии, без сомнения играет ключевую роль в развитии процесса демократического самоуправления. Вместе

с тем, в контексте реального функционирования различных демократий данная роль электоральной культуры не является ни константной, ни абсолютной. Роль и значение электоральной культуры для развития политико-властных процессов в демократизирующихся обществах может существенно варьироваться и, прежде всего, в зависимости от той роли, которую играет сам институт выборов в процессе политического управления.

Любой фактор характеризуется таким показателем, как степень влиятельности. Роль выборов как фактора политико-властного процесса прежде всего характеризуют изменения, которые произошли в результате выборов в составе политической элиты и правящей группы, в политическом курсе правительства, в состоянии, позициях и влиятельности государственных и общественных акторов политики, а также изменения в системе политических институтов и норм и в политическом режиме как результат государственной политики правящей группы, получившей власть в результате выборов. Иными словами, показателем роли выборов как фактора политико-властных процессов могут выступать изменения во власти или их отсутствие в результате выборов. То есть то, в какой мере и в каком направлении выборы повлияли на существующее положение вещей в правящей элите, в политическом режиме и в государственной политике (5).

Если выборы играют существенную роль в обеспечении устойчивости демократической политической системы через ее гибкость, адаптивность к требованиям общества, канализацию и институционализацию конфликтов, то, безусловно, значительная заслуга в этом принадлежит доминирующей в обществе электоральной культуре как важнейшему элементу избирательного процесса. В развитых, стабильных демократиях, где как выборы в целом, так и электоральная культура, в частности, играют существенную роль, результат развития электоральных процессов - это всегда обновление политики: и тогда, когда к власти приходит оппозиция, и в том случае, если правящая партия продлевает свой мандат правления на выборах. И в том, и в другом случае выборы способствуют корректировке политического курса правящей элиты, получению политической системой импульсов для развития общества и государства на новом этапе и в новых условиях.

В транзитных обществах выборы выполняют свои системные функции (обеспечения динамизма, адаптации, стабилизации, интеграции, коммуникации и легитимации власти) с различной спецификой, а также в разной степени, большей или меньшей. Так, в переходной политической системе зачастую главной и практически единственной функцией выборов становится функция легитимации властной элиты, функция сохранения правящей элиты у власти. В то же время, стабилизация переходной политической системы обеспечивается не столько за счет ее открытости к общественным требованиям, адаптивности и способности канализировать конфликты, сколько за счет сдерживания политической активности общества, определенной закрытости политической системы ввиду слабости институтов гражданского политического участия, а также ослабления представи-

тельной власти в пользу исполнительной. При этом важнейшим механизмом стабилизации политической системы является снижение роли выборов как фактора политико-властных процессов.

Поэтому выборы в транзитных обществах, которые как правило представлены различными моделями «урезанной демократии», т.е. характеризующимися глубокими издержками в области соблюдения принципа верховенства права, не всегда могут иметь решающее значение для определения персонального состава властных органов и почти всегда малозначимы для определения политического курса правительства. В таких обществах выборы, как правило, характеризуются предопределенностью результатов. Последнее достигается благодаря усилиям правящей элиты, которая позволяет себе распоряжаться ресурсами и возможностями государства, влияя при этом на изменчивость выборных норм и процедур. Изменение партийного законодательства и норм протекания избирательного процесса в обществах «урезанной демократии» выступает одной из главных технологий обеспечения нужного правящей элите результата выборов.

В условиях «урезанной демократии» стремление властвующих политических элит стабилизировать сложившуюся политическую ситуацию ведет не только к «урезанию» роли выборных процедур как фактора политико-властных процессов. Выборы приобретают все более формальный характер, а вместе с этим меняется и основная задача выборов как ключевого института демократической системы, которая в данном случае сводится к приданию демократического фасада режиму, далекому от реальной демократии. Неконкурентные, манипулируемые и управляемые со стороны исполнительной власти выборы, будучи вплетенными в общий контекст функционирования общества «урезанной демократии», становятся инструментом легитимации правящих элит, а также воспроизводства и сохранения существующей власти.

В переходных обществах значение выборов, а вместе с ними и значимость электоральной культуры для развития политико-властного процесса, может существенно варьироваться. Роль выборов может быть как высокой, существенной, так и низкой, несущественной, ограниченной, когда выборы перестают играть роль политического фактора. Однако если роль выборов становится низкой, то соответственно и значимость электоральных ориентаций людей снижается до минимума, что ведет к развитию политико-властного процесса без учета интересов демоса. Ограниченная роль выборов в политико-властных процессах характерна для политических режимов «управляемой», «имитационной демократии», в которых «свободы допускаются в той степени, в которой они не нарушают монополию административной олигархии на власть» (6).

Одним из критериев определения роли выборов в переходном обществе выступает то, в какой мере они обеспечивают реальную политическую, социальную, экономическую и культурную динамику транзитных обществ. Кроме того, в переходных политических системах, в которых на уровне конституций закреплены демократические принципы государственности, а народ признается единствен-

ным источником власти, выборы остаются главным легитимным механизмом волеизъявления народа по поводу персонального состава правящей элиты и ее государственного курса. В связи с этим важным критерием роли выборов в переходной по своему характеру политической системе выступает то, в какой степени выборы обеспечивают реализацию народной воли по поводу персонального состава правящей элиты и в вопросе выбора политического курса (5).

Вариативность той роли, которую могут играть выборы в функционировании переходных режимов, хорошо видна на примере постсоветских государств. Выборы играли важную роль в период реформирования политической системы советского общества и в период учреждения новых государств (1990–1991 гг.). Однако после первых экспериментов с конкурентными выборами в начале 1990-х годов почти все постсоветские государства (за исключением стран Балтии) установили режимы, которые проводят несвободные выборы и управляют, мало заботясь о соблюдении принципа верховенства права. Данный процесс называют «демократизацией в обратном порядке» (3, с. 61).

На сегодняшний день большинство постсоветских стран, по сути все страны СНГ, являются переходными политическими режимами, представляющими собой различные модификации режимов «урезанной демократии» - от жестко авторитарных, до различных разновидностей гибридных кланово-бюрократических режимов с разной степенью авторитарности и до кланово-олигархических режимов внутриэлитной конкуренции. Несмотря на схожесть стартовых условий демократического реформирования, эволюция политических режимов в указанном ряде стран приобрела различную динамику и направленность, сказавшись при этом и на тенденциях изменения роли выборов в развитии политико-властных процессов.

В частности, такие страны как Узбекистан и Туркменистан, согласно докладу *Freedom House* «Страны переходного периода - 2018» (7), эволюционировали в режимы жесткого авторитаризма, превратившись из стран проводивших полусвободные выборы в полностью недемократические государства. Белоруссия располагается в числе стран, относящихся к консолидированным авторитарным режимам. Несмотря на определенную «оттепель», демонстрируемую в настоящее время «режимом Лукашенко» по отношению к Евросоюзу, эксперты уже традиционно считают Республику Беларусь страной, которая «сошла с пути, ведущего к демократии», идентифицируя ее в качестве «последней диктатуры Европы» (3, с. 535). К этой же категории стран консолидированного авторитаризма в настоящее время также принадлежат Азербайджан, Россия, Казахстан и Таджикистан, в которых роль выборов как фактора демократизации является ограниченной. Армения и Киргизстан на сегодняшний день представляют собой полуавторитарные режимы. А Украина, Грузия и Молдова располагаются в категории гибридных режимов, т.е. сочетающих в себе как черты демократии, так и авторитаризма. Причем, согласно докладу, в настоящее время в Республике Молдова «наиболее высок риск соскальзывания к авторитаризму».

Республика Молдова в начале развития процессов демократического реформирования, по оценкам международных экспертов, продемонстрировала достаточно высокие результаты, которые позволяли оценивать происходящие в стране изменения как «успешную демократизацию», где присутствует верховенство закона, ясное разделение властей, плюрализм, уважение прав и политических свобод, свобода СМИ и т.п. Согласно индексу *Polity IV*, Республика Молдова в соответствии со средним уровнем демократизации (4,4) за 1993-2006 гг., достигнув в 2006 г. уровня демократии в 3 балла, была причислена к лидирующей группе посткоммунистических демократий и заняла 9 место среди 13 посткоммунистических стран, рядом с Румынией, Болгарией, Хорватией, Латвией и др., признанных консолидированными демократиями (3, с. 529).

Однако подобный статус закрепился за Республикой Молдова ненадолго. Тенденции к авторитаризму, отчетливо обозначившиеся в политике страны в последующие годы, вскоре перенаправили процесс демократизации вспять. Уже в 2007 году Республика Молдова, согласно рейтингу демократии *Freedom House*, была помещена в категорию электоральных демократий и признана «частично свободной» страной. Иными словами, страна эволюционировала в сторону установления так называемого «промежуточного положения» или «гибридного режима», когда установившийся политический режим удовлетворяет лишь минимальным критериям демократичности. Присваиваемый стране статус электоральной демократии свидетельствует о том, что уровень демократизации ограничивается проведением конкурентных и многопартийных выборов. Это означает, что выяснение характерных для гибридных режимов внутриэлитных конфликтов выносится на поле электоральной борьбы. В то же время уровень демократичности других политических институтов не принимается во внимание (3, с. 531).

Некоторые эксперты, оценивающие процессы евроинтеграции, разворачивающиеся в нашей стране и предполагающие соответствующий прогресс в области усвоения европейских/демократических ценностей, называют Республику Молдова «историей успеха» (8). Однако шкала демократизации *Freedom House* убедительно демонстрирует тот факт, что Республика Молдова последовательно деградирует в сторону снижения показателей демократичности (9). В 2018 году этот уровень был оценен в 4,93 балла. Иными словами, Республика Молдова в настоящее время занимает некое «пограничное» положение, находясь в шаге от полуконсолидированных автократий. Снижение уровня демократизации, наблюдающееся в стране с каждым годом, существенным образом затрагивает, в том числе, институт выборов. *Freedom House* уже на протяжении 10 лет оценивает электоральные процессы в Республике Молдова в 4 балла, что говорит о глубокой стагнации в этой области демократического управления (9).

Республика Молдова продемонстрировала, по сравнению с другими постсоветскими странами, высокую роль выборов практически на протяжении всего постсоветского периода развития (5). Иными словами, демократические выборы, стартовавшие в нашей стране в период вступления Республики Молдова на

путь демократизации, оказывали существенное влияние на персональный состав высших органов государства, обеспечивая его обновление, на определение политического курса правительства и изменение политических режимов. Наиболее наглядной демонстрацией высокой роли выборов стал приход к власти Партии коммунистов на рубеже 2000-х годов, отразивший потребность глубоко обнищавших масс, разочарованных в качестве происходящих в стране перемен, в социальной защите. Произошедшая в результате Парламентских выборов 2009 года новая смена политического режима, приведшая к власти неолиберальные силы в условиях, когда в стране уже достаточно отчетливо стали проявлять себя авторитарные тенденции политического развития, также более, чем наглядно свидетельствовала о сохраняющейся высокой значимости выборов в определении политического курса страны. Будучи использованными в качестве механизма разрешения внутриэлитных конфликтов, выборы, тем самым, играли в политической жизни страны роль важнейшего фактора политического процесса.

Вместе с тем, правящие элиты на протяжении всего рассматриваемого периода развития не оставляли попыток поставить функционирование института выборов под свой контроль и адаптировать для реализации своих интересов, внося различные коррективы в избирательное законодательство практически во время каждого нового избирательного цикла (10). Наиболее часто указанные коррективы касались избирательного барьера. В настоящее время проходной барьер для политических партий составляет 6%, что вызывает огромное недовольство со стороны сравнительно слабых электоральных конкурентов, считающих его слишком завышенным и потому заведомо отсекающим от представительного участия в процессе управления целые сегменты населения, голосующие за менее «раскрученные» политические силы. Существенно, что аналогичного мнения придерживаются и аналитики *Freedom House* (7).

Однако правящие элиты использовали в качестве политических технологий, направленных на моделирование приемлемых для власти условий протекания избирательного процесса, и более радикальные меры, такие как замена избирательной системы. Принятая в 2017 году Парламентом Республики Молдова избирательная система смешанного типа является уже третьей по счету попыткой властных кругов адаптировать избирательное законодательство к сложившимся в стране политическим реалиям. А эти реалии на сегодняшний день таковы, что вынуждают многих экспертов делать далеко не оптимистические оценки. Одни признают факт установления в стране олигархического режима (11). Другие полагают, что Республика Молдова в настоящее время представляет собой «обанкротившееся государство» (12, 13). Третьи идут еще далее, утверждая, что Республика Молдова является «захваченным государством» (14). Подобные характеристики указывают на то, что авторитарные тенденции, продолжающие укрепляться в стране, приводят сегодня Республику Молдова в новое качественное состояние, мало соответствующее статусу электоральной демократии. Такое состояние, в котором даже тот «минимум демократии» в виде конкурентных и

справедливых выборов, который характерен для режимов электоральной демократии, начинает серьезно размываться.

Следует признать, что в политической истории Республики Молдова пока еще не было случая, чтобы результаты выборов не были официально признаны международными мониторинговыми организациями. Однако несмотря на то, что выборы в Молдове практически всегда признавались соответствующими международным демократическим стандартам, в последнее десятилетие международными наблюдателями были выявлены серьезные недочеты, которые напрямую оказывали влияние на результат выборов. Как правило, это различные претензии частного характера, которые все настойчивее оспаривают корректность развертывания электорального процесса. Указанные претензии, в частности, касаются усиливающегося административного давления на электоральный процесс, имеющих место случаев подкупа избирателей, создания партий-спойлеров, способных вводить электорат в заблуждение, ограничения возможностей участия для оппозиции, устранение политических конкурентов с арены электоральной борьбы, манипуляций с избирательными списками, нередко включающими в число избирателей так называемые «мертвые души» и т.п. (15). Подобные действия с необходимостью сказываются на «чистоте» выборов, в той или иной мере искажая картину реальных политических предпочтений массового электората, а, следовательно, и снижая роль выборов, роль электоральной культуры в политико-властном процессе.

Таким образом, несмотря на то, что электоральные процессы в настоящее время оцениваются *Freedom House* в целом как стагнирующие, демократическая деградация и в данной области обнаруживает себя достаточно явно. Наиболее наглядно данная тенденция проявила себя в радикальном изменении первоначального расклада политических сил, сформировавшегося в результате парламентских выборов 2014 года. В результате массового развития в политической жизни страны такого феномена как «политический туризм», Республика Молдова получила Парламент с так называемой «вариабельной геометрией» (16). Сущность феномена состоит в переходе депутата во время исполнения своего мандата в ряды другой депутатской фракции выборного органа или в объявлении себя «независимым» депутатом или советником. Существенно, что феномен «политического туризма» не вступает в противоречие Конституцией, которая наделяет депутата правом «свободного мандата». Вместе с тем, переход депутата на диаметрально противоположные идеологические позиции может быть квалифицирован как моральное преступление, сопряженное с предательством интересов того электорального сегмента, интересы которого данный депутат должен был представлять.

В результате массового «политического туризма» депутатов итоги Парламентских выборов 2014 года были существенно скорректированы в период между избирательными циклами. По итогам Парламентских выборов 2014 года ни одна из 5 партий, прошедших в Парламент страны, не обладала достаточным количеством мандатов для формирования «партии власти». Поэтому на первоначальном этапе

функционирования актуального Парламента власть в стране осуществлялась от лица проевропейской коалиции, объединявшей три прошедшие избирательный порог партии: Либерально-демократическую, получившую в Парламенте 23 мандата; Демократическую партию с 19 мандатами; Либеральную партию с 13 мандатами. Партия социалистов, получившая 25 мандатов, и Партия коммунистов с 21 мандатами, соответственно составили парламентскую оппозицию. Однако феномен «политического туризма», принявший в рамках актуально действующего Парламента Республики Молдова размах массовой «эпидемии», способствовал тому, что количество представленных в нем фракций выросло до 7 единиц, а более половины состава депутатов изменили свою политическую принадлежность и вышли из состава первоначально сформированных парламентских фракций. Благодаря этому фракция Демократической партии выросла приблизительно вдвое, в то время, как фракции Либерально-демократической партии и Партии Коммунистов сократились практически втрое. Причем примечательно, что группа из 14 депутатов, избравшихся в Парламент по спискам Партии Коммунистов, вступив в 2017 году в ряды Демократической партии, тем самым изменили свои первоначальные идеологические взгляды на диаметрально противоположные (17).

Иными словами, уже в рамках сформированного Парламента создалась ситуация, которая позволила Демократической партии Республики Молдова, минуя процедуру выборов, к концу электорального цикла, несмотря на официальное признание факта осуществления политики от лица проевропейской коалиции, стать по существу «партией власти», контролирующей большинство парламентских мест. Таким образом, к настоящему времени в молдавском мире политики сложилась весьма специфическая ситуация, когда реальное управление в стране осуществляется от лица политической партии, получившей в результате парламентских выборов 2014 года лишь 15,8% голосов избирателей, рейтинг доверия которой в настоящее время составляет около 6% (18). Данная ситуация по существу свидетельствует о фактической утрате актуально действующим Парламентом Республики Молдова права выступать от лица народа, претендуя на то, чтобы широко представлять его интересы.

Стремление «партии власти» стабилизировать и закрепить свое политическое влияние в масштабах страны вынуждает властвующие элиты, пользующиеся слабой поддержкой граждан, применять различного рода политические технологии, направленные на ограничение роли выборов в политико-властном процессе, а также на корректировку их результатов в соответствии с интересами элит. Сюда следует отнести имеющие место попытки оказания давления на местные органы власти, а также поощрение «политического туризма» на местах в пользу «партии власти». Показательно, что период 2011-2017 гг. около 40% избранных местных органов власти поменяли свою политическую принадлежность, большинство из которых примкнуло к «демократам» (19). Сюда же можно причислить взятую на вооружение «партией власти» политику популизма, больше похожую на «подкуп избирателей». Серьезным симптомом также является монополизация СМИ

(около 80% местного телевидения принадлежит лицам, аффилированным политическим партиям), превращающая информационные каналы, сосредоточенные в руках тех или иных политических сил, в пропагандистские трибуны. Деятельность молдавских СМИ вызывает особую критику со стороны международных мониторинговых организаций за диспропорциональное и предвзятое освещение политических событий в стране (20). Вместе с тем, наиболее действенным инструментом, способным существенно ограничить роль выборов в определении политического курса страны, может стать новая избирательная система смешанного типа, принятие которой состоялось в 2017 году, несмотря на множество критических оценок со стороны международных экспертов. В частности, эксперты *Transparency International Moldova* придерживаются мнения, что переход к смешанной избирательной системе обусловлен стремлением правящей власти, потерявшей доверие, уйти от ответственности и любой ценой сохранить власть. Поэтому к вопросу об изменении избирательной системы целесообразнее было бы вернуться лишь после новых парламентских выборов, т.е. в условиях восстановления Парламентом своей легитимности (21).

Переход Республики Молдова к смешанной избирательной системе, пропорционально комбинирующей систему выборов по партийным спискам с системой выборов по одномандатным округам, стал результатом компромисса по вопросу о выборах между парламентской оппозицией, представленной Партией социалистов и «партией власти». «Партия власти», исходя из соображений партийной целесообразности, изначально настаивала на необходимости перехода к одномандатной системе выборов. Сторонники указанной позиции аргументировали необходимость перехода к выборам по одномандатным округам давно назревшей потребностью в новом избирательном механизме, более адаптированном к сложившимся в стране политическим реалиям. В таком механизме, который сможет радикально изменить сложившуюся в стране политическую систему, идентифицируемую как «захваченное партиями государство», и предоставить более широкие возможности для учета мнения и контроля над деятельностью депутатов со стороны избирателей (22). Однако бурная критика со стороны оппозиции и международных экспертов в адрес одномандатной избирательной системы, предоставляющей в условиях «урезанной демократии» огромные преимущества властным структурам, обладающим солидным финансовым и административным ресурсом, вынудила «партию власти» прийти к компромиссному решению.

Вместе с тем, смешанная избирательная система не лишена тех же рисков, что и одномандатная. В условиях коррумпированного режима власти с характерным для него правовым нигилизмом, смешанная избирательная система, по убеждению экспертов из Венецианской комиссии, будет оставаться уязвимой, позволяющей властным структурам манипулировать голосами избирателей (23). А эксперты *Freedom House* высказывают опасение, что смешанная избирательная система, скорее всего, поставит в невыгодное положение экстрапарламентарные партии и будет стимулировать электоральную коррупцию (7). Ряд молдавских аналитиков

также, не без основания, полагает, что голоса избирателей, отданные за кандидатов-одномандатников, после завершения выборных процедур могут оказаться «в корзине» электорального конкурента. В бедной и насквозь поражённой коррупцией стране избирательная система, включающая в себя голосование по одномандатным округам, может привести к прямой покупке и продаже депутатских голосов. Причём это может происходить, не только на этапе формирования депутатских фракций, но и в течение всего срока деятельности Парламента при любом значимом голосовании. В любом случае, депутаты-одномандатники будут примыкать в парламенте к каким-либо партийным фракциям (если они выдвигались партиями), или создавать свои объединения по интересам, которые тоже будут находиться под влиянием определённых политических сил и парламентских «кукловодов» (24, 16).

Риски выборов по одномандатным округам в условиях сложившейся в стране политической реальности хорошо видны на примере выборов в Народное собрание Гагаузии 2016 г. Данные выборы наглядно показали, как независимые кандидаты, получившие мандат депутата, в короткое после выборов время могут стать членами той или иной политической партии. Так, «демократы», получившие на выборах в Народное собрание Гагаузии всего один мандат, в результате массового присоединения «одномандатников» к «демократическому крылу», в итоге составили «демократическое большинство» (25). Данный пример демонстрирует как на деле работает технология, позволяющая не считаться с электоральными предпочтениями граждан и, в то же время, посредством коррупции и шантажа, получать результат, отвечающий интересам определенных политических сил (21).

Таким образом, следует признать, что переход к избирательной системе смешанного типа в условиях функционирования кланово-олигархического режима, располагающего огромными финансовыми и административными ресурсами, стимулирующими развитие процесса «политического туризма», не только не снимает риски демократической деградации в Республике Молдова, но, напротив, еще более их усиливает. Такие риски, которые в концентрированном виде проявляют себя в ограничении роли выборов в развитии политико-властного процесса в стране, когда сделанный народом выбор может быть существенно скорректирован с учетом интересов олигархических структур.

Подводя некоторые итоги, следует отметить следующее. Наиболее отличительной чертой политического развития Республики Молдова на современном этапе является укрепление авторитарных тенденций. Гибридный режим, установившийся в Республике Молдова, все более эволюционируя в сторону авторитарности и укрепления кланово-бюрократического характера функционирования, закономерно ведет к ослаблению системы электоральной демократии.

В контексте «сползания» страны в состояние полуавторитаризма происходит размывание тех основ, на которые опирается электоральная демократия. Это с необходимостью сказывается как на роли выборов в целом, так и на роли электоральной культуры, в частности, в политико-властном процессе, которые за-

кономерно отражают характер эволюции режима. Выборы, игравшие с начала демократических перемен в Республике Молдова высокую значимую роль для определения персонального состава правящей элиты и выбора политического курса, в условиях нарастания авторитарных тенденций становятся менее значимым фактором политического развития. Динамика актуального политического развития страны способствует, таким образом, ограничению роли электорального процесса в функционировании формирующегося политического режима. Ограниченная роль выборов диктуется самим характером установившегося в стране политического режима.

Складывающийся в настоящее время в Республике Молдова политический режим, не только урезает роль выборов, но также существенно модифицирует их задачи и цели. В условиях, характеризующихся усилением авторитарных тенденций развития, выборы постепенно утрачивают свое главное назначение – обеспечивать реализацию народной воли по поводу персонального состава правящей элиты и выбора политического курса. Будучи встроенными в систему функционирования гибридного режима, характеризующегося усилением авторитарной составляющей, выборы в Республике Молдова приобретают все более выраженное инструментальное значение. Выборы, сопряженные с ограничениями возможностей участия для оппозиции, с использованием «партии власти», с административным давлением превращаются в эффективный механизм сохранения власти в руках правящей элиты и упрочения существующего политического режима. Выборные процедуры используются правящим режимом не столько в целях решения внутриэлитных конфликтов, сколько для «выпускания пара», т.е. погашения острых конфликтов, а также для имитации процесса углубления демократического реформирования в условиях реально укрепляющегося авторитаризма.

Эволюция политического режима, укоренившегося в Республике Молдова, достигла того положения, когда решение задачи стабилизации и легитимации власти становится возможным не столько за счет его открытости к общественным требованиям, его адаптивности и способности канализировать конфликты, сколько за счет сдерживания политической активности общества. В этих условиях снижение роли выборов, придание им управляемого характера становится важнейшим фактором стабилизации правящего режима.

Управляемые со стороны исполнительной власти, выборы превращаются в один из наиболее эффективно работающих механизмов современных политических технологий, используемых для воспроизводства, сохранения власти и легитимации правящих элит. Использование ресурсов и возможностей государства, позволяющих менять выборные нормы и процедуры в угоду интересам сохранения и упрочения власти, позволяет правящей элите добиться предопределенности результатов. В стране складывается ситуация, когда «голосами» массового избирателя можно не только манипулировать с учетом интересов политически и экономически влиятельных кругов, но и в значительной степени пренебрегать ими.

В условиях укрепляющегося в Республике Молдова режима, эволюционирующего в сторону усиления авторитарности власти, политические ориентации граждан, моделирующие их электоральное поведение, становятся менее значимыми для развития политико-властного процесса. Поэтому результаты выборов, в значительной мере управляемых со стороны исполнительной власти, по сути лишь частично отражают общественный выбор. Ограничение значимости электоральных ориентаций для формирования политической повестки дня ведет к снижению качества электорального процесса, размывая сам демократический характер выборов. В этой связи в актуальных политических условиях выборы как фактор демократизации политического режима, призванные способствовать широкой реализации воли народа, могут работать лишь очень ограниченно.

Тенденции к усилению авторитарности власти для Республики Молдова не уникальны. Подобные тенденции в настоящее время характерны для развития большинства стран постсоветского пространства. Свое отчетливое проявление указанные тенденции в той или иной мере находят и в политической жизни многих стран Запада, традиционно идентифицируемых как устойчивые демократии. Данное обстоятельство позволяет предположить, что тенденции к авторитаризму, накладывающие свой специфический отпечаток на характер электорального процесса, являются проявлением объективных закономерностей общественно-политического развития, свойственных современной эпохе глобализации и постиндустриального развития. С той лишь разницей, что указанная тенденция наиболее отчетливо, глубоко и устойчиво обнаруживает себя в тех странах, где демократические институты еще слишком слабо укоренены в жизни общества.

Являясь глобальной тенденцией, вплетенной в современную динамику процессов демократизации, тенденция к авторитаризму, таким образом, представляет собой специфическую политическую реакцию на качество общественных взаимоотношений. Социально-экономические процессы, характерные для современной эпохи, способствуют политической маргинализации широких трудовых масс, создавая, тем самым, условия для укрепления авторитарной власти, способной управлять политическими процессами без учета воли народа. Актуальное «наступление» авторитаризма, урезающего роль выборов для развития политико-властного процесса, будучи закономерным политическим феноменом эпохи глобализации, является плохим симптомом для процессов демократизации, свидетельствующим о их переходе на «нисходящую ветвь параболы» (Crouch, 2004). В подобных условиях представляется логичным предположить дальнейшее углубление процессов демократической деградации, которая с необходимостью будет сказываться на качестве электорального процесса, делая его все более формальным и предсказуемым, независимо от властвующих в стране политических сил.

Характерное для современного мира снижение качества демократии, которое существенным образом сказывается в том числе на электоральном аспекте ее функционирования, ведет к закономерному усилению недемократических моментов в контексте процессов демократизации. Таких моментов, которые чреватые для

Республики Молдова опасностью скатывания в состояние полуавторитаризма и, более того, консолидированного авторитаризма, когда широкие народные массы могут утратить последний шанс оказывать влияние на политику страны, участвуя, по существу, в бутафорских выборах «без выбора». В этой связи важнейшей задачей современного этапа демократизации в Республике Молдова является борьба за сохранение «минимума демократии» в виде свободных и справедливых выборов, позволяющих простым людям посредством свободного волеизъявления участвовать в формулировке политической повестки дня.

Отправным пунктом в данной борьбе должно, на наш взгляд, стать укрепление правовой базы функционирования политического режима, отвечающей демократической повестке дня, и, не в последнюю очередь, того аспекта, который касается условий развертывания электорального процесса. Настоятельной необходимостью текущего момента, таким образом, является не только установление верховенства права, представляющее собой скорее сверхзадачу, но, прежде всего, установление таких правил, которые призваны способствовать сохранению и укреплению «суверенности» электорального выбора масс. В этом отношении наиболее назревшей потребностью является, на наш взгляд, принятие законодательных мер, предотвращающих развитие феномена «политического туризма», позволяющего эффективно манипулировать выбором масс в угоду интересам правящих сил, и тем самым, урезающего роль выборов в процессе политического управления. Подобная мера, безусловно, не сможет радикально изменить сложившийся режим политического управления. Проблема на сегодняшний день состоит в том, чтобы по возможности препятствовать окончательному разрушению демократических основ власти, выраженных, прежде всего, в системе свободного волеизъявления народа.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Крылова М.А., Шишкина Е.В. Электоральное поведение как проявление политической культуры современной России. В: Политическая культура современной России: состояние, проблемы, пути трансформации. Москва: КДУ, 2009, с. 24-32.
2. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. В: Политические исследования, 1992, №4, с. 122-134.
3. Демократизация /Сост. К. Харпфер, П. Бердхаген, Р. Инглхарт, К. Вельцер. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2015, 708 С.
4. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? В: Политология: Хрестоматия /Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 437-449.
5. Чувилина Н.Б. Выборы как фактор развития политико-властных процессов в странах СНГ: методологический аспект/ <http://www.politex.info/content/view/515/30/> (01.02.2016)
6. Озоди Д. Центразия: будущее «управляемой демократии» // <http://www.prognosis.ru/news/rdemo/2006/4/13/ozodi.html> (01.02.2016)
7. <http://www.jurnal.md/ro/news/3d40b45865aff819/freedom-house-rm-printre-tarile-expuse-riscului-de-acadea-in-autoritarism.html> (19.04.2018)
8. <https://point.md/ru/novosti/politika/moldova-o-reala-istorie-de-succes-pentru-integrare-in-ue> (10.11.2017)
9. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2017> (19.04.2018)

10. <https://dreptmd.wordpress.com/mecanismul-electoral-al-republicii-moldova-esenta-evolutii-si-trasaturi-contemporane/>(14.11.2017).
11. <http://jurnal.md/ro/politic/2015/8/11/secretarul-general-al-coe-despre-republica-moldova-in-new-york-times-acest-stat-capturat-de-oligarhi-trebuie-sa-fie-intors-cetatenilor/> (15.09.2017)
12. <http://jurnal.md/ro/politic/2015/8/14/rm-tot-mai-des-in-vizorul-intregii-lumi-global-research-despre-dictatura-oligarhilor-in-frunte-cu-plahotniuc-si-transformarea-moldovei-in-stat-feudal/> (15.09.2017)
13. <http://jurnal.md/ro/politic/2015/9/28/socor-democratia-a-esuat-in-republica-moldova-avem-de-a-face-cu-un-proces-de-prabusire-a-statului/> (15.09.2017)
14. <http://www.jurnal.md/ro/politic/2015/8/12/republica-moldova-stat-capturat-deja-oficial/> (15.09.2017)
15. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/moldova> (23.05.2017)
16. <https://www.euopalibera.org/a/interview-igor-botan-vasile-botnaru-dialog-parliament-reforms-elections-people/28438982.html> (15.02.2018)
17. <http://independent.md/cronologie-traseism-politic-2014-2017-pldm-s-a-destramat-lent-pcrm-intr-o-singura-zi-iar-pd-a-crescut-ca-pe-drojii/#.WnweXIRI8dU> (15.02.2018)
18. Barometrul Opiniei Publice. Republica Moldova. Noiembrie 2017.
19. Meleștean Ion. Traseismul politic al primarilor în Republica Moldova (2011- 2017). <http://aap.gov.md/files/publicatii/revista/articole/95/Melestean.pdf> (22.02.2018)
20. <https://freedomhouse.org/blog/moldova-s-media-struggle-shake-political-influence> (19.04.2018)
21. <http://www.jurnal.md/ro/politic/2017/5/31/coruptia-si-traseismul-politic-printre-riscurile-sistemului-electoral-promovat-de-tandemul-pd-psrm-nu-conteaza-cine-castiga-dar-sa-l-aduci-pe-cel-care-a-castigat-in> (13.02.2018)
22. <https://ava.md/2017/02/28/15-teziso-priv-privarodnyy-vydvigat-vybirat/> (06.02.2018)
23. <https://anticoruptie.md/ro/stiri/comisia-de-la-venetia-despre-sistemul-de-vot-mixt-exista-riscuri-de-vulnerabilitate-la-influente-ale-intereselor-de-afaceri> (27.03.2018)
24. <http://actualitati.md/pravda-o-moldavskoj-izbiratelnoj-si> (06.02.2018)
25. <http://a-tv.md/index.php?newsid=27932> (06.02.2018)

EXPERIENȚA ITALIEI ÎN COMBATAREA SEPARATISMULUI TERITORIAL (CAZUL TIROLULUI DE SUD)

ITALY EXPERIENCE IN COMBATING TERRITORIAL SEPARATISM (THE CASE OF SOUTH TYROL)

Victoria LISNIC, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
victorialisnic08@yahoo.com

Rezumat

Scopul prezentului articol este de a analiza modelul de autonomie a Tirolului de Sud, fiind considerat ca un succes în vederea menținerii integrității și suveranității teritoriale a țării, dar nu este o părere unanimă. Conținutul articolului scoate în evidență punctele forte și punctele slabe ale acestei autonomii, care cu siguranță pot influența diversificarea opiniilor și soluțiilor în vederea reglementării conflictului teritorial din raioanele de est ale Republicii Moldova, adaptat la cerințele și provocările actuale.

Cuvinte-cheie: *conflict, separatism, autonomie, securitate, transparență, stabilitate.*

Summary

The purpose of this article is to analyze the Model of South Tirol Autonomy, being considered a success in maintaining the country's territorial integrity and sovereignty, but it is not a unanimous opinion. The content of the article highlights the strengths and weaknesses of this autonomy, which certainly can influence the diversification of opinions and solutions for the settlement of the territorial conflict in the eastern districts of the Republic of Moldova, adapted to the current demands and challenges.

Keywords: *conflict, separatism, autonomy, security, transparency, stability.*

Experiența internațională în vederea asigurării integrității teritoriale și combaterii separatismului teritorial reprezintă un interes deosebit pentru Republica Moldova, în special experiența statelor înalt dezvoltate ale Uniunii Europene, precum Marea Britanie, Italia și Spania, care, din punctul de vedere al mai multor experți naționali și internaționali, au reușit cel mai bine să soluționeze și să mențină într-o manieră pozitivă integritatea și suveranitatea teritorială a țărilor prin utilizarea unui mecanism complex de măsuri.

Numeroase mișcări separatiste, de obicei, nu încep prin cereri de suveranitate teritorială, ci doar cu niște revendicări, de cele mai multe ori de ordin economic. Cele mai importante au apărut în cadrul unor regiuni prospere ale anumitor țări. Toate mișcărilor fac apel pentru încheierea subvenționării regiunilor mai sărace prin impunerea unor taxe centrale și cer controlul local asupra activelor valoroase.

Astfel a început mișcarea separatistă din nordul Italiei, care are motivații strict economice. Nordul, cu regiunile Lombardia, Valle de Aosta, Piemont, Liguria, Venetia și Emilia Romagna, generează o mare parte din produsul național al Italiei. Mulți italieni din nord cred că cei din centrul și sudul Italiei risipesc banii pe care ei îi câștigă cu greu. În anii '90 ai sec. XX, partidul Liga Nordului a cerut o separare deplină a

regiunii Padania (nume derivat din „pianura padana”, denumirea italiană a Văii râului Po). În prezent, Liga Nordului este mult mai moderată și cere ca nordul să păstreze trei sferturi din banii produși, în loc să îi transfere Romei. Sloganul acestei formațiuni este „Roma ladrona” (Roma, marele hoț). Cererile guvernului de a reduce cheltuielile regionale a stârnit și în Veneția proteste, care cereau crearea unei republici. Separatiștii din Tirolul de Sud cer ca 90 la sută din veniturile fiscale colectate în acea provincie bogată să fi returnate în regiune.

În Tirolul de Sud, factorii economic și cultural-istoric se îmbină. Tirolul de Sud a aparținut Austro-Ungariei până la sfârșitul Primului Război Mondial, după care a fost atribuit Italiei. După o fază de „italienizare” în timpul regimului lui Mussolini, Tirolul de Sud a câștigat din ce în ce mai multă autonomie politică și lingvistică după al Doilea Război Mondial. Bogata regiune are chiar dreptul de a-și păstra o mare parte din venit. Multă vreme, cetățenii din Tirolul de Sud au părut mulțumiți, dar criza datoriilor a re-prins sentimentul separatist și tot mai mulți dintre ei cer separarea de Roma.

O anumită parte a politicii europene cu orientare spre varianta evoluției Uniunii Europene spre federalizare consideră autonomizarea Tirolului de Sud ca un succes, însă nu este o părere unanimă. Încă din 1970–1971, când a avut loc așa-numita cea de a doua etapă a autonomizării prin introducerea măsurilor numite „Pachetul II” și până în prezent, politica italiană este dominată de „teama utilizării autonomiei ca o prefață a ruperii unității teritoriale naționale”. Această „teamă” s-a accentuat atunci când regiunea italiană Bolzano a găsit în criza economică momentul mult așteptat al secesiunii și a încercat să obțină autonomia totală față de Roma, susținând că nordul bogat al Italiei nu mai trebuie să plătească pentru sudul sărac. Ministrul Economiei, Thomas Widmann, din Tirolul de Sud a înaintat chiar o soluție. El a arătat că datoria de 1,9 trilioane de euro a Italiei înseamnă 30.000 de dolari pe cap de locuitor. La o populație de 500.000 de locuitori, aceasta înseamnă, pentru Tirolul de Sud, 15 miliarde de euro. Widmann consideră că Bolzano poate obține autonomia totală dacă plătește această sumă, iar Italia nu ar trebui să se ocupe decât de politica externă și de apărarea Tirolului de Sud.

Repere istorice ale mișcării secesioniste din Tirolul de Sud: I Autonomie [1]. În secolul XIX, în contextul unificării Italiei, apar primele semne ale unui interes strategic al statului italian pentru stabilirea frontierei sale nordice pe așa-numita „granița naturală”, pasul Brenner care separă Tirolul de Sud de Tirolul de Nord. În momentul izbucnirii Primului Război Mondial Italia s-a declarat neutră, dar în 1915 a intrat în război de partea Triplei Aliante, care printr-un Acord secret s-a angajat să accepte o semnificativă extindere a teritoriului italian. Astfel, la sfârșitul războiului, Tirolul de Sud, cu o populație în majoritate vorbitoare de limbă germană, a fost cedat Italiei, stat național. Cea mai mare parte a populației erau vorbitori nativi de germană, 4% vorbeau în limba ladină, iar 3% vorbeau în limba italiană [2]. Odată cu preluarea puterii în Italia de către fasciști în 1922, a început una dintre perioadele cele mai tulbure din istoria Tirolului de Sud. Politicile lui Mussolini de italianizare forțată din anii 1922–1938 au avut un impact dramatic asupra societății sudtiroleze în plan politic, social, cultural și economic. Pentru a evita crearea unei provincii în care majoritatea populației să fie de limbă maternă

germană, autoritățile fasciste au decis în ianuarie 1923 încorporarea Tirolului de Sud în provincia Trento. În prima fază s-a urmărit eliminarea limbii și culturii germane din spațiul public și asimilarea totală a sudtirolezilor, transformarea lor în „buni italieni”. Sistemul de învățământ în limba germană a fost practic desființat. Regimul fascist italian încerca să italianizeze populația autohtonă vorbitoare de germană, să o contracareze printr-un mare număr de imigranți italieni sau să o expulzeze [3, p.20]. Profesorii sudtirolezi au fost concediați și școlile fie au fost închise, fie au adoptat italiana ca limbă de predare. În 1928, în Tirolul de Sud doar religia se mai preda în limba germană. Rezistența culturală a sudtirolezilor s-a manifestat prin organizarea așa-numitelor „școli-catacombă” (*Katakombenschulen*) [4, p.7], care erau de fapt clase clandestine în care copiii studiau limba germană cu manuale și cărți aduse ilegal din Austria și Germania. Pe de o parte, calitatea acestui învățământ clandestin lăsa de dorit, iar pe de altă parte, în școlile oficiale copiii sudtirolezi erau obligați să învețe în italiană, limbă pe care nu o cunoșteau la un nivel care să le permită aprofundarea materiilor. În rezultat, câteva generații de elevi nu au avut parte de o educație de bază, iar rata analfabetismului a crescut în mod considerabil. În această perioadă a devenit obligatoriu ca numele străzilor, semnele și inscripțiile publice să fie numai în italiană. Mai mult decât atât, italianizarea a vizat și numele de familie și prenumele germane. Principalele ziare de limbă germană au fost obligate pe rând să-și înceteze apariția.

A doua fază a politicii de italianizare forțată a Tirolului de Sud a vizat schimbarea structurii demografice a provinciei prin industrializare și migrația forței de muncă. Către sfârșitul anilor '20, mii de muncitori italieni din alte provincii ale țării au fost aduși să construiască centrale hidroelectrice, drumuri, căi ferate etc. și au fost încurajați să se stabilească în centrele urbane sudtiroleze. În 1943, Mussolini a fost îndepărtat de la putere, Italia a întors armele împotriva lui Hitler și Germania nazistă a ocupat Tirolul de Sud. Soldații germani au fost primiți ca eliberatori de populația sudtiroleză, iar limba și cultura germană și-au recăpătat locul în spațiul public. Însă, datorită Rezistenței italiene organizată de Comitetul pentru Eliberare Națională (*Comitato di Liberazione Nazionale*), în mai 1945 Germania fascistă a fost învinsă. În septembrie 1945, puterile aliate au decis ca granița dintre Italia și Austria să rămână neschimbată și au cerut celor două țări să poarte negocieri privind organizarea provinciei în cadrul statului italian. La 5 septembrie 1946 a fost semnat Acordul Gruber-De Gasperi, care a devenit Anexa IV a Tratatului de Pace de la Paris (1947) [5, p.809] și care prevedea autonomia Tirolului de Sud în cadrul Italiei, egalitate în drepturi între sudtirolezi și italieni, statut de egalitate a limbilor germană și italiană, educație în limba maternă, ocuparea posturilor publice în mod proporțional. Rolul Austriei de stat-garant era de asemenea recunoscut pe plan internațional. Însă problemele legate de acest acord nu au întârziat să apară, pentru că cele două părți l-au interpretat în mod diferit și, în plus, documentul nu reglementa unele aspecte fundamentale. Astfel sudtirolezii și-au manifestat încă din 1948 nemulțumirea pentru nivelul de autonomie acordat de statul italian, însă insatisfacția generală a crescut constant în anii 50 ai sec. XX.

A II-a Autonomie [6]. În noiembrie 1957, nu mai puțin de 35 000 de sudtirolezi s-au adunat la castelul Sigmundskron pentru a protesta împotriva politicilor guvernamentale și pentru a cere o adevărată autonomie pentru Tirolul de Sud. Lozinca simbolică a acestei adunări populare a fost „*Los von Trient!*”, adică separarea Tirolului de Sud de Trento și formarea unei provincii autonome cu majoritate sudtiroleză în spiritul Acordului Gruber–De Gasperi. În anii '60, situația tensionată din Tirolul de Sud a devenit explozivă și la propriu și la fi gurat. Acest deceniu reprezintă perioada de vârf a atentatelor și violențelor în această provincie. Provincia a fost zguduită de ample acțiuni teroriste, prin înființarea formațiunilor paramilitare teroriste, intitulate, în traducere, *Comitetul pentru eliberarea Tirolului de Sud*, constituit în 1956, și apoi formațiunea *Ein Tirol*, în anii '80. Ambele formațiuni au organizat mai multe atentate cu bombe artisanale, ce vizau, în principal, sabotarea dezvoltării economice a regiunii, cu scopul de a institui o mișcare de autodeterminare care ar fi urmat să producă desprinderea de Italia și anexarea la Austria. Între 11 și 12 iunie 1961, în așa-numita „noapte a focurilor” (*Feuernacht*), au fost aruncați în aer nu mai puțin de 37 de piloni de înaltă tensiune. Monumentul soldaților alpini italieni din Brunick/Brunico a fost dinamitat de doua ori: în 1966 și 1978. Potrivit jurnalistului italian Paolo Cagnan, din 1956 și până în 1988 în Tirolul de Sud au avut loc 361 de atentate soldate cu 21 de morți (dintre care 15 reprezentanți ai forțelor de ordine) și 57 de raniți (24 aparținând forțelor de ordine și 33 de civili). Pentru fapte legate de aceste atentate, instanțele italiene au condamnat 157 de persoane, dintre care 103 sudtirolezi, 40 de cetățeni austrieci și 14 cetățeni germani. În 1963–1964, la Milano, a avut loc primul proces împotriva a 94 de persoane. Capetele de acuzare au fost atacurile cu bombă împotriva unor obiective economice și militare, distrugerea de proprietăți și crimă. Curtea nu a reușit să mențină acuzațiile de înaltă trădare și de acțiuni împotriva unității statului care ar fi presupus pedepse cu închisoarea pe viață. Acuzații au acceptat strategia apărării și au depus mărturie că scopul lor a fost obținerea autonomiei și nu secesiunea. Verdictele au fost relativ blânde pentru gravitatea faptelor și mulți dintre sudtirolezii condamnați au fost eliberați înainte de termen. În 1963, zece carabinieri au fost judecați pentru abuzuri împotriva unor sudtirolezi arestați în legătura cu atacurile teroriste. Opt au fost achitați, iar doi au fost găsiți vinovați, însă nu au executat pedepsele datorită unei amnistii. Autorii atentatelor sunt considerați fie pur și simplu teroriști, fie niște patrioți idealiști cu intenții bune dar metode greșite, fie luptători pentru libertate. Atentatele cu bombă au vizat inițial obiective economice, simboluri ale statului, monumente, dar într-o a doua fază, principala țintă au fost forțele de ordine. Autoritățile italiene au reacționat prin trimiterea a 15.000 de militari și polițiști în provincie și prin numeroase arestări în rândul sudtirolezilor suspecți de implicare în atacuri. Nu au lipsit plângerile împotriva forțelor de ordine referitoare la tratamente inumane și torturi la care au fost supuși unii dintre cei arestați. Atât cetățeni austrieci, cât și membri ai serviciilor secrete italiene au fost adânc implicați în evenimentele tulburi din acei ani. Ca urmare, tensiunile au crescut, iar conflictul a ajuns în fața Adunării ONU, care a invitat părțile să rezolve problema pe cale pașnică[7, p.97].

După cinci ani de intense negocieri între guvernul italian, cel austriac și Partidul Poporului Sudtirolez, părțile au convenit asupra unui pachet de 137 de măsuri pentru modificarea și completarea Statutului de autonomie din 1948 și asupra unui calendar operativ pentru implementarea lor. Documentul e cunoscut sub denumirea de „Pachetul sudtirolez”: („Das Südtirol-Paket” în germană, respectiv „Il Pacchetto Alto Adige” în italiană). Potrivit punctului 13 al calendarului operativ, în momentul în care Italia finaliza punerea în aplicare a „Pachetului”, Austria urma să declare oficial la Națiunile Unite soluționarea conflictului la care se refereau Rezoluțiile ONU din 1961 și 1962. La 10 noiembrie 1971, după tratative îndelungate, a fost acordată cea de-a doua autonomie în cadrul „Pachetului2” pentru Tirolul de Sud și a așa-numitului calendar operativ. Ca urmare, a început pas cu pas implementarea celor 137 de măsuri prevăzute de Pachet.

Al doilea Statut de Autonomie conține și o serie de prevederi referitoare la protecția populației ladine și stabilește obligativitatea predării celei de-a doua limbi (italiana pentru sudtirolezi, respectiv germana pentru italieni) de către profesori vorbitori nativi ai limbii pe care o predau, începând cu clasa a 2-a sau a 3-a din școala primară [8]. Altfel spus, în școlile cu predare în limba germană profesorii de limba italiană sunt italieni și invers, în școlile italiene germana este predată numai de cadre didactice de limbă maternă germană. Este cert faptul că modelul de protecție a identității lingvistice și culturale dezvoltat în cadrul autonomiei sudtiroleze este văzut ca un exemplu de urmat și în alte țări europene și nu numai pentru că oferă garanții tuturor grupurilor lingvistice din provincie indiferent de poziția de majoritate sau minoritate în care se află.

În 1992, după 22 de ani de muncă pentru instituirea și dezvoltarea celei de-a doua autonomii a regiunii Alto Adige, Austria și Italia au înmânat ONU Declarația de încheiere a conflictului, deoarece cele 137 de măsuri prevăzute în Pachet fuseseră implementate în mod pașnic și de comun acord între Bolzano și Roma, pe de o parte, și cele trei grupuri lingvistice din Tirolul de Sud, pe de altă parte. În 1971, populația rezidentă era de 414.041 persoane, dintre care 62,9% erau vorbitori nativi de limba germană, 33,3% vorbeau limba italiană și 3,7% vorbeau în limba ladină. În 1995 Austria a aderat la Uniunea Europeană și granița de pe pasul Brenner a devenit una simbolică. În prezent există doar o graniță mentală pentru unii dintre locuitorii Tirolului de Sud.

Implimentarea Statutului de Autonomie. Organele de conducere ale provinciei autonome Tirolul de Sud. Potrivit art. 47 al Statutului de Autonomie, principalele instituții provinciale sunt *Consiliul, Guvernul și Președintele* [9].

♦ *Consiliul provincial (Il Consiglio provinciale/Der Landtag)* este organul legislativ ales prin vot universal, direct și secret. Cei 35 de consilieri au un mandat de 5 ani, iar sistemul de vot este unul proporțional. Fiecare persoană care candidează pentru un mandat are obligația să-și facă publică declarația de apartenență (sau *adeziune*) la unul dintre cele trei grupuri lingvistice. Consiliul este condus de un președinte și doi vicepreședinți, toți trei aparținând unor grupuri lingvistice diferite. Statutul de Autonomie prevede o președinție prin rotație: în prima jumătate a mandatului președintele este sudtirolez; în următorii 2.5 ani postul revine unui italian. Pentru exercitarea dreptului de a alege și a dreptului de a fi ales în Consiliul provincial cetățenii italieni trebuie să

fie rezidenți în Tirolul de Sud pentru o perioadă neîntreruptă de 4 ani. Această condiție este un element important al sistemului de protecție a tuturor grupurilor lingvistice, pentru că împiedică influențarea rezultatelor alegerilor prin înscrierea în ultimul moment pe listele electorale a unor persoane care nu au o legătura stabilă cu acest teritoriu. De altfel, și un sudtirolez născut și crescut în provincie, dar care la un moment dat își stabilește rezidența în afară, va trebui să aștepte 4 ani după întoarcere pentru a putea să-și exercite drepturile electorale. Reprezentarea ladinilor în Consiliul provincial este garantată. Astfel, cel puțin un candidat ladin va obține un mandat în Consiliu chiar dacă a primit un număr de voturi mai mic decât cel al altor candidați sudtirolezi sau italieni. Curtea Constituțională a reținut că există „circumstanțe care necesită o garanție specifică, dincolo de criteriul proporțional și egalitatea votului.

- ♦ *Guvernul provincial (La Giunta provinciale/Die Landesregierung)* este condus de președintele provinciei și de doi vicepreședinți (un italian și un sudtirolez). Componența guvernului trebuie să reflecte reprezentarea grupurilor lingvistice în Consiliu. Prin urmare, în organul executiv trebuie să fie și italieni, în ciuda faptului că partidele, reprezentând sudtirolezii, au majoritatea mandatelor în Consiliu și ar putea, teoretic, să formeze singure guvernul. Prin această garanție, Statutul de Autonomie îi protejează pe italieni, care sunt minoritari în provincie. Și ladinii trebuie reprezentați în guvern, chiar și prin derogare de la principiul proporționalității.

- ♦ *Președintele provinciei (Il Presidente della Provincia/Der Landeshauptmann)* deține și funcția de șef al guvernului și este ales de către Consiliul provincial.

Competențele legislative ale Tirolului de Sud pot fi împărțite în trei categorii: primare, secundare și delegate. Competențele primare sunt exercitate în conformitate cu prevederile Constituției și principiile fundamentale ale sistemului juridic italian și cu respectarea obligațiilor internaționale și intereselor naționale. Competențele secundare sunt exercitate în limitele stabilite de legile ordinare ale statului italian. Competențele delegate nu sunt specificate în Statutul de Autonomie, pentru că sunt atribuite provinciei prin intermediul unor legi speciale ale statului italian.

După cum se poate observa, legislația provincială reglementează în principal aspecte legate de viața cotidiană: școală, limbă, cultură, drumuri, mediu înconjurător, asistență socială, administrație etc. Unul dintre puținele domenii în care Tirolul de Sud are un rol minor este impozitarea. Statul colectează taxele în provincie, dar peste 90% din bani se întorc în bugetul sudtirolez și sunt cheltuiți pe plan local.

Cotele lingvistice. Ocuparea posturilor în administrația publică și împărțirea resurselor financiare în funcție de mărimea celor trei grupuri lingvistice din provincie este unul dintre elementele de bază ale autonomiei sudtiroleze. Acest mecanism, care pune accentul pe interesul fiecărui grup lingvistic de a controla în mod proporțional posturile publice și resursele, permite evitarea „*dictaturii majorității*” și asigură pluralismul lingvistic. Posturile din administrația statală din provincia Tirolul de Sud sunt rezervate cetățenilor aparținând celor trei grupuri lingvistice, în mod proporțional cu mărimea acestor grupuri, așa cum rezultă din declarațiile de apartenență lingvistică depuse la recensământul oficial al populației. Toți funcționarii publici, indiferent de

limba maternă, trebuie să fie bilingvi (sau trilingvi în văile ladine) [3]. Cunoașterea celei de-a doua limbi este răsplătită cu un supliment la salariu de circa 10%. Funcționarii ladini, de obicei, cunosc și italiana și germana și obțin astfel două suplimente la salariu. Când un post public este scos la concurs, au dreptul să candideze numai persoanele care aparțin grupului lingvistic pentru care poziția respectivă este rezervată. Dovada se face prin depunerea la dosarul de candidatură a declarației de apartenență lingvistică. Atestarea bilingvismului sau trilingvismului se face doar cu un certificat - *Patentino/Zweisprachigkeitnachweis* - eliberat de autoritățile sudtiroleze în urma unui examen ce poate fi susținut numai în Tirolul de Sud. Examenul este organizat de un departament specializat al administrației publice provinciale și e structurat pe patru nivele (pentru categorii diferite de funcții publice).

Sistemul pe cote nu se aplică organismelor private. La data ultimului recensământ din 2001, populația totală a Tirolului de Sud era de 462999 persoane, iar apartenența cetățenilor la grupurile lingvistice era următoarea: 69.15% de limbă germană, 26.47% de limbă italiană și 4.37% de limbă ladină.

În raporturile cu administrația publică, regula este folosirea separată a limbilor. Excepția o reprezintă cazurile în care legislația în vigoare prevede expres folosirea bilingvismului în documentele oficiale. Sudtirolezii au dreptul să folosească limba germană, oral și în scris, în raporturile cu organele judiciare și administrative, precum și cu organismele care oferă servicii de interes public. În cazul în care corespondența este inițiată de o instituție publică, documentele trebuie trimise în limba prezumată a destinatarului. Nerespectarea acestor prevederi poate atrage nulitatea actelor sau a măsurilor respective. Cetățeanul care consideră că i-au fost încălcate drepturile lingvistice poate cere organului emitent anularea actelor sau măsurilor în zece zile de la data luării la cunoștință. Dacă, de exemplu, o persoană este oprită pentru un control, polițiștii sau carabinieri trebuie să o întrebe mai întâi în ce limbă dorește să se desfășoare procedura. Interogatoriul se realizează în limba aleasă de persoana interogată. În justiție, regula generală este că procesul are loc într-o singură limbă, pentru a se evita întârzierile și erorile datorate traducerii diverselor documente, dar există și excepții. Procesul penal are ca principii fundamentale dreptul avocatului apărării de a se adresa curții în limba oficială diferită de cea în care se desfășoară procesul. De regulă, procesul penal e monolingv și se desfășoară în limba aleasă de inculpat. Toponimia în Tirolul de Sud presupune ca toate numele localităților să fie afișate bilingv (sau trilingv în văile ladine), însă singura denumire oficială în limba germană este numele constituțional Südtirol.

Sistemul educațional. Articolul 19 al Statutului de Autonomie prevede organizarea și funcționarea a două sisteme școlare separate și paralele, unul în limba germană și celălalt în italiană. Este obligatorie predarea celei de-a doua limbi (italiana pentru sudtirolezi, respectiv germana pentru italieni) de către profesori vorbitori nativi ai limbii pe care o predau, începând cu clasa a 2-a sau a 3-a din școala primară. Părinții sunt liberi să opteze pentru oricare dintre sistemele școlare paralele, însă cererea de înscriere într-o școală poate fi respinsă de direcțiune în cazul în care se consideră că elevul nu cunoaște suficient limba de predare a școlii respective. În anii '70 au fost mai multe cazuri (mai

ales în școlile de limbă germană) de respingere a cererilor de înscriere. Recent, această prevedere a Statutului de Autonomie a fost aplicată într-o manieră mai flexibilă.

În 1997 a fost înființată Universitatea Liberă din Bolzano/Bozen, instituție privată de învățământ superior „multilingvă și cu vocație internațională”. În prezent Universitatea are cinci facultăți, care oferă cursuri și seminare în trei limbi: germană, italiană și engleză. Facultatea de Pedagogie are secții separate pentru studenții de limbile germană, italiană și ladină. Mulți tineri sudtirolezi studiază în universități din Austria în baza unor acorduri bilaterale. Datele statistice arată că în anul academic 2007–2008, 54.4% dintre studenții originari din Tirolul de Sud erau înscriși în instituții de învățământ superior din Italia (ceea ce înseamnă o creștere de 14.4% față de situația de acum 10 ani). În același timp, în universitățile din Austria erau înscriși 45.6% din totalul studenților din Tirolul de Sud (ceea ce reprezintă o scădere de 12.2% în comparație cu acum 10 ani).

Deși bilingvismul este o condiție pentru angajarea într-un post public, atât în școlile de limbă germană, cât și în cele de limbă italiană, motivația pentru învățarea celei de-a doua limbi este scăzută, dacă o raportăm la interesul pentru engleză. Interacțiunea dintre copiii și adolescenții sudtirolezi și italieni lipsește în școlile separate și e problematică în afara lor. De exemplu, unii elevi au acceptat să studieze în baza unui experiment care vizează schimbul de elevi între licee cu predare în limbi diferite. Acest proiect, care permite celor interesați să studieze un an într-un alt liceu și mediu lingvistic, a fost inițiat în anul școlar 2003-2004. În prezent, 52 de elevi profită de această oportunitate. În Tirolul de Sud există două modele de învățământ: 1) educație monolingvă și separată pentru elevii din grupurile lingvistice italian și german; aceștia învață în limba maternă și studiază limba celuilalt grup ca a doua limbă; 2) educație bilingvă pentru elevii din grupul lingvistic ladin care învață un număr egal de materii în italiană și în germană și studiază propria limbă maternă, istoria și tradițiile. În orice caz, un învățământ de calitate este o necesitate indispensabilă pentru minorități și o condiție esențială pentru exercitarea tuturor celorlalte drepturi lingvistice, cum ar fi folosirea limbii materne în raporturile cu organele administrative și judiciare.

Sistemul financiar. În Italia taxele sunt colectate de stat și apoi banii sunt transferați de la centru către regiuni, provincii și Municipality. În Tirolul de Sud colectarea taxelor se face în mod diferit, potrivit Statutului de Autonomie, provincia autonomă primește 90% din taxele colectate pe teritoriul său (ori în afară dar care privesc activități economice desfășurate în Tirolul de Sud) și are libertate deplină în ceea ce privește repartizarea fondurilor din bugetul provincial. Statul reține restul de 10% din taxe și nu poate modifica acest aranjament financiar fără acordul provinciei. Suplimentar, Tirolul de Sud beneficiază și de transferuri directe de la bugetul de stat pentru a desfășura proiecte specifice în diverse domenii. Din punct de vedere socio-economic, autonomia regiunii Tirolul de Sud s-a dezvoltat atât de mult, încât a devenit un model de succes. Cu ajutorul autonomiei, Tirolul de Sud s-a transformat dintr-o zonă defavorizată cu o rată ridicată a emigrării într-o zonă înalt dezvoltată din punct de vedere economic.

Începând din 1990, în Tirolul de Sud rata șomajului este în jur de 2%. Produsul Intern Brut pe cap de locuitor în Tirolul de Sud se ridică la 34.400 euro în 2014 și de-

pășea cu 36% media națională a Italiei (25.300 euro). Bugetul regional de care dispune Tirolul de Sud se ridică la circa 5 miliarde de euro, ceea ce înseamnă o disponibilitate de cheltuială publică de mai bine de 10.000 euro pe cap de locuitor, una dintre cele mai ridicate din Europa. Veniturile bugetului regiunii constau din mijloace proprii provenite în proporție de 90% din taxele și impozitele încasate în Autonomie. Restul de 10% este contribuția regiunii Tirolul de Sud la bugetul statal al Italiei. În afară de micile industrii și de artizanat, economia regiunii Tirolul de Sud se bazează pe turism și agricultură. Tirolul de Sud dispune de mai bine de 214.000 de locuri în hoteluri (adică un loc la doi locuitori) și înregistrează anual circa 117 rezervări pentru un loc. Deși doar o treime din teritoriul regiunii Tirolul de Sud este utilizabilă în agricultură, aceasta produce anual 1 milion de tone de mere, ceea ce înseamnă circa 10% din recolta de mere a UE. În afară de acesta, mai trebuie menționate importante cantități de vin, vite, lapte, lemne. Tutelarea mediului înconjurător: 56% din consumul energetic al regiunii Tirolul de Sud provine din energii regenerabile.

După patru decenii de implementare și dezvoltare a celei de-a doua autonomii a regiunii Tirolul de Sud (având actualmente o populație de circa 500.000 de persoane), potrivit aprecierii lui Cosi Gianluigi [10, p.19], această autonomie a devenit un model de succes din punct de vedere politico-cultural și socioeconomic. Din punct de vedere politico-cultural, autonomia regiunii Tirolul de Sud a garantat o dezvoltare egală celor trei grupuri lingvistice, oferind o tutelă de înaltă calitate minorităților germană și ladină, fără a prejudicia drepturile umane fundamentale ale grupului lingvistic italian (ca parte a majorității naționale). Egalitatea posibilităților pentru cele trei grupuri lingvistice este garantată printr-un sistem proporțional care distribuie resursele fundamentale (de exemplu, posturile în serviciile publice, fondurile publice pentru cultură, înlesnirile în domeniul edilitar) sau reglementează compoziția organelor publice în baza cotei procentuale respective a fiecărui grup lingvistic. Un sistem proporțional de acest tip împiedică apariția unor conflicte permanente legate de distribuția resurselor și care ar aduce pierderi costisitoare. Circa 70% din populația regiunii aprobă utilizarea acestui sistem. În plus, au fost adoptate o serie de măsuri culturale, precum recunoașterea diplomelor universitare între Italia și Austria, realizarea programelor regionale de radio și televiziune în trei limbi etc. Acestea contribuie la menținerea identității celor trei grupuri lingvistice și la stabilizarea păcii etnice.

Autonomia sudtiroleză a avut încă de la origine o bază juridică internațională datorită faptului că Acordul Gruber–De Gasperi a fost inclus în Tratatul de Pace de la Paris [5]. Astfel, Italia nu a putut să susțină că e vorba de o problemă internă, iar Austria, ca stat-garant, a putut să se implice activ în tratativele inițiale pentru găsirea unei soluții. Statutul de Autonomie din 1972 este rezultatul unui lung proces de negocieri care a culminat cu un compromis istoric între reprezentanții politici italieni și sudtirolezi. Ambele părți au făcut concesii și au cerut garanții. Tirolezii au renunțat la autodeterminarea externă, iar guvernul de la Roma a acceptat o largă autonomie culturală și teritorială. Înțelegerea a pus bazele unui complex mecanism juridic și instituțional care a fost construit treptat. Secretul succesului, pe lângă o serie de factori interni și externi, l-a jucat aplicarea prin-

cipiului împărțirii puterii. Întregul sistem de relații dintre Tirolul de Sud și statul italian poate fi sintetizat în două cuvinte: egalitate și negociere. Chestiunile controversate au fost rezolvate în timp și prin dialog într-un cadru instituțional care s-a dovedit foarte eficient.

În concluzie, analiza autonomiei sudtiroleze ne arată că până acum punctele forte au fost transparența și stabilitatea. Tirolul de Sud a devenit o regiune cu un remarcabil potențial economic, iar potențialul conflictual reprezentat de prezența a diferite limbi și culturi a fost transformat într-o valoare culturală adăugată, a fost asigurată pacea socială, iar Italia a rezolvat o problemă care ar fi putut să se agraveze la scară internațională. De aceea, nu e de mirare că „modelul sudtirolez” e invocat deseori în dezbaterele publice, în mediul academic, politic și în mass-media din alte țări (europene și nu numai), unde se încearcă găsirea unor soluții pragmatice pentru chestiuni delicate precum raporturile dintre majoritate și minoritate sau relațiile interstatale. Și totuși, până în prezent mai există unele tensiuni, camuflate ce-i drept, dar care se manifestă în ocazii bine determinate (de pildă, *Feurnacht* – Noaptea Focurilor, o tradiție legată de sărbătoarea religioasă catolică *Sacre Coeur*). De asemenea, pot fi identificate și unele gesturi politice actuale, care ar putea fi identificate sub caracterul unui gest separatist. Spre exemplu, la 19 iunie 2012 [11], președintele Regiunii Autonome Bolzano, Luis Gunwalder, a sărbătorit cea de-a 20-a aniversare de la închiderea problemei sud-tiroleze și a diferendului internațional dintre Italia și Austria, ratificat în cadrul ONU la 19 iunie 1992, nu la Roma, cum ar fi părut firesc, la invitația președintelui Republicii Italiene sau a Parlamentului Italian, ci la Viena, ca invitat special în cadrul Parlamentului Austriei.

Factorii interni și externi în cazul Republicii Moldova referitor la conflictul din rationale de est sunt mult prea diferiți de cei din Tirolul de Sud, dar, s-a ținut oare cont la începutul acestui conflict de experiența vest-europeană în acest domeniu, care chiar în vara anului 1992, la ONU, Austria și Italia au înmănat Declarația de închidere a conflictului. Adevărul este că nici pe departe, modelul de negocieri a fost impus și dictat de către Moscova, cea care, în perioada de până la declanșarea valului de terorism, își soluționa conflictele cu separatiștii prin metode extrem de dure, afirma I.Boțan în *Reglementarea transnistreană: o soluție europeană* [12, p. 8], ceea ce a condus la un șir de erori. Christoph Pan, conducătorul Institutului Grupurilor Etnice din Tirolul de Sud, într-un interviu acordat spunea: “Unde se dorește o autonomie, nu trebuie uitat faptul că aceasta nu se poate realiza decât prin dezvoltarea economică pe care o aduce *pacea socială*, dar trebuie ținut cont și de faptul că separat, împotriva voinței centrale, nu se poate face nimic”.

Și totuși, poate părea un paradox, dar menționez, că este o iluzie să credem că autonomia regională este o soluție în cadrul unui stat, dimpotrivă, este o cale sigură spre separatism și spre confruntarea decisivă, la un moment dat, cu autoritățile centrale, pentru obținerea independenței. Nimeni nu se oprește la jumătate, când realizează că poate avea totul [13]. Această dorință depinde în mare parte de amenințările, vulnerabilitățile și riscurile la adresa mediului de securitate național care sunt percepute diferit de statele lumii, în raport cu: puterea lor militară; nivelul de dezvoltare economică; modul de definire a intereselor naționale fundamentale; calitatea de a fi sau a nu fi membru al unei alianțe politico-militare recunoscute ca fiind puternică de către toate statele lumii [14].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Caprotti Giuseppe. Alto Adige o Südtirol?: la questione altoatesina o sudtirolese dal 1945 al 1948 ei suoi sviluppi: studi degli archivi diplomatici francesi. Vol. 11. Franco Angeli, 1988.
2. Zwilling Carolin, Palermo Francesco. Bibliografia dell'autonomia della Provincia di Bolzano. Vol. 32. Europäische Akademie, Accademia Europea, 2002.
3. Joseph Marko. L'ordinamento speciale della Provincia Autonoma di Bolzano. CEDAM-Casa Ed. Milani, 2001.
4. Tolerance through law: self governance and group rights in South Tyrol. <https://searchworks.stanford.edu/view/8706069> (vizitat 13.10.2017).
5. Foreign Relations of the United States, 1946, Paris Peace Conference: Documents, Vol. IV / Ed.: N. H. Petersen, W. Slany. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v04> (vizitat 15.10.2017).
6. Schambeck Herbert. L'autonomia altoatesina nel sistema europeo di tutela delle minoranze. În: Die Südtiroler Autonomie in europäischer Perspektive / L'autonomia altoatesina nella prospettiva europea. Academia Europeană, Bolzano/Bozen, 1997, p. 45–58.
7. Steininger Rolf. South Tyrol: A Minority Conflict of the Twentieth Century. London: Transaction Publishers, New Brunswick, 2003.
8. Palermo Francesco, Jens Woelk. Diritto costituzionale comparato dei gruppi e delle minoranze. Padua: Cedam, 2008.
9. Worndle Vegni Johanna Christine, Gallo Margit Adami, Raffeiner Friedl. Grafik Studio Manuale dell'Alto Adige 2017, 269 p.
10. Così Gianluigi. Convivenza etnica e confini identitari: il caso dell'Alto Adige. Südtirol, 2012.
11. Regione Autonoma Trentino-Alto Adige/Südtirol. Sito ufficiale <http://www.regione.trentino-a-adige.it/> (vizitat 30.10.17)
12. Boțan Igor. Reglementarea transnistreană: o soluție europeană. Chișinău, 2009. 88 p.
13. Roper S. Regionalism in Moldova – The Case of Transnistria and Gagauzia. London: Frank Cass, 2002. 143 p.
14. Socor Vladimir. Frozen conflicts: a challenge to Euro-Atlantic interests. În: A new Euro-Atlantic strategy for the Black Sea region, 2004, p. 127-137.

POLITICILE DE OCUPARE A FORȚEI DE MUNCĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ¹

THE EMPLOYMENT POLICIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF INTEGRATION IN THE EUROPEAN UNION

Galina SAVELIEVA, *doctor în economie,*
Institutul Național de Cercetări Economice
savelievagalina@rambler.ru

Vera COTELNIC, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice
vcotelnic@gmail.com

Rezumat

În acest articol autorii au încercat să cerceteze o problemă importantă ce persistă în ultimii ani în Republica Moldova, cum ar fi relațiile populației economic active și piața forței de muncă. A fost efectuată analiza nivelului de ocupare a acestora, inclusiv a tinerilor, au fost determinate motivele inactivității, precum și dividendul de implicare a forței de muncă pe piața muncii autohtone. Politicile de ocupare au fost examinate în contextul integrării Republicii Moldova în UE. Obiectivul principal al studiului este de a determina consecințele și provocările pieței muncii asupra dezvoltării stabile și durabile a economiei, care vor fi utilizate pentru a elabora propuneri concrete de dezvoltare a politicilor necesare pentru asigurarea stabilității și competitivității pieței muncii naționale. Au fost identificate problemele existente și cauzele ce vizează piața muncii, elaborate concluzii și propuneri privind îmbunătățirea politicilor de ocupare a populației aptă de muncă.

Cuvinte-cheie: competitivitatea pieței muncii, forța de muncă, piața muncii, politicile socioeconomice și de ocupare.

Summary

In this article, the authors tried to investigate an important problem that persists in the recent years in the Republic of Moldova, such as the relations between the economically active population and the labour market. It was done the analysis of the level of employment, including of young people, were determined the reasons of inactivity, as well as the dividend of labour force involvement in the local labour market. Employment policies have been examined in the context of the Republic of Moldova's integration into the EU. The main objective of the study is to determine the consequences and challenges of the labour market on the stable and sustainable development of the economy, which will be used to develop concrete proposals for the development of the policies needed to ensure the stability and competitiveness of the national labour market. The existing problems and causes related to the labour market have been identified; conclusions and proposals have been drawn up regarding the improvement of the employment policies of the working population.

Keywords: labour market competitiveness, labour, labour market, socio-economic and employment policies.

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului instituțional 15.817.06.01A „Abordarea multidisciplinară a capitalului uman și a dinamicii populației în vederea creșterii performanței politicilor privind populația și dezvoltarea în Republica Moldova”.

Situația pe piața forței de muncă reprezintă cel mai mare potențial, dar și cel mai mare pericol pentru dezvoltarea economică stabilă și durabilă a Republicii Moldova. „Forța de muncă calificată și relativ ieftină” este principalul activ cu care Moldova a intrat în perioada de tranziție, care ar trebui să compenseze lipsa resurselor naturale și să devină drept baza dezvoltării durabile, promotorul competitivității naționale, magnetul pentru investițiile străine. Pierderea sau deteriorarea capitalului uman (în urma crizei demografice, exodului forței de muncă sau degradării sistemului educațional) are efecte distrugătoare pentru economia țării.

Analiza actualității cercetării. Un șir de obiective comune tuturor statelor membre, formând un cadru analitic și politic destinat să sprijine statele membre și partenerii sociali în modernizarea piețelor muncii și a altor politici structurale din respectivele state, constituie Strategia UE de creștere economică „Europa 2020”, recomandările căreia urmează să fie alinuate cu specificul național de dezvoltare socioeconomică a țărilor membre [1]. În Strategie sunt stipulate cinci obiective majore pentru ocuparea forței de muncă: inovarea, educația, incluziunea socială și mediul/energia ce urmează să fie atinse până în anul 2020. În plus, s-au stabilit o serie de obiective de bază până în anul 2020, dintre care și cea referitoare la ocuparea forței de muncă, unde a fost preconizată o creștere de 75% a populației cu vârsta cuprinsă între 20 și 64 de ani care are un loc de muncă, inclusiv și a lucrătorilor în vârstă și mai puțin calificați.

Republica Moldova, ca și alte state membre ale UE, a adoptat obiectivele naționale, precum și diverse acțiuni întru realizarea acestora, utilizând ca bază obiectivele strategice și țintele orientative în politicile naționale. Acțiunile strategice planificate vor permite Republicii Moldova să atingă o creștere inteligentă prin dezvoltarea cunoștințelor și a inovării; favorabilă incluziunii, vizând consolidarea ocupării forței de muncă, a coeziunii sociale și teritoriale; durabilă, bazată pe o economie mai ecologică, mai eficientă în gestionarea resurselor și mai competitivă. Pe fundalul acestor acțiuni, precum și urmărind aspirațiile țării noastre de integrare în Uniunea Europeană și clauzele pentru ocuparea forței de muncă din Strategia „Europa 2020”, Republica Moldova își stabilește politicile în domeniul ocupării forței de muncă în baza următoarelor priorități: îmbunătățirea pe termen lung a adaptabilității forței de muncă, promovarea instruirii continue și formării profesionale pe parcursul întregii vieți, combaterea efectelor șomajului structural, promovarea coeziunii și incluziunii sociale pentru persoanele din categoriile vulnerabile.

Din anul 1995, când Republica Moldova a aderat la Organizația Internațională a Muncii și până în prezent, au fost ratificate peste 38 de Convenții ale OIM care vizează domeniul ocupării forței de muncă, politica de ocupare a forței de muncă, orientarea și formarea profesională, politica socială, lucrătorii imigranți etc. Ratificarea principalelor convenții ale Organizației Internaționale a Muncii și aderarea la diverse organisme internaționale impun adoptarea unor decizii conturate de promovare a politicii naționale a ocupării forței de muncă și aducerea în concordanță legislația strategică națională cu standardele europene.

În conformitate cu normele europene și cele internaționale în domeniu, a fost adoptată Legea nr. 102-XV/2003 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă [2], prin care Agenția Națională

pentru Ocuparea Forței de Muncă a fost abilitată să promoveze politicile, strategiile și programele de stat în domeniul dezvoltării pieței forței de muncă, protecției sociale a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, prevenirii șomajului și combaterii efectelor lui sociale.

Pe fundalul acestor aspecte pozitive, dezvoltarea socioeconomică a Republicii Moldova are și unele caracteristici specifice. Analiza datelor statistice arată că situația în domeniu a intrat într-un cerc vicios, caracterizat prin dezvoltarea sinusoidală a economiei naționale, trecerea de la stagnare la înviorare, ceea ce împiedică dezvoltarea, valorificarea și utilizarea capitalului uman, duce la fenomenul șomajului, la emigrare sau implicarea forței de muncă în economia informală, care, la rândul lor, agravează și problemele economice.

Rezultate. Volumul fizic al forței de muncă este o variabilă economică foarte rigidă, care niciodată nu va răspunde elastic eforturilor raționale pe termen mediu ale politicilor statale promovate, de a mări substanțial calitatea, mai ales competitivitatea acesteia în condițiile mobilității oferite de integrarea europeană. Schimbarea paradigmei de dezvoltare poate avea loc doar în condițiile unui efort susținut atât din partea conducerii țării, cât și din partea întregii societăți. Acest efort urmează să identifice, cât mai curând posibil, și să soluționeze acele lacune care mai împiedică dezvoltarea economică centrată, creșterea investițiilor în capital fix și intensificarea utilizării acestuia, aplicând tehnologii performante, inovații, realizări științifice și, în final, sporirea productivității muncii.

Forța de muncă, precum și calitatea ei, constituie factorul determinant al creșterii economice a unei țări. Evaluarea potențialului acesteia demonstrează raportul dintre populația activă și cea inactivă, înregistrând o tendință de schimbare (*Tabelul 1*),

Tabelul 1. Caracteristica indicatorilor determinanți ai activității economice a populației în vârstă aptă de muncă în anii 2012-2016, %

	2012	2013	2014	2015	2016
Rata de activitate, %	40,7	41,4	41,2	42,4	42,6
Rata de ocupare, %	38,4	39,3	39,6	40,3	40,8
Rata sub-ocupării, %	7,2	7,3	6,8	6,2	6,6
Ponderea persoanelor plecate peste hotare la lucru, în % din populația inactivă	18,6	19	19,5	18,9	18,6
Rata șomajului înregistrat ANOFM, %	2,8	1,9	1,7	2,1	2,0
Ponderea șomerilor plasați în câmpul muncii, %	30,3	38,5	38,8	33,2	35,3
Indicatorii de subutilizare a forței de muncă					
Rata șomajului BIM (LU1), %	5,6	5,1	3,9	4,9	4,2
Rata compusă a sub-ocupării și șomajului (LU2), %	12,4	12,1	10,4	10,8	10,5
Rata compusă a șomajului și forței de muncă potențiale (LU3), %	8,4	7,1	5,3	6,2	5,6
Indicatorul compozit de sub-utilizare a forței de muncă (LU4), %	15,0	13,9	11,7	12,0	11,8

Sursa: elaborat în baza datelor din Ancheta Forței de Muncă BNS, www.statistica.md

Numărul șomerilor, estimat conform definiției Biroului Internațional al Muncii, în anul 2016 a fost de 53,3 mii, fiind cu 8,8 mii mai mic față de anul 2015, când a înregistrat cifra de 62,1 mii. Rata oficială a șomajului în Republica Moldova este modestă, dar situația în acest domeniu nu este deloc îmbucurătoare. Nu există o legătură strânsă între organele de stat în domeniul ocupării forței de muncă și însăși populație - întreprinderi. Șomerii nu se grăbesc să se înregistreze la agențiile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă. Rata șomajului, fiind un indicator important economic și social, a avut relevanță mai scăzută de la 5,6% în anul 2012 până la 4,2% în anul 2016, dat fiind faptul că o parte semnificativă a forței de muncă se află la muncă peste hotarele țării, acest indice fiind constant pe parcursul ultimilor ani, înregistrând 18,6% în anul 2016. Totodată, un factor de decizie de nu a contacta cu serviciul de ocupare este neîncrederea de a obține un loc potrivit, conform competențelor sale, condițiilor de muncă și nivelului de salarizare necorespunzător necesităților [3].

Populația aptă de muncă aflată în situația de șomaj, conform datelor administrative ale Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă, de asemenea, conține unele caracteristici cantitative și calitative referitor la potențialul forței de muncă în situații de șomaj, inclusiv și din rândul tinerilor (vezi datele din *Tabelul 2*).

Tabelul 2. Evoluția indicatorilor determinanți ai șomajului înregistrat de ANOFM

	2012	2013	2014	2015	2016
Rata șomajului înregistrat, %	2,8	1,9	1,7	2,1	2,1
Numărul șomerilor înregistrați, pers.	51378	43463	42166	50612	50063
din care ponderea tinerilor (16-29 ani), în % din numărul total al șomerilor	35,2	35,6	33,6	32,3	31,0
Numărul locurilor vacante, unități	35049	37530	41536	42345	44612
Șomerii plasați în câmpul muncii, %	30,29	38,47	38,81	33,2	35,2
Ponderea tinerilor plasați în câmpul muncii, %	32,5	41,8	44,1	37,1	40,0
Tinerii absolvenți ai cursurilor de formare profesională, pers.	1828	1822	2037	2089	1960
din care plasați în câmpul muncii în % față de absolvenți ai cursurilor	73,2	78,2	85,6	78,2	93,7
Cauzele de aflare în șomaj a tinerilor (16-29 ani):					
Absolvenți ai gimnaziilor (9 clase), liceelor și școlilor de cultură generală (11-12 clase), pers.	691	702	383	680	560
în % ponderea celor plasați față de înregistrați	27,5	35,5	75,5	31,9	65,5
Absolvenți ai școlilor secundare profesionale, pers.	218	185	92	216	126
în % ponderea celor plasați față de înregistrați	22,0	44,3	52,2	28,2	57,9
Absolvenți ai instituțiilor de învățământ mediu de specialitate (colegii), persoane/	98	85	46	65	54
în % ponderea celor plasați față de înregistrați	40,8	57,5	65,2	49,2	44,4
Absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior, persoane	335	353	178	267	177
în % ponderea celor plasați față de înregistrați	47,8	41,6	53,9	37,4	41,2
Coeficientul de înlocuire a forței de muncă (raportul din- tre angajați / eliberați)	0,990	1,032	1,030	0,950	0,972

Sursa: www.anofm.md

Din datele sus-menționate reiese că mai mult de o treime din șomerii înregistrați sunt tinerii care necesită pregătire profesională pentru a fi plasați în câmpul muncii. Analiza indicatorilor cu privire la subutilizarea forței de muncă, în special după grupe de vârstă și mediul de reședință, îmbinând acestea cu datele ANOFM privind șomajul înregistrat, va permite de a identifica mai amplu dividendul real al forței de muncă, ceea ce dă posibilitatea de a implementa mai eficace politicile socioeconomice și de ocupare a populației în vârstă aptă de muncă la nivel de teritoriu, de regiune, precum și la nivel național [4].

Al doilea indicator important al pieței muncii, *rata de activitate*, în Republica Moldova se află la un nivel foarte scăzut: doar 42,6% din populație în vârstă aptă de muncă sunt implicați în activitatea economică. Pe când nivelul - țintă al ratei de ocupare pentru țările UE, conform obiectivelor stipulate în Strategia UE de creștere economică „Europa 2020”, ocuparea forței de muncă trebuie să înregistreze o rată de ocupare a forței de muncă de 75% în rândul populației cu vârste cuprinse între 20 și 64 de ani.

Având ca scop de a efectua o evaluare mai amplă a nivelului de implicare a populației apte de muncă în activitatea economică, în anul 2016, pentru prima dată, BNS a utilizat definițiile din Rezoluția „Statisticile privind munca, ocuparea și subutilizarea forței de muncă”, adoptată de Conferința a 19^{ea} Internațională a Statisticienilor Muncii (CISM, BIM, Geneva, 2013), [5] a calculat setul de indicatori noi, mai performanți, cu privire la așa-numita „sub-utilizarea forței de muncă”.

Apariția și îmbinarea diferitor forme de organizare a muncii au adus la aceea că indicatorii existenți nu dau posibilitatea de a evalua potențialul real al forței de muncă, dar și de a determina nivelul de implicare în câmpul muncii a populației capabile de a fi economic activi, ceea ce a contribuit la modificarea standardelor statisticii muncii în vigoare (în Ancheta Forței de Muncă, până în 2016, au fost utilizate standardele aprobate la CISM 13 din anul 1982). Astfel, au fost aplicate unele definiții și indicatori noi de măsurare a forței de muncă, în baza cărora se calculează indicatorii de sub-utilizare, și anume:

- *forța de muncă potențială* sau persoanele în vârstă aptă de muncă, care pe parcursul perioadei scurte de raportare nu au avut statutul de ocupare și nici statutul de șomer, deoarece au considerat că au fost în căutarea unui loc de muncă și nu au fost disponibili, precum și cei care, nefiind în căutarea locului de muncă, concomitent, au dorința să fie ocupate și sunt disponibile de a lucra. Reieșind din această definiție, forța de muncă potențială constituie un potențial, sau un dividend de majorare cantitativă a populației ocupate;

- *forța de muncă extinsă* calculată prin însumarea forței de muncă determinată conform metodologiei BIM privind „forța curentă de muncă” și a forței de muncă potențiale.

Evoluția indicatorilor privind forța de muncă determinată conform definițiilor menționate este reflectată în *Tabelul 3* și constituie bază pentru calcularea nivelului de sub-utilizare a forței de muncă.

Tabelul 3. Evoluția indicatorilor privind forța de muncă pentru anii 2012-2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Forța de muncă, mii pers.	1214,5	1235,8	1232,4	1265,6	1272,8
Forța de muncă potențială, mii pers.	37,4	26,4	18,8	16,8	17,7
Forța de muncă extinsă, mii pers.	1251,9	1262,2	1251,2	1282,4	1290,5

Sursa: Subutilizarea forței de muncă în Republica Moldova, BNS, 19.05.2016, www.statistica.md

Piața forței de muncă, fiind o piață derivată ce depinde pe deplin de succesele sau insuccesele înregistrate în dezvoltarea economiei naționale, nu există de sine stătător. Diminuarea numărului populației, inclusiv și a celei ocupate, excedentul populației inactive, sub-ocupate, fluxurile migraționale continue au un impact negativ asupra acestei piețe.

Modernizarea și schimbările ce au avut loc în ultimii ani în economia națională au condiționat formarea și funcționarea pieței forței de muncă, cantitatea și calitatea acesteia. Dinamica schimbărilor sus-menționate au influențat asupra modificării structurii ocupaționale a forței de muncă, ceea ce este vizibilă potrivit datelor reflectate în *Tabelul 4*.

Tabelul 4. Evoluția structurii ocupaționale a populației ocupate pe activități economice, %

	2012	2013	2014	2015	2016
Total, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Agricultură, economia vânatului și silvicultură, pescuit	26,4	28,8	30,5	31,7	33,7
Industrie	13,1	12,1	12,3	12,3	12,1
Construcții	6,1	5,7	5,6	5,5	5,0
Comerț cu ridicată și cu amănuntul; hoteluri și restaurante	18,3	18,0	17,1	15,8	16,5
Transporturi și comunicații	6,2	6,2	5,7	6,3	6,2
Administrație publică; învățământ; sănătate și asistență socială	21,5	20,1	19,5	19,6	18,3
Alte activități	8,3	9,1	9,3	8,8	8,2

Sursa: calculat de autori în baza datelor BNS, www.statistica.md

În distribuția persoanelor ocupate în activități economice rezultă că ponderea cea mai mare 33,7% din totalul persoanelor ocupate le revine celor ocupați în sectorul agricol, din ei 14,7% o constituie persoanele ocupate cu producerea produselor agricole pentru consumul propriu. Indicele respectiv în ultimii ani înregistrează o ușoară creștere - de la 26,4% în anul 2012 până la 33,7% în 2016, față de anul 2015 a crescut cu 7,6%, fiind urmați de cei din administrație publică; învățământ; sănătate și asistență socială cu 18,3%, indiciile respectiv înregistrând o tendință de diminuare față de anii precedenți - de la 21,5% în 2012 până la 18,3% în anul 2016. În industrie, pe parcursul ultimilor

cinci ani ponderea persoanelor ocupate a variat în limitele 13,1% - 12,1%, la fel și în construcții s-a înregistrat o tendință de diminuare a acestui indicator - de la 6,1% în anul 2012 până la 5,0% în anul 2016.

Din analiza datelor statistice rezultă că situația de pe piața muncii în Republica Moldova rămâne a fi și în continuare una critică și creșterea gradului de ocupare a forței de muncă reprezintă o provocare, care necesită a fi abordată drept o politică trans sectorială, de care să se țină cont în momentul elaborării tuturor politicilor la nivel național și să fie poziționată în centrul planificării strategice naționale.

Astfel, analiza datelor disponibile în domeniu demonstrează că criză economică de la începutul anului 2009, precum și instabilitatea politică în mare măsură a acutizat problemele existente pe piața forței de muncă, atât în economia Uniunii Europene, cât și a Republicii Moldova, în special, această se observă în rândul tineretului, ponderea cărora în UE constituie 20,3%, înregistrând practic același nivel și în Republica Moldova 20,1% din numărul total al șomerilor [6]. Analizând situația tinerilor pe piața muncii, menționăm că, în pofida faptului că au fost promovate un șir de politici ce ar preveni reducerea riscurilor sociale pe piața forței de muncă, în același timp există unele rezultate nedorite ale schimbărilor care afectează securitatea socială a tinerilor, și anume șomajul (inclusiv de lungă durată), migrația și, ca rezultat, sărăcia, despre care certifică și unii indicatori în domeniu din *Tabelul 5*.

Tabelul 5. Indicatorii pieței muncii pentru tineret, în funcție de regiune, 2016

	Uniunea Europeană 2016	Republica Moldova 2016
Rata șomajului total, %	8,7	4,2
Rata șomajului la tineri, (%)	18,7	11,2
Rata de ocupare total, %	66,6	40,8
Rata de ocupare a tinerilor, %	33,7	17,4
Ponderea șomerilor tineri în total șomeri, (%)	20,3	20,1

Sursa: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table>

Statistica oficială a Uniunii Europene arată că în anul 2016 zona euro a înregistrat o rată a șomajului de 8.7%, care este cel mai scăzut nivel din anul 2009, când zona euro a suferit o recesiune profundă ca urmare a crizei financiare globale, pe când rata șomajului în rândul tinerilor a fost de 18,7%. Numărul șomerilor înregistrați în UE în anul 2016 a fost de 20939 mii persoane, în timp ce rata șomajului a scăzut constant în ultimul an practic în toate statele membre, mai există diferențe substanțiale înregistrate în unele țări.

Analiza datelor statistice oficiale europene [6] demonstrează că numărul cel mai mare al șomerilor tineri în anul 2016 a fost înregistrat în așa țări ca Grecia (47.3%), Spania (44,4%), Italia (37,8%), Portugalia (28,2%), Franța (24,6%), România (20,6%) etc. Cea mai scăzută rată a șomajului în rândul tinerilor a fost înregistrată în Germania (6,8%), Niger (10,8%), Malta (11,0%), Austria (11,2%) etc.

Ocuparea forței de muncă, fiind o sarcină primordială, contribuie la asigurarea echilibrului macroeconomic și stabilitatea sociopolitică. Transformarea structurală și reformele în Republica Moldova promovate în contextul integrării europene necesită alinierii și aplicării standardelor UE și politici bazate pe dovezi argumentate științific și analize profunde. Datele existente și analiza efectuată de instituțiile publice oferă informații utile, însă scopul actual al analizei pieței muncii nu este suficient pentru a sprijini politicile performante orientate la flexibilitatea ocupării forței de muncă.

Pentru o mai bună funcționare a pieței forței de muncă autohtone, precum și pentru a promova pe piața muncii a măsurilor de ocupare a forței de muncă moderne, adaptate necesităților diferitor categorii de persoane, care este și una din prioritățile Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, a fost elaborat un nou proiect de lege cu privire la promovarea ocupării forței de muncă. Necesitatea elaborării noului proiect de lege a fost impusă de o serie de documente de politici: Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova–Uniunea Europeană în perioada 2017–2019 [7], Programul de activitate a Guvernului pentru anii 2016-2018 [8], Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021 [9], Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020” [1]. Ținând cont de necesitatea creării capitalului uman calitativ și competitiv pe piețele interne și externe, au fost aprobate Strategia de dezvoltare a învățământului vocațional / tehnic pentru anii 2013-2020 [10] și Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația 2020” [11]. Documentele de politici aprobate în domeniul muncii sunt relevante din perspectiva profesionalizării și adaptării forței de muncă la schimbările economice, sociale și demografice.

În acest context, noul proiect de lege prevede servicii și măsuri noi de ocupare a forței de muncă care au ca scop prevenirea și reducerea șomajului și efectelor sociale ale acestuia, creșterea ratei de ocupare a forței de muncă, creșterea competitivității forței de muncă, măsuri de stimulare a angajatorilor pentru crearea locurilor noi de muncă, în special în mediul rural, îmbunătățirea sistemului de analiză, informare și prognoză a pieței muncii. Odată cu punerea în aplicare a prezentului proiect de lege se vor crea locuri noi de muncă în mediul rural, urmare a acordării granturilor întreprinderilor mici din mediul rural, care oferă locuri de muncă, va spori competitivitatea forței de muncă și, respectiv, diminuarea decalajului între cererea și oferta forței de muncă, prin implementarea noilor forme de formare profesională a șomerilor - instruirea la locul de muncă, va crește rata de ocupare a șomerilor din mediul rural, unde se află cca 80% din toți șomerii, prin acordarea de granturi șomerilor care lansează afaceri proprii și își creează un loc de muncă, ceea ce va contribui la sporirea numărului de persoane ocupate în mediul rural.

Odată cu ratificarea mai multor convenții ale Organizației Internaționale a Muncii, inclusiv Convenția OIM Nr.122 privind politica de ocupare a forței de muncă, în Republica Moldova s-au întreprins mai multe măsuri în vederea îmbunătățirii funcționării pieței muncii [12].

Astfel, a fost elaborată Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021 (în continuare – Strategie), care a fost determinată de necesitatea echilibrării pieței muncii prin creșterea nivelului ocupării și a calității acesteia, de sporire a

competitivității și a angajabilității forței de muncă, de rând cu un grad mai mare de incluziune pe piața muncii, în special a grupurilor social-vulnerabile, dezvoltarea durabilă a economiei și, prin urmare, la creșterea calității vieții populației din Republica Moldova.

Strategia prezintă o abordare integrată a politicilor relevante, atât din perspectiva dezvoltării cererii, cât și din perspectiva gestiunii eficiente a ofertei pe piața muncii.

Unele obiective ale prezentei Strategii sunt corelate cu prioritățile Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2020”, Programul de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1” pentru anii 2010-2018 și alte documente importante strategice ce țin de dezvoltarea comerțului interior, activității de întreprinzător, inovații pentru competitivitate, racordate cu prevederile Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană, Agenda Globală de Dezvoltare Durabilă 2030 (Obiectivul de dezvoltare durabilă 8 în particular) având scopul de a contribui la atingerea angajamentelor de promovare a Agendei privind munca decentă, asumate de către țara noastră prin ratificarea unor standarde și norme internaționale [13], care promovează drepturile de muncă și la muncă, oportunități mai bune de angajare, protecție socială și condiții decente de muncă, dialog social eficient etc., identificând sectoarele cu potențial de creștere economică și creare de noi locuri formale de muncă.

Transpunerea a patru directive ale UE, și anume — *Acordul cadru la munca pe fracțiuni de normă, apropierea legislației statelor privind drepturile lucrătorilor în cazul transferurilor de întreprinderi sau părți de întreprinderi și unități cu privire la stabilirea unui cadru de informare și consultare a lucrătorilor din unitate și privind introducerea măsurilor pentru promovarea îmbunătățirii securității și sănătății la locul de muncă în cazul femeilor gravide*, a fost prevăzută în Legea pentru modificarea și completarea a circa 38 de articole din Codul Muncii al Republicii Moldova [14]. Modificările aprobate contribuie la perfecționarea și flexibilitatea legislației muncii, aducerea acesteia în concordanță cu cerințele moderne ale economiei de piață și asigură respectarea drepturilor și intereselor legitime ale ambelor părți privind raporturile de muncă.

Clauze noi ale Codului Muncii vizează: eliminarea cazurilor de încheiere neargumentată a contractului individual de muncă pe o durată determinată; extinderea termenului de probă pentru muncitorii necalificați - în vederea determinării efective a aptitudinilor profesionale ale acestora; posibilitatea de a desface contractul individual de muncă prin acordul scris al părților; oferirea dreptului conducătorului unității, adjuncților acestuia și contabilului-șef să demisioneze din funcție oricând și nu doar în cazurile stipulate expres în contractul individual de muncă; o responsabilizare mai accentuată a organizației sindicale din unitate, inclusiv - obligativitatea de a argumenta în scris acordul, dezacordul și opinia consultativă privind concedierea salariatului; reglementarea detaliată a procedurii de concediere în legătură cu transferul la alt loc de muncă; majorarea termenului de păstrare a datelor de confidențialitate în conformitate cu practicile UE; specificarea expresă a dreptului angajatului la o zi lucrătoare pe săptămână cu menținerea salariului mediu pentru căutarea unui alt loc de muncă în cazul lichidării unității; amenajarea încăperilor speciale pentru alimentarea copiilor în conformitate cu Recomandarea OIM „Privind protecția maternității”; concretizarea normei privind restabilirea salariatului la locul de muncă în baza hotărârii instanței de judecată,

care prevede că „imediat după pronunțarea hotărârii instanței de judecată privind restabilirea salariatului la locul de muncă, angajatorul este obligat să emită un ordin de restabilire, pe care îl aduce la cunoștința salariatului, sub semnătură, în termen de 3 zile lucrătoare de la data emiterii” etc.

Concluzii. Piața muncii din Republica Moldova se caracterizează printr-o prevalență a forței de muncă de o calitate scăzută și a locurilor de muncă slab plătite - de multe ori în economia informală. Cu o populație care îmbătrânește și scade într-un ritm rapid, precum și cu rate înalte ale emigrării legate de muncă, Moldova trebuie să asigure că resursele de forță de muncă de care dispune sunt utilizate cât mai productiv posibil. Însă, o mare parte a populației adulte din Moldova nu se află în câmpul muncii, tranziția tinerilor de la studii la muncă este lentă, iar productivitatea locurilor de muncă existente este slabă. Tendințele arată că ocuparea de succes a forței de muncă este determinată nu numai de educație, calificări și competențe profesionale, dar și de competențe generale și experiență complementară.

În vederea reanimării pieței muncii autohtone se propune:

- de a se concentra eforturile asupra a trei priorități principale, care se referă la atragerea și menținerea populației economic active pe piața forței de muncă, creșterea investițiilor în dezvoltarea capitalului uman etc.;

- pentru a se integra sau a rămâne pe piața forței de muncă, este importantă continuarea învățării pe tot parcursul vieții și îmbunătățirea competențelor populației în vârstă aptă de muncă, inclusiv și a tinerilor;

- restructurarea continuă a economiei, îmbunătățirea climatului afaceri, corespunderea mai bună dintre cerere și ofertă pe piața muncii. Politicile de ocupare trebuie să fie dezvoltate prin colaborarea strânsă dintre agențiile de stat pentru ocuparea forței de muncă, mediul de afaceri, reprezentanții muncitorilor și ai asociațiilor profesionale, instituțiile de educație și cercetare, pentru reglementarea eficientă a pieței muncii;

- racordarea continuă a cadrului de drept național în conformitate cu standardele UE, reformarea infrastructurii instituționale, inclusiv crearea și dezvoltarea activității Observatorului Pieței Muncii, obiectivul căruia constă în îmbunătățirea disponibilității informațiilor privind piața muncii, promovarea/facilitarea implementării obiectivelor strategiilor și programelor naționale pentru reducerea ratei șomajului, în special în rândul tinerilor, precum și sporirea gradului de incluziune pe piața muncii prin dezvoltarea competențelor, elaborarea prognozelor viabile privind cererea și oferta forței de muncă pentru înlăturarea dezechilibrului dintre cerere și ofertă și a deficitului de forță de muncă calificată, dezvoltarea pieței muncii competitive pe plan intern și extern.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020”, aprobată prin Legea nr.166 din 11.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 07.04.2017 nr.245-247, art.791). Modificat: Legea nr.121 din 03.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 03.10.2014, nr.293-296, art.603.
2. Legea nr.102-XV din 13 martie 2003 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.70-72, art.312.

3. www.statistica.md Ancheta Forței de Muncă BNS.
4. www.anofm.md
5. Rezoluția “Statisticile privind activitatea de muncă, ocuparea și subutilizarea forței de muncă”, adoptată de a 19-ea Conferință Internațională a Statisticienilor Muncii din 2013 (Resolution I. Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization): http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/meetings-and-events/international-conference-of-labour-statisticians/19/WCMS_230304/lang-en/index.htm
6. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
7. Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova–Uniunea Europeană în perioada 2017–2019, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1472 din 30.12.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.103-108, art. 271.
8. Programul de activitate a Guvernului pentru anii 2016-2018, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.890 din 20.07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.217-229, art. 966.
9. Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru perioada 2017-2021, aprobată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1473 din 30.12.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.109-118, art.272.
10. Strategia de dezvoltare a învățământului vocațional / tehnic pentru anii 2013-2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.97 din 01.02.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.31-35, art. 149.
11. Hotărârea Guvernului nr. 944 din 14.11.2014 Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația 2020”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.345-351, art.1014.
12. Convenția OIM Nr.122 privind politica de ocupare a forței de muncă (1964, Geneva). <http://www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Domenii/Relatii%20bilaterale-organizatii/Conventii-OIM/122.pdf>
13. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (Roma, 4.11.1950); Carta Socială Europeană Revizuită (Strasbourg, 3 mai 1996); Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei (Adoptată și deschisă spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția 34/180 din 18 decembrie 1979. intrată în vigoare la 3 septembrie 1981, conform dispozițiilor art. 27(1.). Ratificată de către Parlamentul Republicii Moldova conform Hotărârii nr. 87-XII din 28 aprilie 1994. În vigoare pentru Republica Moldova din 31 iulie 1994); Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (Adoptată la New York de Adunarea Generală a ONU la 13 decembrie 2006, a fost deschisă spre semnare la 30 martie 2007 și semnată de Republica Moldova la 30 martie 2007, ratificată prin Legea nr. 166/09.07.2010, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.126-128/428 din 23 iulie 2010); Convenții ale Organizației Internaționale pentru Migrație, etc.
14. Codul Muncii al Republicii Moldova, aprobat prin Legea nr.154 din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 29.07.2003, nr. 159-162, art. 548. Modificat: Legea nr.155 din 20.07.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 316-321, art.548.

ANALIZA EFICIENȚEI UNOR POLITICI PUBLICE ÎN EDUCAȚIA TIMPURIE ȘI EDUCAȚIA ȘCOLARĂ¹

THE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF SOME PUBLIC POLICIES IN PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION

Mariana PRODAN, *doctor în economie,*
Institutul Național de Cercetări Economice
prodanmariana2017@gmail.com

“Educația este cea mai puternică armă
pe care voi o puteți folosi pentru a schimba lumea.”

Nelson Mandela

Rezumat

Sectorul învățământului are rolul de a asigura prestarea serviciilor educaționale necesare pentru dezvoltarea capitalului uman al țării. Politicile publice actuale din domeniul educației au menirea de a moderniza sistemul de învățământ, dar și de a racorda sistemul educațional moldovenesc la cel european. Obiectivul de bază al prezentului articol este evaluarea anumitor aspecte ale eficienței implementării acestor politici în domeniul învățământului timpuriu și celui din școala generală prin intermediul unor indicatori cantitativi și calitativi, cu scopul de a scoate în evidență rezultatele pozitive, dar mai ales de a puncta deficiențele și posibilele căi de soluționare.

Cuvinte-cheie: educație, sistem de învățământ, instituții de învățământ, rată de cuprindere în învățământ, politici educaționale.

Summary

The education sector has the role of ensuring the provision of the educational services necessary for the development of the country's human capital. The current public policies in the field of education are meant to modernize the education system but also to connect the Moldovan educational system to the European one. This article aims to evaluate the effectiveness of implementing these policies in the field of primary and secondary education using quantitative and qualitative indicators in order to highlight the positive outcomes and especially to pinpoint the shortcomings and possible solutions.

Keywords: education, education system, educational institutions, education enrollment rate, educational policies.

Societatea contemporană, care se vrea o societate a cunoașterii, aduce în prim-plan schimbări de paradigmă privind educația, generând noi teorii și curente privind educația în general și în mod particular, calitatea sistemelor de învățământ. Aceste abordări se încadrează în politicile educaționale ale căror prerogativă vizează organizarea sistemului de învățământ, funcționarea instituțiilor, finanțarea învățământului, evaluarea, managementul curriculumului; selecția, formarea, perfecționarea personalului

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului instituțional 15.817.06.01A „Abordarea multidisciplinară a capitalului uman și a dinamicii populației în vederea creșterii performanței politicilor privind populația și dezvoltarea în Republica Moldova”.

didactic. Actorii politicii educaționale sunt indivizi, grupuri, colectivități, instituții, elevi, studenți, ONG-uri, asociații, grupuri etnice, grupuri de presiune. Prin urmare, politicile educaționale reglementează activitatea acestor actori, pentru asigurarea dezvoltării armonioase și de succes a societății în ansamblu.

Abordare științifică. Discursurile referitoare la atitudinile de bază în ceea ce privește educația se rezumă, în principal, la [5]:

1. Atitudinea liberală (accentul este pus pe individ), alimentată de politicile de dreapta, susține că educația trebuie să răspundă intereselor și nevoilor individului și se plasează la latitudinea fiecăruia: fiecare trebuie să fie liber să aleagă, în ce etapă a vieții sale și pentru ce nivel de performanță dorește o educație.

2. Atitudinea societală (accentul e pus pe societate, nu pe individ) alimentează politicile de stânga, consideră că educația fiecăruia este o problemă a tuturor, pentru că indivizii educați contribuie mai mult la dezvoltarea economico-socială și relaționează unii cu alții în așa fel încât se asigură o coeziune socială mai bună și o mai bună securitate socială; de asemenea, pentru că instituțiile educative asigură o mai bună protecție a tinerelor generații și un control social mai bun asupra acțiunilor lor.

În opinia noastră, atât prima, cât și a doua abordare au și avantaje, și lacune. Spre exemplu, atitudinea societală în mod sigur ar putea duce la risipă de resurse, investindu-se în educația unor indivizi care nu se mobilizează suficient pentru desăvârșirea și valorificarea socială a propriei educații. Iar atitudinea liberală poate conduce la injustiție socială, deoarece alegerile pe care le fac indivizii sunt dependente de caracteristicile lor sociale (de fapt, nu sunt alegeri complet libere). Problemele vin din faptul că nici una dintre aceste poziții nu vede limitele aplicabilității sale (fiecare se consideră universală, aplicabilă întregului sistem educativ, respectiv tuturor etapelor de vârstă).

În societatea contemporană, cele două atitudini se împletesc, iar factorii de decizie elaborează măsurile de politică educativă, hotărând în ce măsură educația poate fi lăsată în sarcina individului și a familiei sale, precum și funcții sociale care trebuie să le îndeplinească educația, măsura în care educația contribuie la menținerea unei integrări suficiente a grupurilor sociale diferite și a indivizilor diferiți, a unei ordini sociale.

Metode de cercetare aplicate. În procesul de cercetare au fost aplicate metode științifice generale precum: analiza logică, abordarea sistemică, inducția și deducția, analiza și sinteza, metoda analogiei etc. Pentru definitivarea teoretică a articolului au fost studiate publicații științifice pe tema cercetării; materiale analitice și rezultatele proiectelor de cercetare instituțională aplicate în cadrul INCE; legislația națională în domeniul analizat, documente de politici ale Guvernului Republicii Moldova, Ministerului Economiei, Ministerului Educației, Culturii și Cercetării etc., precum și proiecte de legi și regulamente, alte resurse informaționale disponibile online.

Rezultate obținute. În ultimul deceniu, sistemul educațional din Republica Moldova a trecut prin nenumărate reforme, care au avut drept scop modernizarea și eficientizarea învățământului. Principalele domenii de intervenție ale reformei au fost doctrina sistemului educațional, structura sistemului de învățământ, curriculumul, conceptele și metodele de evaluare, implementarea sistemelor de evaluare a calității, elaborarea

nomenclatorului de calificări, administrarea și finanțarea învățământului etc. Din momentul începerii parcursului european al țării noastre, sistemul educativ moldovenesc a purces spre racordarea acestuia la standardele europene, având același scop [3]:

1. educația și formarea au un rol esențial în abordarea numeroaselor provocări socio-economice, demografice, de mediu cu care se confruntă cetățenii astăzi și în anii următori;
2. investițiile eficiente în capitalul uman prin intermediul sistemelor de educație și formare este un element esențial al strategiei europene de a atinge cele mai înalte niveluri de creștere economică și locurile de muncă durabile bazate pe cunoaștere, care se află în centrul atenției Strategiei de la Lisabona, promovând în același timp creșterea personală, coeziunea socială și cetățenia activă.

În acest context, încă de la începutul procesului de tranziție, sistemul educațional moldovenesc, în general, și educația de nivel preșcolar și școlar, în particular, au fost supuse unui șir de reforme profunde. Dintre cele mai recente și importante acte legislative menite să reformeze sistemul educațional din Republica Moldova enumerăm Codul Educației, nr. 152 din 17 iulie 2014 și Strategia “Educația-2020”, aprobată prin hotărârea Guvernului nr. 944 din 14 noiembrie 2014 [1,2]. Mai mult, în strategia “Educația-2020” sunt incluși un șir de indici de evaluare a implementării reformelor cu rezultate cantitative și calitative concrete, care permit evaluarea eficienței acestei strategii.

Analiza per ansamblu a educației timpurii și a învățământului general se poate înfăptui prin prisma examinării unui șir de indicatori care caracterizează trei aspecte mai importante: caracteristici ale efectivelor de copii/elevi, ale cadrelor didactice și rezultatele calitative exprimate prin rezultatele la evaluări la cele trei nivele de școlarizare: primar, gimnazial și liceal.

Orice politică în domeniul educației trebuie să pornească de la beneficiarul acesteia, adică de la elev. Iar primul lucru care se impune este evaluarea numărului actual și a prognozelor de evoluare a numărului copiilor pe termen scurt, mediu și lung. Referindu-ne la numărul total al copiilor în Republica Moldova pe parcursul a mai multor ani, se denotă o scădere vădită a acestuia (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Evoluția numărului de copii, anii 2012-2017

Anii	Nr. copii de 0-17 ani, mii	Devieri+/-, mii	Devieri+/-, %
2012	727,2	-	-
2013	712,1	-15,1	-2,1
2014	699,8	-12,3	-1,7
2015	690,9	-8,9	-1,3
2016	685,9	-5,0	-0,7
2017	681,3	-4,6	-0,6
Total		-49,7	-6,7

Sursa: calculele autorului în baza datelor BNS.

În anul 2017, în țară au fost 681,3 mii de copii de vârstă 0-17 ani. Raportându-l la numărul copiilor înregistrați în anul 2012 - 727,2 mii, constatăm o scădere de 6,7%. Conform prognozelor CDD al INCE, către anul 2020 se estimează că numărul copiilor

abia de va atinge 600,0 mii [4], diminuându-se cu circa 17,5% față de anul 2012. Totuși, observând devierile numărului copiilor de la an la an din perioada analizată, remarcăm că ritmurile de descreștere a numărului de copii sunt în scădere.

• **Învățământul timpuriu.** Unul din principalii indicatori care caracterizează gradul de încadrare a copiilor în procesul educațional este rata de cuprindere în învățământ. Urmărind șirul de date din Fig.1, remarcăm că în ultimii ani ponderea copiilor înrolați în sistemul de educație timpuriu este în creștere. Astfel, rata generală de cuprindere în învățământul timpuriu a copiilor de vârstă 1-6 ani, a crescut cu 4,3% din anul 2012 până în 2016 și a constituit 65,3%. O situație mai favorabilă se atestă la categoria de vârstă 3-6 ani, unde gradul de cuprindere este net superior, plasându-se în 2016 la nivelul de 88,5%, cu 4,3% mai mult decât în anul 2012. În conformitate cu prevederile Strategiei "Educația-2020", rata de înrolare în educația timpuriu în 2017 trebuia să atingă 90%, ca în anul 2020 aceasta să crească până la 95%, ceea ce constituie media actuală a Uniunii Europene.

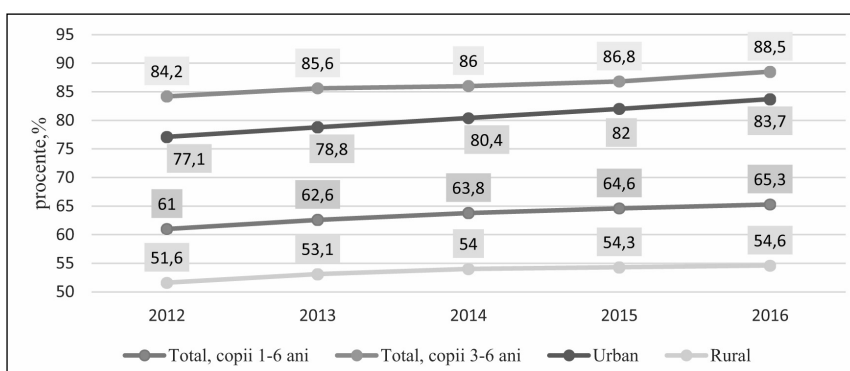

Fig.1. Rata de cuprindere în învățământul timpuriu, anii 2012-2016, %

Sursa: elaborat de autor în baza datelor BNS.

Îmbunătățirea ratei de înrolare în rândul copiilor de vârstă preșcolară se datorează, în mare măsură, faptului că în ultimii cinci ani în țară au fost înființate 79 de instituții noi de învățământ timpuriu, ceea ce constituie o creștere de 5,6 la sută în raport cu anul 2011 (Tabelul 2).

Tabelul 2. Creșterea numărului de instituții de educație timpurie, anii 2011-2016, unități

Anii	Nr. grădinițe, unități	Devieri+/-, unități
2011	1400	-
2012	1418	+18
2013	1440	+22
2014	1453	+13
2015	1461	+8
2016	1469	+8
Total		+69

Sursa: calculele autorului în baza datelor BNS.

Concomitent, între anii 2014-2017, 933 de grădinițe au fost renovate în cadrul „Programului de asistență tehnică și financiară acordată de Guvernul României pentru instituțiile preșcolare din Republica Moldova”. Acest proiect mai rămâne în derulare, iar până în prezent au fost alocate 26 milioane euro în acest scop.

Din aceeași Fig. 1 se observă că ritmul de creștere a ratei generale de înrolare a copiilor în mediul urban este în creștere și este dublu în raport cu rata de înrolare din mediul rural (6,6% versus 3%). Concomitent se denotă o insuficiență a locurilor la grădinițele din urbe, astfel încât în oraș la 100 de locuri din grădiniță pretind 101 copiii, iar la sate - doar 76 de copii, tendință ce se păstrează începând cu anul 2013.

• **Învățământul general.** Educația școlară cuprinde trei trepte: școala primară, gimnaziul și liceul. Conform datelor reprezentate în Fig.2, remarcăm o evoluție negativă a ratelor de înrolare în cazul tuturor celor trei trepte de învățământ general. Cea mai înaltă rată de înrolare se înregistrează în etapa primară – 90,9% în anul 2017, dar cu o scădere de 1,2 pp. în raport cu anul 2012. După care urmează treapta gimnazială, - cu 85.1% în anul 2017, înregistrând o scădere mai puțin semnificativă, de 0,6 pp. în raport cu anul 2012. Cea mai scăzută rată de înrolare se atestă la treapta liceală, - cu 60% în anul 2017 și o diminuare cu 2 pp. în raport cu anul 2012. Drept rezultat, rata generală de înrolare a elevilor a scăzut de la 79,9% în anul 2012 la 78.7% în anul 2017.

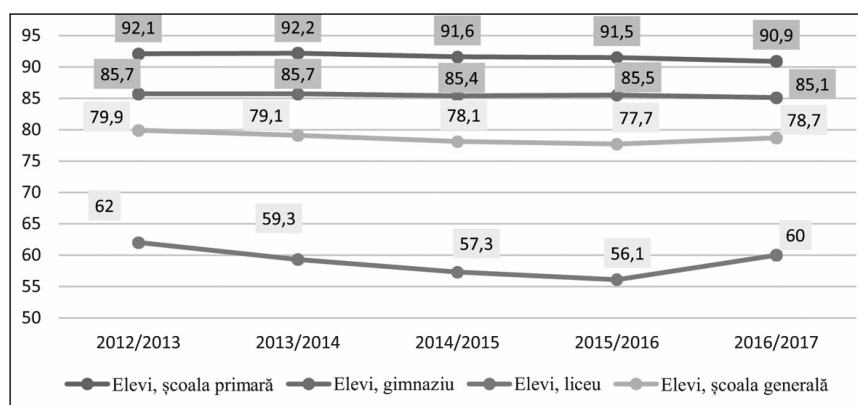

Fig. 2. Rata de cuprindere în învățământ, %

Sursa: date BNS și calculele autorului.

Considerăm că una din cauzele principale ale involuției ratei de înrolare în învățământul general este reforma în domeniul optimizării numărului de instituții de învățământ general începută încă din anul 2010 și susținută și în cadrul Strategiei „Educația – 2020”.

Astfel, numărul de școli închise din 2011 până în 2017 a constituit 198 de unități, o pătrime din ele fiind închise în ultimii 3 ani (Tabelul 3). Scopul politicii de optimizare a fost acel de a crește calitatea serviciilor școlare, dar și optimizarea cheltuielilor bugetare, însă efectul acestor optimizări s-a dovedit a fi unul ambiguu. După părerea noastră, reieșind din rezultatele preliminare ale politicii de optimizare, se impune necesitatea reevaluării acestei politici, printr-o analiză mai riguroasă a impactului economic și a celui sociouman asupra comunităților și a copiilor.

Tabelul 3. Numărul instituțiilor de învățământ primar și secundar general optimizate

Anii	Nr. școli, unități	Devieri+/-, unități
2010/2011	1489	-
2011/2012	1460	-29
2012/2013	1397	-63
2013/2014	1377	-20
2014/2015	1347	-30
2015/2016	1323	-24
2016/2017	1291	-32
Total		-198

Sursa: calculele autorului în baza datelor BNS.

Un alt indicator important al reformelor din sistemul educațional este rata abandonului școlar. Potrivit datelor End of Childhood Index al Save the Children, actualmente, rata abandonului școlar în Republica Moldova este de 17,8%, fiind aproape de două ori mai mare în raport cu rata abandonului în UE-28. Pentru comparație amintim că România a înregistrat o rată de abandon de 12,1%, iar Rusia - doar de 1.3% [6]. În valoare absolută, în anul 2012 în Republica Moldova au abandonat școala 143 copii, iar conform datelor OLSDI al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, în anul 2017, au abandonat școala 147 de copii. Astfel, concluzionăm că ținta de a reduce acest număr până în 2017 la 100, stipulat în Strategia „Educația -2020”, nu a fost menținută, este evident că și obiectivul de 50 de copii pentru anul 2020 va fi greu de atins.

Din categoria indicatorilor privind asigurarea învățământului cu cadre didactice menționăm importanța ratei elev-cadru didactic (Fig.3).

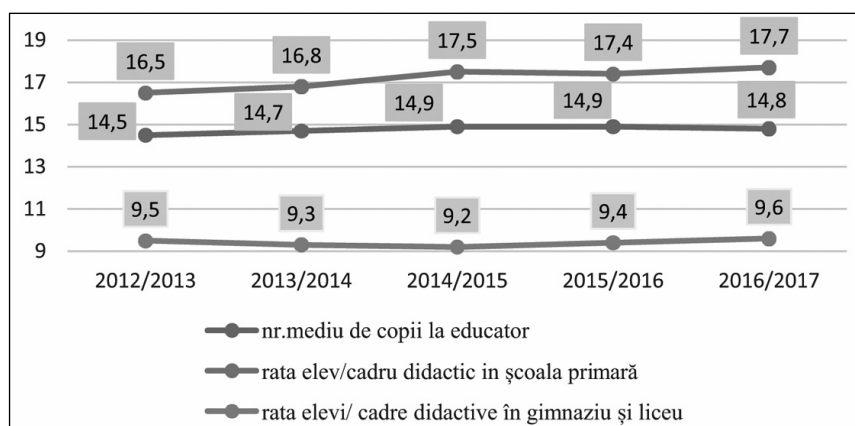

Fig. 3. Rata elev/cadru didactic, anii 2012-2017, persoane

Sursa: alcătuit în baza datelor BNS.

Conform literaturii de specialitate, cu cât e mai scăzut numărul de elevi per cadru didactic, cu atât mediul de învățare este mai propice, în special la materiile complexe, precum fizica, matematica și chimia [12]. Vizualizând datele din Fig.3, remarcăm că cel mai mult a crescut raportul elev/cadru didactic în școala primară, constituind 1,2 puncte

procentuale în întreaga perioadă analizată. După care urmează învățământul timpuriu, unde numărul de copii per educator crește cu 0,3 puncte procentuale, iar creșterea cea mai puțin semnificativă - de 0,1 puncte procentuale, a fost în învățământul gimnazial și liceal. În opinia noastră, factorii principali care au dus la aceste creșteri sunt: - optimizarea școlilor în toată țara (50 de școli au fost lichidate în ultimii 3 ani); - scăderea numărului de cadre didactice de la an la an (*Tabelul 4*), - salariile mici din domeniul învățământului, - scăderea prestigiului profesiei de pedagog etc. Pentru comparație, în Finlanda, țară cu sistemul educațional cel mai performant, în anul 2013/2014, rata elev-educator în învățământul preșcolar a fost de 11.5 cu tendință ușoară de creștere față de anii precedenți, rata elev- învățător în învățământul primar a fost de 13,3, cu tendință de diminuare comparativ cu anii precedenți, iar rata elev-cadru didactic în învățământul gimnazial și liceal a fost de 8.9, la fel cu tendință de scădere[11].

Tabelul 4. Evoluția efectivelor de elevi și cadre didactice, anii 2011-2017

Anii	Nr. mediu de copii în vârstă de 7-19 ani, persoane	Nr. elevilor cu vârsta 7-19 ani, persoane	Nr. de cadre didact. în învățământul general, persoane	Variația absol. a nr. de copii de 7-19 ani, persoane	Variația absol. a nr. de elevi din învăț. gen., pers.	Variația absol. a nr. de cadre did. din învă. gen., pers.	Variația rel. a nr. de copii de 7-19 ani, %	Variația rel. a nr. de elevi din învăț. gen., %	Variația rel. a nr. de cadre did. din învă. gen., %
2011/2012	586483	381418	36134	-	-	-	-	-	-
2012/2013	563361	367251	34157	-23122	-14164	-1977	-3,94	-3,71	-5,47
2013/2014	542871	353207	32149	-20490	-14044	-2000	-3,63	-3,82	-5,87
2014/2015	525159	340977	30834	-17712	-12230	-1315	-3,26	-3,46	-4,09
2015/2016	511076,5	334507	29535	-14082,5	-6470	-1299	-2,68	-1,9	-4,21
2016/2017	501703,5	333729	28845	-9373	-778	-690	-1,83	-0,23	-2,33
TOTAL				-84725,5	-47986	-5481	-15,34	-13,12	-21,97

Sursa: calculele autorului în baza datelor BNS.

Examinând *Fig. 4*, alcătuită în baza datelor din *Tabelul 4*, se evidențiază următoarele corelații:

1. În perioada analizată remarcăm o scădere a ritmurilor de descreștere a numărului mediu de copii de vârstă școlară – de la -3,9 în anul 2012 la -1,8% în anul 2017 în raport cu anii precedenți;

2. La fel s-a întâmplat și cu ritmul de creștere a numărului de elevi care frecventează școala generală, acesta scăzând de la -3,7 în anul 2012 la -0,2 în anul 2017 în raport cu anii precedenți;

3. Urmărind evoluția indicatorilor cumulativi (pe perioada analizată), observăm că numărul de elevi a scăzut mai puțin decât numărul mediu de copii în vârstă școlară și respectiv a constituit -13,2% și -15,3% (*Tabelul 4*). Și din contra, efectivul de cadre didactice a avut de suferit mai mult, scăzând cu circa 22% în perioada analizată.

Calitatea procesului educativ este asigurată de cadrele didactice cu studii superioare, care la moment constituie 90.3% din totalul cadrelor didactice din învățământul general, însumând o creștere cu 3,2 puncte procentuale în raport cu anul 2012. La ameliorarea acestui indicator vor contribui în continuare și modificările recente aduse la Codul Educației, care stipulează că, începând cu 1 septembrie 2018, absolvenții instituțiilor de profil pedagogic ce nu dețin diplome de master nu vor putea preda în școli.

Cea de-a treia categorie de indicatori care aduc argumente în favoarea aprecierii eficienței politicilor educaționale sunt indicatorii de ordin calitativ ce caracterizează rezultatele elevilor la învățatură. În continuare vor fi examinate atât rezultatele la evaluările naționale, cât și la cele internaționale.

Astfel, conform datelor Agenției de Asigurare a Calității a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, gradul de realizare a testelor pe întreaga populație de elevi pentru clasa a IX-a în anul 2017 au fost mai mult sau mai puțin omogene, plasându-se în mediu la 98 puncte procentuale din numărul total de elevi acceptați către testarea națională, cu o creștere ușoară începând cu anul 2014 (Fig. 5).

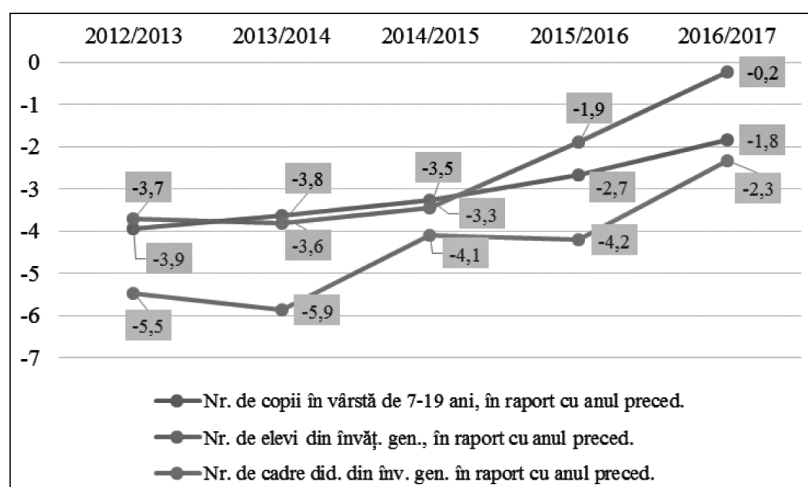

Fig. 4. Variația efectivelor de elevi și cadre didactice, anii 2011-2017, %

Sursa: calculele autorului în baza datelor BNS.

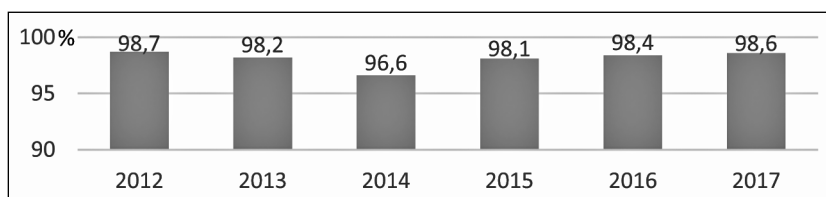

Fig. 5. Gradul de realizare a testelor la examenul național de evaluare, anii 2012-2017, %

Sursa: alcătuit pe baza Rapoartelor Agenției Naționale de Evaluare și Examinare "Examene și evaluări", anii 2013-2017.

Rata de promovare la examenul de BAC a variat de la an la an, dar, în general, a fost cu mult inferioară ratelor de promovare de înaintea anului 2012. O schimbare crucială a avut loc în anul 2014, când s-a schimbat în mod esențial regulamentul de petrecere a BAC-ului, în sălile de examinare fiind instalate camere video (Fig. 6).

Este remarcabil faptul că același lucru s-a întâmplat și în țara vecină, România, doar că puțin mai devreme, în anul 2012. Totuși, chiar dacă recent rata de promovare a BAC-ului în Republica Moldova a început să crească, suntem în urmă față de vecinii noștri români, unde rata de promovare în anul 2017 a înregistrat 72.9%.

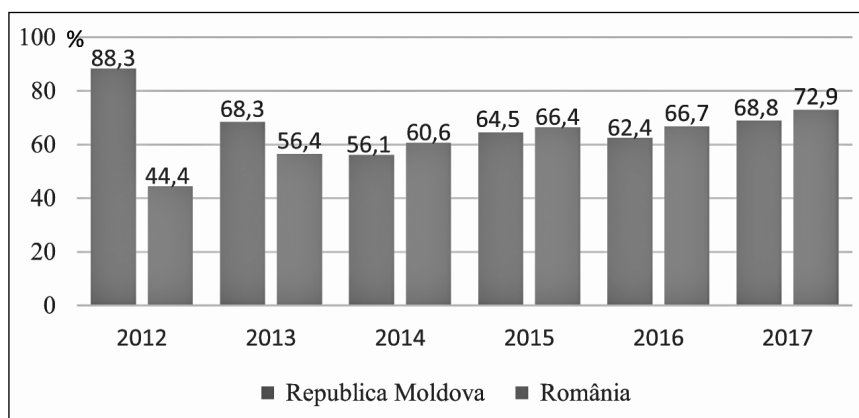

Fig. 6. Rata de promovarea a BAC-ului, anii 2012-2017, %

Sursa: alcătuit în baza datelor din rapoartele Agenției Naționale de Evaluare și Examinare “Examene și evaluări” a Republicii Moldova și a României, anii 2012-2017.

În anul 2010, Republica Moldova a participat pentru prima dată la testarea internațională – PISA (Programme for International Student Assessment), care reprezintă un studiu comparativ internațional, desfășurat la fiecare 3 ani, cu scopul de a testa competențele de bază ale elevilor de 15 ani în trei domenii de studii: științe, citire/lectură, matematică. PISA este o importantă sursă de informație ce servește pentru elaborarea politicilor și practicilor educaționale la nivel de țară, precum și comparativ cu alte țări, regiuni, subgrupuri demografice.

Integral la acest proiect, Republica Moldova a participat în anul 2015, astfel există posibilitatea de a analiza rezultatele în dinamică.

Analizând rapoartele OCDE, constatăm o dinamică pozitivă între cele două evaluări din 2010 și 2015 la toate cele trei compartimente (Fig. 7-9), iar cele mai bune rezultate s-au înregistrat la compartimentul Științe.

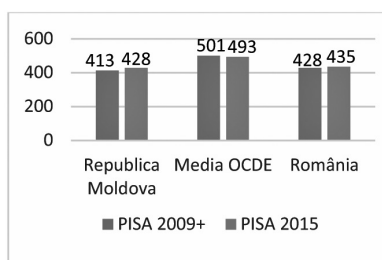

Fig. 7. Rezultatele PISA la Științe

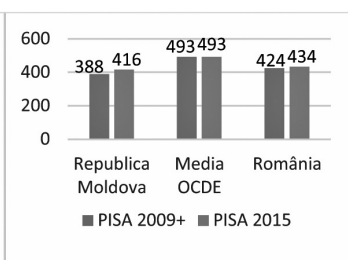

Fig. 8. Rezultatele PISA la Citire

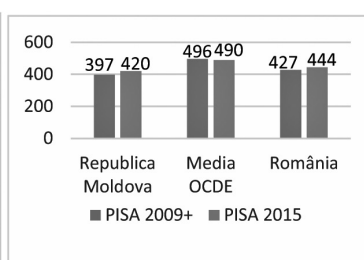

Fig. 9. Rezultatele PISA la Matematică

Sursa: alcătuit în baza Rapoartelor OCDE, PISA 2009+, 2015 Reports.

Totuși, nu putem trece cu vederea faptul că la toate cele trei compartimente suntem sub media OCDE și cea a României. Următoarea participare la acest test se preconizează pentru anul 2018 și aceasta va reflecta rezultatele reformelor din învățământul general.

Concluzii și recomandări. Republica Moldova se confruntă cu schimbări demografice majore pe fondalul unei populații în scădere și îmbătrânită. Acestea au impact asupra populației școlare și rețelei de unități de învățământ. De asemenea, ele au implicații evidente asupra pieței forței de muncă pe fondalul unui nivel scăzut de ocupare și al uneia dintre cele mai mici rate de participare pe piața forței de muncă din Europa. Cu scopul adaptării la provocările pieței forței de muncă și creșterii eficienței sistemului de educație, sistemul de învățământ din Republica Moldova a fost supus unor reforme continue încă de la începutul perioadei de tranziție spre economia de piață. Adoptarea noului Cod al Educației și a Strategiei "Educația 2020" au menirea să definitiveze aceste reforme și să aducă sistemul educativ din Republica Moldova în conformitate cu normele europene. Astfel, s-a reușit o ameliorare a situației din învățământul primar, exprimat prin creșterea gradului de înrolare a copiilor în instituții de educație preșcolară, însă nu s-a reușit aceeași performanță în educația școlară, gradul de înrolare fiind în descreștere, însoțită de o rată înaltă de abandon școlar. Rezultatele calitative au semnalat o ameliorare ușoară în gradul de realizare a testelor la examenele de promovare din școala primară și gimnaziu și o creștere instabilă a ratei de promovabilitate a examenelor de Bacalaureat, rezultatele testărilor internaționale fiind sub nivelul mediilor OCDE și a României.

Ținând seama de concluziile prezentate, formulăm unele recomandări cu scopul îmbunătățirii performanțelor din învățământul timpuriu și cel școlar:

1. Luând în considerare evoluția pozitivă a gradului de înrolare a copiilor din învățământul timpuriu, de continuat renovarea și îmbunătățirea dotărilor din grădinițe și alte instituții preșcolare. Concomitent se impune o revizuire a sistemului de salarizare pentru soluționarea problemei de aprovizionare cu cadre didactice și personal auxiliar din învățământul timpuriu.

2. Este necesară revizuirea politicii de optimizare a școlilor. Se impune o reevaluare a câștigurilor și a pierderilor de pe urma acesteia. Primele rezultate ale reformei arată că optimizarea a avut multiple efecte negative asupra elevilor, a cadrelor didactice, dar și a comunităților locale.

3. Fenomenul supraaglomerării conduce la creșterea riscului de părăsire timpurie a școlii, or nivelul ridicat al ratei abandonului școlar în Republica Moldova sugerează că creșterea ratei elev-cadru didactic nu este tocmai favorabilă pentru continuitatea studiilor.

4. Continuarea corelării curriculumului național cu celui internațional și îmbunătățirea lui în scopul creșterii performanțelor educaționale la principalele direcții: științe, citire și matematică.

5. Asigurarea unui sistem de salarizare și motivare financiară corespunzător rolului pe care cadrul didactic îl îndeplinește în societate, ca principal motor al creșterii nivelului actului educațional.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Codul Educației nr. 152 din 17 iulie 2014. Publicat: 24.10.2014 în Monitorul Oficial nr. 319-324.
2. Strategia "Educația 2020", Hotărârea de Guvern nr. 944 din 14 noiembrie 2014. Publicat: 21.11.2014 în Monitorul Oficial nr. 345-351.
3. Conclusions du Conseil concernant un cadre strategique pour la cooperation europeenne dans le domaine de l'education et de la formation («Education et formation 2020»), 2941eme session du Conseil EDUCATION, JEUNESSE et CULTURE, Bruxelles, 12 mai 2009, p. 2.
4. Analiza situației populației. Republica Moldova pe calea spre o societate îmbătrânită/ Coord. Olga Gagauz. Chișinău, 2016, p. 57.
5. Stanciulescu Elisabeta. Sociologia educației. Suport de curs, 2007-2008.
6. End of Childhood Report 2017. Save the Children, USA, p. 33.
7. OCDE, PISA 2009, Results: Executive summary, p. 8.
8. OCDE, PISA 2015, Results in focus, 2018, p. 5.
9. "Examene și evaluări". Raportul Agenției Naționale de Evaluare și Examinare, anii 2013-2017.
10. Educația în Republica Moldova, 2016/2017. Chișinău. 2017, 133 pp.
11. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
12. Card David and Krueger Alan B., School Resources and Student Outcomes: An Overview of the Literature and New Evidence from North and South Carolina. În The Journal of Economic Perspectives, Vol. 10, 1996, No. 4, p. 31-50.

INDEXUL DE PROTECȚIE A COPILULUI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNELE ȚĂRI EUROPENE¹

CHILD PROTECTION INDEX FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND SOME EUROPEAN COUNTRIES

Liliana CUȘNIR, *cercetător științific.*
Institutul Național de Cercetări Economice
cușnir.liliana@mail.ru

Rezumat

Actualitatea acestui articol constă în analiza sistemului existent de protecție a copilului care denotă formarea unui mecanism mai puțin eficient de apărare a drepturilor și a protecției copilului pe fundalul schimbărilor produse odata cu aderarea Republicii Moldova la Convenția ONU cu privire la drepturile copilului. Scopul cercetării a constat în evidențierea experienței performante care poate fi aplicată în Republica Moldova. În acest context s-a propus calcularea Indicelui de Protecție a Copilului, care este un indicator compozit ce reflectă nivelul de perfecțiune a sistemului de protecție a copilului și cuprinde principalele caracteristici privind vulnerabilitatea, calitatea serviciilor sociale, prevenirea violenței, cadrul legal etc. Măsurarea Indexului de Protecție a Copilului va permite de a estima procesul de reformare a acestui sistem potrivit standardelor UE și de a compara nivelul de protecție a copilului din Republica Moldova cu alte țări ale UE. Rezultatele studiului efectuate relevă că Moldova înregistrează 0,52 puncte ce se referă la implementarea reformelor conform angajamentelor prevăzute de UNCRC².

Cuvinte-cheie: protecția copilului, Indexul de Protecție a Copilului, politici, indicatori, convenție, drepturi, Republica Moldova.

Summary

The actuality of the article consist of the analysis of the child protection system, which denotes the formation of a less effective mechanism of protection the children's rights based on the changes that took place with the accession of the Republic of Moldova to UN Convention on the rights of the child. The aim of the research consists of the highlighting the performing experience, which may be applied to the Republic of Moldova. In this context, was proposed to calculate Child Protection Index, which is a composite indicator that reflect the level of perfection of child protection system and comprises main features regarding vulnerability, the quality of social services, violence prevention, legal framework etc. The measurement of Child Protection Index will allow estimating the reforming of this process according to EU standards and will allow comparing the level of child protection in the Republic of Moldova with other EU countries. The results of the research shows that Republic of Moldova records 0.52 points, which refers to the implementation of the commitments provided by UNCRC.

Keywords: Child protection, Child Protection Index, reforms, policies, indicators, Convention, Republic of Moldova

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului instituțional 15.817.06.01A „Abordarea multidisciplinară a capitalului uman și dinamicii populației în vederea creșterii performanței politicilor privind populația și dezvoltarea în Republica Moldova”

² UNCRC- Convenția ONU privind drepturile copilului

Drepturile copilului fac parte din categoria drepturilor omului și decurg din calitățile distincte ale copilului ca persoană, de aceea copilul trebuie să beneficieze de drepturile generale ale omului. Dezvoltarea copilului necesită o oarecare autonomie, fapt ce presupune disponerea de către acesta a unor drepturi proprii, în special drepturi de protecție (care se referă la protecția împotriva oricărei forme de abuz fizic, emoțional, exploatare etc.), drepturi la dezvoltare (care prevăd accesul la toate tipurile de servicii sociale, educative, medicale, legale etc.) și drepturi de participare (care presupun dreptul de implicare în deciziile care îl privesc)[1].

Este necesar de remarcat faptul că Republica Moldova a efectuat unele progrese în ceea ce privește îmbunătățirea protecției copilului, inclusiv în sistemul de îngrijire a copilului care au început încă în 1993, după aderarea Moldovei la Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului [2]. Schimbări mai evidente s-au observat din anul 2003, când a fost elaborată Strategia Națională și Planul de Acțiuni cu privire la Protecția Copilului și Familiei [3]. Totodată, reforma sistemului de îngrijire a copilului a fost prevăzută în Planul Național de Dezvoltare 2008-2012 [4], Strategia Națională și Planul de Acțiuni cu privire la Reforma Instituțiilor Rezidențiale pentru Copii 2007-2013 [5] și Programul Național privind Crearea Sistemului Integrat de Servicii Sociale 2008-2012.

În scopul asigurării dreptului la viață, supravețuire și dezvoltare a copilului au fost întreprinse mai multe acțiuni, inclusiv implementarea [6]:

- sistemului regionalizat de asistență perinatală (trei niveluri);
- conceptului maternitatea ”prietenoasă familiei”;
- mecanismului de colaborare intersectorială în domeniul medico-social în vederea reducerii mortalității infantile a copiilor cu vârsta de până la 5 ani;
- mecanismului de intervenție timpurie, care prevede modul de supraveghere a copiilor de la vârstă fragedă și de intervenție întru reabilitarea acestora;
- fortificării infrastructurii Centrelor Perinatale prin procurarea și înzestrarea cu echipament medical modern.

Toate acestea au contribuit la dezvoltarea unui sistem de îngrijire a copilului atât din punct de vedere uman, cât și financiar. Acordul de Asociere al Republicii Moldova cu Uniunea Europeană, precum și procesul de integrare europeană, au contribuit la ratificarea unor convenții internaționale și europene demarând și reforma sistemului de protecție a copilului bazată pe standardele UE. Analiza în domeniu a evidențiat faptul că acest sistem încă nu este relevant cerințelor internaționale și necesită o perfecționare continuă, inclusiv unii indicatori de evaluare a acestui sistem nu corespund standardelor UE și, ca o consecință, nu permite de a compara Republica Moldova cu țările membre ale UE referitor la protecția copilului. În acest context a fost efectuat studiul practicii internaționale, având scopul de a evidenția posibilitățile de aplicare în țară, precum și de a compara eficacitatea protecției copilului în Republica Moldova față de alte țări membrul ale UE.

Lipsa unei modalități standardizate de evaluare a eficienței măsurilor de protejare a copiilor aflați în dificultate nu permite respectarea prevederilor Convenției ONU privind drepturile copilului. Reieșind din aceasta, majoritatea statelor lumii au elaborat un

set comun de principii și prevederi legale ce caracterizează protecția drepturilor copiilor independent de țară, specificul de tradiții naționale etc., în baza cărora se poate compara situația copilului și, în special, a celor dezavantajați. Statele europene au dezvoltat, suplimentar, un cadru comun și complex de valori și abordări pentru a îmbunătăți aceste principii și prevederi. Astfel, reieșind din cele menționate, a fost determinat mecanismul de aplicare a unui indicator integral compozit format din indicatorii ce caracterizează cele mai sensibile domenii de dezvoltare și de protecție a drepturilor copilului numit “Indexul de Protecție a Copilului”, având scopul de a evidenția probleme din domeniul protecției copilului cu care se confruntă un stat sau altul (a fost implementat în 9 state ale UE).

*Indexul de Protecție a Copilului (IPC)*³ este un instrument important de măsurare, deoarece reflectă statutul reformei protecției copiilor la nivel regional și național. Acesta identifică necesitățile și lipsele în sistemul de protecție a copiilor, și permite comparația trans-regională, centralizând eforturile de a monitoriza mai bine sistemul de protecție a copilului, creând un cadru de cooperare dintre țări, donatori și societatea civilă. IPC este elaborat pentru a încuraja cooperarea regională și a stimula implementarea mai robustă a drepturilor specificate în UNCRC, dar și a servi ca un sistem de avertizare timpurie pentru țările care se îndepărtează de la o strategie coerentă în domeniul protecției copilului. În cele din urmă, îmbunătățirea cooperării, implementarea mai bună a politicilor și creșterea monitorizării în rândul actorilor pentru protecția copilului poate ajuta la asigurarea unui mediu sigur pentru copiii din regiune. Indexul este un document de evaluare a situației în evoluție, de formulare a unor recomandări de schimbare, cum să atingem rezultate mai bune. Totodată, Indexul de Protecție a Copilului, calculat de APSCF (Alianța ONG-urilor active în domeniul Protecției Sociale a Copilului și Familiei), demonstrează progresele realizate în acest domeniu.

Indexul include 626 de indicatori care măsoară politica statului și acțiunile de protecție, la fel și îngrijirea copiilor. Acești indicatori sunt clasificați, la rândul lor, în patru seturi (Fig.1), care formează cinci domenii de evaluare a acțiunilor guvernamentale (Fig.2).

Primul set de indicatori se bazează pe date cantitative care arată statutul actual de protecție a copiilor din fiecare țară. Datele colectate pentru această secțiune provin direct din baza de date TransMoEE a UNICEF⁴, o sursă larg utilizată de date privind bunăstarea copiilor la nivel global și date statistice oficiale raportate de țările sus-menționate și cuprinde următorii indicatori cantitativi:

- Rata copiilor separați de familiile lor (la 100.000 de persoane în vârstă de 0-17 ani)
- Rata copiilor cu dizabilități separați de familiile lor (la 100.000 de persoane în vârstă de 0-17 ani)

³ Indexul de Protecție a Copilului este un instrument comparativ, organizat și implementat de organizații locale sau naționale ale societății civile, care măsoară sistemul de protecție a copilului dintr-un stat în funcție de un set de indicatori comuni. Indexul folosește articole specifice de protecție a copilului de la Convenția ONU privind drepturile copilului (UNCRC) și principiile abordării sistemice a protecției copilului ca fundație comună. Rezultatele din fiecare țară ilustrează acțiunile guvernelor pentru protecția copilului din punctul de vedere al politicilor, furnizării de servicii, capacității, coordonării și responsabilității

⁴ <http://transmonee.org/>

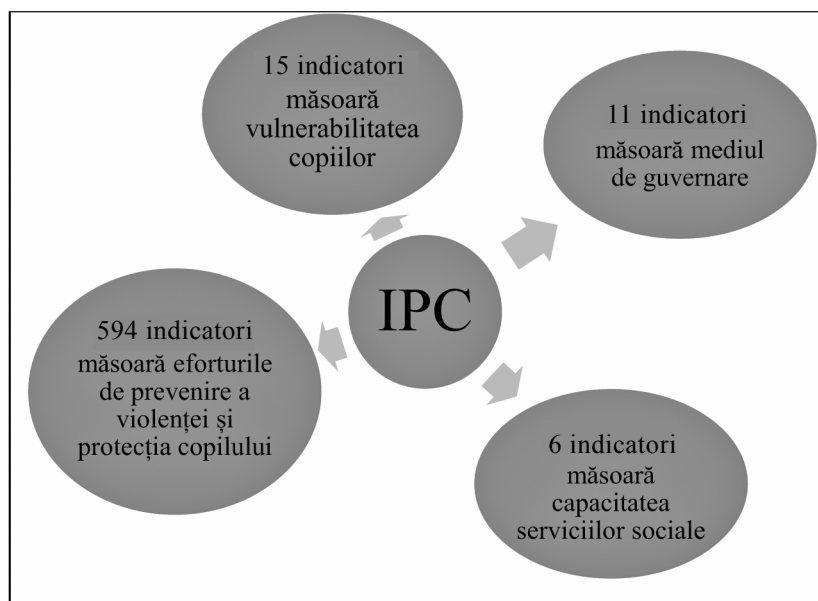

Fig. 1. Clasificarea indicatorilor pe secțiuni de măsurare

Sursa: <http://www.childprotectionindex.org/methodology>

- Rata de copii în îngrijirea rezidențială (la 100.000 de persoane în vârstă de 0-17 ani), la sfârșitul anului
- Rata de copii în vârstă de 0-2 în îngrijirea rezidențială (la 100.000 de locuitori în vârstă de 0-2 ani), la sfârșitul anului
- Procentul copiilor cu dizabilități în îngrijirea rezidențială publică (toate tipurile de instituții), la sfârșitul anului
- Procentul copiilor plasați în asistență maternală din totalul copiilor separați de familiile lor, la sfârșitul anului
- Procentul copiilor cu dizabilități plasați în asistența maternală din numărul total de copii 0-17 plasați în foster, la sfârșitul anului
- Procentul copiilor plasați în îngrijire de rudenie / tutelă din totalul copiilor separați de familiile lor, la sfârșitul anului
- Rata brută de adopție (la 100.000 populație medie în vârstă de 0-3 ani)
- Procentul copiilor cu dizabilități adoptați prin adopție internă din numărul total de copii adoptați prin adopție internă, la sfârșitul anului
- Procentul copiilor în vârstă de 7-17 ani adoptați prin adopție internă din numărul total de copii adoptați prin adopție internă, la sfârșitul anului
- Rata muncitorilor sociali calificați la 100.000 din populația generală
- Raportul judecătorilor specializați în rezolvarea problemelor legate de copii (pe 100.000 de persoane în vârstă de 0-17 ani)
- Total cheltuieli de protecție socială ca procent din PIB
- Cheltuielile pentru prestațiile sociale în cadrul funcției Familie / Copii ca % din cheltuielile totale de protecție socială

Indexul analizează toți acești indicatori în cinci domenii (Fig.2): crearea legilor și a politicilor publice (L&P), disponibilitatea serviciilor la nivel local (S&M sistem și mecanisme), capacitatea sectorului public de a furniza servicii (CAP), protocoale de coordonare care leagă diferiți actori guvernamentali (COORD) și mecanisme de transparență (monitorizare și verificare a acțiunilor guvernului - ACC).

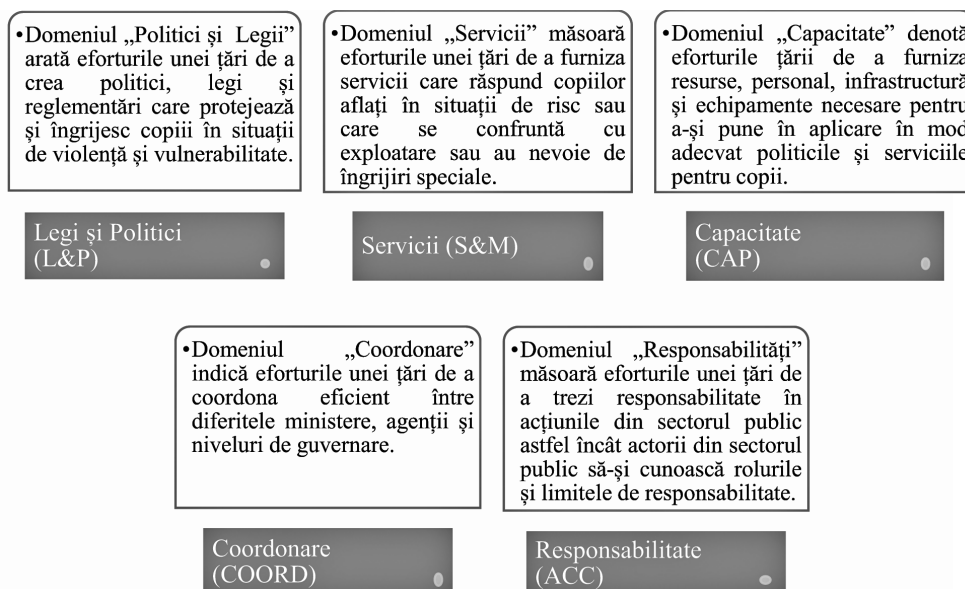

Fig. 2. Domeniile acțiunii guvernamentale analizate de IPC

Sursa: <http://www.childprotectionindex.org/methodology>

Cel de-al doilea set de indicatori constituie o categorie aparte de indicatori ce se încadrează în „mediul de guvernare” pentru protecția copilului și se reflectă realizarea prevederilor din art. 4 al Convenției ONU⁵, care a stabilit că țările membre ale UE să aplice măsuri posibile pentru protecția copiilor față de tortură și violență.

În al treilea set, în index sunt folosite articolele specifice protecției copilului din Convenția ONU și principii din abordarea sistemică a protecției copilului ca temelie și matrice comună pentru indicatorii calitativi. Pentru fiecare indicator calitativ a fost necesar un răspuns «da», «nu» sau «parțial implementat», unde «da» = 1, «nu» = 0 și «parțial implementat» = 0,5. În situațiile în care mai mulți subindicatori au contribuit la un indicator principal, scorul indicatorului este calculat ca medie a rezultatelor subindicatorilor.

Al patrulea set de indicatori se concentrează în special la sprijinul guvernamental acordat asistenților sociali. Asistența socială joacă un rol-cheie în protecția copilului, mai exact în mecanismele, procesele și serviciile acordate atât la nivel local, cât și național. Prin urmare, indicele include indicatori specifici privind aspectele sociale. Cadrul indexului se bazează foarte mult pe Manualul privind Drepturile Copilului sti-

⁵ <http://www.hotararicedo.ro/files/files/conventia%20impotriva%20torturii%20si%20altor%20pedepse%20ori%20tratamente%20cu%20cruzime,%20inumane%20sau%20degradante.pdf>

pulate de Convenția ONU, care oferă o serie de articole⁶ utilizate drept indicatori de bază pentru măsurarea performanței statului. Astfel calculat, IPC reprezintă identificarea nevoilor din sistemul de protecție a copilului și reprezintă o bază de advocacy foarte puternică, cu date concrete.

Calcularea Indexului se bazează pe datele disponibile începând din decembrie 2013⁷. Rezultatele preliminare obținute privind indexul pentru anul 2013 (bazate pe evaluarea a cinci țări pilot: Bulgaria, Georgia, Moldova, România și Serbia), demonstrează că cel mai înalt scor al IPC a fost obținut de România - 0,803, după care urmează Bulgaria - cu 0,652. Potrivit acestor rezultate, Republica Moldova se află pe poziția a patra cu - 0,527, la o distanță foarte mică față de Georgia, care ocupă ultima poziție din clasamentul a cinci țări. Se poate menționa și faptul că la categoria ”mediul de guvernare” a Republicii Moldova, ca parte componentă a acestu index, a ocupat locul trei, întrecând Georgia și Bulgaria.

Analiza domeniilor componente ale indexului calculat pentru Republica Moldova au arătat că mai sunt lacune în ceea ce privește protecția copilului, ceea ce necesită o revizuire a cadrului legal în acest domeniu pentru a asigura respectarea Convenției ONU pentru Drepturile Omului (Fig. 3).

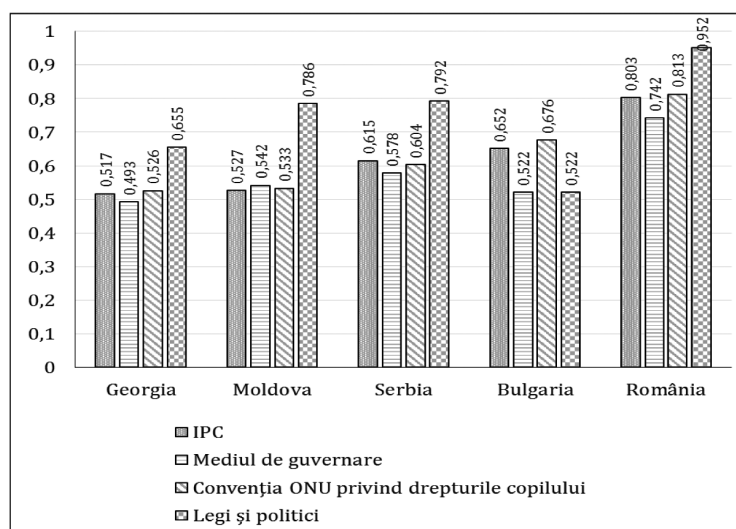

Fig. 3. Indexul de Protecție a Copilului pilotat, anul 2013

Sursa: Child Protection Index Moldova 2015 http://www.aliantacf.md/sites/aliantacf/files/publicatii/cpi_brief_moldova.pdf

⁶ Articole din UNCRC adaptate la indicatorii Indicelui de Protecție a Copilului: Articolul 9. Separarea de părinți; Articolul 19. Dreptul copilului la protecție împotriva tuturor formelor de violență; Articolul 20. Copii lipsiți de mediul familial; Articolul 21. Adopția; Articolul 23. Drepturile copiilor cu dizabilități; Articolul 25 Revizuirea periodică a tratamentului (integrată cu alte articole, după caz); Articolul 32. Munca copiilor; Articolul 33. Copii și abuzul de droguri; Articolul 34 Exploatarea sexuală a copiilor; Articolul 35. Prevenirea răpirii, a vânzării și a traficului; Articolul 36. Protecția împotriva altor forme de exploatare; Articolul 38. Protecția copiilor afectați de conflictele armate; Articolul 39. Reabilitarea victimelor copii (integrate cu alte articole, dacă este cazul)

⁷ http://roaid.ro/uploads/documents/63/cpi_brief_moldova.pdf

IPC se măsoară o dată la trei ani, astfel, din analiza IPC calculat peste trei ani (IPC din 2016 publicat în 2017), care include nouă țări, se observă că, grație politicilor perfectate în protecția copiilor, Republica Moldova se plasează pe poziția a 5-a, între Kosovo și Georgia (Fig.4). Această poziție mică se datorează faptului că compartimentul care măsoară vulnerabilitatea copiilor a obținut un scor de 0,33 puncte procentuale și deplasează țara noastră pe locul opt la această categorie din cele nouă țări. Încă o dată se accentuează că, copiii din Republica Moldova în mare parte sunt în situație de vulnerabilitate.

De menționat faptul că cele mai reușite performanțe ale indexului ocupând locurile de frunte la toate compartimentele le are România. Cu toate acestea, rezultatele altui studiu derulat în România relevă că, pe fundalul măsurilor anti-criză, strategiile din domeniul drepturilor copilului se confruntă cu reale probleme de implementare generate, printre altele, de frecvențele reorganizări instituționale, de lipsa resurselor și de plecarea voluntară a specialiștilor din sistem, lipsa responsabilității și a coordonării privind respectarea drepturilor copilului [9]. Reieșind din experiența României, se consideră că Republica Moldova trebuie să promoveze aplicarea mecanismului de determinare a IPC ținând cont de bunele practici din țara vecină și să prevină eșecurile lor.

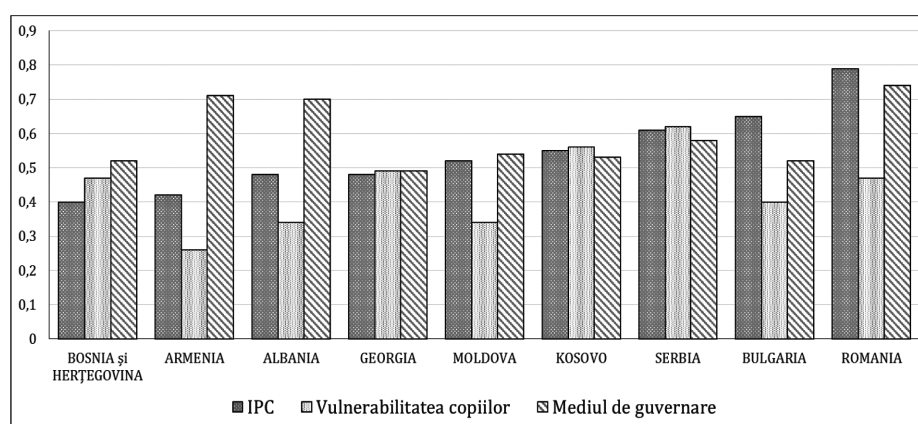

Fig. 4. Indexul de Protecție a Copilului și unii indicatori

Sursa: <http://www.childprotectionindex.org/country/moldova>

Dacă analizăm succesele țărilor pe domenii de calculare a indexului, atunci observăm că acestea se manifestă diferit. Faptul se datorează la acțiunile autorităților care diferă de la o țară la alta. De exemplu, Serbia, Bosnia și Herțegovina, România și Armenia au creat direcții parlamentare permanente cu privire la drepturile copilului. Aceste diviziuni sunt menite să elaboreze analize în domeniul drepturilor copilului și să vină cu sugestii cu privire la protecția copilului și monitorizarea implementării legislației actuale pentru protecția copilului. Aceasta ar servi un bun exemplu pentru celelalte țări de-a consolida protecția copilului prin organizarea de comisii parlamentare similare. Bulgaria și Albania au lucrat asupra prevenirii exploatării sexuale prin internet. Aceste țări au creat echipe de specialități pentru a identifica și elimina conținut sexual exploatat online. Kosovo și România au dezvoltat un sistem de servicii și protocoale de gestionare a cazurilor de exploatare sexuală care merită să fie aplicate și de alte țări în direcția asistenței sociale. Bosnia și Herțegovina, Georgia și Serbia luptă pentru crearea unor

organizații pentru a compensa existența unor servicii deficitare din sectorul public, de la linia de asistență telefonică până la adăposturi anti-trafic. Moldova desfășoară activități de recuperare și reabilitare create special pentru copiii care sunt victime ale exploatării și violenței. Adesea, aceste servicii sunt concepute pentru a oferi asistență atât victimelor adulte, cât și copiilor, fără a ține seama de nevoile unice ale copiilor, rezultând neeficiența protecției copilului [10].

Toate țările care participă la calcularea indexului demonstrează diferențe semnificative între elaborarea politicilor și implementarea acestora (Tabelul 1). Pentru a întări eforturile de implementare și pentru a crește acțiunile de succes, țările trebuie să aloce mai multe resurse pentru servicii și să coordoneze mai bine mediul guvernului cu sectorul public. Totodată, creșterea responsabilității de implementare a cadrului legal prevăzut poate schimba capacitatea și calitatea reformelor.

Tabelul 1. IPC calculat pe domenii, 2016

	Total	Legi și politici	Servicii	Capacitate	Responsabilitate	Coordonare
Albania	⇒ 0,48	⇒ 0,67	▼ 0,31	▼ 0,24	⇒ 0,49	⇒ 0,64
Armenia	▼ 0,42	⇒ 0,55	▼ 0,39	▼ 0,32	▼ 0,32	▼ 0,46
Bosnia și Herțegovina	▼ 0,4	⇒ 0,53	▼ 0,43	▼ 0,28	▼ 0,25	⇒ 0,5
Bulgaria	⇒ 0,65	▲ 0,82	⇒ 0,67	⇒ 0,48	⇒ 0,56	⇒ 0,7
Georgia	▼ 0,47	⇒ 0,63	⇒ 0,52	▼ 0,34	▼ 0,33	⇒ 0,53
Kosovo	⇒ 0,55	⇒ 0,67	⇒ 0,66	▼ 0,34	▼ 0,39	▲ 0,72
Moldova	⇒ 0,52	▲ 0,77	⇒ 0,55	▼ 0,35	▼ 0,36	⇒ 0,48
România	▲ 0,79	▲ 0,94	▲ 0,88	⇒ 0,5	⇒ 0,7	▲ 0,91
Serbia	⇒ 0,61	▲ 0,81	▲ 0,71	▼ 0,4	▼ 0,42	⇒ 0,7
	▲ Mare	⇒ Mediu		▼ Mic		

Sursa: <http://www.childprotectionindex.org/country/moldova>

Analizând indicatorii IPC, observăm că avem și rezultate înbucurătoare în comparație cu alte țări. Indicatorul ”Prevenirea instituționalizării” ne plasează pe locul doi după România, cu un scor de 0,83 puncte procentuale (Tabelul 2). Acesta este rezultatul eforturilor depuse în urma dezinstituționalizării copiilor și lucrul eficient în prevenirea instituționalizării și menținerea contactului cu părinții. La fel și indicatorul „Abuzul de droguri” are un scor destul de bun (0,71 puncte procentuale), ce ne clasează pe locul trei în clasament după România și Albania. Dacă ne bazăm pe rezultatele studiului național privind consumul de alcool, droguri și tutun în rândul elevilor din Republica Moldova (ESPAD 2015), atunci putem afirma că scorul înbucurător se datorează accesibilității reduse la substanțe narcotice în comparație cu celelalte țări [11].

Provocarea pentru promotorii reformei sistemului de îngrijire a copilului este de a asigura prevederi suficiente care continuă să fie elaborate pentru copii. Indexul demonstrează că politicile din ultimii ani au impact pozitiv în unele domenii, dar mai sunt lacune în ceea ce privește violența față de copii, care este considerată pe larg o problemă ce afectează Republica Moldova.

Tabelul 2. Unii indicatorii IPC, 2016

	Toate formele de violență	Exploatare economică	Exploatare sexuală	Abuz de droguri	Traficul	Alte forme de exploatare	Conflict armat	Copii cu dizabilități	Prevenirea instituțio- nalizării	Inițierea separării copilului de părinți	Mentineră contactului copilului cu părinții	Îngrijirea alternativă	Adopția	Copii străzii
ARMENIA	▼ 0,34	▼ 0,38	0,49	▼ 0,37	0,52	▼ 0,42	▼ 0,38	▼ 0,45	▼ 0,42	▼ 0,43	▲ 1	▼ 0,4	▼ 0,41	▼ 0,41
MOLDOVA	0,49	0,63	0,51	0,71	0,57	0,54	▲ 0,83	▲ 0,51	▲ 0,83	▼ 0,47	0,75	0,51	0,51	0,51
ALBANIA	0,55	0,55	0,52	▲ 0,78	0,7	▼ 0,27	▲ 0,83	0,51	▼ 0,27	▼ 0,4	▲ 0,75	▼ 0,42	0,5	▼ 0,38
BULGARIA	0,71	▲ 0,76	0,71	0,53	▲ 0,75	▲ 0,77	▲ 0,92	0,53	0,5	0,62	▲ 0,88	0,67	0,55	0,61
ROMANIA	▲ 0,8	▲ 0,82	▲ 0,82	▲ 0,88	▲ 0,84	▲ 0,81	1	0,71	▲ 1	▲ 0,78	1	0,74	▲ 0,78	▲ 0,75
BOSNIA și HERȚEGOVINA	▼ 0,39	0,52	▼ 0,41	▼ 0,38	0,51	▼ 0,27	▲ 0,83	▼ 0,33	▼ 0,27	▼ 0,33	▲ 0,75	▼ 0,33	▼ 0,42	▼ 0,22
GEORGIA	0,5	▼ 0,41	0,49	▼ 0,34	0,57	0,5	▲ 0,88	▼ 0,43	▲ 1	▼ 0,45	1	0,51	0,53	▼ 0,38
KOSOVO	0,58	0,66	0,66	▼ 0,44	0,53	▲ 0,79	▲ 0,75	▼ 0,36	0,5	0,56	1	0,6	0,6	▼ 0,39
SERBIA	0,68	0,66	0,69	0,5	0,63	0,65	0,5	0,49	0,5	0,67	1	0,66	0,49	0,51
					▲ Mare	0 Mediu		▼ Mic						

Sursa: <http://www.childprotectionindex.org/country/moldova>

Numărul copiilor – victime ale violenței, nu este mare, dar se consideră că mulți copii sunt în riscul de a se supune violenței sau sunt afectați de violență față de membrii familiei [7]. Violența domestică reprezintă o mare problemă pentru copii (Tabelul 3). Societatea civilă, dar și organizațiile de stat și cele religioase se implică activ în campanii de sensibilizare cu scopul de a face inacceptabilă, din punct de vedere social, orice formă de pedeapsă corporală și abuz psihologic asupra copiilor, însă rezultatele sunt încă mici.

Cel mai mic scor a obținut indicatorul „Inițierea separării copilului de părinți”, care măsoară cât de frecvent sunt inițiate astfel de procese de separare a copilului de părinți, și pentru Republica Moldova acest indicator este mai mic de mediu. Ceea ce ne sugerează ideea că factorii de decizie sunt toleranți vizavi de părinții care merită să fie decăzuți din drepturile părintești. La fel și migrația influențează asupra unor indicatori ai IPC, din motiv că mulți din copii au un părinte sau chiar ambii peste hotare, astfel crescând riscurile la o viață deviantă. Migrația părinților poate avea impact economic și social atât pozitiv, cât și negativ asupra copiilor. Toate în ansamblu influențează asupra indicatorilor, cum ar fi: exploatarea economică, copiii străzii, traficul de copii și abuzul de droguri.

Toți indicatorii IPC au rezultate înalte doar în domeniul ”Legi și politici”, cu excepția indicatorului ”Copiii străzii”, care are un scor destul de mic (0,38), în schimb datele ne arată că avem servicii bune pentru acest indicator. În domeniul ”Servicii” se mai evidențiază și indicatorul ”Traficul”, cu un scor foarte înalt (0,90), ceea ce se poate datora coordonării eficiente în acest domeniu, care ne arată la fel un rezultat destul de bun (0,80).

Prin urmare, IPC a arătat breșele din sistem, ceea ce înseamnă că sistemul de astăzi trebuie să ia măsuri și să investească în coordonare și în procedurile pe care trebuie să le instituie la nivel de servicii, la nivel de autorități, în așa fel încât să fie responsabil pentru ceea ce face în cazul fiecărui copil.

Tabelul. 3 Indicatorii IPC repartizați pe domenii pentru Republica Moldova, 2016

	Toate forme de violență	Exploatare economică	Exploatare sexuală	Abuz de droguri	Traficul	Alte forme de exploatare	Conflict armat	Copii cu dizabilități	Prevenirea instituționalizării	Inițierea separării de părinți	Menținerea contactului copilului cu părinții	Îngrijirea alternativă	Adopția	Copii străzii
L&P	↑ 0,79	↑ 0,88	⇒ 0,71	↑ 0,82	↑ 0,76	↑ 0,78	↑ 1	↑ 0,88	↑ 0,83	↑ 0,77	↑ 1	↑ 0,77	⇒ 0,64	↓ 0,38
S&M	⇒ 0,5	⇒ 0,67	⇒ 0,5	↓ 0,34	↑ 0,9	⇒ 0,44		↓ 0,36	⇒ 0,67	⇒ 0,5	⇒ 0,5	⇒ 0,55	⇒ 0,61	↑ 0,75
CAP	↓ 0,38	↓ 0,33	⇒ 0,5	↓ 0,5	↓ 0,25	↓ 0,38		↓ 0,4	⇒ 0,5	↓ 0,29		↓ 0,31	↓ 0,13	⇒ 0,63
ACC	↓ 0,27	↓ 0,4	⇒ 0,64	↓ 0,33	↓ 0,32	↓ 0,33	↑ 1	↓ 0,36	⇒ 0,5	↓ 0,19	↑ 0,75	↓ 0,35	↓ 0,36	↓ 0,15
COORD	⇒ 0,5	⇒ 0,5	↓ 0,25	↓ 0,4	↑ 0,8	⇒ 0,5		⇒ 0,55	↓ 0,17	↓ 0,38		⇒ 0,5	⇒ 0,67	⇒ 0,5
				↑ Mare				⇒ Mediu		↓ Mic				

Sursa: <http://www.childprotectionindex.org/country/moldova>

Mai sunt de învins multe obstacole în sectorul protecției copiilor în condiții foarte dificile. Mai mult de 50% din copiii din Republica Moldova cresc fără unul sau ambii părinți. Aproape 20% din copiii Republicii Moldova sunt exploatați prin muncă; o pătrime din copii încep să lucreze înainte să împlinescă vârsta de 11 ani. Sute de copii din Moldova sunt, anual, victime ale infracțiunilor de natură sexuală. Noile instrucțiuni, precum și creșterea gradului de conștientizare, au contribuit la creșterea numărului de cazuri de abuz raportate [8].

Unele trăsături definitorii ale politicilor pentru îngrijirea copilului includ declinul populației și rata înaltă de migrație. Ponderea copiilor scade rapid, numărul copiilor din Moldova în ultimii 10 ani a scăzut de la 859,8 mii în 2006 (din populația totală de 3,57 milioane) la 685,5 mii în 2016 (din populația totală de 3,55 milioane). S-a evidențiat scăderea treptată a natalității în anii anteriori prin scăderea semnificativă a numărului de copii din grupul de vârstă 10-14 ani și 15-17 ani. Numărul de copii în declin, cauzat de tendințele demografice curente și de fenomenul migraționist, creează condiții propice pentru reforme structurale, care să crească eficacitatea instituțiilor și a programelor de implementare.

Concluzii. În conformitate cu analiza protecției copilului efectuat în baza IPC, se constată următoarele:

- cadrul legal actual (de instituționalizare, educație, munca copiilor sau justiția juvenilă) necesită reactualizare și perfecționare;
- dezvoltarea domeniilor de protecție a copiilor nu este asigurată cu surse financiare suficiente pentru a realiza pe deplin prevederile Convenției ONU cu privire la drepturile copilului;
- lipsesc mecanismele de funcționalitate a protecției copilului care corespund standardelor performante ale UE;

Pentru dezvoltarea sistemului de protecție a copilului transparent și comparabil cu țările UE se recomandă:

1. perfecționarea cadrului legal cu privire la protecția copiilor având în vedere experiența performantă a UE;

2. consolidarea capacităților și standardelor de calitate;
3. sporirea rolului partenerilor sociali implicați în sistemul de protecție a copilului;
4. aplicarea practicii de calculare a IPC la diferite nivele (național, teritorial).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Studiul "Serviciile pentru copiii în contact cu sistemul de justiție și stabilirea costului anual al acestora" în cadrul Proiectului "Suport Ministerului Justiției în promovarea reformelor justiției pentru copii", implementat de Ministerul Justiției în parteneriat cu UNICEF-Moldova. Chișinău, 2011, p.8.
2. Legea nr.408-XII din 12.12.90 cu privire la Aderarea la Convenție prin Hotărârea Parlamentului. În vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993.
3. Hotărârea Guvernului nr.727 din 16 iunie 2003 „Despre aprobarea Strategiei naționale privind protecția copilului și familiei”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.126-131, art.774.
4. Hotărârea Guvernului nr.1512 din 31.12.2008 pentru aprobarea Programului național privind crearea sistemului integrat de servicii sociale pe anii 2008-2012. În Monitorul Oficial, 2009, nr. 7-9, art nr : 25.
5. Hotărârea Nr. 784 din 09.07.2007 pentru aprobarea Strategiei naționale și a Planului de Acțiuni privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012. În Monitorul Oficial, 2007, nr. 103-106, art nr : 823.
6. Regulament-cadru privind organizarea și funcționarea serviciilor de intervenție timpurie, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republica Moldova nr.816 din 30 iunie 2016.
7. Studiul "Cartografierea situației cu privire la victimizarea copilului prin abuz și exploatare sexuală în Republica Moldova. Chișinău 2012, p.48.
8. Raportul alternativ privind implementarea Convenției cu privire la drepturile copilului în Republica Moldova. Chișinău, 2017, p.5.
9. Administrație publică în beneficiul copiilor, "Măsurile generale de implementare a Convenției privind drepturile copilului la nivel central și local în România", Organizația Salvați Copiii. București, 2011, p-5.
10. Regional Analysis: South East Europe & South Caucasus " Child Protection Index 2016" p-13,14. <http://www.childpact.org/wp-content/uploads/2016/11/CPI-Regional.pdf>
11. Studiul "Consumul de alcool, droguri și tutun în rândul elevilor din clasele a 8-a și a 9-a din R. Moldova, anul 2015" elaborat de Centrul European de Monitorizare a Drogurilor și Dependenței de Droguri. Chișinău, 2016.

ÎMBĂTRÂNIREA DEMOGRAFICĂ ÎN PERIOADA INTERCENSITARĂ DEMOGRAPHIC AGEING DURING THE PERIOD BETWEEN CENSUSES

Elena HRUȘCIOV, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice
ehrusciiov@gmail.com

Rezumat

Actualitatea cercetării constă în evidențierea schimbărilor ce au avut loc în procesul de îmbătrânire demografică în perioada intercensitară (RP 2004 și RPL 2014). Scopul principal al acestui studiu este de a arăta diferențele semnificative în structura pe vârste a populației din anul 2014 comparativ cu anul 2004, evoluția raportului de dependență și a vârstei medii în această perioadă. Metode utilizate: analiza comparativă, calcule matematice și interpretări grafice. Ca urmare a cercetării, s-a constatat că paralel cu creșterea ponderii populației vârstnice de 60 de ani și peste (17,4% în 2014 comparativ cu 14,8% în 2004) a crescut și segmentul populației de 70 de ani și peste în totalul populației vârstnice. Îmbătrânirea demografică este mai avansată în mediul rural și sexul feminin comparativ cu mediul urban și sexul masculin.

Cuvinte-cheie: *îmbătrânirea demografică, perioada intercensitară, structura pe vârste, raport de dependență.*

Summary

The actuality of the research is to highlight the changes that took place in the demographic aging process during the period between Censuses (PC 2004 and PHC 2014). The main purpose of the study is to show the significant differences in age structure of the population from 2014 compared to 2004, the evolution of the dependency ratio and median age during this period. Methods used: comparative analysis, mathematical calculations and graphical interpretations. As a result of the research it was found that in parallel with the increase in the share of the elderly population aged 60 years and over (17.4% in 2014 compared to 14.8% in 2004, increased the segment of the population aged 70 years and over in the total elderly population. Demographic aging is more advanced in rural areas at females, compared to urban area at males.

Keywords: *demographic aging, period between Censuses, age structure, dependency ratio.*

Îmbătrânirea demografică este un fenomen fără precedent, sigur și de lungă durată, o consecință a tranziției demografice, care se manifestă diferit de la o regiune a lumii la alta. În prezent, dinamica fiecărei regiuni în parte controlează ritmul și forma schimbării structurii pe vârste a populației.

Fiind o societate în curs de îmbătrânire, Republica Moldova are o populație în vârstă aptă de muncă în declin. Procesul rapid de îmbătrânire demografică este văzut ca un fenomen de o importanță națională, care cere introducerea politicilor și recomandărilor necesare pentru securitatea și prosperitatea vârstnicilor. Astfel, aderarea Republicii Moldova în anul 1994 la Programul de Acțiuni de la Conferința Internațională pentru Populație și Dezvoltare din Cairo (PA CIPD), cât și la Strategia Regională pentru Implementare a Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea (MIPAA), demonstrează caracterul atent al factorilor de decizie față de calitatea vieții vârstnicilor

prin implementarea diferitor strategii și programe naționale [8,9,10] îndreptate către această categorie de populație și nu numai. Totuși, multe acțiuni din programul MIPPA nu sunt implementate [6], iar în condițiile socioeconomice actuale este necesară focusarea pe obiectivele cu impact major [1, p.52].

În ultima perioadă, tot mai mulți cercetători pun accentul pe fenomenul de îmbătrânire demografică, proces ce se manifestă rapid în Republica Moldova [1,5]. Odată cu micșorarea populației și creșterea numărului vârstnicilor în totalul populației [11], tot în mai multe lucrări se evidențiază preocupările privind capacitatea societății și a economiei de a susține o populație în vârstă în creștere [6], relevând necesitatea menținerii persoanelor vârstnice cât mai active, sănătoase și independente [1, 3].

Date și metode. Analiza procesului de îmbătrânire a populației în Republica Moldova se bazează pe datele Recensământului populației 2004 (RP 2004) și ale Recensământului populației și al locuințelor 2014 (RPL 2014). Scopul cercetării a fost de a evidenția schimbările ce au avut loc în structura pe vârste și sexe a populației Republicii Moldova în perioada intercensitară, dar și de a vedea dinamica raportului de dependență în ansamblu – prin vârstnici și copii.

Principalele rezultate. Fenomenul de îmbătrânire demografică este un proces ce duce la schimbarea structurii pe vârste a unei populații, prin creșterea importanță a ponderii populației vârstnicilor în totalul populației. Pentru Republica Moldova, ponderea vârstnicilor a sporit considerabil [7].

Structura pe grupe de vârste a populației pentru Republica Moldova, în perioada 2004-2014, a cunoscut modificări semnificative. În 2004 ponderea copiilor în totalul populației constituia 19,09%, începând cu 2004 până în 2014 valoarea acestui segment de populație înregistrează o scădere a copiilor de până la 1,87 pp. Ponderea adulților în totalul populației în perioada respectivă scade nesemnificativ. În schimb, ponderea vârstnicilor în perioada intercensitară a crescut cu 2,61 pp, atingând o cotă de 17,36% în 2014 (Fig. 1). Astfel, conform clasificării lui J. Beaujeu-Garnier și Rosset privind scala de îmbătrânire demografică, Republica Moldova se clasifică în grupul țărilor în care ponderea persoanelor în vârstă de 60 de ani și peste în totalul populației este mai mare de 12%, fiind caracterizată ca țară îmbătrânită.

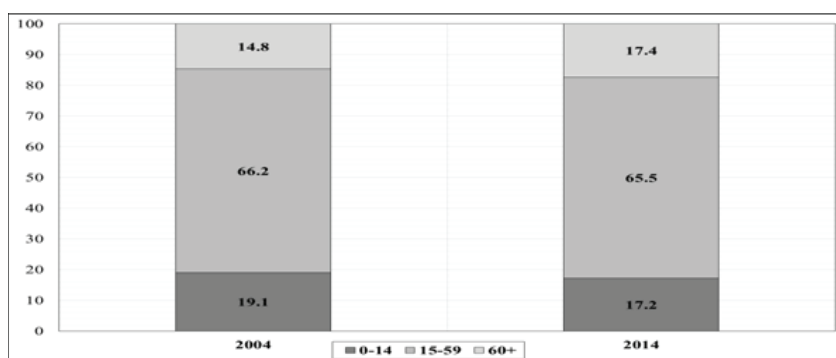

Fig. 1. Dinamica structurii populației pe grupe mari de vârste, Republica Moldova, 2004, 2014, în %

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorului.

Structura pe grupe de vârstă pe sexe a populației în perioada 2004-2014 demonstrează că ponderea femeilor în toate cele trei grupe mari de vârstă este cu mult mai mare decât cea a bărbaților. Structura populației Republicii Moldova este afectată de așa-numitul fenomen de „feminizare a bătrâneții”, numărul persoanelor îmbătrânite pe cele două sexe înregistrează diferențieri semnificative, cu o creștere permanentă a sexului feminin. Genul feminin are o prezență în ponderea vârstnicilor de 5,1 pp mai înaltă decât cea a genului masculin pentru anul 2004, în 2014 această diferență constituie 5,9 pp (Tabelul 1).

Tabelul 1. Structura pe grupe de vârstă a populației, pe sexe, 2004, 2014, Republica Moldova, %

	Total			Bărbați			Femei		
	0-14	15-59	60+	0-14	15-59	60+	0-14	15-59	60+
2004	19.09	66.16	14.75	20.27	67.63	12.10	18.00	64.81	17.20
2014	17.22	65.45	17.36	18.34	67.38	14.28	16.17	63.59	20.23

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorului.

Cota vârstnicilor de gen masculin a crescut în perioada 2004-2014 cu 2,1 pp, iar cota copiilor de gen masculin a înregistrat scăderi de 1,9 pp. Genul feminin înregistrează o creștere a cotei vârstnicilor în această categorie a populației de 3,0 pp, ceea ce denotă că fenomenul îmbătrânirii populației este determinat de îmbătrânirea populației feminine. Cota copiilor de gen feminin a scăzut în perioada 2004-2014 cu 1,8 pp (Tabelul 1).

În prezent, o particularitate importantă a îmbătrânirii populației mondiale este intensificarea creșterii populației cu vârsta de 70 de ani și peste. Pentru Republica Moldova acest segment al populației a scăzut în perioada 2004-2014 cu aproximativ 4,6 pp, în totalul populației de 60 de ani și peste. Această scădere nu se datorează faptului că au intervenit îmbunătățiri majore ale vieții vârstnicilor, ci în urma emigrării populației tinere apte de muncă. Și aici se observă fenomenul de feminizare a bătrâneții, deoarece genul feminin are o cotă a vârstnicilor în vârstă de 70 de ani și peste în totalul populației de 60 de ani și peste de 46,2%, comparativ cu genul masculin care are o pondere de 38,3% pentru anul 2014 (Fig. 2).

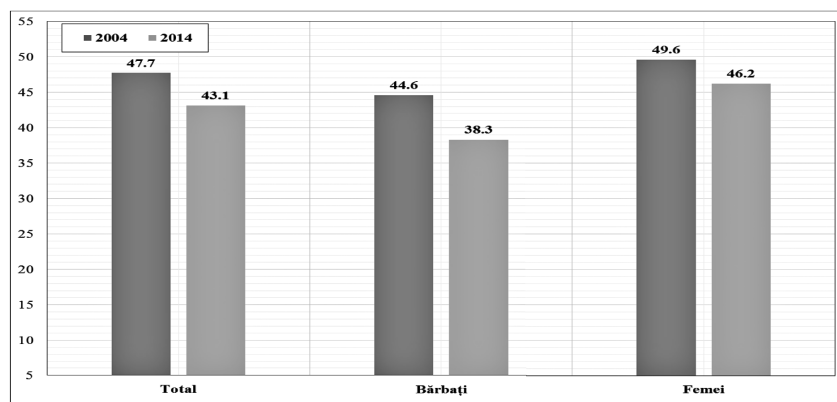

Fig. 2 Ponderea populației în vârstă de 70 de ani și peste din totalul populației de 60 de ani și peste, Republica Moldova, 2004-2014, %

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorului.

Femeile vârstnice au o pondere semnificativă în totalul populației vârstnice, dar și în totalul populației, deoarece speranța de viață e mai ridicată în rândul femeilor decât în cel al bărbaților.

În segmentul populației în vârstă de 60 de ani și peste raportul de masculinitate atestă o creștere de 0,42 pp a genului masculin, în perioada 2004-2014, în totalul populației în vârstă de 60 de ani și peste. Pe medii de reședință se observă că, în mediul urban, la 100 de femei le revin 64,36 bărbați, în acest segment de vârstă, comparativ cu 2004, numărul bărbaților a scăzut cu 0,29 pp. Pentru mediul rural se constată o creștere a bărbaților, astfel, la 100 de femei în vârstă de 60 de ani și peste le revin 69,94 bărbați în anul 2014, comparativ cu 2004 această creștere fiind de 4,4 pp (Fig. 3).

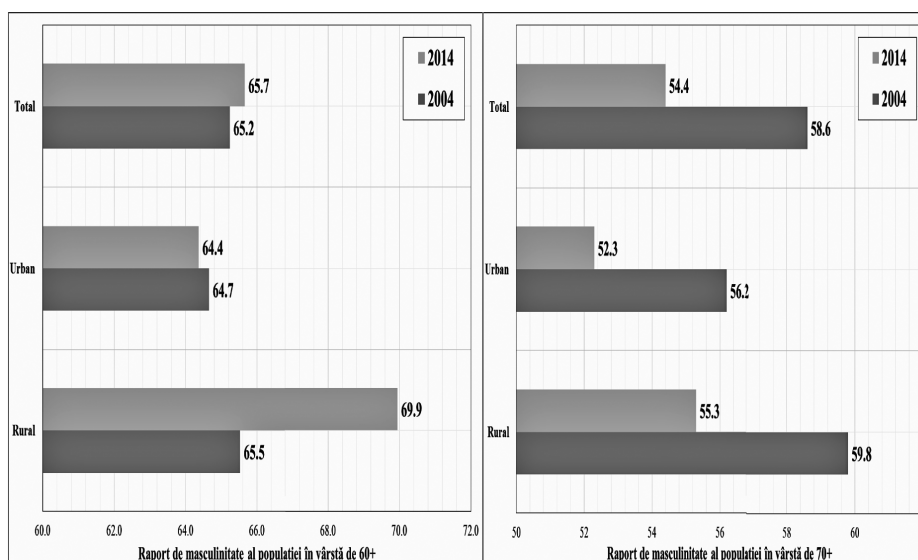

Fig. 3. Raportul de masculinitate al populației în vârstă de 60 de ani și peste și al populației în vârstă de 70 de ani și peste, pe mediul de reședință, Republica Moldova, %

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorului.

Raportul de masculinitate pentru populația Republicii Moldova în vârstă de 70 de ani și peste arată că în perioada 2004-2014 populația feminină predomină în numărul populației totale. Astfel, în această perioadă numărul bărbaților ce revine la 100 de femei, din totalul populației în vârstă de 70 de ani, a înregistrat o valoare de 54,4 pentru 2014, o scădere de 4,2 pp comparativ cu 2004. După mediul de reședință se atestă, pentru mediul rural, o scădere a bărbaților cu 4,5 pp, adică în 2014 la 100 de femei le reveneau 55,3 bărbați. În mediul urban se atestă o scădere a numărului bărbaților ce revin la 100 de femei cu 3,9 pp, comparativ cu datele RP 2004 (Fig. 3). Se constată, că pe măsură ce populația avansează în vârstă, raportul de masculinitate se diminuează, din cauza speranței de viață mai ridicată pentru sexul feminin [3].

Un interes aparte îl are evoluția indicatorului raportul de dependență prin copii (RDC) și raportul de dependență prin vârstnici (RDV). Dinamica acestui indicator în Republica Moldova a evoluat semnificativ. În 2004, la 100 de adulți reveneau

33,7 copii, pentru 2014 situația s-a înrăutățit, înregistrând un RDC de 26,53%, din motiv că populația adultă a fost afectată de procesul migrațional. În anii 2012-2013, Republica Moldova a pierdut câte 30 mii de persoane pe an sau câte 1% din populația prezentă în țară [3]. Pe medii de reședință se observă că mediului urban îi este caracteristic o prezență mai mare a populației adulte, în comparație cu mediul rural. Astfel, pentru mediul rural, situația RDC practic nu a înregistrat schimbări majore. Mediul urban însă cunoaște o creștere a acestui indicator de 8,81%, față de anul 2004 (Fig. 4).

În perioada 2004-2014, RDV s-a schimbat semnificativ față de 2004. Dacă în totalul de populație RDV în 2004 era de 22,3%, atunci până în 2014 acesta s-a mărit cu 4,2 pp. Pe medii de reședință, de asemenea, se atestă o creștere a acestui indicator. În mediul rural RDV a crescut nesemnificativ, ceea ce nu putem spune despre mediul urban, unde tot mai mulți vârstnici îi revin populației adulte. Astfel, se atestă că în 2014 acest indicator a înregistrat o creștere față de 2004 de 8,8% (Fig. 4).

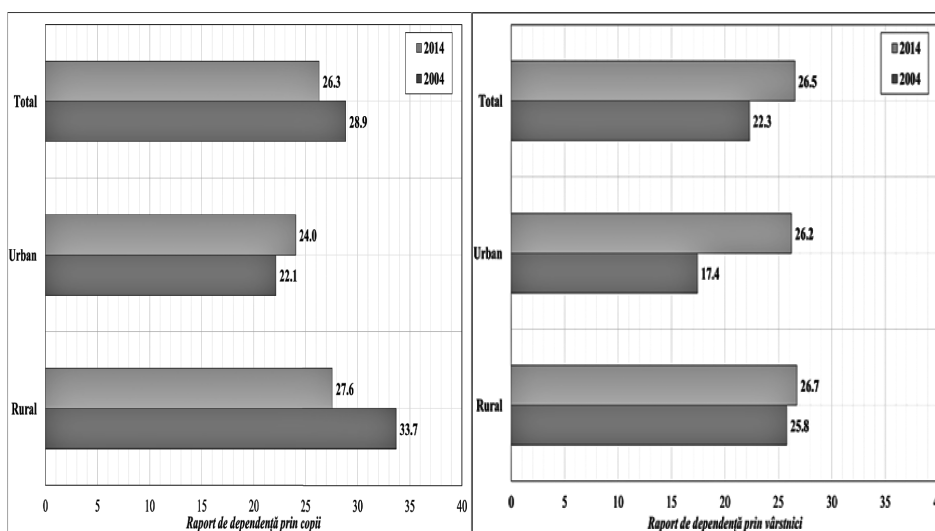

Fig. 4. Raportul de dependență prin copii și prin vârstnici, pe medii de reședință, Republica Moldova 2004, 2014, %

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorului.

Analiza indicatorului raportul de dependență din perspectiva populației tinere și a vârstnicilor raportată la populația adultă arată diferențe semnificative față de 2004. Per total, această diferență este de numai 1,7 pp comparativ cu 2004, însă pe medii de reședință decalajul este destul de evident. În mediul rural, în 2004, la 100 de adulți le reveneau 59,5% din populația tânără și vârstnică, iar în 2014 diferența a fost de 5,2 pp. Cu o diferență de 10,7 pp se evidențiază mediul urban, care în perioada intercensitară atestă un număr foarte înalt al copiilor și vârstnicilor ce îi revine populației adulte (Fig. 5).

O caracteristică importantă a structurii pe vârste a populației este vârsta medie (indicator ce împarte populația unei țări în două părți egale, vârsta medie fiind acea valoare de mijloc), unul din principalii indicatori cu valoare medie utilizați în analiza procesului de îmbătrânire a populației [2].

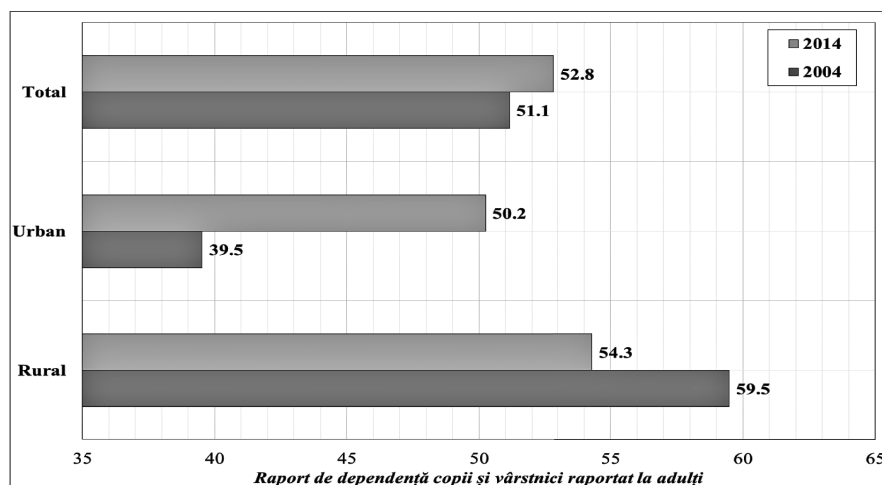

Fig. 5 Raportul de dependență a populației tinere și a vârstnicilor raportată la populația adultă, pe medii de reședință, Republica Moldova, 2004, 2014, %

Sursa: RP 2004, RPL 2014 și calculele autorului.

Dinamica acestui indicator între cele două recensăminte a fost în continuă creștere, cu diferențieri semnificative, ce țin de mediul de reședință și pe sexe. Astfel, se constată că mediului urban i se atribuie valori mai înalte ale vârstei medii la sexul feminin: 39,4 ani în 2014, o creștere de 2,8 ani în perioada intercensitară. Creșterea vârstei medii a populației feminine se observă și în mediul rural, care are valori cu 2,5 ani mai mari comparativ cu 2004 (Fig. 6).

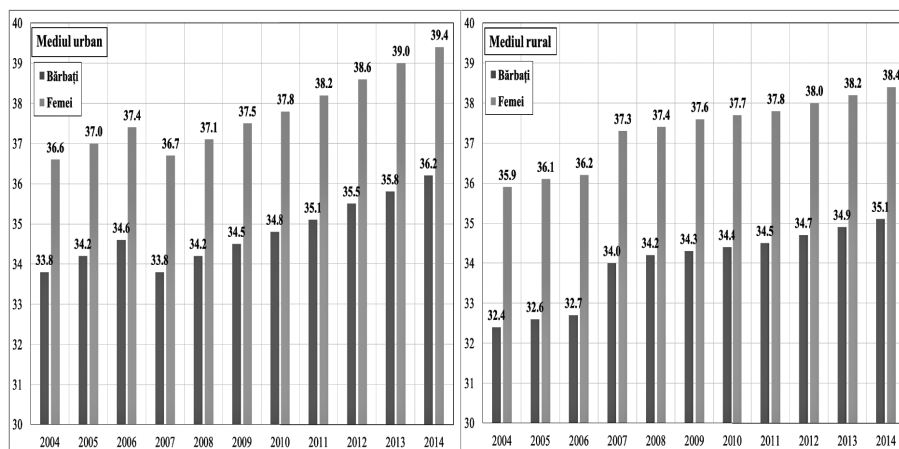

Fig. 6 Vârsta medie a populației pe medii de reședință și sexe, Republica Moldova, 2004-2014, ani

Sursa: Banca de date BNS, www.statistica.md.

Evoluția ascendentă a vârstei medii a populației demonstrează ritmul rapid cu care procesul de îmbătrânire al populației are loc în Republica Moldova. Această tendință de creștere a vârstei medii, îndeosebi la genul feminin, impune factorilor de decizie de a promova politici de asigurare a bunăstării populației, îndeosebi segmentului de populație vârstnică.

Concluzii

În perioada intercensitară, ponderea populației vârstnice a crescut cu 2,61 pp în 2014 comparativ cu 2004 datorită procesului migrațional, în urma căruia Republica Moldova a pierdut enorm din populația tânără aptă de muncă. Procesul de îmbătrânire demografică prezintă diferențieri semnificative, acesta este mai avansat în cadrul mediului rural și la sexul feminin, comparativ cu mediul urban și sexul masculin. Paralel cu creșterea ponderii populației vârstnice se conturează o tendință de creștere a segmentului de populație 70 de ani și peste și de feminizare a acestuia.

Specific Republicii Moldova este că viteza de creștere a ponderii populației vârstnice în totalul populației are loc foarte rapid în urma emigrărilor masive ale populației, îndeosebi ale populației apte de muncă. Astfel, este necesar ca societatea să fie pregătită pentru a face față acestor schimbări, iar actorii politici să vină cu măsuri concrete întru prevenirea crizei demografice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Analiza Situației Populației în Republica Moldova./ Coord. O. Gagauz. Chișinău, CCD, UNFPA 2016, p. 80.
2. Balaci M. Demografia vârstei a treia. București: Editura Medicală S.A., 1998.
3. Buciuceanu-Vrabie M. The active ageing potential in the Republic of Moldova. În: *Economy and Sociology*, N3, 2016, p. 42.
4. Evaluarea implementării Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea / SIR pentru anii 2012-2017 în Republica Moldova. Raport Național./ Bodrug-Lungu V., Stafii A. Chișinău, 2016.
5. Hrușcirov E. Population determinants in the Republic of Moldova and selected european countries. În: *Economy and Sociology*, N1-2, 2017, p.148.
6. Paladi Gh., Gagauz O., Penina O. Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale. Chișinău: Institutul Integrare Europeană și Științe Politice, AȘM, 2009.
7. Paladi Gh., Penina O., Dondiuc I. Situația demografică în Republica Moldova: trecut, prezent, viitor. În: *Akademos*, Nr. 4, 2015.
8. Programul național strategic în domeniul securității demografice (2011-2025)
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=340745>
9. Programul pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici (2014-2016)
<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=353338&lang=1>
10. UNECE, Road Map for Mainstreaming Ageing Republic of Moldova
<https://www.unece.org/population/paupubwelcome/ageing/2012/roadmap-for-mainstreaming-ageing-rep-of-moldova/docs.html>
11. World Bank-Group, A human rights-based approach to the economic security of older people in Moldova, Report No 112339-MD, January 2017, p. 19
<http://documents.worldbank.org/curated/en/389071486011151067/pdf/112339-WP-P161172-PUBLIC-MoldovaAgingPostDMFINAL.pdf>

REINTEGRAREA FUNDAMENTELOR CUNOAȘTERII ÎN SOCIETATE REINFORCING THE FOUNDATIONS OF KNOWLEDGE IN THE SOCIETY

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie
apascaru2010@gmail.com

Rezumat

Problematica articolului reprezintă o continuare a explorărilor prospectărilor epistemice în condițiile societății bazate pe cunoaștere. În această ordine de idei, reflecțiile din câmpul cunoașterii se direcționează către cele din și între fundamentele cunoașterii: comună și științifică. Influența acestor schimbări în relația informație și cunoaștere, deoarece datorită dechiderilor informația este diseminată și devine parte constituantă în sistemul tehnologiilor informaționale și comunicaționale. Stare de fapt care impune aducerea în prim-planul investigațiilor reintegrarea fundamentelor cunoașterii ca urmare a modificărilor. Și nu oricum, ci prezența lor în raportul dintre fundamentele cunoașterii de rând cu sensibilizarea comunității academice asupra efectelor schimbărilor invocate și pe palierele vieții societale. Cu atât mai mult cu cât interferențele dintre domeniile cercetării și știința în general au devenit un dat în viața publică a societății.

Cuvinte-cheie: filosofie, reînnoire, cunoaștere, organon, concepte-teorii.

Summary

In this papers the mean stream of inquire is reason on the fundaments of knowledge in the society. The author try to evidence the challenges inside of the fundaments of knowledge and how level could be the relation sheep among them. Rather that their challenges come to be present in the society changing and influencing all the level of the community life. As much as the all brunch of the sciences is involved in developing not only contemporary society but also likewise.

Keywords: philosophy, renewal, knowledge, organon, concepts-theories.

Reintegrarea fundamentelor cunoașterii prin filosofie este o continuare a explorărilor din cadrul prospectărilor epistemice în societatea bazată pe cunoaștere. Explorări în cadrul cărora se încearcă o estimare a legăturilor indispensabile dintre posibilitățile care se deschid și nevoia de cunoaștere a profunzimii modificărilor asupra domeniilor filosofiei. În acest sens, s-a mers pe probarea valențelor conexiunii și acribiei filosofiei, demonstrându-se că acestea rămân în continuare necesare pentru toate domeniile de activitate, inclusiv și cele ale științei. Invocarea acestor argumente certifică că deschiderile Erei Informaționale(EI) au înlesnit declanșarea modificărilor în domeniile filosofiei, dar și în plan epistemologic. Argumentele invocate, fie și parțial, contribuie la evidențierea *reînnoirilor* și nevoia prezenței lor nu numai în demersul filosofic, de asemenea accentuându-se *reînnoirile* domeniilor filosofiei, și nicidecum sfârșitul acestora. Or, studiind caracterul modificărilor prin *reînnoirile* filosofiei, s-a constatat că acestea își au corespondentul peste întreaga realitate, reliefându-i noi paliere, dar și ascensiunea realității virtuale. Concomitent, *reînnoirile* din filosofie dezavuează aspectele mai puțin

cunoscute ale modificărilor și că acestea sunt mult mai profunde, nevoia sporită de sensibilizare a societății privind înțelegerea lor. Cu atât mai mult cu cât efectele lor *volens volens* sugerează a fi de durată și de neocolit în acțiunile ce se întreprind și, nu în ultimul rând, faptul că consecințele acestora deja sunt dificil de prognozat pentru perpetuarea societății în particular și a celei globale în general, deoarece mecanismele reglatorii sunt doar în faza elaborărilor.

Reînnoirile din filosofie se valorifică și la elucidarea modificărilor în cadrul fundamentelor cunoașterii. Deoarece *reînnoirile* n-au ocolit nici fundamentele cunoașterii, care se confruntă cu redimensionări structurale de proporții, care, trecute prin cele din filosofie, le reliefează cromatica diversă și divergentă. Iar cu organonul filosofiei se demonstrează că redimensionările care au loc în legăturile structurale din fundamentele cunoașterii instantaneu se conectează și se revarsă peste întreaga realitate. Spre exemplu, schimbările din câmpul cunoașterii, adică parcursul întrebărilor și problemelor, trecerii acestora dintr-o stare întra-alta[1] merită a fi continuate și în fundamentele cunoașterii, deoarece frontierele dintre cunoașterea comună și cea științifică de departe nu mai este una strict delimitată[n.a.]. Aceasta înseamnă că efectele din fundamentele cunoașterii, atât în cea comună, cât și în cea științifică, ulterior interrelaționează, regăsindu-se și în câmpul cunoașterii și *viceversa*. Este vorba de posibilități nemaîntâlnite, grație deschiderilor EI care asigură și aprofundează ridicând la un alt nivel progresia intercomunicărilor, interdependențelor și interacțiunilor dintre entitățile date și impactul lor asupra tuturor palielilor realității.

Raționamentul exigenței perpetuă explorarea fundamentelor cunoașterii prin reliefaarea ponderii acțiunilor, și nu oricum, ci a celor cu un caracter complex. În această ordine de idei, subliniem că *reînnoirile* din filosofie au facilitat discernerea dintre acțiunile complexe și cele fragmentariste, care sunt raportate la fundamentele cunoașterii, în special în relația dintre cunoașterea comună și cea științifică. Se atestă că prin mijloacele deschiderilor EI tot mai frecvent acțiunile complexe se înlocuiesc cu practici segmentariste în cadrul fundamentelor cunoașterii, ajungându-se să se prolifereze opinia conform căreia cunoașterea științifică este superioară în raport cu cea comună[2,p.80]. Astfel, că importanța diseminării acțiunilor complexe devine una de interes major în condițiile în care orizonturile EI captează și absorb până și propriile oportunități ce asigură deschiderile. În susținerea acestei afirmații este exemplul conceptului de societate bazată pe cunoaștere și oportunitățile acestuia. Concept care din perspectiva *reînnoirilor din filosofie* este în dezacord cu noile exigențe și necesitatea urgentării trecerii la concepte-teorii. S-a adevărit că perspectiva accesului nelimitat la informația științifică și mediatică devine insuficientă în condițiile în care construcția conceptului a evoluat odată cu schimbările inerente ale realității, inclusiv ale celei științifice. Fapt pentru care comunitatea științifică a acceptat exigența conceptelor-teorii, acestea fiind instrumente de recunoaștere a realității și de creare a acesteia, ceea ce înseamnă că, pe de o parte, se transformă ca urmare a experiențelor cognitive și, pe de altă parte, că stau la baza acestora prin semnificațiile pe care le presupun, adică prin „atmosfera spirituală” pe care o emană, permițând și explicând învățarea[3].

Subscriind la conceptele-teorii, considerăm remarcabil faptul că raportat la cel al societății bazate pe cunoaștere semnifică nu doar depășirea frontierei anterioare și completarea cu aspecte asupra cărora prea ne semnificativ se insistă în studiile elaborate, dar și evidențierea relațiilor dintre fundamentele cunoașterii. Completările în construcția conceptuală a societății bazate pe cunoaștere întregesc trecerea la concepte-teorii prin sistemul informațional și comunicațional(TI&C) și descentralizare axiologică, și nu oricum, ci recurgând la acțiuni complexe. Participarea acestor aspecte prin acțiuni complexe la întregirea cadrului conceptual nu înseamnă lipsirea lor de calitate de un tot întreg, stare de fapt ce tinde să devină o prezență și pentru alte sisteme[3,4]. Cu atât mai mult cu cât practicile fragmentariste în cazul oportunităților societății bazate pe cunoaștere li s-au raportat, începând cu anii 60 ai sec. XX, atâtea evenimente majore care au lăsat pe dinafară apartenența lor ca parte din deschiderile EI și nicidecum un tot întreg. Aplicarea organonului filosofiei se tatonează cu arealul deschiderilor EI, încercându-se a demonstra că acesta este unul complex și încorporează totalitatea acțiunilor, independent de nivelul de cunoaștere sau conștientizare în cotidianul comunităților societății globale. Astfel, că dincolo de nivelul sensibilizărilor sau conștientizărilor sociale încorporările EI consemnează nu doar urgentarea recunoașterii și căutării de căi optime privind caracterul modificărilor ce se produc, dar și evidențiază ascensiunea aspectelor insuficient cunoscute. Progresia acestor aspecte, chiar dacă sunt insuficient sensibilizate în mediul comunitar, independent de nivelul de pregătire al persoanelor, organizațiilor și al tuturor actorilor sociali dinamizează și nu arareori condiționează rezultatele în raport cu așteptările sau investițiile efectuate[4,5].

Desigur, investigarea fundamentelor cunoașterii cu ajutorul *reînnoirilor* din filosofie în contextul deschiderilor EI rămâne sustenabil postulatul acesteia de coordonator în raport cu domeniile științei. Sustenabilitatea postulatului de coordonator al acesteia se regăsește în insistența cu care se atenționează asupra profunzimii modificărilor ce sparg frontierele fundamentelor cunoașterii și necesitatea abilităților de canalizare a contribuțiilor inter și multidisciplinare, inclusiv în și dintre acestea și domeniile științei. Acest necesar de coordonare și cu implicarea filosofiei conduce la desemnarea tabloului lumii pe multiple niveluri. Cu atât mai mult cu cât oportunitățile EI reliefează prezența de aspecte mai puțin cunoscute și insuficient elucidate în tabloul lumii, pronosticarea cărora în viitor continuă a fi una deloc facilă, gen *structura recesivă a lumii* sau *relația dintre accesul nelimitat la produse și informații cu mediul ambiant și cel virtual*. Vorbim de aspecte care deja comunică cu cele existente și deopotrivă aprofundează disimetria în structura lumii(*societatea globală - n.a*). Cunoașterea aprofundărilor prin aspectele invocate, fructificând oportunitățile EI, ajunge una de referință în complexitatea elaborărilor inter și multidisciplinare. Bineînțeles că *sinequanonul* elaborărilor impune filosofiei identificarea și optimizarea regenerării relațiilor dintre domeniile științei și cele ale filosofiei privind asigurarea securității disimetriei profunde în structura lumii[6]. De asemenea, se accentuează că neglijarea și a celui mai ne semnificativ la moment aspect în condițiile disimetriei profunde poate conduce la rupturi și formarea de *vid-uri* pe cele mai diverse paliere ale realității, inclusiv ale celei sociale, care în EI sporește incognoscibilul și nu cognoscibilul.

Recurgând la perspectiva filosofiei în elucidarea încorporărilor EI în și dintre fundamentele cunoașterii, nu este altceva decât evidențierea lor în calitate de aspecte ale mo-

dificărilor. În acest sens, încorporările EI prin filosofie semnifică mai mult decât identificarea priorităților din cadrul fundamentelor cunoașterii și valorificarea perspectivelor. Discutăm de unghiuri care marchează nu doar provocările ce necesită a fi canalizate și parcurse în raport cu noile realități din fundamentele cunoașterii, dar și efemera sustenabilitate din încercările domeniilor științei prin marginalizarea rolului filosofiei. Marginalizare care nu face decât să-și neglijeze propriile domenii, deoarece filosofia în calitate de organon sensibilizează asupra exigenței raportului dintre cunoașterea comună și cea științifică. Și că doar congruența acestui raport și nicidecum prioritatea celei științifice între fundamentele cunoașterii în deschiderile EI se susține perpetuarea condiției umane, societății și mediului ambiant. Or, dincolo de contestările aduse filosofiei în demonstrațiile construite, nu s-a sesizat că filosofia prin cea a științei rămâne o prezență manifestă în conținutul propriilor direcții de cercetare, inclusiv modalitățile de transformare a întrebării în problemă și *viceversa*, în câmpul cunoașterii și relaționarea cunoașterii științifice cu cunoașterea comună. Concomitent se evidențiază că contestările au condus la ratări în reliefarea profunzimii interacțiunii, interconexiunilor și interdependențelor care se produc nu numai în interiorul și exteriorul direcțiilor de cercetare, ci și în ceea ce privește re poziționările manifeste din fundamentele cunoașterii. Sunt re poziționări care necesită a fi studiate și minuțios interpretate pe toate palierele realității, inclusiv la capitolul încadrării și fructificării lor în sistemul de organizare și organizații ale societății.

Nu este o noutate că deschiderile EI prin oportunitățile societății bazate pe cunoaștere răstălmăcesc și fundamentele cunoașterii, și asupra cărora mediul societal de departe nu este pregătit pentru a le sensibiliza în totalitate complexitatea. Chiar dacă teoria cunoașterii se regăsește în studiile filosofice din Antichitate, s-a constituit ca disciplină filosofică de sine stătătoare în Epoca Modernă, grație lucrării lui J. Locke *Eseu asupra intelectului omenesc*. Conform problematicii teoriei cunoașterii, aceasta se realizează prin interpretarea și evaluarea conținutului produselor, dar și finalitatea activității de cunoaștere. În această lucrare pentru prima dată este explicit precizată problematica teoriei cunoașterii, scopul căreia, după J. Locke, fiind *cercetarea originii, întinderii și certitudinii cunoașterii*. Și nu în ultimul rând, faptul că această formulare a teoriei cunoașterii înglobează marile teme ale gândirii gnoseologice nu numai ale Epocii Moderne, ci și ale celei contemporane[7]. Cu condiția că formulările asupra cunoașterii în condițiile EI se vor axa nu numai pe redimensionările care se produc în relația dintre informație și cunoaștere, dar și pe interconexiunile, interdependențele și interacțiunile susținute de principiul rigurozității.

În aceeași cheie ținem să subliniem că organonul filosofiei facilitează reliefaarea modificărilor care au loc în relația dintre informație și cunoaștere în EI și impactul lor asupra condiției umane și mediului. Vorbim de exigența sensibilizărilor asupra prezenței interconexiunilor, interdependențelor și interacțiunilor pe care modificările le produc în această relație și în activitatea de cunoaștere în general. Exigență care de departe nu este una facilă, dar în lipsa ei consecințele pot fi fatale pentru o lume în plină globalizare. De ce? Deoarece deschiderile, chiar dacă completează activitatea de cunoaștere cu noi valențe, aceasta nu o absolv de pericolul constituiri de stavile în comunicarea cu părțile în formare. De asemenea, comunicarea în interiorul cunoașterii, adică în și dintre fundamentele cunoașterii, necesită a fi susținută pe aceleași paliere.

Schimbările determinate la nivel social de revoluțiile industrială, a productivității și cea managerială au avut ca rezultat societatea postcapitalistă a cunoașterii circumstanțelor în care produsul cercetării depășește cadrul comunității academice, acesta devenind un bun pentru diferite grupuri sociale mai mult sau mai puțin informate, cu un anumit nivel de educație pe lângă cunoștințele explicite și tacite cu care, de obicei, se operează în cunoașterea științifică. Acestea necesită a fi completate cu cele din limbajul cotidian, care răspund la întrebări precum: *știi că*, *știi unde*, *știi de ce*, *știi dacă*, *știi cum*, *știi când?* [8]. De asemenea, formele cunoașterii științifice fructificate prin limbajul cotidian contribuie la *transformarea cunoștințelor dintr-o stare în alta*(n.a.). Pe de o parte, în cercetare aceasta înseamnă identificarea și constituirea de noi direcții sau aprofundarea celor existente, pe de altă parte, – acutizarea înțelegerii în mediul comunitar al necesității pregătirii de cadre care ar impulsiona acțiunile societale. În lipsa acestor completări, semnificația societății bazate pe cunoaștere va continua să fie sensibilizată/ înțeleasă mai degrabă fragmentar decât complexă sau drept sinonim al societății în general.

Sine dubio, perseverările filosofiei, grație deschiderilor, eminentamente accentuează și chiverniseala organonului cu componente în plină ascensiune și la fel de necesare în evidențierea profunzimii modificărilor în și dintre fundamentele cunoașterii. Cu toate că în studiile elaborate, cu excepția lui Th. Kuhn[9], ce se întreprind asupra acestui lucru, prea puțin sunt conștientizate și inesifiant se insistă pe reliefare și aplicarea noilor componente ale organonului filosofiei. Componente care facilitează nu numai revenirea, *reînnoirea* filosofiei, dar și redimensionarea paradigmei cercetării fiind una inter și multidisciplinară privind fundamentele cunoașterii, valabilă în aceeași măsură și pentru domeniile științei. Or, dincolo de relațiile dintre filosofie și domeniile științei, fundamentele cunoașterii deopotrivă rămân piatra de temelie în tabloul lumii sec. XXI. Succinta monitorizare a perseverărilor din filosofie denotă nu numai modul în care au fost contabilizate oportunitățile societății bazate pe cunoaștere din cadrul deschiderilor EI, dar și cum au fost fructificate în depășirea animozităților interne. Această depășire a animozităților nu este altceva decât o revigorare a demersului filosofic, odată cu actualizarea conexiunilor, acribiei, unității în diversitate, dar și reanimării rolului filosofiei de coordonator în raport cu celelalte științe. Cu remarca că perseverările din filosofie ajung hârtia de turnesol pentru acțiunile întreprinse nu doar asupra fundamentelor cunoașterii sau domeniile științei, deoarece intervențiile EI prin oportunitățile sale modifică și participă la cunoașterea și perpetuarea lor independent de nivelul de conștientizare din societate.

În cadrul acestui studiu, cu suportul *reînnoirilor* din filosofie, se detaliază și se clarifică re poziționările dintre fundamentele cunoașterii. Or, *reînnoirile* din filosofie cu completări esențiale asupra propriului organon facilitează radiografierea fundamentelor cunoașterii și nivelul de comunicare dintre cele două tipuri de cunoaștere. Cu atât mai mult cu cât completările organonului filosofiei, datorită noilor deschideri ale EI, surprind modificări de departe necunoscute din cadrul fundamentelor cunoașterii și constituirea raportului dintre acestea, multitudinea de tentative de a înlocui filosofia, cu precădere metafizica și emiterea de pretenții, conform cărora domeniile acesteia pot fi trecute fie la științele reale sau la cele socioeconomice. S-a ajuns să se elaboreze și să se propună modele prin care se demonstra apusul filosofiei în loc să se purceadă la

căutarea de căi optime, în care schimbările din statutul întrebărilor și problemelor din câmpul cunoașterii să devină pentru fiecare domeniu nu altceva decât participanți la depășirea situațiilor de criză, și prin filosofie să completeze cu noi profiluri de interconexiune /interdependență și interacțiunea intra și extra cadru dintre lucruri și ființe a devenit facilă. Se atestă re poziționări în fundamentele cunoașterii și aprofundarea relațiilor dintre cunoașterea comună și cea științifică. De asemenea, se certifică că elucidarea insuficientă a relației dintre informație și cunoaștere s-a soldat cu proliferarea ideii conform căreia informația constituită în sistem (TI&C) devine prioritară. În consecință, ignorarea perspectivei domeniilor filosofiei au permis segmentarea formală a aspectelor emfatice de conținutul acestora.

Principalul aspect care reiese din aceste definiții este relația dintre informație și cunoaștere, mai exact spus, faptul că informațiile, experiența și învățarea stau la baza cunoașterii, incluzând:

- ❖ trei niveluri: nivelul cunoașterii observaționale, care pornește de la obiecte, fenomene, diferite procese și în cadrul cărora sunt evidențiate cu ajutorul organelor de simț însușirile exterioare și individuale ale obiectului; nivelul cunoașterii empirice, care are în vedere analiza și descrierea clasei de obiecte identice, pentru prelucrarea datelor fiind folosite o serie de operații logice precum compararea, sinteza, abstractizarea, generalizarea; și nivelul cunoașterii teoretice, care urmărește elaborarea conceptelor și stabilirea legilor teoretice și în cadrul căreia capacitatea constructivă a subiectului cunoașterii are un rol important.

- ❖ două tipuri fundamentale de cunoaștere care interacționează (5): cunoașterea comună (doxa), bazată pe observație și realizată spontan de către oameni în viața zilnică, fără utilizarea unor metode speciale. Acest tip de cunoaștere nu dispune de un etaj critic, rezultatele sale sunt sub forma cunoștințelor elementare despre realitate, cu nivel de generalizare scăzut, cunoștințe exprimate în limbaj natural, lipsit de rigoare; și cunoașterea științifică (epistemé), care urmărește scopuri precise, se desfășoară pe bază de reguli, într-o manieră organizată și sistematizată. Este un tip de cunoaștere critică, are o metodologie specifică și un limbaj conceptual, o serie de forme (observația științifică, experimentul științific, ipoteza științifică și teoria științifică), iar dintre metodele sale se pot menționa: axiomatizarea, formalizarea, modelarea. Cunoașterea științifică este cea când sunt cercetate natura, structura și dezvoltarea în timp a activităților de cunoaștere și a produselor lor, iar numeroasele metode (logic - formale, psihologice, sociologice, istorice etc.) utilizate s-au dezvoltat și diversificat în cadrul unor discipline științifice

În continuare investigația se îndreaptă spre identificarea căilor ce aprofundează comunicarea atât pe interior, cât și pe exterior, adică în raportul dintre ele. Sunt raporturi care, rămânând insuficient sensibilizate, catalizează profunzimea schimbărilor cu care se confruntă societatea în particular și lumea contemporană în general. Lucrurile sunt tratate fie în calitate de părți sau întreg și *rarisim* din perspectiva interconexiunii, interacțiunii și interdependenței în și dintre ele, chiar dacă în realitate se produc comunicând între ele.

Stare de fapt care a perpetuat odată cu tentativele de marginalizare a domeniilor filosofiei și particularizării obiectului cercetării și susținute de noile orizonturi ce se

conturează. Astfel, emergențele intra și extra cadru ale fundamentelor cunoașterii certifică necesitatea revenirii la organonul filosofiei și nu oricum, ci coroborat cu argumente din alte domenii ale științei să faciliteze decriptarea naturii acestor raporturi, dar și ponderea valorificării lor pentru lumea contemporană, în care deschiderile EI conturează noi dimensiuni ale realității, orizonturile cărora ajung să devină evidente în mediul comunitar, independent de nivelul de pregătire al acestuia pentru a le cunoaște și valorifica. Se atestă că dincolo de nivelul de pregătire sau sensibilizare oportunitățile societății bazate pe cunoaștere în EI degreveză o multitudine de căi, intersecțiile cărora provoacă și dinamizează realitățile în care să perpetueze fundamentele cunoașterii. Cu remarcă că intersecțiile căilor exploatează și înnobilează atât cunoașterea comună, cât și cea științifică, certificând perenitatea valorilor umanistice în societate[1].

Așadar, în interiorul fundamentelor cunoașterii deschiderile de orizonturi sunt amplificate de apariția noilor aspecte în și dintre componente, revigorarea legăturilor dintre părțile constituitoare intra cadru. De asemenea, au loc re poziționări și în relațiile dintre fundamentele cunoașterii, adică între cea comună și cea științifică. Re poziționări care au devenit o prezență manifestă în tot ce semnifică realitate și realitate socială în particular. Discutăm de modul în care informația tot mai frecvent este poziționată în afara cunoașterii sau cunoașterea științifică căreia i se atribuie distincții net superioare cunoașterii ca atare. Se prefigurează relația dintre informație și lezează principiul cum această stare de fapt va fi abordată în spatele rezultatelor impresionante obținute pe palierul realității, inclusiv și pe componenta socială, sau deschideri de noi orizonturi ce ascund riscuri majore și efecte cu impact de durată. Starea creionată din studii întârzie să fie și una major propulsată în dezbaterile cercurilor academice sau public- private, ceea ce de departe nu absolvă de costurile care deja se fac simțite, în dependență de gradul de sensibilizare în societate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dragomir Al. Întrebare și răspuns. În: Crase banalități metafizice. București: Humanitas, 2004. 256 p.
2. Henry M. Barbarie. Iași: Institutul European, 2008. 261p.
3. Biriș I. Conceptele științei. București: Editura Academiei Romane, 2010. 364 p.
4. Pascaru A. Acribia filosofiei catalizată de societatea bazată pe cunoaștere. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2017, nr.1(173).
5. Pascaru A. Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective. În: Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, pp. 8-41.
6. Florian M. Recesivitatea structurii lumii. Vol.1. București: Editura Pro, 2003.559p; Vol.II,2004.491p.
7. Stroe C. Filosofie. Cunoaștere. Cultură. Comunicare. București : Lumina Lex, 2000. 168p; Chesbrough H., Vanhaverbeke W. and West J. eds. Open Innovation: Researching a New Paradigm. Oxford: University Press, 2006.
8. Martinotti G. Interdisciplinarity and the Social Sciences. În: Interdisciplinarity and the Organization of Knowledge in Europe. Cambridge, 1997.
9. Chesbrough H., Vanhaverbeke W. and West J. Op.cit.; Kuhn Th. Structura revoluțiilor științifice. București: Editura Humanitas, 2008. 280p; Stroe C. Op.cit.

CONDIȚIA CORPORALĂ A PERCEPȚIEI VIZUALE CORPORAL CONDITION OF VISUAL PERCEPTION

Andrei PERCIUN, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Miza acestui articol constă în clarificarea modului în care se produce vederea unui lucru în corp din perspectiva fenomenologiei. Astfel, este pus în discuție domeniul sensibilului, care se caracterizează prin disponibilitatea corpurilor de a fi perceput de un corp capabil să perceapă. Analizele întreprinse ating condițiile preliminare ale percepției vizuale în creare și în contemplarea unui tablou. De asemenea, sunt expuse două concepții oponente – mecanicistă și fenomenologică, care abordează tematica percepției vizuale. Una dintre concluziile obținute pe baza cercetării atente a imaginii reflectate în oglindă este că omul întrunește ambele condiții ale sensibilului, cele ale privitorului care se privește, ceea ce înseamnă că omul este disponibil pentru a fi perceput și totodată pentru a percepe.

Cuvinte-cheie: percepție vizuală, corporalitate, sensibil, imagine, oglindă, formă, fenomenologie, pictură, identitate, mediu.

Summary

The content of this article attempts to clarify how the view of a thing in a body comes from the perspective of phenomenology. It is discussed how the sensitive field, which is characterized by the availability of bodies to be perceived by a body able to perceive. The analyzes undertaken achieve the preliminary conditions of visual perception in the creation and contemplation of a painting. There are also two opposing concepts - the mechanistic and the phenomenological - that address the theme of visual perception. One of the conclusions obtained from the careful examination of the image in the mirror is that man meets both the conditions of the senses, those of the viewer, which means that man is available to be perceived and at the same time to perceive.

Keywords: visual perception, corporality, sensitivity, image, mirror, shape, phenomenology, painting, identity, environment.

Obiectivul pe care se focusează cercetarea din articolul de față constă în demarcarea fenomenalității pe calea percepției vizuale și eliberarea acesteia de activitatea autoritară a psihicului și de în-sinele lucrurilor. Cuvintele „demarcare” sau „eliberare” nu sunt folosite cu un sens peiorativ de excludere a celor două zone ontologice, care sunt psihicul și lucrul în sine, sau separarea și ruperea acestora de fenomenalitate. Din contra, atât psihicul, cât și lucrurile întâlnite de el în activitatea sa participă activ la constituirea fenomenalității. Astfel, implicarea fluxului de trăiri al conștiinței, dar și disponibilitatea lucrurilor de a ieși din sine sunt constituente pentru zona fenomenalității.

Pentru bun început am putea prefigura o teză de lucru pe care o vom pune la încercare pe baza unor concepții filosofice, dar și pe baza practicilor experienței cotidiene. Așadar, definirea prealabilă a fenomenalității se articulează ca fiind o disponibilitate continuă în care ceva sau cineva apare, se lasă văzut, intuit, întâlnit de altcineva – ca-

pabil de a-l percepe și care, la rândul său, se face sensibil pentru altul care dispune de aceeași facultate.

Vederea este înrădăcinată, ațintită și se petrece printre lucruri. În sfera lucrurilor în care cel care fiind capabil să vadă devine vizibil pentru el însuși. Vedere se menține în lume printre lucruri, acolo unde se degajează. Ea este angajată în lume și nu poate fi detașată de ea. Deci, relația percepției cu o lume transcendentă este o întretesere ce arată inseparabilitatea simțirii și simțitului. Această idee nu este altceva decât o evidență fenomenologică.

Tematica vederii, vizibilului, imaginației și a modului în care sunt prestate acestea în pictură este abordată de Merleau-Ponty în ultimul său eseu din timpul vieții *Ochiul și spiritul* [4]. Din capul locului discursul filosofului francez preia un pronunțat accent fenomenologic în care se articulează apartenența tabloului, desenului, imaginii la domeniul sensibilului, gata pentru a fi percepute de o vedere. Poziția de deschidere a tabloului denotă caracterul determinant al acestuia. Deschiderea sau disponibilitatea pentru a fi întâlnit de o vedere eliberează tabloul de angajamentul pentru lucrurile în sine. Dacă am vorbi în limbajul lui Heidegger,[3] vom spune că lucru în sine nu este deschis și în consecință nu poate fi cunoscut, pentru că el nu se dezvăluie, dar nici nu se ascunde, fiindu-i străină deschiderea prin care poate cumva să apară. Mijloacele fenomenologice sunt insuficiente pentru conceptul lucrului în sine.

Exterioritatea interiorului și interioritatea exteriorului este formula prin care obiectele se deschid, iar tabloul este obiectul în care aceasta se vede într-un mod mai deosebit.

Les dedans du dehors et le dehors du dedans [4, p. 15] – din prima pare a fi o idee confuză, mai ales pentru definirea imaginației, dar în lipsa acesteia ar fi problematic de înțeles dublarea simțirii legată de cvasi-prezență și de vizibilitate. Ce vrea să ne anunțe această formulă? În primul rând, atunci când ne aflăm în fața unui tablou, ceea ce se livrează percepției sau într-un mod mai specific – vederii, sunt obiectele ce apar și care se arată în raport cu care vederea noastră este sigură, însă cu privire la prezența lor ne putem îndoi, ba chiar putem fi siguri că obiectele reprezentate într-un tablou nu se află în, pe sau sub tablou. Cu toate acestea, ele sunt percepute, ele sunt văzute, dar efectivitatea prezenței lor nu poate fi atestată în nici un fel. Ele sunt și nu sunt în aceeași clipă a privirii, fapt în virtutea căruia suntem dispuși să vorbim despre o dublare a percepției în care obiectul văzut este și nu este în același moment. Pe când vizibilul este o proprietate a exteriorității în sensul arătării, invizibilul este ceea ce nu poate fi văzut, dar care, totuși, ar putea fi perceput prin atingere și mișcare, cum se întâmplă cu volumul în spațiu de exemplu. Aceste două nu sunt nici ele detașate una de altă, ci se prezintă împreună într-un singur fascicul al percepției.

Merleau-Ponty ia drept exemplu figurile de pe pereții grotei din Lascaux,[4, p.15] în care apar niște animale a căror prezență nu este nici măcar asemănătoare cu prezența fisurilor din pereții acelei grote, deși aceste viețuitoare nu mai există în altă parte decât aici – pe pereții acestei grote. Într-o altă interpretare a interiorității exteriorizate aflăm recunoașterea a ceva drept ceva sau, altfel spus, a unui lucru ancorat într-o esență de identitate. Ceea ce se întâmplă atunci când privesc un tablou este recunoașterea esenței pe baza prestației sale din afară. Așadar, interioritatea asociată cu esența invizibilă a lucrului, din

care este croită identitatea sa și datorită căreia el este recunoscut drept *acest lucru de un anumit fel*, se exteriorizează făcând posibilă percepția ei. Pusă la un loc cu invizibilul, interioritatea se determină în calitatea unui fenomen ascuns, dar care poate fi pus în lumină.

În concepția lui Merleau-Ponty, vederea este o posesie la distanță, iar pictura nu evocă nimic tactil. Ea extinde această posesiune intactilă asupra tuturor aspectelor ființei, care, pentru a ajunge pe pânză, trebuie să se facă vizibile. Pictura dă o existență vizibilă la ceea ce vederea profană ar considera că este invizibil. Prin urmare, dacă este posibil de realizat un act prin care invizibilul s-ar face vizibil, atunci simțul tactil pentru perceperea volumului pur și simplu va fi inutil.

Referința lui Merleau-Ponty la ideea lui Malebranch este preluată și de Emanuele Coccia în lucrarea sa *Viața sensibilă* [1]. Ambii evocă o remarcă sarcastică în care se etalează o idee a obiectelor ce trimit niște imagini sau specii care le seamănă și alta despre spirtul ce iese prin ochi pentru a merge la plimbare în lucruri. Nu ne rămâne decât să ne întrebăm în privința procedului prin care un lucru devine vederea acestui lucru. Cum apar în corpul nostru obiectele vederii, lucrurile văzute? Cum am putea descrie procesul prin care aceste obiecte se fac prezente în corporalitatea noastră?

Așadar, nici lumina, nici umbra nu sunt componente indispensabile ale lucrului care se lasă văzut. Privirea pictorului cere socoteală acestora cu scopul de a le pune la un loc ca ulterior să apară ceva vizibil în fața noastră. Prin urmare, acest demers al pictorului este orientat către geneza lucrului în trupul nostru. Această manieră sintetizatoare face să contacteze puncte intangibile, dar care totuși coexistă împreună într-un ansamblu. Merleau-Ponty meditează asupra tabloului *Patrula de noapte* de Rembrandt, focusându-se pe figura celui care îndreaptă mâna spre spectator. Mână ce-și lasă umbra pe haina figurii alăturate a căpitanului și care e văzută, din același loc al spectatorului, deja din profil. Într-un așa mod este construită spațialitatea pe suprafața bidimensională a tabloului.

Astfel, vederea este ceva care se produce în noi și nu noi suntem cei care o produc. Ceea ce vrea să însemne că corpul, înainte de toate, ba chiar înainte de rațiune, este împunător să recunoască un lucru, care se profilează într-un ansamblu de elemente puse împreună și din care se ivește posibilitatea de a vedea vizibilul. Privirea căutătoare relevă scurta geneză a lucrurilor în corpul nostru. La un nivel mai superior această vedere este cultivată de pictor, care e pătruns de lume și în care este produsă vederea lucrurilor din lume. Fiind focusat pe jocul punerii la un loc a părților din care se conturează un obiect văzut, pictorul prin mișcarea penelului eliberează acest obiect într-un tablou, cu alte cuvinte, proiectează în afară ceea ce se vede în el.

Pictorul nu face decât să reproducă liniile și delimitările prin care se ivește un lucru văzut. Această reluare și retransmitere se datorează vederii lucrurilor ce-și impun formele în apariția lor vizuală. În acest sens, Merleau-Ponty îl invocă pe pictorul german Max Ernst [4, p. 18], care afirmă că rolul pictorului este să schițeze și să proiecteze în afară ceea ce se lasă văzut și ceea ce se vede în el, ulterior este menționat Paul Klée, a cărui senzație este cea de parcă ar fi scrutat de lucruri, apoi Ponty îl mai pomenește și pe pictorul francez André Marchand, care mărturisește despre o ciudată senzație pe care o trăiește de fiecare dată în pădure și mai precis de parcă nu el ar fi cel care se uită la arbori, ci ei sunt cei care îl privesc.

Privirea pictorului este asemeni reflecției speculare, ea se pune pe poziția unei receptări a formelor. Ea receptează formele ce-i apar în față sub o multitudine de unghiuri și în condiții de extindere variată a luminii în care se prefigurează obiectul receptat, iar centrul din care *se vede* obiectul respectiv este însuși corpul. Cel din urmă dispune de capacitatea de a se mișca, fapt care-i îngăduie să-și ordoneze lucrurile din jurul lui. Lucrurile ce-l împrejmuesc i se adresează corpului în așa fel încât din perspectiva propriei sale poziții el va forma aranjamentul coordonatelor spațiale ale acestora. Prin urmare, din această interpătrundere a corpului cu lucrurile, ce-i „sar în cale”, se constituie *fața, spatele, susul, josul, dreapta și stânga* a ceva. De vreme ce am putea scoate din circuit corpul nu vom avea cum să concepem aceste repere. Așa fiind, corpul este locul în care se vede ceea ce se „aruncă în ochi”.

Oglinda, care se aseamănă cu vederea pictorului, deține același sens al locului în care se produce vederea vizibilului, fiind un prototip pentru înțelegerea a ceea ce este fenomenalitatea și sensibilul. Nu în zadar, Merleau-Ponty aduce exemplul picturii olandeze, în care un interior deșert este absorbit de prezența ochiului rotund al oglinzii, a cărui semnificație este privirea pictorului. Corpul uman este unul dintre lucrurile care fac parte din sfera lucrurilor vizibile, iar o capacitate importantă a corpului este cea de a se mișca. Vederea unui lucru aduce cu sine cunoștința mișcărilor întreprinse în raport cu acel lucru. Corpul vede și se mișcă autonom. El construiește o sferă din alte lucruri care devin o întregire și o continuare a lui. Aceste lucruri sunt încrustate în carnea corpului. Luând act de acest fapt, sfera lucrurilor ce împrejmuește corpul consfințește partea prin care corpul se determină ca întreg, iar lumea se croiește din aceeași stofă ca și el.

Analogia, dar mai bine-zis înrudirea ontologică a oglinzii cu corpul, se află în preschematizarea și extinderea structurii metafizice a cărnii (*chair*). Oglindă nu apare decât în circuitul corpurilor capabile să vadă și ale celor văzute. După Merleau-Ponty, modul de a fi al unui *voyant-visible* – a privitorului vizibilului – este decisiv pentru apariția oglinzii. Ceea ce se reflectă în oglindă este sensibilul transpus și redublat. Sensibilul care se descrie ca mod în care ceva apare se afișează și se adresează pentru a fi perceput de cineva capabil să perceapă.

În apariția din oglindă a chipului celui care se privește sau, cum ne-o spune Al. Dragomir, a celui care se privește privind-se [2], scoate la lumină corpul, afișându-i componenta invizibilă care persistă și în alte corporalități. Segmentele invizibilului etalate în chipul din oglindă se pot recunoaște în alte corpuri din momentul în care sunt la fel, iar aceasta nu înseamnă decât faptul că omul este oglindă pentru om. Suntem în stare să recunoaștem părțile comune din alte corpuri, identificându-le concomitent și în corpul nostru. Oglinda capătă determinarea unui instrument, a cărui utilitate este să transforme lucrurile în spectacole, să le deschidă și mai radical să le dezinhibeze, făcându-le astfel să fie sensibile, și spectacolele în lucruri, deoarece orice artificiu se mulează de lucrul pe care-l afișează, exprimându-i esența inconfundabilă în funcția de care acesta este recunoscut. În plus de asta, oglinda îl transformă pe mine în altul și pe altul în mine.

Pentru a-și consolida concepția despre modul în care obiectele vizuale apar în corp, Merleau-Ponty trece în ofensivă și-l ia drept oponent nu pe nimeni altul decât pe Des-

cartes. Acesta, în lucrarea sa *Dioptrica* [5], își exprimă intenția de a clarifica situația percepțiilor fără obiect, cum ar fi percepțiile imaginilor din oglindă. În cele ce urmează vom reconstitui pe scurt critica în care se angajează Merleau-Ponty și care este orientată în miezul concepției mecaniciste despre modul în care funcționează vederea. Această expunere va contribui la facilitarea înțelegerii cu privire la tematica fenomenalității.

Așadar, întrebarea de la care pornește Descartes este similară cu aceea a lui Merleau-Ponty, și anume cum se face ca ceva să fie vizibil? Însă cu toate acestea, interesul lui Descartes se leagă de o simulare teoretică a cazului în care ar fi necesar de inventat organe artificiale pentru om. Tematica vederii este însoțită de o analiză asupra luminii. Totuși lumina, care este pusă aici în discuție, nu e lumina pe care o vedem, ci o lumină din afară, ce intră în ochi și dispune vederea. Fenomenul luminii este gândit drept o acțiune realizată prin contact sau prin atingere. Se face și o analogie cum modul de acțiune asupra bastonului unui orb. Deci, după Descartes, lumina funcționează prin contact. De altfel, modelul cartezian al vederii este atingerea, iar exemplul orbului care vede cu mâinile vrea să confirme această teză. Din prima în vedere ne debarasăm de acțiunea de la distanță a lucrurilor. Imaginile din oglindă sunt efecte reale ale lucrurilor, sunt la fel ca ricoșarea unei mingi. În lume locuiesc la un loc lucrurile însele și în afara lor lucrurile din raza reflecției, care corespund primelor. Raportarea lucrului reflectat la lucrul propriu-zis se face prin asemănare. Filiația prin asemănare a lucrului reflectat cu lucrul însuși elimină diferența de percepție între ele. Astfel, un lucru reflectat va acționa asupra ochiului aproape la fel ca acel lucru căruia îi datorează apartenența. Similaritatea cu care acționează aceste două tipuri de lucruri determină riscul de a induce în eroare ochiul pe calea percepției ce nu discerne între imaginea lucrului și lucrul însuși. În aceste condiții se formează percepția fără obiect sau percepția unei reflecții, care însă nu schimbă în nici un mod ideea despre lume. Riscăm să nu fim atestați de concepția carteziană dacă vom afirma că reflecțiile sau imaginile obiectelor sunt în stare să acționeze de la sine. Raportul de asemănare între lucruri și reflecțiile acestora este explicat de conceptul de proiecție. Prin urmare, asemănarea este o nominalizare ce indică forma exterioară apropiată.

Pentru a diferenția tranșant punctul său de vedere de cel al lui Descartes, Merleau-Ponty aduce exemplul cartezianului care se uită în oglindă și nu se vede. Dacă pentru fenomenologul francez reflecția din oglindă servește drept model pentru a înțelege modul în care lucrurile se lasă văzute în corpul nostru prezentând sensibilul într-o formă pură, atunci pentru un cartezian reflecția din oglindă este văzută ca o exterioritate, ca un manechin din afară, ceea ce-l impune să creadă că alții îl văd aproape la fel, în orice caz, nici pentru el și nici pentru alții acesta nu este carne vie. Așadar, Merleau-Ponty îl tratează pe cel care se privește în oglindă ca pe un privitor care se vede în carnea căruia se produce vederea. Concepția carteziană, însă, este mecanicistă, din această cauză imaginea din oglindă este un efect mecanic brut al lucrului; și dacă cartezianul se va recunoaște în imaginea din oglindă, tot asta se va întâmpla datorită gândirii, care determină această legătură de trimitere către lucru.

Să continuăm cu un alt exemplu, cel al condițiilor necesare pentru ca o gravură să fie o imagine. Gravura va fi valabilă în calitate de imagine doar atunci când ea nu se va

asemăna cu lucrul reprezentat de ea. O cerință bizară de altfel, cum poți să zici că ceva poate fi imaginea doar cu condiția în care nu se aseamăna cu obiectul pe care-l aduce în fața ochilor? Totuși direcția sugerată poate fi prinsă din momentul în care ne vom referi la arbitraritatea semnelor, care trimit către obiect. Arbitraritatea este componenta privativă atribuită semnelor din care lipsește asemănarea cu obiectul pe care acestea îl înfățișează. În pofida celor spuse, nedumerirea legată de condiția neasemănării a imaginii, totuși, nu este înlăturată definitiv. Dacă nu prin asemănare, atunci prin ce alt mod va acționa imaginea? Și din nou este rechemată ideea vederii conforme cu atingerea. Gravura excita și provoacă gândirea la înțelegere, la fel cum o fac cuvintele și alte semne, care în nici un fel nu seamănă cu lucrurile pe care le semnifică. Gravura este silită să indice suficiente mijloace fără echivoc cu scopul de a forma o idee a lucrului care nu vine de la imagine, dar care se naște în noi cu ocazia ei. Raportul dintre lucruri și ochi și între ochi și vedere este la fel ca și raportul dintre lucruri și mâinile orbului, apoi între acestea și gândire. Deci lucrurile nu se formează în vederea lor, ci gândirea imaginilor acestora, iar asemănarea între reprezentarea unei gravuri și lucru este fixată tot de gândire. Preferința lui Descartes pentru gravură se explică prin faptul că aceasta păstrează forma geometrică a lucrurilor, încât gravura oferă o reprezentare despre obiect prin exterioritatea lui.

Descartes scoate în evidență spațiul și aceasta este un avantaj pentru înțelegerea vederii, eroarea lui, cum crede Merleau-Ponty, constă în faptul de a-i conferi spațiului o existență pozitivă. Spațiul cartezian se află în afara oricărui punct de vedere, este privat de orice tip de ascundere și latență și în sfârșit este lipsit de profunzime și de consistență afectivă. În ce privește ascunderea, aceasta este relevantă doar din perspectiva unei priviri private și vine în pachet cu profunzimea. Corpul participă direct și fără restricții la ființă și, în special, la spațiu. Astfel, profunzimea la Merleau-Ponty este echivalentă cu complicitatea corpului.

În contextul mecanicismului cartezian, Coccia enunță ideea condamnării vieții sensibile de către filosofia modernă prin faptul că sensibilul nu mai deține o existență autonomă sau separabilă de subiectul cunoscător. În raza accidentului intern al psihismului viața sensibilă există doar în subiect și se determină ca un act inferior al cunoașterii. Descartes eliberează „spiritul de toate acele mici imagini care rătăcesc prin aer, numite specii intenționale, care obolesc atât de mult imaginația filosofilor” [5, p. 72]. Speciile intenționale sunt repudiate, iar în consecință subiectul va coincide cu gândirea și cu ceea ce este gândit.

Coccia evocă preocuparea frecventă a filosofiei contemporane de înțelegerea structurii și fiziologiei mentalului. În continuarea acestei preocupări, mentalul este conceput drept origine pentru tot ce aparține spiritualului. În acest caz spiritualul este înțeles prin cultură, limbaj, obiceiuri. În opinia lui Coccia, astfel se realizează o reducere la mental, adică la modul existenței ideilor într-un spirit imaterial, a dimensiunii intenționale. Dimensiunea intențională nu este doar proprietate a mentalului, dar și a vieții sensibile. Această expandare a intenționalului se referă la „indiferența ontologică”, care permite unei forme să insiste în psihic și care îngăduie proiectarea în afara spiritului a unei forme cu scopul de a prinde consistență intra- trans-psihică și trans-obiectivă. Prin urma-

re, intenționalul nu se suprapune întru totul mentalului. Aflarea unei forme dincolo de obiect și dincoace de subiecți corespunde cu intenționalul ca stare de existență a acestor forme. Astfel, formele în afara subiecților și în afara obiectelor dețin o existență terță, existând prin intenționalitate. Gândirea unei forme dincolo de substratul ei fizic care îi asigură existența și dincolo de realitatea eului garantează recunoașterea în minte a unei forme intenționale. Spre deosebire de alte ființe, omul nu doar receptează, dar și produce sensibil, fapt care denotă o antropologie a sensibilului. Imaginile, ceea ce corespunde cu sensibilul, produse de oameni reprezintă forme proiectate în lumea exterioară, forme proiectate în transcendență. Sensibilul produs de om se proiectează asupra lumii.

Pe calea studiul proiecțiilor intenționale poate fi surprinsă cu mai multă precizie natura experienței sau mai pe larg a cunoașterii. Dacă se va postula, într-un mod preliminar, definiția cunoașterii ca o capacitate de a interioriza în sine un element mundan, atunci ființele în stare să cunoască vor recepta forme și, prin urmare, vor proiecta în exterior propria cunoaștere. Astfel, omul își alină propria sa interioritate în lume. Sensibilul proiectiv de orice tip vehiculează o parte din lume în suflet. În calitate de exemplu putem lua o pictură ca având caracterul sensibilului proiectiv, deoarece a fost produsă de un pictor înzestrat nu doar cu capacitatea de a primi, dar și cea de a proiecta în exterior, adică de a-și aliena propria interioritate. Sensibilul proiectiv produs de pictor devine intersubiectiv, așa încât orice altă ființă capabilă să recepteze sensibilul va prelua pictura lui ca ceva ce pune la dispoziție o parte din lume.

Heterotopia psihicului (mentalului) constă în faptul că acesta este excentric, mereu trăiește în afara sa în corpuri obiecte care îl înconjoară. Poziția psyche-lui în lume este caracterizată prin complementaritate, coexistență și reciprocitate. Omul este situat într-o lume și în mod echivalent lumea este concentrată în ființa omului. Astfel, psyche-ul poate deveni sensibil, adică o imagine. Dar sufletul nu devine în așa mod un lucru printre alte lucruri ale lumii. Acesta constituie un suprenumerar, care nu adaugă nimic lumii de ordinul realității. Ceea ce apare reprezintă o suprarealitate. Bunăoară, actul vorbirii este o suprarealitate, fiind așezată *deasupra* vocii, astfel, când vorbim, mentalul (psycheul, conștiința) se face lume, dar fără a-i adaugă nimic vreo unitate nouă. O formă de subiectivitate locuiește pe suprafețele obiectelor. Orice intenție se dă de cunoscut ca ceva ce se adaugă realului ca o suprarealitate. Un exemplu ar fi imaginea cinematografică, care e ceva ce există *pe* un obiect (ecran, lumina). Psihicul se suprareifică. Realul găzduiește și vehiculează spiritualul, iar în intenție devine obiectiv și tot prin intenție psihicul e vehiculat în realitate.

Formele încetează să mai fie unice odată cu dispunerea capacității de multiplicare prin separare. În cazul care vom admite că putem fi cuprinși de mai multe moduri de multiplicare, printre care un exemplu s-ar referi la multiplicarea realizată printr-o repetare absolută, de existența căreia ne îndoim cu precădere, ar fi necesară explicitarea multiplicării și a felului în care ea este folosită în contextul de față. Ca să înțelegem despre ce fel de multiplicare e vorba, trebuie să punem accentul pe elementul separării. Astfel, dacă ne reținem atenția în procesul separării, vom afla că forma este desprinsă de substratul ei inițial și transpusă într-un alt substrat. Desprinderea la care ne referim

nu este una asemănătoare cu procesul amputării în care forma ar fi „sechestrată”, ci e o preluare conciliantă a formei în alt mediu, altul decât cel original. Separarea formei de substratul ei natural solicită investirea unui alt substrat, în rol de mediu, în care aceasta s-ar încadra, cum ar fi de exemplu, oglinda.

Așadar, disponibilitatea entităților de a apărea, de a se afișa și astfel de a se face sensibil altor entități este o deschidere proprie fenomenalității. Această prestație sensibilă reprezintă un mod de a se adresa, ce se manifestă în zona intersubiectivului. O altă trăsătură a fenomenalității este receptivitatea entităților, ce constă într-o capacitate de a percepe ceea ce se dă drept sensibil și care se manifestă într-un mediu terț, ce nu aparține naturii proprii a obiectului – acesta apare și devine sensibil, și nici facultății perceptive a conștiinței – aceasta deține capacitatea de a percepe formele sensibile, iar imaginea, ca formă desăvârșită a sensibilului, participa în procesul de constituire a identității, astfel încât omul își află identitatea printr-o deschidere sensibilă către sine și către alții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Coccia E. Viața sensibilă. Cluj: Tact, 2012. 114 pp.
2. Dragomir Al. Cinci plecări din prezent. Exerciții fenomenologice. București: Humanitas, 2005. 356 pp.
3. Heidegger M. Ființă și timp. București: Humanitas, 2012. 676 pp.
4. Merleau-Ponty M. L'Œil et l'Esprit. Paris: Les Éditions Gallimard, 1964. 95 pp.
5. Декарт Р. Рассуждение о методе. Диоптрика, метеоры, геометрия. Москва: Издательство АН, 1953. 656 pp.

OPERA CĂRTURARULUI ARDELEAN SIMION BĂRNUȚIU –
ILUSTRARE A CONȘTIINȚEI EUROPENE A EPOCII SALE

THE WORK OF THE TRANSYLVANIAN SCHOLAR SIMION BARNUTIU –
A TRUE PORTRAYAL OF THE EUROPEAN CONSCIENCE OF HIS TIME

Marțian IOVAN, doctor, profesor universitar,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
iovanm@uvvg.ro

Rezumat

În acest articol autorul analizează conexiunile dintre concepția generală despre om, societate și lume a lui S. Bărnuțiu și înrâurirea exercitată de aceasta asupra fundamentării propriei filosofii a dreptului și a principiilor dreptului natural-istoric în cultura românească. Firul conducător în formularea ideilor din acest articol constă în sublinierea faptului că filosofia, întreaga operă bărnuțiană, este centrată pe problematica omului, abordată dintr-o perspectivă raționalistă și a valorilor culturii europene de pe la mijlocul sec. al XIX -lea. Inspirat din cultura clasică, din istoria universală a filosofiei și din cultura filosofică europeană contemporană lui, filosoful transilvan a adus o contribuție polivalentă în ce privește direcționarea și dezvoltarea culturii române în consonanță cu cea europeană.

Cuvinte-cheie: filosofie umanistă, Barnutiu, drepturile omului, cultura pașoptistă românească.

Summary

The author analyses in this paper the connections between S. Barnutiu's general concept on the human being, mankind and world and its influence on the substantiation of the own philosophy on the law and on the principle of the natural-historical law in the Romanian culture. The red tape in drafting the ideas in this paper consists in emphasising that the philosophy, the entire Barnutiu's work, is focused on the issue of humans, approached in a rationalist perspective and in the values of the European culture of the 19th century. Being inspired by the classical culture, by the universal history of the philosophy and by the contemporary European culture, the Transylvanian philosopher brought a polyvalent contribution to the guidance and the development of the Romanian culture in line with the European one.

Keywords: humanistic philosophy, Bărnutiu, human rights, Romanian culture of the eighteen forty-eight time.

Simion Bărnuțiu (1808–1864) a fost un important om politic vizionar al Transilvaniei și un cărturar de excepție aparținător generației de intelectuali patrioți și revoluționari de la 1848, printre care George Barițiu, August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu, Alexandru Papiu Ilarian, Avram Iancu și alții. Ca exponent și promotor al dezvoltării culturii naționale, în special a filosofiei și științelor, vizând luminarea poporului, înlăturarea nedreptăților feudale, a iobăgiei și a subjugării unui popor de către altul, ca militant revoluționar pentru drepturile omului și ale popoarelor în perioada pașoptistă, ca primul profesor de drept și de filosofie a dreptului din spațiul românesc, S. Bărnuțiu are meritul de a fi fost un deschizător de drumuri (în spațiul transilvan) în istoria științelor juridice, a filosofiei politice și juridice, a antropologiei, psihologiei empirice, logicii, pedagogiei, lingvisticii, dialectologiei, fiind considerat un creator de școală – „Școala lui Bărnuțiu”.

Pe plan politic, Bărnuțiu s-a plasat în avangarda revoluționarilor de la 1848, fiind principalul ideolog cu vederi democratice și umaniste, conducătorul revoluționarilor din Transilvania (președinte al Comitetului Națiunii Române). În această perioadă (1842 – 1849), opera sa este preponderant orală, constând în discursuri așa cum a fost cel susținut în Catedrala de la Blaj la 2-14 mai 1848, reluat ulterior și expus în fața mulțimii de români adunați pe Câmpia Libertății [1]. În perioada următoare a vieții sale, Bărnuțiu a scris manuale universitare (fiind profesor titular la Universitatea din Iași), cum sunt „Dreptulu publicu alu Românilor”, Iași, 1867; „Dreptulu naturale publicu”, Iași, 1879; „Dreptulu naturale privatu”, Iași, Tiparul Tribunei Române, 1868; „Pedagogia”, Iași, 1870; „Psihologia empirică și Logica”, Iași, 1871; „Dreptul natural” (litografiat); „Etica” (litografiat); „Logica” (litografiat); „Metafizica” (litografiat); „Știința virtuții” (litografiat, partea I și a II-a). A publicat în revistele vremii numeroase articole cu conținut științific umanist.

Opera sa, orală și scrisă, este încărcată de noțiuni noi introduse în filosofia și cultura românească, fiindu-i recunoscut meritul de a fi extins vocabularul filosofic. A fost primul profesor care a renunțat la limba latină în predare, folosind limba română, pe care a dezvoltat-o până la limita de a fi capabilă să exprime cât mai nuanțat ideile și sistemele de gândire din istoria culturii universale și, mai ales, din Europa timpului său. „Din viața și din scrierile sale – apreciază un analist obiectiv, se conturează imaginea celui mai impunător reprezentant al unei generații în sine monumentale, aceea a Revoluției române de la 1848” [2, p. 7]. Eugeniu Speranția remarca, în mod special, meritele sale filosofice și științifice, susținând că Bărnuțiu ar trebui să fie considerat „adevăratul precursor al tuturor celor care cultivă azi studiile de Filosofie juridică în România” [3, p. 262].

Mai presus de toate, Bărnuțiu a fost printre cei mai înzestrați gânditori și oameni de cultură care au receptat și analizat problemele economice și social politice din secolul său, în special a celor cu care se confruntau românii și celelalte naționalități din cadrul Imperiului Habsburgic, găsindu-le soluții din perspectiva filosofiei raționaliste și umaniste, a istoriei universale și a altor științe din vremea sa. Crezul, convingerile sale politice, pe întregul traseu al vieții, au constat în recunoașterea valorii primordiale a principiilor dreptului natural, istoric și organic al oamenilor, popoarelor și comunităților, al căror colorar îl reprezintă *Declarația drepturilor omului* proclamată de Revoluția Franceză de la 1789, răspândită ulterior pe o arie tot mai largă în cultura politico-juridică europeană. Drepturile fundamentale ale popoarelor, naționalităților și ale altor 0+comunități umane provin din și se întemeiază pe drepturile naturale ale oamenilor. Acestea trebuie să triumfe în întreaga societate și umanitate pentru a se întrona dreptatea și binefacerea civilizației.

Viața și opera lui Bărnuțiu au fost studiate din diferite unghiuri de vedere de mai mulți autori. Unii au insistat pe opera sa practică, de militant politic revoluționar, de corifeu al revoluției din Transilvania, ajungând la concluzia că personalitatea lui Bărnuțiu s-a concentrat pe acțiunea practică, că a fost „un tip uman eminent politic” [4, p. 158]. Chintesența concepției și programului său politic sunt cuprinse în magistrul discurs rostit la Blaj, în 1848, exprimând convingerile sale. Toate acestea au exercitat o influență decisivă asupra opiniei publice românești și a conștiinței naționale a românilor transilvăneni. Prin urmare, meritul principal al cărturarului ardelean trebuie căutat

în opera sa orală, în magistralele discursuri rostite. Bărnuțiu este considerat unul dintre cei mai mari oratori români din sec. al XIX-lea.

Alți exegeți au văzut în structura personalității sale omul timid, înclinat spre meditații, cu o activitate creativă polivalentă în domeniul cunoașterii și culturii, bucurându-se de un imens prestigiu. În consecință, scria Radu Pantazi, „trebuie apreciat ca cel mai de seamă gânditor al românilor transilvăneni din perioada revoluției de la 1848” [5, p. 254].

În realitate, cele două puncte de vedere se întregesc reciproc, pentru că în prima parte a vieții sale – până pe la 1850, omul de acțiune, patriot ardelean, s-a manifestat cu predilecție în viața politică, ca militant democrat-revoluționar pentru drepturile omului și ale popoarelor, punând în valoare cultura europeană și beneficiile civilizației timpului său. Opera sa este preponderent orală, concretizată în celebrele discursuri și manifeste [6]. După obținerea titlului de doctor în științele juridice, la Universitatea din Pavia, Italia, în anul 1854, fiind încadrat ca profesor titular la Universitatea din Iași, Bărnuțiu a elaborat cursuri universitare, a publicat articole și studii, aducând contribuții remarcabile la îmbogățirea filosofiei, științelor, culturii, astfel încât se poate aprecia că monumentală sa operă se plasează în avangarda cunoașterii de la mijlocul sec. al XIX-lea, la români, lăsând amprente în dezvoltarea culturii naționale și europene până în zilele noastre [6].

În acest articol este supusă analizei actualitatea concepției despre om, societate și lume, ideile prin care Bărnuțiu a integrat filosofia românească în cea europeană – ca reflex spiritual al acesteia, contribuția la fondarea începuturilor filosofiei politico-juridice în cultura românească, întemeierea concepției sale despre organizarea și dezvoltarea societății pe promovarea drepturilor naturale fundamentale ale omului, universalitatea și europenitatea discursului bărnățian privind rolul culturii, filosofiei și științelor în perfecționarea omului și în progresul social.

Concepția despre lume, societate și om

Formația filosofică a viitorului cărturar ardelean a fost dobândită începând cu studiile la Liceul Catolic din Carei, în cadrul căruia a primit o educație în domeniul științelor umaniste, eticii, retoricii, culturii grecești și romane, mitologiei și religiei. Însușirea treptată a limbilor latină, germană, maghiară și italiană i-a facilitat accesul la cunoștințe din diferite ramuri ale cunoașterii timpului său, dar și de istorie, cultură clasică. În anii 1825-1826 a urmat cursuri de filosofie la Blaj, apoi a continuat cu studiul teologiei, până în 1829. A fost foarte interesat de studiul istoriei filosofiei și culturii, fiind profund marcat de operele clasicilor, precum Ovidiu, Tacitus, Livius, Plautus, Terentius, Cicero, Horațiu, de operele unor mari gânditori începând de la Platon până la Hegel, de la Aristotel la Kant, de la Socrate la Montesquieu, de la Școala eleată până la Școala dreptului natural și istoric. Cel mai mult a fost influențat de operele fondatorilor doctrinei dreptului natural și a promotorilor acestuia – Hugo Grotius, Puffendorf, J.J. Rousseau, Im. Kant, Fr. Karl Savigny, Thomas Payne, J. Bentham, Destut de Tracy, Benjamin de Constant ș.a. Fiind un kantian convins, și-a îmbogățit cultura filosofică cu privire la societate, om și istorie, studiind lucrările profesorilor germani W. T. Krug, Gottfried Muller și J. Beck.

Contactul cu nedreptățile sociale și naționale sfidătoare, manifestate în Transilvania și în imperiile din vremea sa, l-au impresionat și revoltat cel mai profund pe durata întregii

vieți. I-au venit în sprijin filosofia dreptului natural, adeziunea sa sufletească intimă la *Declarația drepturilor omului* și la principiile eticii kantiene pentru a concepe filosofia sa socială și politică, a găsi calea eliberării și emancipării oamenilor aserviți economic, politic și spiritual de regimurile feudale, a formula direcția edificării societății viitoare la scară națională, europeană și la nivel de umanitate civilizată. Concepția sa filosofică este centrată pe om; concepția despre om întemeiază concepția despre popor și națiune, despre societate și mersul omenirii de-a lungul istoriei de până acum și a celei viitoare.

Operele filosofice și alte scrieri ale sale, în cea mai mare parte, au fost publicate postum. Contribuția gânditorului ardelean la dezvoltarea filosofiei românești și la îmbogățirea celei europene s-a concretizat în idei și interpretări personale, în demonstrații convingătoare și ierarhizări valorice din perspectiva raționalismului și umanismului în domenii precum metafizica, antropologia, gnoseologia, filosofia politico-juridică, logica, estetica, pedagogia. În logica acestui articol ne interesează care anume sunt principiile filosofice ale lui Bărnuțiu ce au constituit fundamentul elaborării concepției, ideilor sale despre politică și drept. Cu siguranță, acestea au emanat, în primul rând din cunoașterea vieții economice, sociale, politice, a instituțiilor și evoluției culturii din epoca sa. Concepția bărnuțiană despre om, societate și lume, amplele cunoștințe de istorie a ideilor filosofice de profil, megacultura sa europeană și universală au mijlocit, de asemenea, ca piloni ai elaborărilor sale creatoare.

Sub influența directă a filosofiei kantiene și savignyene, a altor mari gânditori moderni și contemporani lui, Bărnuțiu și-a format o concepție și o atitudine realistă față de lume și societate în totalitatea lor, fiind centrate pe om și problemele lui majore, apărute ca reflectare a contextului socio-istoric și cultural. O atare concepție, susține gânditorul, se cere a fi formulată într-un limbaj specific filosofiei, prin concepte precise și clar definite, utilizate în conformitate cu legile logicii și cu criteriile adevărului.

Lumea din afara noastră („mundul” – cuvântul folosit de S.B.), susține filosoful, există dintotdeauna, nu a fost creată de o forță supranaturală, este fără de sfârșit, ni se prezintă, spre a o cunoaște, ca realitate. Categoria de „realitate” stă „în fruntea categoriilor celorlalte care toate se referesc spre dânsa” [7, p. 13]. „Natura”, ca mod de a fi al *mundului*, se manifestă prin nesfârșite întâmplări sau evenimente, care apar în conformitate cu legile inerente, datorită cauzelor. Succesiunea evenimentelor naturale se numește *cursul* (evoluția – n.n.) *naturii*, iar uniformitatea acestei succesiuni – *ordine a naturii* [8, p. 64]. Dacă se cugetă că există evenimente, manifestări care sunt contra legilor naturii, dependente de o ființă situată deasupra naturii – acestea se numesc supranaturale. Însă natura trebuie explicată prin ea însăși [9, p. 64]. Corespunzător acestei concepții, în același fel va proceda filosoful în studiul și analiza vieții sociale, politice, a evoluției statului și dreptului, considerându-le realități obiective cu o natură specifică.

Temelia întregii gândiri sociopolitice și științifice a filosofului transilvan este concepția filosofică despre om, societate și umanitatea înalt civilizată. Din perspectiva antropologiei, istoriei culturii și civilizației europene, a cunoștințelor de psihologie din epoca sa, gânditorul afirmă existența strânselor legături dintre psihic și corp, dintre suflet și trup. „Nu este nici o îndoială – scria Bărnuțiu, cum că sufletul și corpul sunt într-o relațiune, încât determinațiile cele interne și externe ale Eului corespund cu cea

mai mare acurateță” [10, pp. 56-57]. Eul – „unitatea naturală a ființei umane”, implică efectul muritor al sufletului. De aceea, învățăturile despre om reprezintă propedeutica atât pentru filosofia generală, pentru orice ramură a filosofiei, cât și pentru științele speciale. Deoarece natura omenească constă în corp și suflet, fiecare parte a sa va fi studiată de științe specifice: prima, de anatomie și fiziologie; a doua, de psihologie.

Esența omului constă în capacitatea de a se cunoaște și a se determina pe sine, de a se perfecționa continuu, dominându-și astfel propria sa natură, statutul său originar. Omul este o ființă capabilă să cunoască lumea și pe sine, să descopere, să creeze, utilizându-și facultățile psihice ale cunoașterii senzoriale și celei raționale. Adevărul este scopul cunoașterii în general, a celei științifice în special.

Oamenii, ca ființe individuale și perfectibile pe parcursul întregii lor vieți, nu pot trăi decât numai în societate, în relații unii cu alții, cu instituțiile, cu statul mai ales, cu mediul social și natural. Astfel, omul este, totodată, o ființă socială, care vine pe lume corespunzător legilor naturii, având el însuși o natură specifică, pe baza căreia urmează să se perfecționeze, să fie educat și să se integreze în societate. Perfectibilitatea permanentă și progresivă a omului în raport cu idealul propus este atributul ființei umane înțeleasă ca parte a naturii, ca tot organic, ca scop și mijloc în același timp [11, p.66]. Omul este perfectibil pentru că are capacitatea de a se forma pe sine „în conformitate cu niște scopuri superioare, pe care și le pune singur; din contră, celorlalte ființe natura le-a dat o sferă de lucrare determinată prin instinct și o perfecțiune foarte mărginită” [12, p. 65].

Promovarea drepturilor fundamentale ale omului și popoarelor – nucleu al filosofiei politico-juridice

Cărturarul ardelean susține, argumentat și convingător, că omul, ca parte a naturii, are el însuși o natură specifică, are instincte, nevoi biologice, trebuințe, aspirații firești, dependente de natura lui. Ca membri ai societății, ca ființe sociale, oamenii sunt înzestrați cu drepturi „firești, adică naturale, care preexistă dreptului pozitiv, sunt primordiale și superioare în raport cu voința organelor legiuitoare. Membrii societății, pe bună dreptate, au pretenția să le fie respectate drepturile lor naturale. Normele juridice, întregul sistem de drept pozitiv au legitimitate doar dacă sunt în concordanță cu dreptul natural al oamenilor și națiunilor. În acest sens, filosoful scrie că dreptul natural sau sistemul dreptului rațional „este baza dreptului publicu și a toată știința politică” [13, p. 1].

Umanitatea civilizată în întregul ei, tribunalul suprem al rațiunii umane pretind ca drepturile naturale să fie respectate în mod necesar și în plan universal, pentru a fi realizată dreptatea, pacea socială, binele general pentru toți oamenii și pentru fiecare în parte – indivizi, comunități umane, națiuni. Drepturile naturale ale omului servesc pretutindeni orientării, direcționării oamenilor politici, organelor legiuitoare, tuturor celor care iau decizii. În numele dreptului natural sunt inadmisibile fapte, comportamente și realități contrare lui, așa cum sunt despotismul, iobăgia, colonialismul, sclavia, inegalitățile sociale și naționale de tot felul, cârmuirea bazată nu pe forța dreptului, ci pe „dreptul forței”, deznaționalizarea oricărei etnii etc. În acest sens, în celebrul său manifest, intitulat „O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă”, ca răspuns la deciziile politice ale aristocrației maghiare de a generaliza limba maghiară în toate instituțiile statului,

inclusiv în școlile românești, și de a forma un singur popor mare, cu o singură limbă și cultură, românii din Transilvania pierzându-și astfel naționalitatea, militantul patriot Bărnuțiu susține că „fieștecăre om sau popor, ca ființă cuvântătoare, are drept de a trăi în lumea asta și de a se ținea ca o persoană (*jus subsistentiae personalis*), de a-și mișca puterile trupești, mâinile și picioarele, ca să-și câștige ceva avere dinafară și puterile sufletului, înțelesul, cuvântul ș. a., ca să-și câștige avere dinăuntru: cunoștințe de tot felul în științe, în arte, în limbi străine și a maică-sa (*jus libertatis personalis*), și drepturile aceste nu se cad mai tare unuia sau altuia, unui popor mai mult decât altuia, ci toți oamenii și toate popoarele, în această privință, sunt întocmai și unul ca altul, căci din început toți sunt asemenea și niciunul n-are privilegiu a ucide pe altul sau a-l împiedica în slobodă lucrarea fericirii sale, potrivit cu legea (*jus aequalitatis penalis*). . . . fieștecăre e îndatorat prin legea dreptului a da pace altuia, nu numai ca să trăiască până când îl va lăsa firea, dar ca să și lucre slobod în sfera drepturilor sale, spre a-și câștiga ceva avere, fără de care sau n-ar putea trăi deloc, sau ar duce o viață mai mult dobitocească decât omenească” [14, p. 46]. Din acest text reiese care anume este atitudinea sa fermă cu privire la necesitatea respectării drepturilor fundamentale ale omului și ale popoarelor. Filosofia politico-juridică, contribuția sa la dezvoltarea științelor dreptului public și privat se întemeiază pe convingerea de nezdruncinat că drepturile omului trebuie să fie respectate la scară universală, de către oricine, oricând.

Forma de stat pentru care, cu argumente istorice și filosofice optează Bărnuțiu, este *Republica*, rezultată din acordul cetățenilor, din pactul social încheiat între ei și din nevoia de adaptare continuă a structurii instituționale a statului și dreptului la voința generală a poporului. Pactul (contractul social) inițial este supus schimbărilor de fiecare dată când poporul o cere. Relațiile dintre indivizi, dintre indivizi și societate, dintre cetățeni și stat, pot fi armonioase, pașnice, datorită faptului că puterea (*potestas*) aparține poporului și lucrează în favoarea acestuia, conform legilor. Puterile în stat trebuie să fie separate și să lucreze fiecare împreună cu celelalte în vederea realizării scopurilor statului, a binelui comun și a dreptății. Dreptul înseamnă „regula după care are a se înființa o armonie rațională între libertatea cea externă a tuturor oamenilor.” [15, p. 102]. Principiul suprem al dreptului este definit, sub inspirația kantiană, astfel: „Drept e tot ce nu contravine libertății celei mai mari pe cât se poate” [16, p. 7]. Influența gândirii kantiene, ca și a spiritului în care au gândit reprezentanții Școlii dreptului natural, organicist și istoric sunt evidente.

Societatea, statul, instituțiile au putut să apară și în alte diferite feluri decât prin încheierea unui contract social legitim, fiind astfel încălcate principiile naturii și rațiunii umane. De-a lungul istoriei popoarelor, multe state au apărut în mod artificial, prin teroare și violență, prin operațiuni de forță ale marilor puteri, prin diferite urzeli ingenioase de uzurpare a puterii poporului etc. Au rezultat tot felul de state despotice, oligarhice, aristocratice, tiranice, ale căror scopuri și legi au fost contrare drepturilor naturale ale oamenilor și popoarelor, ale rațiunii și umanității civilizate. Astfel de state nu pot realiza scopurile adevărate, rațional, legitimate în ideea statului; încălcând drepturile fundamentale, înjosesc astfel umanitatea, demnitatea umană. Puterea lor este artificială, contra naturii și fericirii oamenilor, este ruptă de voința poporului, fiind utilizată în interesul deținătorilor puterii pentru a-i subjugă, a-i domina pe cei mulți. Pe când republica este statul care ad-

optă legile (dreptul pozitiv) în consonanță cu principiile contractului social, consultând poporul; este statul care realizează ideea de dreptate, este un stat legitim și un stat de drept, guvernat de forța dreptului. Organul principal și firesc al puterii politice (*potestății* – scria S.Bărnuțiu) îl constituie majoritatea membrilor societății civile și „aceasta se crează și intră în funcțiunile sale prin însuși pactul uniunii” [17, p. 25].

Scopul statului republican este triplu: 1. Întemeierea de instituții necesare care să pună în lucrare legea dreptului - dreptul pozitiv; 2. Asigurarea securității membrilor săi și a statului ca întreg; 3. Acordarea de solitudine pentru dezvoltarea industriei, economiei, științelor, învățământului, moralității, religiei și a altor interese omenești.

Opțiunea lui Bărnuțiu este pentru democrație, pentru statul care garantează dreptul la viață și securitate a membrilor săi, prosperitatea pentru toți cetățenii, egala îndreptățire a membrilor societății fără nicio discriminare, proprietatea și luminarea oamenilor. Dreptatea, susține filosoful ardelean, completează ideea dreptului prin aceea că ea semnifică „purtarea cea conformă cu dreptul” [18, p. 2]. Înfăptuirea dreptății sociale și naționale necesită ca puterea să nu devină un instrument artificial al statului, ci să rămână organul poporului. Înstrăinarea puterii de popor și acapararea ei de către despoți, tirani sau oligarhi este sursa principală a înăbușirii statului care respectă dreptul natural, moralitatea și valorile umanității. Doar Republica este statul care corespunde moralității și umanității. În cadrul acesteia cetățenii sunt supuși pactului uniunii și voinței universale (*consensus omnium*) și numai pentru a realiza scopurile statului [19, p. 90]. Un astfel de stat democratic nu este posibil în orânduirea feudală, care este o societate organizată contra naturii, este nedreaptă, bazată pe servilism, exploatare socială și națională, pe inegalitate ereditară, o societate cu două clase sociale – poporul privat de *potestate* (putere) și clasa dominantă a nobililor feudali. Principiile universale și raționale ale naturii umane, cum sunt garantarea existenței, a dreptului la viață, proprietate, libertatea și egalitatea oamenilor în fața legilor, sunt mereu încălcate – fapt ce contravine „tribunului umanității”, susține cu argumente cărturarul transilvan. Drepturile fundamentale ale omului și popoarelor sunt, în același timp, și drepturi ale umanității, ale omenirii în întregime ei, sunt drepturi izvorâte din conceptul de om, din rațiunea umană, fiind universal valabile și inalienabile. Statul capabil să garanteze aceste drepturi – Republica, se bazează nu pe „dreptul forței”, ci pe „forța dreptului”, este un stat de drept și nu unul despotic, monolitic, ceea ce înseamnă „pluralism de interese, supus unui cadru unitar de esență juridică” [20, p. 156], remarca P. Pandrea. În acest fel, gânditorul ardelean a dat glas aspirațiilor fundamentale naturale, firești ale unui popor, subjugat și exploatat de altul, proiectând strategia politică a eliberării și emancipării sale și elaborând cadrul juridic necesar pentru a înlătura starea de drept din Transilvania și de a schimba, la scară istorică, starea de fapt corespunzător unui nou sistem juridic clădit pe respectul universal al drepturilor fundamentale ale oamenilor și popoarelor.

În ceea ce privește relațiile dintre popoare, națiuni și alte comunități umane, Bărnuțiu exprimă aceleași principii de gândire politică. El consideră că acestea, ca subiecte de drept internațional, trebuie să se bucure de libertate, independență, suveranitate și autodeterminare. Pacea pe continentul european și în întreaga lume, prosperitatea fiecărui popor pot fi garantate doar prin respectarea de către toți cei implicați a drepturilor naturale ale existenței fiecărui om, fiecărei națiuni sau popor.

Având o astfel de viziune filosofică, raționalistă și umanistă, despre societate și guvernare, despre om și drepturile sale și, în același timp, fiind orientat de acestea ca om de acțiune, A. Plămădeală apreciază că Bărnuțiu a fost sufletul mișcării transilvănenilor din jurul anului 1848 și „conștiința românească a epocii sale” [21, p. 317]. Complementar acestei idei, profesorul clujean D.D. Roșca evidențiază orizontul intelectual și ideologic „de lărgime europeană” a cărturarului și subliniază faptul că „istoria a dovedit de altfel că acela care a anticipat cu concepția sa mersul vremurilor, în lume ca și pe Pământul românesc, a fost „idealismul Bărnuțiu” [22, p. 99].

Cultura – cale de emancipare a oamenilor și popoarelor

Afirmarea ființei unei națiuni, edificarea civilizației, în sensul dorit de oameni pentru a fi fericiți, necesită ca odată cu dobândirea unei stări de drept conformă drepturilor naturale și istorice, națiunea urmând să-și dezvolte cultura, știința, limba, instituțiile prin care acestea să fie promovate (academii, universități, școli de toate gradele, așezăminte culturale, mijloace de răspândire a culturii, științei și artelor). Cultura este cea care luminează poporul, îl scoate din întunericul ignoranței și-l îndreaptă spre înălțimile civilizației – așa cum apar acestea în țările europene apusene. În acest sens, cărturarul transilvan scria că „un popor lipsit de știință și cultură e ca un prunc ce tot de la altul așteaptă toate. Să nu ne mai căim, dar, nici să băgăm de vină tot sortii, ci să ne apucăm și noi odată de înaintare. Și să ne unim toți într-un cuget, că unirea e taina cea din veac ascunsă și acum descoperită” [23, p. 69].

Cultura, fie literară, artistică, științifică, fie limba poporului, nu are margini; ea se întinde în nemărginit. La fel se prezintă și perfecționarea omului sau a poporului. Ridicarea acestora la un tot mai înalt grad de știință este o operă continuă, conducând la creșterea puterilor lor de la o zi la alta. Știința înseamnă putere sporită a celor care o asimilează și o aplică. Iar calea aleasă de un popor sau de o etnie pentru dezvoltarea culturii și științei este diferită de la unul la altul, în funcție de gradul de libertate, suveranitate corespunzătoare drepturilor naturale [24, p. 50]. Chiar dacă mijloacele necesare dezvoltării culturii, emancipării unui popor, pot fi aceleași, calea este diferită; astfel doar o mică parte a popoarelor a ajuns pe culmile civilizației, susține Bărnuțiu.

Viața unui popor, cultura, știința, naționalitatea, libertatea și limba sa sunt organic corelate. Separarea, înstrăinarea vreunui de celelalte nu sunt posibile fără a aduce prejudicii întregului din care fac parte. La fel, dezvoltarea uneia generează schimbări corespunzătoare în fiecare dintre celelalte, astfel încât „valoarea face cultura, cultura face libertate și libertatea fără de existență și onoare națională nu e cu puțință” [25, p. 85]. Libertatea unei națiuni nu poate fi decât națională, naționalitatea se dezvoltă odată cu limba și cultura ei, cu economia și știința ei, cu educația și mijloacele de emancipare culturală, în totală consonanță cu pretențiile umanității.

Cultura unui popor „este măsura fericirii și a securității lui”. Popoarele luminate din lumea de astăzi, observa Bărnuțiu, știu foarte bine că „lumina științelor și artelor trebuie să se facă bun comun a toată națiunea” [26, p. 98]. Mijloacele culturii, în viața acelor națiuni, sunt „școalele și institutele naționale pentru științe și arte, iar mijlocul culturii

în specie îl aflăm în universitățile însă chiar pentru că cultura e puterea cea mai mare pe pământ și e o cetate nouă a unității naționale, națiunea întreagă trebuie să-și împreune puterile întru ridicarea acestor așezăminte” [27, p. 96].

Starea cea înfloritoare a omenirii de astăzi, invențiile și descoperirile în științe și arte, industria și comerțul au înflorit la lumina științelor, susține Bărnuțiu. De aceea, națiunea noastră trebuie să-și edifice așezăminte și instituții culturale: Academie, universități, școli, teatre, biblioteci, instituții de cultură și artă. O națiune, argumentează cărturarul, care nu are mijloace de cultură, știință și educație necesare nu va putea înainta pe calea fericirii, va rămâne în ignoranță, lipsită de putere, deoarece „știința e putere” [28, p. 141]. Acea națiune va rămâne supusă și „debilă”, se va afla în raporturile cu națiunile luminate precum este „raportul între șerb și domn” [29, p. 142]. Dorința cea mai mare și îndemnul patriotic, exprimate de Bărnuțiu, vizează înălțarea națiunii române pe plan economic, industrial, comercial, ridicarea ei spre nivelul națiunilor culte ale Europei, înaintarea patriei astfel încât să le fie tot mai bine atât românilor, cât și Europei. Îndemnul său este formulat astfel: „Deșteaptă-te din somn, națiunea mea, iacă, soarele e sus și-ți luminează ca să vezi.... Aprinde-ți farul științelor până ce nu se lasă noaptea peste ocean, că va fi poate mai înfricoșată și nu vei putea scăpa ! Nu uita că națiile domnesc cu știința, fiindcă știința e putere și știi că de când e lumea totdeauna a domnit cel mai tare asupra celui mai slab...” [30, pp. 143-144].

Atunci când își îndemna discipolii să învețe științele, când se adresa națiunii, Bărnuțiu înțelegea prin știință ansamblul cunoștințelor, legilor și aplicațiilor întemeiate, adică adevărate „cu privire la esența lucrurilor și raporturile lor unele cu altele. Ca produse ale facultății sufletești „de cugetare”, ideile științifice sunt adevărate. „Adevărul constă în: a. Consonanța cunoștințelor noastre cu obiectul; b. Consonanța lucrărilor noastre cu rațiunea originară a tuturor lucrurilor sau cu destinațiunea noastră” [31, p. 4]. Acele produse ale cunoașterii care nu concordă cu obiectul, considerate „rătăcirii”, sunt false. La fel, cunoștințele pe care le apucăm din întâmplare, din auzite, deseori sunt false, lipsite de temei. Înțelepciunea, filosofia, conduita morală sunt posibile doar pe baza cunoașterii științifice. „Nimeni, susține Bărnuțiu, nu poate să fie nici înțelept, nici filosof dacă nu are purtări bune, pe lângă științe și cunoștințe întemeiate despre om, despre lume, despre Dumnezeu” [32, p. 5].

Astfel înțelese, științele sunt cele care îl conduc pe om în a acumula mai multă putere de a-și satisface nevoile și doleanțele, mai multă libertate, fericire și dreptate. Cultura, științele și filosofia sporesc capacitățile omului de a se dezvolta pe sine, de a se perfecționa continuu, de a-și identifica locul, rolul și menirea în societate și în lume. Prin știință și filosofie, omul se definește pe sine și se înalță de la individualitate la universalitate. Calea emancipării umane și naționale este rațiunea, umanismul și „facultatea de a-și determina *voința cu libertate*” [33, p. 36].

Opera filosofică și științifică, activitatea revoluționară și cea didactică ale lui Bărnuțiu se înscriu în climatul culturii europene de la mijlocul sec. al XIX-lea și a pașoptismului românesc. Gânditorul ardelean a fost un exponent erudit al curentului european de idei umaniste și raționaliste, fiind influențat de filosofia kantiană și de principiile formulate de reprezentanții de frunte ai Școlii dreptului natural și istoric, pe care le-a

valorificat în lucrările sale, în analiza problemelor politice, sociale, economice și naționale existente în Transilvania, începând cu nedreptățile feudale, persistența iobăgiei, represiunile regimului politic, deznaționalizarea forțată a românilor și până la probleme generate de subdezvoltarea economică, industrială, a științelor și învățământului.

Bărnuțiu are meritul de a fi asociat criticilor sale referitoare la statul și dreptul existente, la starea de fapt a societății transilvane din timpul său, un proiect de sistem de drept, de organizare statală democratică – Republica, inspirate din *Declarația drepturilor omului*, răspândită în spațiul european după Revoluția Franceză de la 1789. Discursurile sale politice, în special *Discursul din Catedrala de la Blaj* (1848), au marcat profund istoria românilor, rămânând în memoria transilvănenilor un fel de *Magna Charta Libertatum*.

Fiind inspirată din istoria culturii umanității, din cea europeană în special, opera filosofică și științifică a lui S. Bărnuțiu și-a lăsat amprenta asupra evoluției culturii românești și integrării acesteia în cea europeană avansată. Prin opera sa, prin viziunea și ideile sale, cărturarul ardelean și-a depășit generația sa, constituind un îndreptar de larg orizont pentru generațiile ce i-au urmat până în zilele noastre. Lumea ideilor lui Bărnuțiu, scria D.D. Roșca, „reușise, e adevărat, să schimbe mersul istoriei; lume de idei, care, timp îndelungat, a fost și putere creatoare de minunată istorie românească” [34, p. 77]. La fel de elogios, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la trecerea în neființă, Vasile Goldiș aprecia că opera bărnățiană a dat un contur clar „conștiinței noastre naționale trezite”, „demnității noastre înviată”, confundându-se „cu însăși existența noastră națională” [35, p. 258]. Gânditor genial, cărturarul transilvan va supraviețui multor generații, înfruntând eternitatea. Nicolae Iorga menționa că ideile lui Bărnuțiu vor rămâne și „de aceea mărimea lui Bărnuț nu scade cu anii, și memoria lui nu s-a întunecat odată cu generația discipolilor săi” [36, p. 199].

În anul 2018, când se împlinesc 210 ani de la nașterea ilustrului gânditor ardelean, putem constata că ideile filosofice-juridice și viziunea bărnățiană asupra lumii, societății și omului își păstrează pe deplin actualitatea, demonstrând, în mod practic, potențialul anticipativ și dimensiunile europene valabile pentru schimbările istorice ale prezentului și viitorului.

NOTE ȘI REFERINȚE

1. Celebrele sale discursuri sunt păstrate, în format litografiat, la Biblioteca Academiei Române și la Arhivele Statului.
2. Chindriș Ioan. Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană, Cluj-Napoca, 1998.
3. Speranția Eugen. Introducere în Filosofia Dreptului. Ediția a II-a. Sibiu: Tipografia „Cartea Românească”, 1944.
4. Pandrea Petre. Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu. București: România Press, 2007.
5. Pantazi Radu. Simion Bărnuțiu. Opera și gândirea. București: Editura Științifică, 1967.
6. Titlurile celor mai importante discursuri bărnățiene sunt: „O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă”, Blaj, februarie 1842; „Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului”, Blaj, decembrie 1842; Proclamația din 24/25 martie 1848; „Manifestul românilor transilvăneni”; „Discursul de la 2/14 mai 1848 rostit în Catedrala din Blaj”.
7. Bărnuțiu Simion. Metafizica, copie litografiată, Biblioteca Academiei Române, II, 11665.
8. Ibidem.

9. Ibidem.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Bărnuțiu Simion. Dreptulu naturale publicu. Iași: Tipariulu Tribunei Române, 1870.
14. Bărnuțiu Simion. O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă. În: Ioan Chindriș. Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană. Cluj-Napoca, 1998.
15. Bărnuțiu Simion. Dreptulu naturale publicu. Iași, 1870.
16. Ibidem.
17. Ibidem.
18. Bărnuțiu Simion. Dreptulu publicu alu românilor. Iași, 1867.
19. Bărnuțiu Simion. Dreptulu naturale publicu. Iași, 1870.
20. Pandrea Petre. Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu. București: România Press, 2007.
21. Plămădeală Antonie. Simion Bărnuțiu în epocă și în vecii vecilor. În: Dascăli de cuget și simțire românească. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, pp. 317-320.
22. Roșca D.D. Europeanul Bărnuțiu. În: Oameni și climate. Cluj: Editura Dacia, 1971, pp. 73-101.
23. Vezi: Discurs rostit de Bărnuțiu în fața adunării dedicate dezvoltării și perfecționării culturii literare și științifice. În I. Chindriș. Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană. Cluj-Napoca: Imprimeria „Ardealul”, 1998.
24. Ibidem.
25. Bărnuțiu Simion. Discursul de la Blaj.
26. Ibidem.
27. Ibidem.
28. Bărnuțiu Simion. Cuvântul unui student despre necesitatea unei academii la români. În: I. Chindriș, op. cit.
29. Ibidem.
30. Ibidem.
31. Bărnuțiu Simion. Psihologia empirică și Logica. Iași, 1871.
32. Ibidem.
33. Bărnuțiu Simion. Pedagogia. Iași, 1870.
34. Ibidem.
35. Goldiș Vasile. Simion Bărnuțiu. În: Mircea Popa și Gheorghe Șora (Editori). Scrieri social-politice și literare. Timișoara: Editura Facla, 1976, pp. 258-260.
36. Iorga Nicolae. Simion Bărnuțiu. În: Oameni cari au fost. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 197-199.

BIBLIOGRAFIE

- Barițiu George. Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă. Vol. III. Sibiu, 1891.
- Bărnuțiu Simion. Dreptulu publicu alu Românilor. Iași, 1867.
- Bărnuțiu Simion. Dreptulu naturale publicu. Iași, 1879.
- Bărnuțiu Simion. Dreptulu naturale privatu. Iași, 1868.
- Bărnuțiu Simion. Pedagogia. Iași, 1870.
- Bărnuțiu Simion. Psihologia empirică și Logica. Iași, 1871.
- Chindriș Ioan. Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană, Cluj-Napoca, 1998.
- Goldiș Vasile. Simion Bărnuțiu. În: Mircea Popa și Gheorghe Șora (Editori). Scrieri social-politice și literare. Timișoara: Editura Facla, 1976, pp. 258-260.
- Iorga Nicolae. Simion Bărnuțiu. În: Oameni cari au fost. București: Editura pentru Literatură, 1967, pp. 197-199.
- Pandrea Petre. Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu. București: România Press, 2007.
- Pantazi Radu. Simion Bărnuțiu. În: Istoria filosofiei românești. Ediția a II-a. Vol. I. București: Editura Academiei R.S.R., 1985, pp. 340–363.
- Pantazi Radu. Simion Bărnuțiu. Opera și gândirea. București: Editura Științifică, 1967.
- Plămădeală Antonie. Simion Bărnuțiu în epocă și în vecii vecilor. În: Dascăli de cuget și simțire românească. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, pp. 317-320
- Roșca D.D. Europeanul Bărnuțiu. În: Oameni și climate. Cluj: Editura Dacia, 1971, pp. 73-101.

PROBLEMA RĂULUI ÎN SCRIERILE AREOPAGITICE

THE PROBLEM OF EVIL IN THE DIONYSIUS THE AREOPAGITE'S WRITINGS

Constantin IVANOV, *doctorand,*
Institutul de Filologie
contacteconstantin@gmail.com

Rezumat

Articolul analizează problematica răului în scrierile areopagitice, dar și relația acestei problematice cu doctrina religioasă și cu sistemul de gândire filosofic. Linia filosofico-dogmatică a problematicii răului, pe care Dionisie Areopagitul o trasează în capitolul IV din tratatul „Despre numele divine”, are funcția de a delimita și a limita în același timp posibilitatea percepției răului ca parte componentă de ființare a aceleiași surse precum este binele. Năzuința autorului de a defini răul, dar și de a identifica cauza ce a stat la baza generării și ființării lui în univers, nu iese din înțelegerea identității comprehensibile a binelui. Răul în contextul dat nu este altceva decât o consecință a neînfăptuirii celor după fire și este caracterizat prin lipsa deprinderilor celor bune.

Cuvinte-cheie: răul, binele, fire, ființare, religios, filosofic, doctrină.

Summary

This article analyzes the issue of evil in the areopagus writings but also the connection of this problem with the religious doctrine and with the system of philosophical thinking. The philosophical-dogmatic line of the evil challenge that is being discussed by Dionysus the Aeropagite in the chapter 4 from the treaty „About the God's appointments”, has the function of separate and limit in the same time the possibility of evil perception as an existing part of the same source as the good. The wish of the author is to define evil and also to identify the cause which was at the foundation of his generating and existing in the universe; this desire does not exit the understanding of the comprehensible identity of good. The evil in this case is nothing else but a consequence of unaccomplished things regarding natural way of things and is characterized by the lack of good habits.

Keywords: evil, good, nature, existence, religious, philosophical, doctrine.

In contextul unei societăți cu probleme deficitare apare un interes sporit față de subiecte ce au în prim-plan răul. Încă din cele mai vechi timpuri omenirea și-a pus problema răului. Dincolo de doctrinele religioase apărute de-a lungul istoriei, ce au fundament aspectul teoretico-noțional al problematicii răului, conceptul dat a devenit un element-cheie în sistemul de gândire filosofic. Chiar dacă pare că substratul religios din această problematică a fost ignorat, totuși, pentru a respecta principiul proporționalității în aspectul vizat, conceptualizarea răului trebuie să poarte amprenta inter- și transdisciplinarității. Or, în funcție de dimensiunile principale ale cunoașterii, în general, și a modului de raportare a lui *Homo cogitus* și a lui *Homo religiosus* la diferitele percepții și manifestări ale răului, în particular, vom putea stabili și direcția de cercetare a unei astfel de tematici. Pentru realizarea acestui deziderat vom identifica aspectele fundamentale ale problematicii răului plecând de la însușirile și accepțiunile sale ontologice. Acest lucru presupune cercetarea diferitelor tipuri de raționamente care au fost antrenate de-a

lungul istoriei în abordarea problematicii răului. Cu alte cuvinte, nu ne propunem să investigăm problema răului, care de altfel este o problemă destul de complexă și controversată în același timp, prin propriile raționamente, ci direcțiile conceptuale complexe pe care omenirea le-a dezvoltat, desigur, în limita raționamentelor care ne sunt accesibile atât capacităților noastre de a le înțelege, cât și a năzuințelor noastre convenționale spre studii exhaustive cu impact. De asemenea, calificarea raționamentelor în categorii de genul: greșite sau corecte, nu poate avantaja o astfel de cercetare, ci doar vom fi atenți ca acestea să nu încalce principiile imuabile din univers.

Prima serie de raționamente sau atitudini logico-mintale pe care le vom analiza sunt cele ce au un substrat religios și derivă, de cele mai multe ori, din relația omului cu transcendența. Chiar dacă această relație depășește arbitrar capacitatea de a fi înțeleasă, devine în cazul de față principiul care va dicta limitele unei cercetări a problematicii răului. Limite despre care se știe că sunt inerente condiției umane. Astfel, una dintre particularitățile filosofiei despre rău și originea acestuia devine cunoscută istoriei literare creștine în secolul al VI-lea d.H.

Printre textele ce au abordat problema răului au fost cele care s-au păstrat sub numele lui Dionisie Areopagitul. Fiind cunoscute în mediile specializate ca scrieri *areopagitice*, paternitatea acestora începe să fie tăgăduită de către Laurențiu Valla (sec. XV) și continuă prin cercetători precum: Erasmus (sec. XV), J. Stiglmayr, H. Koch (sec. XIX) ș.a. În România, de problema paternității scrierilor *areopagitice* s-a preocupat Pr. Gheorghe Drăgulin, care îl identifică pe Dionisie Areopagitul cu un călugăr scit de origine daco-romană din Dobrogea, pe nume Dionisie Exiguul [1, p. 7]. Părintele Dumitru Stăniloae, în „Introducerea” la opera lui Dionisie Areopagitul, operă pe care o și traduce în limba română, dă de înțeles că autorul scrierilor *areopagitice* ar fi chiar filosoful grec ce s-a convertit la creștinism datorită predicii Apostolului Pavel pe care a rostit-o la Areopag, fapt relatat în cartea *Faptele Apostolilor 17:18-34* [1, p. 7-13]. Această dispută asupra paternității scrierilor *areopagitice* s-a datorat influențelor neoplatonicilor Plotin (205-270 d.H.) și Proclu (412-425 d.H.) [1, p. 7] identificate în text. Lucru care alimentează, de fapt, îndoiala precum că acesta ar fi fost scris în sec. I d.H. de către filosoful grec, Dionisie Areopagitul, pomenit de Apostolul Ioan în cartea *Faptele Apostolilor*. În contextul în care tot mai mulți cercetători găsesc în scrierile *areopagitice* influențe neoplatonice, teologul mistic ortodox Vladimir Lossky face următoarea remarcă: „Dionisie (Areopagitul) este un gânditor creștin deghizat în neoplatonician, un teolog foarte conștient de scopul său, acela de a cuceri terenul propriu al neoplatonicienilor, punând stăpânire pe tehnica lui filosofică. Părintele Ceslas Pera are dreptate atunci când zice: «Poziția lui Dionisie față de gânditorii Greciei este o relație nu de dependență genetică, ci de opoziție victorioasă: nu degeaba, și nu există nici un motiv să punem la îndoială sinceritatea lui, că a fost acuzat ca paricid pentru că se servea de pioșenie de elini împotriva elinilor»” [2, p. 108]. În cazul nostru ne interesează prea puțin problema autenticității operei areopagitice, însă nu am putut să trecem cu vederea contextul istoric în care aceasta a apărut și să nu evidențiem valoarea filosofico-teologică a conținutului.

Tematica care predomină în scrierile areopagitice este cunoașterea lui Dumnezeu, numită și *teognosia*. Însă problema răului este abordată de autorul areopagiticilor pe

larg în capitolul IV din tratatul *Despre numele divine*. Linia filosofico-dogmatică pe care autorul o trasează în capitolul dat are funcția de a delimita și a limita în același timp posibilitatea perceperii răului ca parte componentă de ființare ale aceleiași surse precum este binele. În susținerea acestei teze, autorul invocă raționamentul ce exclude obârșia comună a celor două principii contradictorii, binele și răul, și impune totodată o delimitare axiologică a cauzelor ce le generează. Toate acestea sunt explicate de autorul scrierilor areopagitice în felul următor: „Și totuși e absurd ca dintr-unul și același să fie și să iasă două lucruri cu totul contrare și principiul să nu fie simplu și unitar, ci împărțit și îndoit și contrar sieși și deosebit în sine. Dar nu e cu puțință să fie două principii (începuturi) contrare ale existențelor și acestea una în alta și luptându-se în toate” [3, p. 154]. Odată ce autorul îl identifică pe Dumnezeu ca fiind sursa primordială a binelui, se angajează cu bună știință în căutarea unei justificări a existenței și a apartenenței providențiale ale răului în univers, clasându-l astfel pe segmentul inautenticității. În urma acestor eforturi/exerciții mentale autorul lansează următoarea afirmație: „Deci nu e răul în Dumnezeu și răul nu e dumnezeiesc. Dar nici nu e răul din Dumnezeu” [3, p. 154], fapt ce produce, la prima vedere, un blocaj de logică în raționamentele areopagitice. Pentru că în sens dogmatic excluderea posibilității originii răului din Dumnezeu presupune, totodată, și negarea creației, care potrivit textului biblic „tot ce făcuse (Dumnezeu)... erau foarte bune” (Genesa 1:31), și chiar negarea existenței lui Dumnezeu. Numai că autorul areopagiticilor, înțelegând foarte bine extrema spre care se îndreaptă o astfel de abordare, pornește prin a exclude doar posibilitatea ființării primordiale ale răului și nicidecum existența acestuia. Răul potrivit acestei logici ar fi rezultatul unor cauzalități ulterioare decât al unui principiu întemeietor. În chip tendențios raționamentele areopagitice nu fac altceva decât să justifice bunătatea lui Dumnezeu ca principiu creator și existența inerentă a răului. Astfel sesizăm o primă încercare de realizare, a ceea ce Leibniz va numi mai târziu (1696) teodicee.

În sens larg, autorul textului areopagitic elimină o eventuală judecare a întregului, adică a întregii creații divine prin intermediul unei părți în limitele căreia se încadrează răul. Acesta interpretează actul prim al potențării răului ca fiind un element aposterioric naturii primordiale ce i s-a dat în momentul creației. Așa că până și ființele considerate din fire rele, Dionisie Areopagitul le asociază tocmelii celei dintâi, „nici demonii nu sunt prin fire răi. Căci dacă ar fi răi prin fire, n-ar fi nici de la Cel bun, nici în cele ce există...” [3, p. 154]. Or, latura morală a demonilor devine în cazul dat însăși libertatea apriorică ce poate determina actul voinței în însușirea și înfăptuirea celor bune. Timp în care autorul înaintează totuși un amendament prin care explică cauza însușirii și înfăptuirii a celor rele de către ființele cerești ce au fost numite ulterior demoni. Aceste fapte sunt caracterizate ca fiind rele tocmai „prin lipsirea lor de rânduiala cea după fire” unde „rațiunea armoniei și simetriei slăbește”, iar prin expresia „neputând rămâne la fel” înțelegem intenția autorului de a accentua originea cauzală în urma căreia și-au pierdut statutul prototipic. În citatul următor autorul explică că slăbirea armoniei și a simetriei „nu e totală, căci dacă ar fi totală, ar desființa și actul stricării și suportul ei și o astfel de stricare ar fi și o stricare (desființare) a ei. Deci nici acest fapt nu e rău, ci binele cu lipsă” [3, p. 154-155]. Așa că apare posibilitatea evaluării nimicului ca formă pasivă

a lucrurilor specifice firii, și pe care autorul scrierilor areopagitice o interpretează în sens neoplatonic, precum ar fi însușirea unor semnificații ale nimicului, adică răul ca o lipsă a binelui, în raport cu responsabilitatea firii, consecința firii corupte, „deci nu e rea firea, ci răul firii este acela de-a nu împlini cele ale firii proprii” [3, p. 155]. Astfel răul stă chiar în libertatea de a împlini sau nu cele ale firii, fapt care a și stat la baza devenirii și mai apoi a numirii îngerilor drept entități rele. Aceasta nu este altceva decât lipsa, sau, cum l-am numit mai sus, nimicul, capabil să genereze haoticul. Iar neidentificarea unui sens în acțiunile ființelor demonice duce la încetarea productivității creației divine în consecința căreia se creează o premisă de ființare a răului. La întrebarea: „Cum sunt răi demonii făcuți de Dumnezeu?”, Dionisie Areopagitul oferă un răspuns în limitele doctrinei filosofico-religioase numită teodicee. Acesta identifică răul ca pe o consecință directă a liberului-arbitru: „Nu este deci rău neamul diavolesc, prin ceea ce este după fire, ci prin ceea ce nu este. Și nu s-a schimbat binele tuturor dat lor, ci ei au căzut din binele întreg ce li s-a dat” [3, p. 155]. Așa că justificarea bunătății lui Dumnezeu se sprijină nu pe firea primordială a demonilor, această fire, după cum spune autorul, este bună, ci pe refuzul, sau mai degrabă pe alegerea lor de a nu fi după fire. În limitele acestor judecăți putem deduce, ceea ce autorul nu o face în mod direct, că o eventuală împlinire a lucrurilor potrivit firii primordiale demonii pot deveni buni.

Cuvântul „fire” despre care vorbim este format de la infinitivul verbului „a fi” și în cazul dat are funcția de a conceptualiza expresia devenirii universale în actul cel dintâi. În înțeles filosofic, acesta reprezintă ființa în starea ei primordială, adică momentul ființării sale. Constantin Noica spune despre fire că ea „conferă, face, produce. Ea e neîncetata productivitate a ființei. Faptul de a fi trece astfel în faptul de a face, lucra. Nu tot ce este încapă în fire, numai ceea ce e lucrător” [4, p. 44]. Amintim aici raționamentul autorului scrierilor areopagitice în ceea ce privește cauza devenirii demonilor, mai cu seamă ce îi face să fie răi, și anume, „prin lipsirea lor de rânduiala cea după fire”. Dacă prin termenul „fire”, de care Dionisie Areopagitul face uz, înțelegem și acceptăm conceptualizarea ce i-o face Constantin Noica, atunci teodiceea areopagitică va avea o adâncă întrepătrundere metafizică față de condiționarea primă a răului. Astfel, relatarea biblică despre devenirea demonilor și a lui Satan ajunge să fie reinterpretată și toate conotațiile sale religioase trec din sfera dogmatică în cea filosofică. Încetarea ființelor divine de a mai fi ca atare, printr-un act de libertate, a dus la căderea lor și respectiv a preschimbării lor în ființe rele/demonice. Ideea ființării răului în urma lipsei de productivitate este preluată și de gânditorii moderni, precum Friedrich Nietzsche. Acesta identifică originea diavolului în odihna lui Dumnezeu: „Dumnezeu însuși a fost acela care la capătul zilei de muncă s-a așezat ca șarpe sub arborele cunoașterii: se odihnea de faptul de a fi Dumnezeu... Făcuse totul prea frumos... Diavolul nu este altceva decât lenevia lui Dumnezeu în fiecare a șaptea zi” [5, p. 64].

Prin urmare, năzuința autorului areopagiticilor de a defini răul, dar și de a identifica cauza ce a stat la baza generării și ființării lui în univers, nu trebuie scos din identitatea comprehensibilă a binelui. Răul în contextul dat nu este altceva decât o consecință a neînfăptuirii celor după fire și este caracterizat prin lipsa deprinderilor celor bune. Or, dacă vorbim despre binele preschimbabil în rău, atunci trebuie să acceptăm că binele,

odată corupt, devine în același timp propria sa negare ființială în care acest „bine” a fost pervertit atât ca realitate substanțială, cât și ca posibilitate. Astfel autorul areopagiticilor exclude un fals atribut al răului pe care doctrina maniheistă l-a exprimat atât de insistent în acea perioadă, unde răul ar putea avea capacitatea proprie de ființare, adică de devenire dintr-un principiu propriu. „Răul (după cum parafrazează Ștefan Afloroaei textul areopagitic) nu are ființă și nu-și are începutul în sine, asemenea binelui” [6, p. 40], iar generarea răului devine mai degrabă o problemă improprie lui, decât o voință creatoare dar și cauzat pentru un scop anume. Dacă răul ar putea avea ființă, atunci existența acestuia nu ar putea scuza sub nicio formă principiul ce l-a creat, pentru că, așa după cum afirmă Dionisie Areopagitul, „răul e contrar scopului, contrar firii, contrar cauzei, contrar principiului (începutului), contrar țintei, contrar normei, contrar voinții, contrar substanței (ipostasului). Răul e lipsă, insuficiență, slăbiciune, nesimetrie, greșeală, lipsă de scop, nedeplinătate; e neîntemeiat, necauzat, nedefinit, neroditor, neeficient, neproducător, fără ființă, neasemănător, fără sfârșit, întunecat, neregulat; și însuși ceea ce nu e nimic nicăieri nicidecum” [3, p. 157]. Atâta timp cât răul este perceput ca fiind lipsit de autooriginare, Dumnezeu nu poate fi sursa acestuia sau *causa sui*, deci, și nici învinuit de crearea lui, pentru că aceste două principii, binele și răul, nu sunt complementare, prin urmare nu se află în echilibru, și nici nu poate face parte dintr-o paradigmă exprimată printr-un clișeu dualist. Prin forțarea acestei laturi a răului, Dionisie Areopagitul nu face altceva decât să stabilească o consecvențialitate firească a principiului numit „bine” și a celui numit „rău”. Așa că răul nu-i poate fi dublet existențial binelui, pentru că nu au luat ființă în același timp, și nici nu a devenit răul cu un scop anume, precum ar fi cel de echilibru, teorie alimentată de dihotomia maniheistă. Binele în cazul dat este generat de propria-i ființă, și pentru că este lucrător și productiv are un scop bine determinat. Pe când răul în scrierile areopagitice nu se poate manifesta și este deci lipsit de autodeterminare, pentru că mai întâi de toate acesta a fost *binele*, și care ulterior, datorită propriei neproductivități, adică neidentificarea vreunui sens în ceea ce este și poate fi ca atare, a fost angajat cu bună seamă într-un proces de pervertire. Or, faptul că nu poate fi ca atare din sine, adică lipsit de ființă, răul este o lipsă totală de sens sau, după cum afirmă Nikolai Berdiaev, „Răul este non-ființă; își are rădăcina în ea. Iar non-ființa este inaccesibilă «sensului», care întotdeauna este ontologic. Răul căruia i se poate da un sens se transformă în bine” [7, p. 183]. Iar prin abaterea de la ordinea firească, nu atât cât prin propria-i pasivitate, cât prin neproductivitate, a luat ființă, ceea ce de fapt este lipsit de ființă, *răul*, cu toate conotațiile sale negative. Viziune oarecum asemănătoare cu cea a Sfântului Maxim Mărturisitorul expusă în „Filocalia”: „Răul nici nu era, nici nu va fi ceva ce subzistă prin firea proprie. Căci nu are în nici un fel ființă, sau fire, sau ipostas, sau putere sau lucrare în cele ce sunt. Nu e nici calitate, nici cantitate, nici relație, nici loc, nici timp, nici poziție, nici acțiune (ποίησις), nici mișcare, nici aptitudine, nici patimă (pasivitate, aferent) contemplată în chip natural în vreo existență și nici una din acestea toate nu subzistă prin vreo înrudire naturală. Nu e început (principiu), nici mijloc, nici sfârșit. Ci ca să-l cuprind într-o definiție, voi spune că răul este abaterea (έλλειψις) lucrării puterilor (facultăților) sădite în fire, de la scopul lor” [8, p. 29].

Pentru a desluși mai bine ceea ce Dionisie Areopagitul a intenționat să exprime prin

definirea conceptului de *rău*, excluzându-l de fapt din aceeași sursă existențială a bine-lui, și pentru a nu crea impresia că analizăm un truism, peste care am putea foarte ușor să trecem, vom încerca să urmărim succint logica inversă a celor expuse anterior, adică situația în care cele două principii contradictorii, binele și răul, pot deveni dublete și respectiv ar putea face parte atât din realitatea substanțială, cât și din cea posibilă ca un tot întreg dar dualist. Așadar, pentru scriitorul areopagiticilor, *binele* devine un dublet indispensabil și absolut necesar răului și nicidecum invers, pentru ca răul odată ce a luat ființă are nevoie de a fi compensat de un bine total. *Binele* nu poate lucra dimpreună cu răul pentru a fi productiv, pentru că el exprimă această productivitate de sine stătător, pe când răul este lipsit prin definiție de posibilitatea de a fi productiv, și de aceea pentru a putea fi perceput drept rău el are nevoie de starea sa primordială, adică de binele care este, după cum spune Dionisie Areopagitul „supraîntemeiat cu mult înainte” [3, p. 152]. După Dionisie Areopagitul, modelul dualist de constituire a universului poate fi justificat doar în cazul în care răul odată devenit rău poate fi perceput doar împreună cu un bine deplin, care să întărească „și pe cele lipsite de el și însăși lipsa lui” [3, p. 153]. Drept urmare, demersul areopagitic vizavi de tendința dualistă de concepere a universului este aceea că răul nu este pentru *bine*, și nici binele nu a fost creat pentru rău, dar odată ce răul a devenit rău, atunci binele e pentru a compensa răul, și aceasta nu a fost o predestinare a sa, ci o necesitate ivită ulterior, pentru că, după cum am observat, doar binele are capacitatea de a se face necesar acolo unde neproductivitatea a pervertit *binele*.

Privită în felul acesta, chestiunea fundamentală a problemei răului în scrierile areopagitice cuprinde nu doar latura strict teologică a problemei, ci și cea filosofică. Astfel, dacă răul face parte din *bine*, și nu cunoaște o altă sursă ființială, atunci acesta trebuie să fie înscris în el, adică în *bine*. Or, dacă am încerca să identificăm, sau să-i atribuim un scop răului, atunci acesta ar fi neapărat *binele*. Și doar în acest caz Dionisie Areopagitul admite dualismul strict necesar în care *binele* să fie „ca cel cu adevărat vrednic de admirat, ca obârșie și capăt al tuturor, ca cuprinzător al celor ce sunt, ca cel ce dă chip celor ce nu sunt, ca fiind cauzator al tuturor bunurilor, ca necauzator al celor rele, ca pronie și bunătate desăvârșită, ca ceea ce depășește cele ce sunt și cele ce nu sunt și îmbunătățește relele și lipsirea de bunătate” [3, p. 158]. Dacă admitem această grilă interpretativă a binelui, atunci acesta nu este altceva decât o lipsire totală a binelui. În așa mod atingem o altă dimensiune a abordării problematicii răului pe care Dionisie Areopagitul o expune în scrierile sale, și anume, negarea, în aparență, a răului și definirea lui ca fiind lipsa nediferențiată a binelui, adică *malus est privatio boni*.

Un asemenea demers, în care să se nege existența răului, era și de așteptat. Or, tocmai discursul areopagitic urmărea practic de la bun început o asemenea desfășurare a problematicii răului, acolo unde nu se face simțit binele, în mod inevitabil răul ia ființă – „deci răul e o lipsă. El e o slăbiciune și o lipsă a binelui” [3, p. 156]. Dacă răul este cugetat ca fiind binele cu lipsă, atunci desfășurarea lui în plan ontologic este în strictă dependență de *bine*, care are o cauză și un efect, pe când răul are doar efect, nu și cauză. Așa după cum este negată sursa primară a răului, adică cauza ce-a putut genera apariția lui, tot așa și constituirea lui dintr-un principiu, care dincolo de faptul că nu a fost creat totuși există, principiu pe care Dionisie Areopagitul îl exclude din posibilitatea

ființării răului: „Existența răului trebuie cugetată ca accident și pentru altceva (nu are un scop în sine – *n.a.*) și nu dintr-un început (principiu) propriu” [3, p. 157]. Acest *accidens* despre care vorbește Dionisie Areopagitul este doar pentru a ilustra nesimetria și lipsa lui de orânduire, numită de altfel slăbiciune, pentru că răul ca rău nu a fost creat, ci după cum „nu e existent răul, nici nu e în cele ce există. Căci nu e nicăieri răul ca rău. Și nu e propriu răului a se face prin putere ci prin slăbiciune” [3, p. 157]. Caracterul acestei afirmații trece dincolo de profunzimea teologică a problematicei răului pe care am observat-o la începutul demersului areopagitic, și care enunța că răul nu e în Dumnezeu și nici nu e dumnezeiesc, și nici chiar nu e din Dumnezeu [3, p. 154]. Așadar, dacă răul nu are ființă, și este doar o absență a binelui, atunci despre el nici nu se poate vorbi ca fiind o stare predefinită (ontologică), ci ca o posibilitate meontologică, adică neființială. Lipsa de esență și devenirea răului într-o esență este doar o problemă de concepere și de numire a sa nu datorită unei esențe deja apărute, ci a unei nevoi ulterioare, în care la un moment dat, datorită unei stări temporare, un anume fapt ontic a fost lipsit de *bine*. Iar actul acesta, prin care răului îi este atribuit *binele* cu lipsă, îi este de fapt principiul ce-l potențează.

Cu toate că problematica răului este destul de complexă și controversată am încercat să identificăm trăsăturile distinctive ale generării, ființării și devenirii răului ca rău. Prin urmare, putem afirma cu certitudine că problema răului pe care Dionisie Areopagitul o abordează în lucrarea *Despre numele divine* poartă un caracter ontologic, iar identificarea răului cu sursa ființială a binelui demontează de fapt principiul dualist de constituire a universului. Astfel, prin excluderea răului din expresia dihotomică, autorul areopagiticelor evidențiază actul prim ce generează atât răul, cât și binele, dar și latura lucrătoare a binelui și cea pasivă și lipsită de scop a răului, desigur, cu riscul de a nega în plan ontic existența de facto a răului, dar care nu este altceva decât nevoia strictă sau *necessitatis* a răului odată produs și devenit de însuși principiul său opus – *Binele*, de la care a luat ființă, negenerat, doar printr-un act liber de neproductivitate, unde actul prim al potențării răului este un element aposterioric naturii primordiale ce i s-a dat în momentul creației.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Stăniloae Dumitru. Introducere. În: Sfântul Dionisie Areopagitul. Opere complete / Traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae. București: Editura Paideia, 1996. 287 p.
2. Lossky Vladimir. Vederea lui Dumnezeu. Studiu introductiv de Ioan I. Ică jr. Sibiu: Editura Deisis, 1995. 182 p.
3. Dionisie Areopagitul, Sfântul. Opere complete. București: Editura Paideia, 1996. 287 p.
4. Noica Constantin. Cuvînt împreună despre rostirea românească. București: Editura Humanitas, 1996. 397 p.
5. Nietzsche Friedrich. Ecce homo. Cum devii ceea ce ești. București: Editura Centaurus, 1991. 78 p.
6. Afloroaei Ștefan. Lumea ca reprezentare a celui alt. Iași: Institutul European, 1994. 228 p.
7. Berdiaev Nikolai. Spirit și libertate: Încercare de filosofie creștină. București: Editura Paideia, 1996. 424 p.
8. Maxim Mărturisitorul, Sfântul. Filocalia. Vol. III. Răspunsuri către Talasie / Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae. Ediție electronică. Editura Apologeticum, 2005. 337 p.

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ В АРСЕНАЛЕ КОММУНИКАЦИОННЫХ ИНСТРУМЕНТОВ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

PLATFORMS ONLINE AS A COMMUNICATION TOOL OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Виктор МОРАРУ, доктор хабилитат политических наук,
Институт Юридических и Политических Исследований

Анна ДРУЦЭ, докторант
Институт Юридических и Политических Исследований

Rezumat

Rețelele sociale, platformele online, treptat și consecvent, devin o platformă-cheie pentru diseminarea informațiilor. În condițiile dezvoltării rapide a culturii digitale, mass-media tradițională încetează să mai fie singurul instrument pentru formarea unei agende publice. Practica din ultimii ani demonstrează convingător că resursele internetului au devenit un vehicul eficient al activității de politică externă și, în multe privințe, au schimbat forma percepției evenimentelor și proceselor politice. În general, acest proces corespunde logicii mișcării societății și înțelegerii noilor căi de comunicare. Internetul a devenit o platformă importantă pentru mobilizarea cetățenilor, schimbul de opinii, retransmiterea unor idei politice și informații, în ansamblu, care nu doar profilează o reprezentare a evoluțiilor politice actuale în realitate, dar, de asemenea, o formează. ONU și organizațiile afiliate acesteia acoperă eficient campaniile, evenimentele și proiectele pe rețelele sociale, după cum reiese din analiza exploatării platformelor online ale organizației pe Facebook, Twitter, Instagram, întreprinsă în articolul dat.

Cuvinte-cheie: Internet, politică interațională, ONU, UNESCO, rețele sociale, platforme online, tehnologii de informare și comunicare, campanii de informare pe internet.

Summary

Social networks, online platforms, gradually and consistently, become a key platform for disseminating information. Given the rapid development of digital culture, traditional media cease to be the only tool for forming a public agenda. The practice of recent years shows convincingly that internet resources have become an effective vehicle of foreign policy activity and have in many ways changed the form of perception of political events and processes. In general, this process corresponds to the logic of the movement of society and the understanding of the new ways of communication. The Internet has become an important platform for mobilizing citizens, exchanging opinions, retransmitting political ideas and information, as a whole, which not only shapes a representation of actual political developments in reality, but also forms it. The UN and its affiliated organizations effectively cover campaigns, events and projects on social networks, as shown by the analysis of the exploitation of the online platforms of Facebook, Twitter, Instagram, taken in the given article.

Keywords: internet, international politics, UN, UNESCO, social networking, information platforms, informational-communication technologies, informational internet-campaigns.

Социальные сети, платформы онлайн постепенно и последовательно, становятся ключевой платформой для распространения информации. В условиях стремительного развития цифровой культуры традиционные СМИ перестают быть

единственным инструментом формирования новостной повестки дня. Практика последних лет убедительно свидетельствует о том, что интернет-ресурсы стали действенным инструментом внешнеполитической деятельности и во многом изменили форму восприятия политических событий и процессов. В целом, этот процесс соответствует логике движения общества и осмысления им новых способов коммуникации. Интернет становится значимой площадкой для мобилизации граждан, обмена мнениями, ретрансляции определенных политических идей и информации в целом, которые не только являются репрезентацией происходящих политических событий в реальности, но и позволяют ее формировать. Синтетизация данных обстоятельств позволила Мануэлю Кастельсу сформулировать важное обобщение: „Благодаря новым технологическим условиям, возникающим в данный исторический период, генерирование, обработка и передача информации стали фундаментальными источниками производительности и власти” [1, с. 42-43]. По его мнению, широкое распространение социальных сетей и новых медиа и их использование следует рассматривать как источник новых возможностей для развития и разрешения современных глобальных проблем, масштаб которых несоизмерим с возможностями и ресурсами отдельно взятого государства. Подобная разница между уровнем проблем и возможностями по их разрешению формирует запрос на глобальное управление. Глобальные информационные сети и социальные медиа предлагают возможности для формирования глобального гражданского общества и глобальных дискуссий [2, с. 78].

Очевидно, что потенциал интернет-ресурсов обеспечивает реальный переход от монолога к диалогу, придавая информационному пространству новое качество „улицы с двусторонним движением, которая оказывает взаимное влияние как на отправителя, так и получателя, участвующих в текущем процессе коммуникации” [3, с. 582]. „Сетевое общение благоприятствует двусторонней коммуникации” [4, с. 128], отмечал Джозеф Най, изменяет саму форму общения и способ потребления информации. С распространением Web 2.0 технологий (социальные сетевые сервисы Facebook, Twitter, В Контакте и др.) у пользователей Интернета появилась возможность мгновенно узнавать о различного рода событиях и общаться с другими гражданами. Социальные медиа позволяют пользователям связываться друг с другом, обмениваться информацией: текстами, фотографиями, видео- и аудиозаписями, комментировать события и высказывать мнения в интерактивном режиме. Причем пользователи „становятся активными создателями контента и могут составить конкуренцию крупным медийным корпорациям” [5, с. 44]. Специалисты указывают на то, что на практике находят свое воплощение модели как асинхронной коммуникации *one-to-one*, *one-to-few*, *one-to-many*, электронная почта, социальные сети или *many-to-many*, дискуссионные группы, форумы, клубы по интересам так и синхронной коммуникации *one-to-one*, *one-to-few*, *one-to-many* или *many-to many* [6, с. 35]. Наиболее заметно проявление следующих направлений деятельности в сети: размещение контента на различных хостингах (YouTube, Instagram, Pinterest, Flickr, и др.); использование сервисов микроблоггинга

(Twitter, Tumblr, Friend Feed, Mblogi, Identi, Jaiku, Plurk, Sina Weibo и др.); размещение информации в социальных сетях (Facebook, Google+, Second life и др.).

Как было отмечено на международной конференции в Турине, организованной Международной организацией труда, социальные сети — „это новый общественный форум и новый политический инструмент в руках граждан для улучшения демократии, так как множество людей смогут высказывать свои мнения в режиме реального времени. По мере перестройки дипломатии для улучшения реагирования на новые вызовы социальные сети широко используются среди дипломатов, кабинетов министров и их пропагандистов как способ взаимодействия с аудиторией и популяризации своих обязательств в области международной политики” [7].

Появление и распространение социальных сетей и онлайн платформ сыграло важную роль в проведении деятельности международных организаций, связанной с привлечением внимания людей к глобальной проблематике, к той тематике, которая входит для них в актуальную повестку дня. Для Организации Объединенных Наций, например, достижение Целей Устойчивого Развития (ЦУР), представляет собой важный объектив, реализация которого обусловлена успешностью проведения совместных работ с другими государствами, международными организациями, принятием решений на национальном уровне. Важным элементом и условием достижения целей является также осведомленность людей о проблемах и пути их решений в рамках реализации ЦУР. В данном контексте следует отметить использование социальных сетей как платформ, привлекающих внимание людей к глобальным современным проблемам. На данный момент в состав ООН входят 193 государства. Официальными языками ООН являются: английский, французский, испанский, арабский, русский и китайский языки. Организация публикует новости, проекты, сведения о мероприятиях, заявления Генерального Секретаря на официальном сайте ООН - <http://www.un.org/ru/index.html>, а также в социальных сетях – Twitter, Facebook, ВКонтакте. Сведения о деятельности ООН также можно найти на страницах онлайн платформ работников Организации: работников Секретариата, Постоянных Представителей своего государства при ООН, Руководителей Фондов и Программ ООН, Верховных Комиссаров, волонтеров, Генерального Секретаря ООН Антониу Гуттериша, который также освещает деятельность организации на своей странице. Анализ присутствия Организации в социальных сетях (в первую очередь, количество просмотров той или иной публикации) демонстрирует степень вовлеченности пользователей сети в определенные проекты или направления деятельности ООН, что в свою очередь предоставляет возможность сделать выводы об уровне реального охвата аудитории.

В качестве параметров, по которым уместно рассматривать присутствие Организаций, аффилированных ООН в социальной сети (проектов осуществляемых данными организациями) могут быть выбраны следующие: предмет публикации (актуальная проблематика, требующая привлечения внимания и решения), примерный охват аудитории (в зависимости от отметок „нравится” и перепостов), реакции (положительный или отрицательный оттенок комментариев).

Одной из самых известных кампаний, запущенных Детским Фондом ООН ЮНИСЕФ, является небольшой фильм, снятый при участии многих известных личностей, детей-беженцев из разных частей планеты, а также Генерального Секретаря ООН, под звуковой ряд песни „Imagine”, которую написал и исполнил Джон Леннон в 1971 году. Песня излагала мысли Леннона о том, каким по его мнению должен быть мир и стала его своеобразной визитной карточкой. Песня была перепета и исполнена другими исполнителями много раз и заняла второе место в списке 500 самых величайших песен всех времен по версии журнала „Rolling Stone”. В одном из своих интервью бывший президент США Джимми Картер сказал: „Во многих странах по всему миру – мы с женой были почти в 125 – можно услышать песню Джона Леннона „Imagine” почти так же часто, как национальные гимны” [8]. В один из самых трагических моментов для современной Европы, 14 ноября 2015 года, неизвестный исполнил на пианино музыку из песни „Imagine” у концертного зала „Батаклан” в Париже, где накануне ночью группа террористов расстреляла десятки людей. Именно по причине того, что текст песни призывает к построению мира как единого целого, неразделимого на территории, основанного на уважении людей к друг другу, оказания взаимопомощи вне зависимости от религиозных и национальных принадлежностей, данная композиция была принята ЮНИСЕФ за основу ролика в котором показана жизнь детей в разных государствах, их возможности и перспективы развития, которые в свою очередь зависят от гуманности и вовлеченности в процесс улучшения их жизнедеятельности всего населения планеты. Глобальная кампания, приуроченная к 25-ю подписания Конвенции о правах ребенка, была запущена в 2014 году. В так называемую „мировую версию”, при участии бывшего Генерального Секретаря ООН Пан Ги Муна, знаменитостей, среди которых Дэвид Гетта, Кэти Перри, Кортни Кокс, Румер Уиллис, will.i.am, Патриция Аркетт, Крейг Дэвид и многих других, а также детей на фоне штаб-квартиры ООН в Нью-Йорке включены элементы записи композиции самого Джона Леннона и его супруги Йоко Оно 1971 года, что создает впечатление объединения прошлого в их лице, настоящего в лице мировых лидеров, которые должны предпринимать действия для улучшения жизни детей и представителей юного поколения из разных частей мира, которые представляют собой будущее, вне зависимости от того какой они национальности и где они проживают (в фильме принимали также участие дети-беженцы, проживающие в палаточных лагерях, установленных УВКБ ООН в зонах конфликтов).

В данном контексте, следует указать на то, что при помощи социальных сетей и онлайн платформ охват аудитории, просмотревшей видеоролик, составил 3 659 295 человек только на *YouTube*, что свидетельствует о том, что данный контент является одним из ключевых методов привлечения внимания пользователей к той или иной проблематике. Безусловно, деятельность ЮНИСЕФ распространяется в различных странах мира и привлечение внимания в локальных местах может быть сосредоточено на определенном роде проблематике, характерной для региона. К празднованию 70-ного юбилея ЮНИСЕФ в 2017 году, ряд государств, в ко-

торых Организация имеет свои представительства, выпустили свои версии видеороликов „Imagine”. В частности, в Республике Молдова, Детский Фонд ЮНИСЕФ также запустил кампанию #IMAGINE, в которой приняли участие композитор Евгений Дога, оперная певица Валентина Нафорницэ, Клеопатра Стратан, Наталья Барбу, Ева Тимуш, Александр Манчу, Паша Парфени, Guz, хор Lia Cîocârlia и другие. В видеоролике фигурируют важные составляющие актуальных вопросов, касающихся положения детей в стране, таких как положение детей инвалидов, обеспечение и доступ к образованию, интеграция и равенство детей-ромов среди другого населения Молдовы и др. Просмотр публикации на *YouTube* составил 25 034 человек, что свидетельствует о значительном охвате аудитории на территории Республики Молдова.

Период 2014-2017 гг. является знаковым в отношении возникновения и продолжения многих конфликтов, которые стали причиной вынужденной миграции. Вспыхнувшие конфликты в Сирии и на Украине, гуманитарный кризис в Африке, климатические и природные катаклизмы – все это явилось причиной вынужденного перемещения лиц. 19 августа каждого года ООН празднует „Всемирный День Гуманитарной Помощи”. В 2017 году, к девятому празднованию этого дня, Управление Верховного Комиссара по Делам Беженцев выпустило небольшой ролик, призывающий общество помнить о гуманности. „Любой человек, которому пришлось оставить свой дом по причине военных действий имеет право жить в условиях достоинства и безопасности, если Вы согласны, подпишите петицию”, говорится в заголовке, который предшествует ролику. В общей сложности публикация была просмотрена 135 тысяч раз, 821 человек сделал перепост на свою страницу, что увеличило охват аудитории. В результате просмотра записи 22 572 человека подписали петицию.

Инициатива была запущена Генеральным Секретарем ООН. Антониу Гуттериш в своем обращении по случаю „Всемирного Дня Гуманитарной Помощи” призвал общество обратить внимание на проблему насилия, с которым сталкиваются люди разного пола, возраста и национальности в различных частях мира, где не прекращаются военные действия. „В этом году, по случаю Всемирного Дня Гуманитарной Помощи, Организация Объединенных Наций вместе со своими партнерами призывает всех мировых лидеров сделать все возможное для защиты людей, оказавшихся в условиях конфликта, - сказал Гуттериш. - Пусть мир знает: гражданские лица не должны быть мишенью”. Хэштег #NOT A TARGET (#НЕ МИШЕНЬ) сопровождает все публикации ООН по случаю „Всемирного Дня Гуманитарной Помощи”. Для привлечения внимания к различным сторонам проблемы, различные учреждения ООН по всему миру опубликовали фотографии представителей разных профессий, связанных с оказанием помощи пострадавшим, детям, беженцам, мигрантам с хэштегом #НЕ МИШЕНЬ. Таким образом, данная инициатива по случаю „Всемирного дня гуманитарной помощи” получила максимально возможное распространение информацией посредством использования *FaceBook* и *Twitter*. Социальная сеть *Instagram* также пользуется большой

популярностью в наши дни. Страницы различных учреждений ООН представлены на данной онлайн платформе. К примеру, количество подписчиков ЮНИСЕФ в Instagram насчитывает 1,8 млн человек. Публикация о Всемирном дне гуманитарной помощи получила 30 808 отметок „нравится” и 113 комментариев. Известная американская модель Белла Хадид сделала перепостзаписи на свою страницу в *Instagram*, за которой наблюдают 14,5 млн человек. Ее перепост получил 174 531 отметок „мне нравится” и 796 комментариев. Таким образом, на материале рассмотрения только публикации ЮНИСЕФ охват аудитории, получившей информацию о Всемирном Дне Гуманитарной Помощи составляет 225 тысяч 339 человек. Всего публикаций по данной теме – 6 942, включая вышеописанный ЮНИСЕФ. Если предположить, что другие публикации в *Instagram* увидели, по крайней мере, по 20 человек каждую, то в общей сложности только из аудитории *Instagram* о инициативе ООН узнали 364 159 человек.

Привлечение внимания к предстоящим инициативам и мероприятиям Организации также являются важной частью деятельности различных Департаментов и Организаций ООН на онлайн платформах. В преддверии международного форума, прошедшего при поддержке ЮНЕСКО в Бангкоке, организация запустила на официальном сайте ЮНЕСКО и в социальных сетях анонс мероприятия. Тема форума 2017 года была посвящена возможностям образования девочек и женщин по всему миру. Посредством интернет ресурсов ЮНЕСКО призвало общество обратить внимание на то, что девушки сталкиваются с определенными барьерами на пути получения образования, к таким сложностям также относятся стереотипы, которые до сих пор не ушли в прошлое. Организация обратила внимание на то, что на пути к обеспечению повсеместного устойчивого развития и гендерного равенства, девушки и женщины должны иметь возможность получать помимо классического образования, перспективы получения знаний в естественнонаучных, технологических, инженерных и математических направлениях. Публикации ЮНЕСКО с хэштегами #GIRLS CRACK THE CODE рассказывают истории женщин, которые добились значительных успехов в таких профессиях как пилот, инженер-программист, инженер-строитель, специалист по биотехнологиям и многим другим. Социальные сети в данном случае стали платформой, благодаря которой большое количество людей получили сведения о предстоящем мероприятии и прочитали истории женщин, которые являются вдохновляющим примером для девочек по всему миру, в условиях, при которых доступ к образованию до сих пор является ограниченной возможностью.

Показательна также практика сервиса Google Hangouts, активно используемого Организацией UNICEF. Сервис позволил активистам из разных стран усилить возможности общения. До недавнего времени диалог такого масштаба был практически невозможен. UNICEF, таким образом, получил возможность информировать интернет-сообщество, о том, как живут и трудятся активисты организации по всему миру, вовлечь их в обширный диалог. Большой интерес вызвал сюжет о работе, проводимой послом доброй воли Миа Фэрроу, а также ее кол-

легами в Индии, Пакистане и Демократической Республике Конго. „Как можно было бы рассказать об универсальной истории поддержки детей, если бы не связь отделений со всего мира, из разных регионов, объединив сообщения о конкретном вопросе, в данном случае, о полиомиелите?“, отметил Геррит Бергер, директор Департамента социальных и гражданских проблем Отделения коммуникации ЮНИСЕФ [9]. Данный пример – это еще один аргумент в пользу глобальной сети Интернет, которая „создает условия для глобальной интерактивной коммуникации в режиме реального времени и формирует глобальное информационное пространство“ [10, с. 54].

Следующий аргумент – это то, что социальные сети предоставляют возможность узнать мнение людей после публикации материала на ту или иную тему. Понимание того, каким образом формируется мнение человека по различным гуманитарным вопросам, может быть выявлено при помощи тестирования. Безусловно, результаты зависят от возраста, национальности, воспитания, образования и многих других факторов. В период до появления и распространения онлайн платформ и социальных сетей для таких тестирований необходимо было сделать опрос с учетом определенной выборки населения в регионе. Например, Управление Верховного Комиссара по Делах Человека в 2014 году запустило кампанию #MORE THEN MEETS THE EYE (#БОЛЬШЕ ЧЕМ ВИДНО ПРИ ПЕРВОМ ВЗГЛЯДЕ). Опрос был направлен на разрушение стереотипов и на борьбу с расизмом. Публикация содержала фотографию человека и три вопроса к аудитории: „Кого Вы видите: 1. Актера; 2. Фермера; 3. Цыгана“. При рассмотрении комментариев к этой публикации оказалось возможным выявить факторы, опираясь на которые человек делает выбор. Важно отметить, что тестирование такого рода в социальной сети является более эффективным чем опрос вживую, по причине того, что пользователь располагает временем рассмотреть фотографию, подумать над вопросом и сделать вывод.

Чаще всего ООН публикует новости в таких социальных сетях как Instagram, Facebook, Twitter. Каждая из вышеуказанных социальных сетей направлена на определенную аудиторию, поэтому благодаря использованию различных социальных сетей осветить ту или иную проблему удастся быстрее и эффективнее, чем при использовании официального сайта или только одной из социальных платформ.

Рассмотрение вышеуказанных, а также других проектов, реализованных ООН и анонсированных в социальных сетях, позволяет сделать вывод, что деятельность международных гуманитарных организаций направлена на регулирование и поиск решений современных проблем. Помимо действий, которые ООН предпринимает на всех уровнях, включая политический и гуманитарный, существует необходимость привлечения внимания аудитории к повестке дня Организации. Разрешение гуманитарных кризисов, борьба с расизмом, ксенофобией, стереотипами, связанными с ролью и положением мигрантов и беженцев, требует широкого вовлечения граждан. Согласно исследованиям социологов по изучению

гражданской активности в Сети, „люди, проявляющие гражданскую активность в Интернете, чаще других готовы объединяться для совместных действий, склонны доверять людям из своего окружения. Они чаще выражают готовность организовать общественные мероприятия и принимать в них участие, а также жертвовать деньги на такие мероприятия” [11]. Социальные сети создают условия, при которых как можно большее количество людей узнают о том или ином направлении деятельности ООН, имеют возможность принять участие и соотнести свое мнение по тому или иному вопросу с мнениями участников сети. Реализовать инициативы привлечения внимания аудитории в таком масштабе без социальных сетей и онлайн платформ не представилось бы возможным.

Неотразимое преимущество низовых, *people-to-people*, неправительственных программ дипломатии заключается в том, что они, как правило, привлекают большее внимание таргет-аудитории и вызывают у нее большее доверие. Во многом, это определяется тем, что в данных обстоятельствах контролирующая функция власти аннулируется или менее проявляется и, следовательно, создаются условия для более открытого диалога среди участников, которые стремятся обеспечить конструктивный критицизм [12]. С другой стороны, такие инициативы часто выносятся на обсуждение проблемы которые могут быть игнорированы официальной прессой. Компенсация происходит именно за счет альтернативных медиа, посредством блогов, смс, социальных сетей и других электронных средств массовой информации, которые менее контролируются правительством.

Современные реалии, в частности возникновение и распространение социальных сетей, не только как площадок общения, но и эффективных платформ ведения дипломатической деятельности во многом изменили парадигмы общения на международном уровне. Классическая дипломатия считалась закрытой для широкого общества сферой. Появление социальных сетей повлияло на трансформацию не только дипломатии как сферы деятельности, но также дипломатического этикета и стиля ведения переговоров. Для гуманитарной дипломатии, в свою очередь, социальные сети предоставили возможность распространения информации и привлечения внимания общества к современной проблематике. Использование цифровых технологий в сфере дипломатической деятельности, указывают эксперты, открывает новые возможности „для проведения политики „мягкой силы”, для выработки согласованных действий по преодолению общественно политико-социальных и экономических кризисов, а также выработке мер по их недопущению” [13, с. 59]. Согласно распространенной точке зрения, современные достижения информационно-коммуникационных технологий, в том числе и социальные сети, „уже не выйдут из употребления и не исчезнут в процессе развития технологии” [14].

В этом контексте примечательно, что ООН и аффилированные ей учреждения эффективно освещают свои кампании, мероприятия и проекты в социальных сетях, о чем свидетельствует анализ онлайн платформ Организации в Facebook, Twitter, Instagram и др.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Кастельс Мануэль. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000.
2. Castells Manuel. The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. В: The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008, Vol. 616, N 1, с. 78-93.
3. Payne Gregory J. Reflections on public diplomacy: People-to-people communication. В: American Behavioral Scientist, 2009, Vol. 53, N 4, с. 579-606.
4. Nye Joseph. Viitorul puterii. Iași: Polirom, 2012.
5. Зиновьева Елена. Воздействие компаний интернет-индустрии на мировую политику. В: Вестник МГИМО-Университета, 2013, N 1 (28), с. 43-47.
6. Momos Antonio. Comunicarea 2.0. New media, participare și populism. Iași: Adenium, 2014.
7. „Twi-plomacia 2.0”: prepárate para esto. Centro Internacional de Formación de la Organización Internacional del Trabajo (CIFOIT). [On-line]: <http://www.itcilo.org/es/community/news/201ctwi-plomacia-2.0201d-preparate-para-esto> (дата обращения: 2.04.2018).
8. Elliott Debbie. Carter Helps Monitor Nicaragua Presidential Election. [On-line]: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=6439233> (Accesat 14.04.2018).
9. UNICEF. [On-line]: <https://www.google.com/intl/ro/nonprofits/stories/unicef.html> (дата обращения: 14.04.2018).
10. Зиновьева Елена. Цифровая публичная дипломатия как инструмент урегулирования конфликтов. В: Публичная дипломатия: Теория и практика / Под ред. М. М. Лебедевой. Москва: Издательство Аспект Пресс, 2017, с. 54-69.
11. По данным Фонда Общественного Мнения. [On-line]: <http://fom.ru/SMI-i-internet/10985> (дата обращения: 10.09.2015)
12. Payne Gregory J. Цит. произв.
13. Сурма Иван. Цифровая дипломатия в дискурсе глобальной политики. В: Вестник МГИМО-Университета, 2014, N 6 (39), с. 53-60.
14. Зиновьева Елена. Цифровая дипломатия, международная безопасность и возможности для России. В: Индекс безопасности, 2013, Том 19, N 1 (104), с. 213-228.

**JURNALISMUL SPORTIV DIN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN PRIMII ANII AI DEMOCRATIZĂRII**
**SPORTING JOURNALISM IN MOLDOVA IN THE FIRST YEARS
OF DEMOCRACY**

**Mihai LESCU, doctor în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova
lescumihai@mail.ru**

Rezumat

Autorul subliniază că interesul publicului și mass-media în domeniul sportului a condus la apariția jurnalismului specializat în domeniu. Restructurarea și democratizarea societății moldovenești au comportat afirmarea jurnalismului sportiv ca jurnalism specializat, problematica sportive încetând să fie exilată doar în ultimele pagini ale ziarului. Presa moldovenească are acum o nouă perspectivă, lansată la 30 septembrie 1989 de o serie de jurnaliști, odată cu apariția primului ziar de sport din țară, „Moldova Sportivă”, care a servit drept platformă în profesionalizarea jurnalismului sportiv pentru mulți absolvenți ai Facultății de Jurnalism din USM. Presa sportivă din anii '90 a fost reprezentată de ziarul ministerial „Sport. Turism” și Sport Plus”, editat de CNO, dar și publicațiile private „Fotbal Hebdo”, „Stadion” și un ziar de limbă rusă „Sport Curier”. De rând cu presa specializată, și ziarele republicane generaliste „Moldova Suverană”, „Независимая Молдова”, „Săptămâna”, „Flux”, „Jurnal de Chișinău” etc. aveau în structura sa secții speciale dedicate sportului. Dar ziarele ofereau problematicii sportive doar un spațiu de 2 % până la 5%. În acel moment lucrurile nu erau favorabile nici în presa locală, unde știrile sportive nu aveau stil publicistic, iar jurnaliștii nu aveau voie să-și exprime propria opinie. Ideea autorului este că rolul jurnalistului sportiv nu este numai de a informa rapid publicul despre evenimente, ci și de a aborda problemele principale în acest domeniu care, într-un fel sau altul, se răsfrâng asupra progresului necesar, atât în sportul profesionist, cât și în cel de amatori.

Cuvinte-cheie: mass-media, jurnalism sportiv, presă specializată, presă generalistă, publicații periodice, jurnalist de sport.

Summary

The author points out that the interest of the public and the media in the sport area led to the emergence of specialized journalism in the field. Sports journalism, as specialized journalism, once the restructuring and democratization of the Moldovan society has ceased to be exiled only in the last pages of the newspaper. Our press is getting a new perspective launched by some of journalists, on 30th of September 1989, the first sport newspaper in the country „Moldova Sportivă” which served as ramp in professionalization in sport journalism for many graduates of Journalism Faculty of USM. In 90's sport press together with ministry newspaper „Sport. Turism” and CNO-„Sport Plus” were represented by private publishers periodically „Fotbal Hebdo”, „Stadion” and a newspaper in Russian language „Sport Curier”. Along with specialized press and generalist republican newspapers „Moldova Suverană”, „Независимая Молдова”, „Săptămâna”, „Flux”, „Jurnal de Chișinău” etc., had special sections dedicated to sport. But these newspapers were giving them only 2 to 5% space for an article. On that time things weren't too good neither in local press, where the sport news were written without any publicist manners and journalists weren't allowed to express their own opinion. The author idea is that sport journalist's role is not only to inform quickly the public about the events, but to address the main issue in this area which in one way or another hinders progression both in professional and amateur sport.

Key words: mass-media, sports journalism, specialized press, general press, periodicals, sports journalist

Divers în manifestările sale, jurnalismul universal, în scopul de a se implica în cât mai multe domenii ale vieții umane, invocă impetuos necesitatea profesionalizării și specializării oamenilor de creație din mass-media pe diferite segmente (specifice) de investigare și reflectare a realității. Acest lucru se întâmplă din interesul urmărit de jurnalism de a aborda mai calificat și în cunoștință de cauză problematica din diferite sfere ale activității politice, economice, sociale, culturale, sportive.

Chiar dacă sportul este enumerat ultimul, după cum și în ziar, tradițional, este inserat pe ultima lui pagină (excepție făcând recordurile obținute de anumiți sportivi care erau/sunt prezentate în pagina întâi a tuturor ziarelor), subliniem că odată cu restructurarea și tranziția spre democrație a țării, activitatea sportivă, atât cea profesionistă, cât și cea practică de amatorii de educație fizică și sport, câștigă tot mai mult spațiu în paginile presei tipărite. Aceasta în mare parte se datorează și faptului că după proclamarea independenței Republicii Moldova, sportivii profesioniști și amatori tot mai activ „concurează cu succes la diferite campionate internaționale. În țara noastră au fost înființate „noi organizații în domeniul culturii fizice și sportului: asociații neguvernamentale, structuri comerciale și instituții de stat care prestează servicii culturale-sportive, activități și antrenamente, manifestări sportive etc. <...> Au fost modificate și principiile de organizare a sportului și culturii fizice, s-au format noi federații, cluburi, apar structuri de antreprenariat în domeniu, antrenori particulari. Republica Moldova își creează un nou palmares prin contribuția campionilor și medaliaților la campionatele lumii și Europei” [1, p. 698].

Astfel, interesul publicului și al mass-mediei pentru sfera sportului a condus la apariția jurnalismului specializat în domeniu. *Jurnalismul sportiv*, în calitate de jurnalism specializat, în activitatea sa de zi cu zi se conduce de aceleași principii ce caracterizează jurnalismul clasic: obiectivitate, corectitudine, operativitate, imparțialitate. Datorită importanței sale social-culturale și educative, jurnalismul sportiv devine tot mai mult subiect de analiză pentru oamenii de știință. Aceștia încearcă să-i determine valențele și specificul, să-l conceptualizeze și să-l definească. În acest context, cercetătorul rus D. A. Tulenkov propune următoarea definiție: „Jurnalismul sportiv reprezintă o activitate semnificativă din punct de vedere social privind colectarea, prelucrarea și difuzarea informațiilor sportive actuale și relevante prin intermediul canalelor de comunicare în masă (presă, radio, televiziune, internet), care este bazată pe un subiect special de examinare, descriere, analiză și audiență” [2, p. 175], care, în opinia noastră, acoperă pe deplin fenomenul respectiv.

Conform opiniilor cercetătorilor jurnalismului specializat la care facem referință, sportul a devenit domeniul cu cea mai rapidă dezvoltare în mass-media. Acesta a încetat de a mai fi exilat în ultimele pagini ale ziarelor, gând accentuat de Phil Andrews în cartea sa „Jurnalismul sportiv. O introducere” [3], răspunzând pe această cale numărului tot mai mare de cursuri și module pe tema jurnalismului sportiv și oferind prin studiul propus o imagine de ansamblu a acestei meserii, despre care telejurnalistul Sandu Grecu, autorul unei cărți despre apariția și evoluția presei sportive în Moldova [4], are o opinie aparte: „Să fii jurnalist sportiv în Moldova înseamnă sacrificiu. Să abandonezi

alte căi de dezvoltare, mult mai profitabile, care-ți asigură un viitor mai prosper <...> Da, lumea de azi e materialistă. Toți se gândesc numai la bani, iar asta se simte și în produsul final emis de un jurnalist de sport” [5, p. 6]. Chiar dacă în cartea autorului întâlnim mai multe inexactități / erori, importanța ei e profilată de faptul că pentru prima dată la noi, în 140 de pagini este cuprinsă evoluția jurnalismului sportiv pe o întindere de cca 100 de ani, studiul abundând în date, fapte și nume de sportivi și jurnaliști atașați fenomenului la care ne referim. Oricum, atât autorul, cât și mulți alți jurnaliști de sport de la noi, inclusiv cunoscutul telejurnalist-comentator Efim Josanu, rămân la ideea că „acoperirea subiectelor sportive este vitală pentru sănătatea și prosperitatea societății, iar mass-media are rolul principal în acest context. Sportul este atât de important pentru instituțiile mass-mediei, încât chiar și cele mai mici dintre ele au o rubrică dedicată special sportului” [6, pp. 9-10]. Afirmția de mai sus se referă la toate sursele mediatice clasice și mai nou internetul și multimedia, chiar dacă în rândurile ce urmează vom vorbi despre modul cum a evoluat jurnalismul sportiv din presa scrisă de la noi la începutul democratizării țării și tranziției la economia de piață.

Un nou suflu capătă presa scrisă autohtonă odată cu lansarea din inițiativa a câtorva jurnaliști (Efim Josanu, Ion Buga, Ion Sandu, Boris Harcenco, Vasile Botnaru ș. a.), la 30 septembrie 1989, a primului ziar de sport din țară - „Moldova Sportivă”, care ulterior (din 7 ianuarie 1990) apărea și în traducere în limba rusă - „Молдова Спортивная”. La această publicație periodică și-a manifestat din plin talentul de gazetar Efim Josanu (primul președinte al Comitetului Național Olimpic în anii 1991-2000). El a publicat mai multe reportaje, crochiuri și schițe care aveau ca protagoniști nume sonore din sportul moldav, semnându-le cu pseudonimul E. Cioclej, care a fost preluat de autor dintr-o replică ce i-a dat-o V. Botnaru. Tot aici și-au afirmat talentul de creație V. Botnaru și I. Buga - în designul presei; I. Sandu și subsemnatul - în genurile informative și marketing; Boris Harcenco - în fotografie. „Moldova Sportivă” a servit rampă de lansare în jurnalismul sportiv pentru mai mulți absolvenți ai Facultății de Jurnalistică a USM - Arcadie Zaporojan, Leonid Istrati, Eduard Ciobanu și alții, care au pus umărul la afirmarea jurnalismului sportiv în presa tipărită din Moldova. În cohorta jurnaliștilor de sport care s-au manifestat în primul deceniu de independență a Republicii Moldova se mai înscriu: Ion Robu, Valeriu Rogozenco, Albert și Victor Șimanovski, Igor Kondrațki, Vladimir Novosadiuk, Serghei Agapitov.

Astfel, în anii 90 presa tipărită sportivă de limbă română, alături de ziarul ministerial „Sport. Turism” (redactor I. Sandu), era reprezentată de o serie de publicații periodice private: „Fotbal Hebdo” cu suplimentul „Sport Clip” (redactor A. Zaporojan), „Stadion” (redactor V. Bohanțov) și „Sport Plus”, la care se mai adaugă și ziarul de limbă rusă „Sport Curier” (redactor V. Romanescu), unul din cele mai vechi și longevive ziare specializate de sport din Moldova (1995-2005). Pe fundalul presei specializate de la noi în anii începutului de tranziție spre democrație și economia de piață s-au evidențiat anume aceste două ziare, cu distribuire republicană, primul - de limbă rusă, celălalt - de limbă română, care mai că făceau concurență una alteia în ce privește aducerea la cunoștința amatorilor de sport a multiplelor evenimente și probleme privind dezvoltarea

tarea educației fizice și a sportului de performanță de la noi. Dar și în această privință era loc pentru mai bine. De vreme ce „Sport Plus” își construia tematica, preponderent reieșind din evenimentele naționale, „Sport Curier” nu uită să consacre pagini speciale sau „ziar în ziar” anumitor sporturi de performanță de la noi, lucru lăudabil, care poate servi drept exemplu demn de urmat și de unele publicații periodice nespecializate. Mai mult ca atât, ziarul „Sport Curier” este unicul care prezintă cu regularitate informații, comentarii, reportaje despre modul de desfășurare a campionatului la fotbal atât din Liga națională, cât și din alte eșaloane. Tot în acest ziar au văzut lumina tiparului multe materiale ce vizează problemele dezvoltării sportului de masă și a celui profesionist din republică.

Spre deosebire de „Sport Curier”, cealaltă publicație periodică - „Sport Plus,” ținea în vizor, în temei, problemele sportului profesionist/ de performanță: pregătirea sportivilor noștri pentru Jocurile Olimpice. Acest fapt are o explicație, dacă luăm în calcul faptul că „Sport Plus” era un ziar editat de Comitetul Național Olimpic. Din acest punct de vedere, cu mult mai confortabil în ce privește politica editorială se simțea ziarul privat „Sport Curier”.

Oricum, atât într-o publicație, cât și în cealaltă întâlnim rubrici tradiționale, expuse uneori liniar, fără nici un spirit inventiv, cum ar fi: „Fotbal”, „Volei”, „Atletism”, „Liga Campionilor”, „Divizia Națională”, „Box” ș.a. („Sport Plus”), sau „Fotbal”, „Liga Campionilor”, „Divizia Națională”, „Box”, „Judo”, rareori „Sportul de masă” („Sport Curier”). Ziarele respective publicau multe fotografii și inserau în paginile lor mult material publicitar. Dar un mare neajuns, specific ziarului „Sport Plus”, consta în faptul că el apărea, în temei, săptămânal, fapt ce nu-i permite să reflecte operativ multe evenimente importante din domeniu, ce se derulează în decursul săptămânii în țară. În linii mari, editarea celor două ziare specializate a meritat toată admirația și susținerea federațiilor de specialitate și a animatorilor sportului, care le-au asigurat o viață relativ lungă pe piața informațională a țării.

În interesul coordonării activității lor profesionale, apărării dreptului la libera exprimare și a accesului la informație, în 1993 este fondată Liga Jurnaliștilor Sportivi, ce întrunea la început în rândurile sale 30 de jurnaliști de sport, devenind ulterior Asociație a Presei Sportive din Moldova (APSM) cu cca 100 de membri, care își canalizează energia în scopul sprijinirii perfecționării profesionale, susținerii idealurilor mișcării olimpice, promovării modului sănătos de viață. APSM este afiliată la Asociația Internațională a Presei Sportive și la cea europeană. „Legea cu privire la cultura fizică și sport”, adoptată în 1999, a pus bazele juridice, sociale și economice de organizare a culturii fizice și sportului în Republica Moldova, iar anual, în fiecare a treia săptămână a lunii mai, este sărbătorită Ziua Sportivului.

În primii 10-15 ani de independență a țării jurnalismul sportiv a avut un teren vast de afirmare, deoarece, după specialiști, odată cu restructurarea „s-a eliberat de rigiditate, de abordări schematice, crispate, de canoane, de prejudecăți, înmulțindu-și câmpurile de observație, orizonturile de abordare, unghiurile de atac” [7, p. 10]. În această perioadă, pe piața informațională s-au menținut anual 7-8 publicații periodice, care însumau un tiraj mediu per/ apariție de cca 8-9 mii de exemplare. La acea

vreme în țară erau înregistrate 4.882 de edificii sportive, inclusiv 48 de stadioane cu tribune pentru 500 de spectatori și cu piste de alergări, 3.051 de obiective sportive plane (pentru competiții sportive și antrenamente), 1 251 săli de sport, 25 bazine de inot, 507 construcții auxiliare pentru sport. În țară își desfășurau activitatea 60 de școli sportive și 27 de școli specializate [8, p. 699].

De rând cu publicațiile periodice specializate, multe dintre care la acea vreme depășeau aria de difuzare a Chișinăului, putând fi procurate de către microbiști în toate orașele mari și în majoritatea centrelor raionale din țară, și ziarele republicane generaliste aveau rubrici speciale consacrate sportului. Astfel, în ziarul republican „Moldova Socialistă” (ulterior - „Moldova Suverană”), materialele la tema vizată vedeau lumina tiparului la rubrica „Sport”, ori, punându-se accent pe disciplina sportivă despre care urma a fi informat publicul (exemplu: „Fotbal” / „Preliminariile Campionatului mondial la fotbal”). Alteori, materialele de problemă, corespondențele, știrile cu tematică sportivă erau plasate fără a se specifica că ele fac parte din acest domeniu. Același lucru îl atestăm și în publicația republicană de limbă rusă „Независимая Молдова”, unde la fel materialele de problemă din lumea sportului erau găzduite de rubrica „Problema” (atunci când era luat în dezbateră un subiect important din domeniu) sau când, pur și simplu, titlul materialului anunța proba sportivă asupra căreia se pronunța ziarul. În cele două ziare, amintite mai sus, rubrica/genericul la care erau publicate materialele pe teme sportive era plasată pe pagina a 4-a sau a 6-a a ziarului (în dependență de numărul paginilor în care vede lumina tiparului publicația). Altfel spus, materialele în cauză erau plasate tradițional pe ultima pagină. Mai mult, în urma analizei frecvenței apariției rubricii „Sport” în „Moldova Suverană”, în luna martie 2006 observăm că în cele 20 de numere de ziar rubrica respectivă a fost anunțată doar de 7 ori, materiale despre sport fiind plasate doar în 9 numere. O situație similară atestăm și în ce privește ziarul „Независимая Молдова”. Cât privește genurile gazetărești pe care le profesează jurnaliștii la elucidarea evenimentelor sportive din țară și de peste hotare, accentuăm faptul că în temei (70%) acestea erau știri sau relatări, mai puține reportaje la temă, care, după cum ne-a demonstrat analiza pentru lunile februarie, martie și aprilie 2006, nu depășeau 90 de rânduri, o coloniță de ziar.

Rubrici speciale consacrate problematicii sportive, care luau în dezbateră diferite aspecte ale educației fizice și sportului profesionist și de amatori, aveau și celelalte publicații periodice de talie republicană, ca „Săptămâna”, „Momentul”, „Flux”, „Jurnal de Chișinău” ș. a. Din aceste ziare cel mai des publica materiale la rubrica „Sport” „Flux”-ul. Dar dacă ziarul „Flux” informa în temei cititorii săi despre evenimentele sportive din România, preponderent din fotbal, or prezenta fotografii și comentarii tot la capitolul fotbal despre internaționalii români, care joacă la diferite echipe de top din Europa, apoi „Săptămâna” în genere propunea cititorilor evenimente importante din lumea sportivă internațională. Astfel, evenimentele sportive din țara noastră (fie ele majore sau mai puțin importante), ce ar fi trebuit să constituie obiect al reflectării pentru aceste publicații periodice, erau trecute de cele mai multe ori cu vederea sau erau expuse în știri de câte 20-30 de rânduri de ziar. O analiză a numerelor de ziare

din a doua jumătate a anului 2006 demonstrează că în paginile publicațiilor periodice „Moldova Suverană”, „Независимая Молдова”, „Flux”, „Săptămâna” ș.a. lipsesc cu desăvârșire materialele analitice și de problemă consacrate activității sportive. În afară de știre, unicul gen care vine să mai verse lumină asupra unor probleme este interviul cu anumiți demnitari ai sportului sau vedete ale lui. Însă, cum demonstrează monitorizarea, acest lucru se întâmplă foarte rar.

Analiza jurnalismului sportiv din presa scrisă specializată și cea republicană generalistă de la noi ne conduce la concluzia că în ziarele nespecializate tematicii sportive la scară generală îi este acordat un spațiu de la 2 la 5 procente. În acest context nici nu facem referință la ani, deoarece situația în această privință nu s-a schimbat pe parcurs, ci mai degrabă s-a agravat. Aceasta e realitatea la care am ajuns. O realitate tristă care demonstrează atitudinea față de sănătatea oamenilor țării, față de dezvoltarea educației fizice și a sportului de amatori, dar și a celui de performanță de la noi.

Starea lucrurilor privind reflectarea problematicii educației fizice și sportului nu era la acea perioadă mai bună nici în presa locală. Pentru o impresie sumară în această privință au fost consultate numerele a 14 publicații periodice raionale (lunile martie, aprilie și mai 2006), din diferite regiuni ale țării: „Observatorul de Nord” (Florești), „Realitatea” (Drochia), „Unghiul” (Ungheni), „Deșteptarea” (Nisporeni), „Est-Curier” (Criuleni), „Cuvîntul Liber” (Hâncești), „Curierul de Nord” (Bălți), „Farul Nistrean” (Rezina), „Curierul de Cantemir”, „Gazeta de Vest” (Nisporeni), „Strășeneanca”, „Drapelul Muncii” (Anenii-Noi), „Ora locală” (Ialoveni), „Căușenii” și „Curierul de Hâncești”. Examinarea a demonstrat că majoritatea publicațiilor periodice mediatizau activ problematica sportivă. Ziarele aveau rubrici permanente și tradiționale privind tematica respectivă. Alta era problema cât de activ/ des rubrica respectivă era promovată în paginile ziarelor? Care erau/sunt problemele abordate în materialele publicate? Și în definitiv cine sunt autorii materialelor?

Astfel, „Observatorul de Nord” în trei luni, (martie-mai), nu a „observat” nici o problemă în domeniul educației fizice și a sportului, prezentând pe paginile sale doar 8 materiale, toate de ordin pozitiv. 15 materiale la temă de diferit calibru a publicat în lunile martie-mai 2006 în paginile sale ziarul „Realitatea”, toate de ordin pozitiv și cu caracter informativ. Nu întâlnim în perioada de referință materiale ce ar lua în dezbatere careva probleme din domeniul educației fizice și sportului nici în ziarul „Unghiul”. În mai 2006 în acest ziar nu a fost publicat nici un material la tematica sportivă în pofida faptului că luna mai este cea a inițierii sezonului sportiv în toate localitățile din țară. În luna aprilie 2006 ziarul „Deșteptarea” a publicat doar 4 materiale cu caracter informativ la tematica domeniului vizat. Subiectul unor obiecții critice în ce privește problematica sportivă îl constituie unele materiale publicate în lunile martie-mai 2006 în „Est-Curier”, „Curierul de Cantemir”, „Gazeta de Vest”, „Curierul de Nord”, „Farul Nistrean”, „Strășeneanca”, „Ora locală” și „Căușenii” – respectiv câte 2 materiale.

Marea majoritate a materialelor despre sport apăreau cu semnătura colaboratorilor redacției, fiind scrise în manieră tradițională de știre, fără nerv, standardizat, fără ca cel care relatează despre un eveniment sau altul să-și expună opinia, luând atitudine. După

cum am mai amintit, majoritatea temelor sunt redade prin știri, rareori prin reportaje sau relatări, iar corespondența critică, articolul de problemă, investigația jurnalistică la tema vizată lipsesc. Producerea unui material de presă scrisă este un proces relativ rapid, inclusiv culegerea informațiilor necesare scrierii celor mai multe subiecte. „Însa producerea și distribuirea unui ziar constituie un proces lent ce ar putea dura câteva ore sau chiar zile, înainte ca exemplarul scos de sub tipar să fie citit, fapt de care jurnalistul ar trebui să țină întotdeauna cont când își scrie materialul” [9].

În opinia noastră, pentru a avea sport de masă, și cu atât mai mult sport de performanță, este necesar nu numai de a informa cititorii prin intermediul mass-mediei, cu regularitate și operativ, despre un eveniment oarecare, despre anumite succese din domeniul sportului, ci mult mai important și absolut necesar este de a pune în discuție în mod profesionist (și a discuta!) problemele ce există în materie de sport. Considerând sportul un sector de mare importanță socială, cu beneficii educative, experții consideră că „rubricile sportive din cotidiene și periodice și, cu atât mai mult revistele și periodicele specializate în sport vor câștiga și mai mult în popularitate și, deci, în vizibilitate socială, dacă se vor profesionaliza continuu” [10, p. 8]. În această ordine de idei, un cuvânt aparte are de spus și Asociația Presei Sportive din Moldova. Membrii ei, jurnaliștii de sport, trebuie să contabilizeze activitatea în domeniu, să lucreze asiduu nu numai în ce privește înregistrarea în mod cronicăresc a evenimentelor sportive, dar și să traseze sarcini concrete în fața breslei privind elucidarea problemelor ce le avem în domeniu, fără rezolvarea cărora nu putem obține performanțe nici în sportul de masă, nici în cel profesionist.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Enciclopedia Republica Moldova. Chișinău: Editura Enciclopedia Moldovei, 2009.
2. Туленков Д. А. Спортивная публицистика и спортивная журналистика: особенности специализированного направления. În: Журналистика. Молодые исследователи: Межвузовский сборник научных работ студентов и аспирантов. Вып. 3. СПб., 2004.
3. Phil Andrews. Jurnalismul sportiv. O introducere. Iași: Polirom, 2004.
4. Grecu Sandu. Jurnalismul sportiv. Apariția și evoluția presei sportive în Moldova. Chișinău, 2014.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Ulmeanu Traian. Introducere în jurnalismul sportiv. Pitești: Editura Paralela 45, 2004.
8. Enciclopedia Republica Moldova. Chișinău: Editura Enciclopedia Moldovei, 2009.
9. Bădoi Elena. Jurnalism sportiv. [On-line]: [https://ru.scribd.com/document/142347678/ jurnalism-sportiv Elena Bădoi](https://ru.scribd.com/document/142347678/jurnalism-sportiv-Elena-Bădoi) (Vizitat 20.03.2018).
10. Ulmeanu Traian. Op. cit.

FAMILIILE FĂRĂ COPII ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PROBLEME ȘI TENDINȚE

FAMILIES WITHOUT CHILDREN IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PROBLEMS AND TRENDS

Nionela CIOINAC, *doctorandă,*
Universitatea de Stat din Moldova
cioinacnionela@yahoo.com

Rezumat

În mod tradițional, apariția pe lume a unui copil este privită ca o împlinire pentru familie, fiind considerată unul dintre factorii esențiali ai unei căsnicii fericite. În societatea modernă, copiii nu mai reprezintă o valoare centrală a vieții de familie (cuplul soț-soție este mult mai mult valorizat). Se marchează astfel, schimbarea de la „familia axată pe copii” la „familia axată pe adulți”. În prezent, tot mai multe familii amână momentul nașterii unui copil, fie din motive personale, fie din motive profesionale. Este în creștere numărul familiilor care nu pot avea copii din motive de sănătate. Familia fără copii reprezintă o formă restructurată a familiei, un model în care se încadrează o parte semnificativă a populației tinere. Lipsa unor politici și servicii de sprijin pentru aceste familii ar putea fi o consecință drastică pentru situația demografică din Republica Moldova.

Cuvinte – cheie: familie fără copii/ cuplu fără descendenți, infertilitate, adopție.

Summary

Traditionally, the appearance of a child, in the world is viewed as a fulfillment for the family, being considered one of the basic factors of a happy family. In the modern society, children no longer represent, the central axis of family life (the spouse-wife couple is much more valued). This means the change of values from the „child-oriented family” to the „adult-centered family”. Nowadays, more and more families hold over the birth of a child, either for personal or for professional reasons. Families that can't have children because of health problems are in a grown. The family without children is a restructured form of family, a model that includes a significant part of the young population. The lack of policies and support services for these families could be a drastic consequence for the demographic situation in the Republic of Moldova.

Keywords: family without children / couple without descendants, infertility, adoption.

Familia fără copii este o nouă formă a familiei răspândită în majoritatea statelor lumii. În trecut familiile fără copii erau mai puțin frecvente și, în mod obișnuit, erau fie obiectul compătimirii comunitare (când nu puteau avea copii), fie al dezaprobarii (când nu doreau să aibă copii). Începând cu a doua jumătate a sec. XX, numărul familiilor fără copii a început să crească rapid. Sociologii români I. Mitrofan și C. Ciuperca menționează că **familia fără copii/ cuplul fără descendenți** reprezintă un model de mariaj centrat pe adulți, spre care se orientează o parte semnificativă a populației tinere (în țările dezvoltate, între 10/20% din populația adultă căsătorită), ponderea fiind mai mare la cuplurile urbane și la cele în care soția urmează o carieră profesională [1].

Argumentele invocate de cupluri pentru a nu avea copii sunt: nepriceperea sau frica de a fi părinți, dorința de a avea mai multă libertate; partenerii doresc să se bucure de intimi-

tatea lor o perioadă mai lungă de timp, să testeze stabilitatea relației lor pentru a nu avea eșecuri printr-un divorț; cuplul are dificultăți economice sau soții doresc să se realizeze economic, financiar, profesional (obținerea unui serviciu, cumpărarea unei locuințe etc.); emanciparea femeii și reorientarea către o viață personală și profesională, ducând astfel la amânarea rolului matern; stresul ridicat datorită creșterii timpului petrecut la serviciu, ducând astfel la scăderea capacității reproductive și a intimității în cuplu; infertilitatea unuia sau a ambilor soți. Astfel, lipsa unei politici sociale de încurajare și sprijin a tinerilor căsătoriți ar putea duce la dispariția familiei ca scop în sine de a crește și educa copii.

Republica Moldova este printre statele cu cea mai înaltă rată de infertilitate dintre statele europene și cele ex-sovietice. În țara noastră, aproximativ 22 de cupluri din 100 nu pot concepe copii [2].

Pe lângă familiile care nu pot avea copii există și o tendință a familiilor, care nu își doresc copii sau amână nașterea copiilor pentru mai târziu. În acest sens, putem menționa că familia fără copii reprezintă un fenomen în Republica Moldova. Biroul Național de Statistică ne oferă date doar cu privire la sterilitatea în rândul femeilor.

Tabelul 1. Sterilitatea în rândul femeilor din Republica Moldova, (total cazuri)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
591	610	924	839	886	953	817	676

Sursa: [3].

Printre principalele cauze ale infertilității la femei consemnăm: vârsta - creșterea vârstei până la nașterea primului copil duce la sporirea cazurilor de infertilitate, greutatea (subponderarea, supraponderarea), fumatul, alcoolul, stresul, cauze medicale (boli cu transmisie sexuală, întreruperi de sarcină, afecțiuni a ovarelor).

Deși există numeroase metode de contracepție, în Republica Moldova se menține nivelul crescut al numărului de avorturi, care are consecințe negative asupra sănătății reproductive a femeii.

Tabelul 2. Întreruperile de sarcină în rândul femeilor din Republica Moldova, (total cazuri)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
15900	14634	14785	15710	14838	14511	13930	14059	13285

Sursa: [4].

Totodată, Republica Moldova rămâne printre puținele state care nu are niciun fel de programe medicale de susținere a cuplurilor aflate în imposibilitatea de a avea copii. În Germania, Austria, Ucraina și România statul achită trei încercări de fertilizare *in vitro* pentru cuplurile care au probleme de infertilitate. În Moldova, rezolvarea acestei probleme este lăsată pe seama familiei. Prezentăm în acest sens următorul studiu de caz.

Decizia de a avea sau nu copii este una ce influențează pe termen îndelungat o relație. Se constată următoarea tendință: dacă bărbatul este infertil, atunci femeia rămâne fidelă alături de el, iar dacă femeia nu poate avea copii, bărbatul în cele mai dese cazuri divorțează.

Sociologul român M.Voinea identifică două efecte la nivel social ale extinderii familiilor fără copii: 1) nu asigură reproducerea biologică și, ca urmare, nu realizează funcția

de socializare având consecințe demografice; 2) se maximizează funcția economică și cea sexuală în detrimentul celei reproductive [5].

Studiu de caz nr. 1

I. Date generale despre familie. N. are 40 de ani și este pădurar. A. are 35 de ani și este casnică. Sunt căsătoriți de 15 ani de zile și nu au copii.

II. Istoricul evoluției problemei. După primul an de căsătorie familia a încercat să conceapă un copil dar nu le-a reușit, motivul fiind infertilitatea soțului. De atunci au urmat mai multe tratamente, dar care nu au dat nici un rezultat. Din acest motiv apar deseori certuri în familie. Unica cale de a avea copii este fertilizarea *in vitro* (li s-a spus că costă în jur de 3000 de euro fertilizarea și tratamentul medicamentos, care este dublu) sau adopția. Cuplul nu dispune de bani pentru fertilizare *in vitro*. La adopție s-au gândit, însă nu sunt susținuți de către rude.

III. Prezentarea problemei. De ani de zile familia trece prin numeroase tratamente, care îi epuizează atât financiar, cât și emoțional. Familia spune, că ar dori să beneficieze de anumite servicii de suport, să comunice cu cineva despre problema lor, dar nu știu unde să se adreseze.

Pentru a analiza specificul familiei fără copii a fost realizat de către autorul articolului în noiembrie - decembrie 2017 studiul "Familia fără copii în Republica Moldova". Au fost realizate 20 de interviuri cu bărbați și femei de pe întreg teritoriul țării, care sunt căsătoriți și nu au copii. *Ipoteza generală a studiului:* Situația familiilor fără copii din Republica Moldova este din ce în ce mai agravantă și necesită intervenție din partea statului și a serviciilor sociale. *Ipotezele operaționale:* apariția copilului în familie este o mare responsabilitate și reprezintă o frică sau o problemă pentru unele familii; dacă partenerii își doresc o carieră profesională, atunci ei amână nașterea copilului pentru o perioadă nedeterminată; dacă se vor implementa servicii medicale și sociale pentru familiile fără copii, atunci numărul acestor familii va fi în descreștere. Toate ipotezele au fost validate. Printre motivele lipsei copiilor în familie conform studiului menționăm:

- Probleme de sănătate: „Nu ne permite sănătatea” (P_F_C_2); „nu putem avea copii” (P_F_C_5); „motivul este unul dureros, din cauza că nu eram pregătiți moral și material am întrerupt o sarcină fără să cerem sfatul cuiva. Această decizie a avut urmări negative, motiv pentru care sunt multe neînțelegeri pe plan familial, adică certuri și învinuiri” (P_F_C_17).

- Problemele financiare și amânarea nașterii copiilor: „Să ne punem pe picioare și mai apoi copiii” (P_F_C_3); „nu suntem stabili din punct de vedere financiar” (P_F_C_10); „dificultățile financiare ne fac să avem unele rețineri referitor la această decizie importantă” (P_F_C_15).

- Orientarea spre carieră: „Nu dispun de timpul necesar pentru a îngriji un copil, având un job foarte solicitant” (P_F_C_7), „copiii mai târziu, mai întâi să îmi fac carieră” (P_F_C_17), „îmi doresc o carieră, iar copiii îi las pentru mai târziu” (P_F_C_8).

- Nedorința de a avea copil: „Încă suntem tineri vrem să ne distrăm, apoi copiii” (P_F_C_12), „soțul spune, că la moment nu este pregătit ca să apară în familie un copil” (P_F_C_18).

Constatăm, că unul dintre motivele lipsei copiilor sunt problemele medicale, celelalte fiind legate de alegerea cuplului de a nu avea copiii, de a amâna fertilitatea sau pur și simplu nedorința de a avea copii pentru a avea o viață mai liberă. De cele mai dese ori nedorința de a avea copii este manifestată de către bărbați. În acest sens este relevant următorul studiu de caz.

Studiu de caz nr. 2

I. Date generale despre familie. S. are 30 de ani. La moment se ocupă cu agricultura, are 8 sere unde cultivă legume.

V. are 29 de ani și este cosmetolog într-un salon de frumusețe. Sunt căsătoriți de 7 ani de zile. De 2 ori pe an merg la odihnă. Au acasă iepuri, o broască țestoasă, un papagal. Soțul dedică o bună parte din timp animalelor.

II. Istoricul evoluției problemei. După primul an de căsătorie soția insista că își dorește foarte mult un copil. Din acest motiv apăreau deseori certuri în familie. Soțul consideră că nu este pregătit nici moral, nici material, iar dacă va concepe un copil fără voința lui, el va divorța. Au trecut 7 ani, iar soțul încă susține că nu este pregătit. Soția, din acest motiv, suferă și nu știe ce să facă.

III. Prezentarea problemei S. de la vârsta de șapte ani a rămas fără tată. Cu mama a fost mereu în relații conflictuale. După ce s-a căsătorit se vede foarte rar cu ea. Au fost momente când se certau și nu vorbeau câte un an de zile. V. provine dintr-o familie reconstituită. Mama a divorțat de tata și s-a recăsătorit. Mai are trei frați. Cu tatăl vitreg este în relații tensionate, de aceea merge foarte rar acasă. V. nu discută despre problema cu care se confruntă, deoarece nimeni nu se interesează de viața ei de familie.

În unele cupluri, relațiile familiale au de suferit din momentul când partenerii decid să amâne nașterea copiilor sau nu pot avea copii, în altele – nu:

- Relațiile sunt foarte bune: „Soțul pentru mine este o persoană foarte importantă, mereu mă susține și mă ajută în toate, ne înțelegem din priviri” (P_F_C_4); „ne iubim mult” (P_F_C_10); „soțul este în primul rând cel mai bun prieten. Când am aflat de starea sănătății mele am avut frica să nu plece de la mine, deoarece foarte mult își dorește copii. Mult timp țineam în mine, ce mă distrugea cu încetul, dar până la urmă am decis să îi spun. Mi-a promis că vom trece împreună peste tot și că nu are nimic mai scump decât mine” (P_F_C_12); „sunt la fel, ca în primul an de căsătorie, aceeași armonie, dragoste reciprocă, stimă și susținere” (P_F_C_13).

- Relațiile sunt afectate de lipsa copiilor: „Pe alocuri relațiile sunt bune, pe alocuri rele, dar viața este o luptă și luptăm și noi (P_F_C_5); „deseori apar certuri din cauza lipsei copiilor, dar eu îl înțeleg și nu pot face nimic” (P_F_C_18).

Chiar dacă la început se acceptă alegerea carierei de către partener, constrânși de către societate, treptat apar dispute cu privire la această problemă.

Studiu de caz nr.3

I. Date generale despre familie. I. are 35 de ani. Și-a făcut studiile la Universitatea de Stat la specialitatea informatică. La moment este programist, realizează programe pentru SUA. A. are 30 de ani, și-a făcut studiile la Academia de Studii Economice. Sunt căsătoriți de 8 ani de zile, timp în care ambii au avansat considerabil în carieră. Venitul lor lunar fiind de 1000 euro salariul soțului și 10 mii de lei salariul soției, care lucrează la bancă și este responsabilă de credite. Ambii soți provin din familii cu un venit modest.

II. Istoricul evoluției problemei. Încă de la acceptarea cererii în căsătorie, A. a menționat că își dorește o carieră și acceptă să se căsătorească cu condiția ca să nască copii după ce își face o carieră. Deși mai apare în discuție problema copiilor, soția consideră că încă nu este timpul.

III. Prezentarea problemei. Deși a acceptat la început orientarea soției către carieră, soțul deja nu mai vrea să aștepte. Toate rudele mereu îi întreabă despre copii și fac glume pe seama lor.

Opinia celor intervievați față de rolul copiilor într-un cuplu sunt împărțite:

- Copiii joacă un rol principal în familie: „Copilul joacă rolul cel mai important într-o familie” (P_F_C1); „un copil este sensul vieții unei familii, copilul este soarele fiecărei case, este zâmbetul fiecărui părinte, un copil face familia unită” (P_F_C_10).

▪ Copiii întăresc relațiile de cuplu: „*Un copil face familia mai unită și mai puternică*” (P_F_C_2); „*odată cu apariția copiilor familia trece la un alt nivel spiritual și moral. Relația de cuplu se întărește, se face mai stabilă*” (P_F_C_9).

▪ Copiii implică o mare responsabilitate: „*Un copil presupune multă responsabilitate și timp*” (P_F_C_7); „*copiii sunt foarte complicați, nu suntem încă pregătiți*” (P_F_C_17).

Printre problemele cu care se confruntă familiile fără copii cele mai răspândite au fost identificate următoarele:

▪ Probleme financiare: „*Avem probleme financiare, ce sunt și sursa altor probleme*” (P_F_C_3).

▪ Lipsa copilului considerată ca problemă: „*Familia mea este o casă fără acoperiș, acoperișul va fi copilul care va face complet acest cuibușor. Dar până când avem o problemă, nu putem concepe un copil*” (P_F_C_4); „*problema globală este nașterea unui copil, am încercat prin mai multe metode dar nu s-a primit*” (P_F_C_8); „*lipsa copiilor este o mare problemă*” (P_F_C_12),

▪ Condițiile de trai: „*Condițiile de trai lasă de dorit*” (P_F_C_13); „*nu avem bani să trăim normal*” (P_F_C_3).

În acest sens constatăm, că o îmbunătățire a situației economice din țară și o politică de susținere a familiilor fără copii prin servicii sociale și medicale gratuite ar ameliora situația acestor familii. Datorită ratei mari a infertilității în Republica Moldova, studiul și-a propus elucidarea opiniei familiilor fără copii față de abandonul copiilor, pentru a constata cât de informați sunt aceștia cu privire la copiii lipsiți de îngrijire părintească. În urma acestui studiu, am constatat că în Republica Moldova familiile fără copii se implică diferit în problema abandonului:

▪ Au vizitat cel puțin o dată o instituție rezidențială: „*Am vizitat un internat cu colegele și am donat ce am putut*” (P_F_C_6); „*am vizitat de mai multe ori internatele din Republica Moldova*” (P_F_C_11); „*am avut ocazia să vizitez o dată și aș spune că situația copiilor este drastică*” (P_F_C_18).

▪ Nu au vizitat, dar și-ar dori să viziteze o instituție rezidențială: „*Prin apropiere nu este nici un internat, dar am dori săi vizităm pe acești copii*” (P_F_C_2), „*chiar aș vizita, să înțeleg mai bine acești copii*” (P_F_C_8).

▪ Nu au vizitat, nici nu doresc să viziteze: „*Nu dorim, suntem prea emotivi să vedem acele fețișoare triste*” (P_F_C_13), „*nu cred că aș fi în stare să merg acolo, e prea dureros*” (P_F_C_19).

Familiiile fără copii, în special cele infertile, ar putea fi potențiale familii pentru copii cu statut de adopție, în acest sens s-a analizat opinia lor față de adopția națională ca formă de protecție a copilului în Republica Moldova. Familiile consideră adopția:

▪ O formă de protecție necesară pentru unele familii: „*Adopția este un lucru bun, făcut de unele familii*” (P_F_C_4), „*admir persoanele ce adoptă copii*” (P_F_C_9).

▪ O formă foarte complicată de protecție: „*Din câte cunosc, adopția națională este o procedură complicată*” (P_F_C_10), „*statul are foarte multe cerințe față de cei care doresc să adopte un copil, dar, cu părere de rău, puțini corespund acestor cerințe*” (P_F_C_11). „*din spusele cunoscătorilor este foarte greu să adopți în Republica Moldova*” (P_F_C_6).

▪ O formă de protecție slab dezvoltată în Republica Moldova: „este o formă de protecție eficientă, dar slab dezvoltată la noi în țară” (P_F_C_15); „am mers să adopt și nu prea știau ce să îmi răspundă” (P_F_C_7)”.
Adopția nu se bucură de o imagine pozitivă, serviciile în acest domeniu fiind încă slab mediatizate și slab dezvoltate. În viziunea respondenților cercetării, motivele adopției sunt:

▪ Probleme de sănătate ale soților: „Neputința de a avea copii” (P_F_C_3); „adoptă cuplurile fără copii”(P_F_C_5); „motivul principal este că nu pot avea copii” (P_F_C_8).

▪ Dorința de a face un bine: „unii adoptă din dorința de a face un bine, chiar dacă au copiii lor” (P_F_C_5); „adoptă oamenii cu inimă mare” (P_F_C_6).

▪ Singurătatea: „motivul principal este să nu rămână singur la bătrânețe” (P_F_C_9); „singurătatea și necesitatea de a avea pe cineva alături de suflet” (P_F_C_2).

▪ Ca să fie în rând cu lumea: „cunosc o familie din mahala care a adoptat o fetiță, dar părinții sunt indiferenți față de soarta ei, nu îi oferă dragostea de părinte, o pun la lucru, la școală o trimit rău îmbrăcată” (P_F_C_17); „unii adoptă, ei să se simtă bine” (P_F_C_2).

Din perspectiva persoanelor fără copii, societatea manifestă diferite atitudini față de adopție:

▪ Are o părere pozitivă: „Societatea are o părere pozitivă, căci este o salvare pentru familiile care nu au copii” (P_F_C_4); „adopția este un comportament nobil” (P_F_C_11).

▪ Nu este pregătită pentru adopție: „societatea noastră nu este pregătită să primească adopția ca pe o normalitate, opinia influențează negativ atât asupra copilului adoptat, cât și asupra părinților acestuia” (P_F_C_1); „noi oamenii din societate trebuie să avem mai mult curaj pentru a face un lucru mare, dar cu părere de rău nu suntem pregătiți pentru a adopta” (P_F_C_2); „societatea noastră nu este destul de dezvoltată spiritual pentru a înțelege cu adevărat scopul adopției” (P_F_C_9).

▪ Are o atitudine negativă sau indiferentă: „Trăim într-o lume meschină în care pe prim plan sunt valorile materiale, în Republica Moldova adopția este un fenomen rar” (P_F_C_8); „nu foarte bună, moldovenii nu prea sunt capabili să crească un copil străin ca pe al lor propriu” (P_F_C_18); „una neutră, nu orișicine este în stare să accepte un copil străin” (P_F_C_19).

▪ Societatea nu este informată cu privire la adopție: „Societatea nu este informată suficient. De câte ori este pusă în discuție adopția, majoritatea au atitudine de genul: cum n-ai da copilul tău e al tău. Iar cu așa stare a minții desigur nu putem vorbi despre evoluție în această arie” (P_F_C_14); „din cauza dezinformării s-au creat multe stereotipuri referitor la adopție” (P_F_C_15).

Observăm că cei intervievați, în mare parte, consideră, că societatea moldovenească mai are de lucrat la capitolul adopție. În ceea ce privește acceptarea de a adopta un copil de către aceste familii, șansele sunt foarte mici : doar 2 respondenți din cei 20 prevăd că în viitorul apropiat ar putea adopta un copil: „În timpul apropiat, dacă nu se vor rezolva problemele de sănătate ale soțului, vom recurge la adopție” (P_F_C_4); „cunosc două familii care au adoptat copii care trăiesc în armonie și fericire și aș vrea și eu să adopt” (P_F_C_5). Ceilalți, fie că nu intenționează să adopte: „nu cunosc familii adoptive și

nici nu cred că aș putea să adopt un copil, sper să avem copilul nostru” P_F_C_3; fie că ar dori să adopte, dar din diferite motive nu pot face acest lucru: „eu, să fiu sinceră, aș adopta, dar nu am posibilități financiare, eu sunt bibliotecară, iar soțul meu este paznic și abia ne descurcăm” (P_F_C_9); „cunosc 2: familii una din ele este obișnuită și nici nu se observă că copilul este adoptat, iar cealaltă familie are un copil cu un comportament specific. Mă aflu la răscruce: știind situația celor 2 cazuri, până la urmă nu știu dacă aș adopta un copil” (P_F_C_10); „din considerente emoționale, credem, că am vrea și am putea adopta, dar din considerente raționale știm că este foarte greu și nu avem curajul” (P_F_C_15); „nu cunosc nici o familie care a adoptat, noi cu soțul am abordat această temă el este împotriva adopției” (P_F_C_19).

Majoritatea familiilor intervievate nu cunosc familii care au adoptat un copil, ceea ce influențează mult opinia față de adopție. Dorința de a adopta sau nu depinde de faptul dacă familia cunoaște alte familii care au adoptat și de reușita sau nereușita în socializarea a copiilor adoptați.

Din perspectiva familiilor fără copii, statul ar trebui să le ofere următoarele servicii:

- Să îmbunătățească calitatea serviciilor medicale: „Statul ar putea întemeia un program de ajutor financiar pentru vertilizare în vitro a femeilor. Prețul acestei proceduri este foarte mare în comparație cu salariile din Republica Moldova” (P_F_C_11); „statul ar trebui să creeze condiții care ar ajuta familiile să aibă copii prin fertilizare in vitro. Pentru o încercare de fertilizare în vitro se cheltuie în jur de 3000 euro pentru o fertilizare și medicamente, care sunt foarte scumpe” (P_F_C_8); „să finanțeze spitalele cu tehnică performantă pentru a fi posibil tratamentul cuplurilor cu probleme de fertilitate” (P_F_C_19).

- Să simplifice procesul adopției: „să creeze condiții mai simple pentru adopția unui copil” (P_F_C_3); „statul ar trebui să ușureze procesul adopției, căci până adopți un copil trec 2-3 ani” (P_F_C_5); „statul urmează să ia măsuri care să simplifice etapele adopției pentru ca cuplurile să nu aștepte ani de zile” (P_F_C_10).

- Să mediatizeze adopția ca formă de protecție: „să facă publicitate adopției oriunde” (P_F_C_9).

- Să susțină financiar familiile fără copii: „statul trebuie să susțină financiar familiile fără copii” (P_F_C_9); „statul ar trebui să achite măcar o parte din costul analizelor și investigațiilor medicale pentru a rezolva problema infertilității” (P_F_C_11); „susținere financiară pentru tinerele familii care nu au copii, dar își doresc” (P_F_C_15).

- Să ofere servicii de suport familiilor fără copii: „acești părinți trebuie informați și pregătiți pentru a avea grijă de un copil” (P_F_C_7); „susținerea morală a familiilor fără copii prin servicii” (P_F_C_18); „cu regret, pentru familiile fără copii nu se face aproape nimic, ei fiind lăsați pe cont propriu cu problemele lor, iar serviciile lipsesc” (P_F_C_1).

În majoritatea statelor dezvoltate, serviciile psihosociale sunt foarte dezvoltate în depășirea problemelor sociale, părerea persoanelor fără copii față de serviciile oferite de un psiholog sau asistent social diferă:

- Unii consideră ceva necesar, dar care lipsește: „acesta este un lucru necesar, dar, cu părere de rău, la noi personalul de psihologi și asistenți sociali nu ne iau în considerare” (P_F_C_2); „un specialist bun poate rezolva problemele propunând metode de soluționare, dar nu cunosc așa specialiști” (P_F_C_9), „cred, că sunt obligatorii, căci aceste familii trec printr-un mare stres” (P_F_C_10).

▪ În Republica Moldova nu sunt specialiști calificați care să lucreze cu aceste familii: *„în majoritatea țărilor la aceste servicii oamenii găsesc mai multe răspunsuri, la noi aceste servicii nu sunt răspândite din cauza lipsei unor specialiști buni”* (P_F_C_11); *„aceste servicii nu doar că trebuie să existe, ce să fie și eficiente, și utile, noi nu avem așa persoane”* (P_F_C_15).

În concluzie, menționăm că instituția familiei este supusă unei crize irezistibile. În calitate de argumente ale dezintegrării vieții de familie sunt mai multe fenomene ce au luat amploare: rata divorțialității în creștere, natalitatea în descreștere, majorarea rapidă a numărului de celibatari, a familiilor incomplete, a mamelor solitare, a copiilor născuți în afara căsătoriei/familiei, a familiilor fără copii. În mod tradițional, familiile aveau copii, întrucât și rațiunea socială a existenței familiei era în principal procrearea. Atât datele statistice, cât și cercetările noastre empirice demonstrează tendința spre amânarea nașterii copiilor sau lipsa copiilor din diverse motive. Numărul familiilor fără copii din Republica Moldova este în continuă creștere și necesită intervenție din partea instituțiilor de stat. În baza studiului realizat propunem următoarele recomandări:

- susținerea din partea societății civile și încurajarea familiilor de a avea copii, fie pe cale naturală, fie prin adopție;
- promovarea statutului de părinte;
- instruirea și implicarea asistentului social în rezolvarea problemelor sociale cu care se confruntă familiile fără copii;
- deschiderea unor Centre de Consiliere Familială;
- implicarea bisericii și autorităților publice locale în rezolvarea problemelor familiilor fără copii;
- inițierea și promovarea unor politici pro-nataliste;
- identificarea și monitorizarea familiilor fără copii;
- alocarea de resurse din contul statului pentru fertilizarea în vitro a familiilor fără copii;
- dezvoltarea serviciilor sociale, psihologice și medicale în lucrul cu familiile fără copii;
- promovarea adopției.

Astfel, lipsa unor intervenții din partea statului ar avea drept consecință agravarea situației instituției familiei din Republica Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mitrofan I., Mitrofan N.. Elemente de psihologie a cuplului. București: Editura Șansa S.R.L, 1996.
2. Numărul cuplurilor infertile din Republica Moldova este în creștere. [Accesat 01.02.2018], Disponibil: <http://www.e-sanatate.md>.
3. Statistica.md (accesat 01.02.2018).
4. Statistica.md (accesat 01.02.2018).
5. Voinea M. Sociologia familiei. București: Editura Universității din București, 1993.

Date despre interviurile individuale cu familiile fără copii (descifrarea codificării):

Cod	Sex	Vârstă	Localitate	Durata căsătoriei
P_F_C1	F	46	or. Ștefan -Vodă	14 ani
P_F_C_2	F	29	Mun. Chișinău	6 ani
P_F_C_3	M	26	r-ul. Anenii Noi s. Varnița	5 ani
P_F_C_4	F	30	Mun. Chișinău	5 ani
P_F_C_5	M	40	Mun. Chișinău	20 ani
P_F_C_6	M	56	or. Bălți	23 ani
P_F_C_7	F	30	or. Bălți	6 ani
P_F_C_8	F	41	r-ul. Hîncești Sărata Galbenă	10 ani
P_F_C_9	F	57	r. Ungheni s. Rădenii Vechi	32 ani
P_F_C_10	F	31	or. Ungheni	7 ani
P_F_C_11	M	38	r-ul. Șoldănești s. Poiana	10 ani
P_F_C_12	F	28	r-ul. Strășeni s. Sireți	6 ani
P_F_C_13	M	29	Mun. Chișinău s. Ghidighici	5 ani
P_F_C_14	F	30	r-ul. Rezina, s. Ignăței	8 ani
P_F_C_15	F	56	r-ul. Orhei s. Ciocâlteni	28 ani
P_F_C_16	F	31	r-ul. Nisporeni. S. Bălănești	6 ani
P_F_C_17	M	48	UTA Găgăuzia. or. Comrat	25 ani
P_F_C_18	M	35	or. Taraclia	12 ani
P_F_C_19	F	44	or. Ungheni	14 ani
P_F_C_20	F	46	or. Căușeni	20 ani

IMPLEMENTAREA POLITICILOR PUBLICE ÎN DOMENIUL PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

PUBLIC POLICIES IMPLEMENTATION IN THE FIELD OF NATIONAL CULTURAL HERITAGE

Vasile COMENDANT, *doctorand,*
Academia de Administrare Publică,
comendv@gmail.com

Rezumat

În prezentul studiu este luat în atenție procesul de implementare a politicilor publice în sfera patrimoniului cultural național, precum și aria de cuprindere a acestui concept. Sunt scoase în evidență etapele reformelor în domeniul politicilor culturale analizate prin prisma legislației naționale privind patrimoniul. În cadrul acestui demers științific sunt specificați subiecții Administrației Publice Centrale responsabili de realizarea politicilor publice în domeniul salvărdării patrimoniului cultural național. Investigația efectuată ne-a permis să constatăm că pentru îmbunătățirea modalităților de protejare a patrimoniului cultural și promovarea politicilor de implementare a acestora este necesară elaborarea unui Cod al patrimoniului cultural al Republicii Moldova care va aduce patrimoniul cultural național la nivelul cerințelor Consiliului European și ale UNESCO, precum și înființarea unui Institut al Patrimoniului care să aibă ca atribuție fundamentală documentarea patrimoniului cultural.

Cuvinte-cheie: politici publice, patrimoniu cultural, cadru legal, politică culturală, autorități publice centrale

Summary

This study points out the process of public policies implementation in the field of national cultural heritage, as well as the coverage of this concept. Moreover, it reveals the stages of cultural policy reforms, examined in the light of national heritage legislation. The undertaken research determines Central public Administration subjects responsible for carrying out public policies in the field of national cultural heritage safeguarding. This investigation offered the possibility to establish methods that could improve cultural heritage protection measures and promote policies for their implementation. Drafting a Cultural Heritage Code of the Republic of Moldova and establishing a Heritage Institute would be among them. The Code can bring the national cultural heritage up to the requirements imposed by the European Council and UNESCO, while cultural heritage documentation would be the main task of the Institute.

Keywords: public policies, cultural heritage, legal framework, cultural policy, central public authorities.

Patrimoniul cultural are o valoare universală pentru societatea moldavă și pentru fiecare persoană care face parte din această societate. Este foarte important să-l păstrăm și să-l transmitem generațiilor următoare.

Consiliul și Parlamentul European au adoptat Decizia (UE) 2017/864 prin care anul 2018 a fost declarat „Anul European al Patrimoniului Cultural”. Scopul acestei inițiative a fost de a încuraja cât mai multe persoane să descopere și să aprecieze patrimoniul cultural al Europei și de a consolida sentimentul de apartenență la un spațiu european comun. În acest context menționăm că cercetarea implementării politicilor publice în domeniul patrimoniului cultural național are o deosebită importanță științifică și practică.

Politicile publice au început să fie privite ca domeniu de studiu după cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu acordarea unei atenții sporite activității structurilor guvernamentale. Această atenție a fost condiționată de mai mulți factori. În primul rând, criza economică mondială din perioada 1929-1933 a scos la iveală rolul important pe care intervențiile guvernamentale îl pot avea pentru rezolvarea unor probleme sociale [11, p.9-10]. Marea criză economică a arătat că statul poate și chiar trebuie să se implice pentru susținerea persoanelor fără loc de muncă. Spațiul politicilor publice s-a lărgit și s-a extins rolul instituțiilor publice și al administrației publice în promovarea lor. Ulterior, după cel de-al Doilea Război Mondial, guvernele au depus eforturi suplimentare pentru susținerea politicilor anterior elaborate, aducând astfel în atenția cetățenilor necesitatea implementării lor.

În al doilea rând, a fost remarcat că abordarea tradițională din cadrul științelor socio-umanistice nu mai răspundea provocărilor cu care se confruntau instituțiile publice [10, p.4]. Diferența dintre teoria politică clasică și practica politică din statele moderne a determinat cercetătorii să caute noi metode teoretice pe baza cărora să fie analizată practica politică în scopul reducerii acestei discrepante dintre teorie și practică. Ca răspuns la această preocupare a apărut domeniul politicilor publice, care la început a fost formulat ca o negație a științelor politice tradiționale. Studiul politicilor publice se conturează mai accentuat în perioada de expansiune economică postbelică, când a crescut încrederea rațională în capacitatea guvernului de a rezolva problemele societății, capacitate ce și-a găsit exprimare în programele guvernamentale elaborate în încercarea de a găsi soluții la aceste probleme. Dezvoltarea științelor sociale a contribuit semnificativ la dezvoltarea științelor politice, administrative, juridice, economice și manageriale. De asemenea, a impulsionat abordările științifice privind politicile publice [9, p. 10].

Conceptul de *politică publică* este perceput diferit de unele administrații ale țărilor din Europa de Est și uneori apar neînțelegeri cu privire la rolul funcționarilor publici și al decidenților politici în procesul de formulare a politicilor publice. Țările occidentale cu cea mai mare experiență în domeniu au început să introducă aceste proceduri de formulare a politicilor publice în primii ani ai deceniului șase al secolului trecut. Experiența și metodele utilizate derivă, în principal, din practicile companiilor din sectorul privat. Pentru tinerele state democratice este important să înțeleagă diferențele de abordare a conceptelor, deoarece funcționarea specifică a instituțiilor din administrația publică care exercită puterea publică determină obiectivele și abordările politicii publice formulate în sectorul public. Valorile, principiile, terminologia, procedurile și procesul decizional sunt diferite în cazul administrației publice, iar pentru a asigura o utilizare eficientă a metodelor aplicate și verificate din sectorul privat se impune adaptarea unei părți a terminologiei, a abordărilor și a regulilor care se aplică.

Raportându-ne la Republica Moldova, menționăm că noțiunea *politică publică* a început să fie utilizat pe la sfârșitul anilor '90 ai sec.XX, însă și până în prezent există confuzii la nivelul simțului comun asupra sferei de cuprindere a acestei noțiuni. O eventuală explicație ar putea fi aceea că noțiunea a fost preluată din limba engleză, de la cuvântul „*policy*”, însă nu avem o traducere exactă în limba română, doar aceea de „*politică*”. În mod tradițional, politica înseamnă activitatea partidelor politice, a institu-

țiilor statului: a Parlamentului, Guvernului, Președinției și a subdiviziunilor de lucru ale acestor entități. Noțiunea cuprinde și declarații politice, campanii electorale etc.; de aici și tentația de contaminare la nivel terminologic. Ca urmare, atât Republica Moldova, cât și România au mers pe formula utilizării noțiunii din literatura franceză, și anume – „politiques publiques”.

Politica publică reprezintă un set de reguli și proceduri stabilite la nivelul executiv al administrației publice pentru a asigura realizarea obiectivelor concepute la nivel politic. Actorii politicii publice sunt politicienii care iau decizii (aproabă politicile publice), dar și funcționarii publici care pregătesc aceste decizii (elaborează politicile publice). Astfel, elaborarea politicilor publice este o activitate tehnică și profesională, realizată de funcționarii publici, care are menirea de a sprijini nivelul politic în procesul de luare a deciziilor [6, p.4].

Potrivit cercetătorului român Adrian Miroiu, „o politică publică este o rețea de decizii legate între ele privind alegerea obiectivelor, a mijloacelor și a resurselor alocate pentru atingerea lor (*a obiectivelor*) în situații specifice” [12, p. 9].

În opinia profesorului american Thomas R. Dye, conceptul de politică publică cunoaște mai multe definiții, pornind de la cea mai simplistă – „ceea ce guvernele aleg să facă sau să nu facă” [9, p.4] și până la cea instrumentalistă, definită de James E. Anderson ca fiind „un curs al acțiunii cu un scop precis, urmărit de un actor sau un grup de actori în abordarea unei probleme” [8, p.5].

Din punctul de vedere al cercetătorilor români M. Profiroiu și E. Iorga, o politică publică reprezintă un ansamblu de măsuri luate de către o autoritate legală și responsabilă care vizează îmbunătățirea condițiilor de viață ale cetățenilor sau conceperea unor măsuri de stimulare a creșterii economice. Ea prevede, în general, o concertare a diferiților actori și o corelare a învățămintelor trase din experiențele lor instituționale și personale. Ea poate lua deseori forma reglementărilor sau stimulentei care determină mediul social și economic [15, p.17].

Într-un alt mod, am putea defini politica publică ca *o acțiune sau un complex de acțiuni planificate de Guvern, care într-o formă sau alta transformă sau influențează societatea și economia acesteia*. Politică publică o putem considera, de asemenea, și decizia Guvernului de a nu interveni într-o situație, dacă opțiunea a fost minuțios analizată și în final apreciată ca fiind cea mai benefică pentru societate. Așa cum o politică publică este rezultatul unor decizii, aceasta mai poate fi definită și ca un set de decizii coerente care au ca scop satisfacerea interesului general al societății. În acest sens, politicile publice prezumă a fi niște acțiuni îndeplinite de *autoritățile publice centrale de specialitate* ca răspuns la problemele ce apar în societate și necesită a fi rezolvate. Autoritățile, printr-un program de acțiuni, vin să modifice mediul economic, social și cultural al actorilor sociali. Succesul politicii publice depinde de identificarea corectă a problemei și de stabilirea obiectivului și a instrumentelor de atingere a acestuia.

Totodată, considerăm că procesul de elaborare a politicii publice poate fi văzut atât ca un proces analitic, cât și ca un proces politic.

Făcând referință la lucrarea lui Aaron Wildavsky *Speaking Truth to Power: The Art and Craft of Policy Analysis*, desprindem ideea că analiza politicilor publice este sinonimă cu creativitatea, care poate fi stimulată de teorie și consolidată de practică; că proce-

sul de analiză presupune căutarea soluțiilor pentru problemele existente, făcând apel la raționalitate în vederea îndeplinirii scopurilor publice. În acest caz, procesul de elaborare a politicii constă în enunțarea corectă a problemei, în identificarea și analiza unui set de soluții, în selectarea alternativei care rezolvă cel mai bine problema. Consecvență în această abordare constă în utilizarea tehnicilor analitice pentru a genera cele mai bune soluții și pentru a face cele mai bune alegeri.

Dacă avem în vedere procesul de elaborare a politicii văzut ca un proces politic, atenția o focusăm asupra conflictelor și disensiunilor, asupra confruntărilor ce apar în procesul de luare a deciziei atunci când se urmărește propriul interes, diverse fiind și eforturile depuse pentru a îndeplini scopurile publice. Dacă e să ne referim la elaborarea politicii ca un proces analitic, trebuie să percepem valorile care se reflectă în acest proces, diversele aspecte care divizează oamenii și induc acestora diferite percepții asupra scopurilor publice, necesitatea de a rezolva conflictele (dacă este posibil) pe cale pașnică, democratică și de a determina factorii critici care tergiversează dezvoltarea politicii în fiecare etapă a procesului.

Urmând procesele menționate, instituțiile guvernamentale ale statului vor aproba și implementa diverse politici publice de importanță națională sau sectorială, care vizează probleme complexe sau simple, cu impact asupra tuturor cetățenilor sau doar asupra unui grup restrâns al acestora. În consecință, unele politici publice necesită eforturi mai mari (analize mai aprofundate) în procesul de elaborare, iar altele – mai mici. De asemenea, unele politici publice implică intervenții majore sau resurse semnificative, în timp ce altele vin doar cu ajustări minore în situația existentă. Astfel, o politică publică necesită o definire univocă, fiind însoțită de elaborarea unei ierarhii stricte a documentelor de politici publice prin care să fie redat și determinat gradul de analiză care trebuie s-o însoțească.

Diversitatea elaborării politicilor publice cuprinde toate sferile sociale, una dintre cele mai importante fiind cea culturală.

La rândul său, politica culturală este un element al politicii generale a statului. Ea face parte din arealul politicilor ce sunt elaborate și implementate de autoritățile competente ale statului pentru soluționarea problemelor de cultură, de patrimoniu cultural, de arheologie și altele care apar în acest domeniu. *Cultura* este parte componentă a multiplelor elemente ce compun politica statului, poziționându-se pe aceeași scară de interes precum educația, apărarea sau sănătatea.

A investi în cultură înseamnă a prezenta realizările și a explora până la limită posibilitățile, deoarece cultura, ca și natura, folosește trecutul pentru a hrăni viitorul [13, p.7].

Cultura, ca fenomen social, formează, pe de o parte, aspectele sociale ale existenței umane, formează omul, cultura materială, cultura spirituală a acestuia, iar pe de altă parte, omul formează cultura. Aceasta denotă că omul se formează ca personalitate în baza valorilor culturale; totodată, el este factorul care creează cultura. Această abordare dă o caracteristică generală a fenomenului cultural în societate, iar importanța ei trebuie să se regăsească în această dimensiune.

În același timp, *patrimoniul cultural*, ca element al culturii, este privit ca un fapt sociocultural, deoarece membrii societății creează cultura, iar cultura îi formează pe membrii acestei societăți. Considerăm că fundamentările teoretice evidențiate stau la baza constituirii politicilor publice în domeniul cultural.

În altă ordine de idei, putem afirma că sarcina unui guvern modern este să încurajeze explorarea politică sau privată a culturii, în toate formele și variațiile ei, fără a o utiliza pentru a agita potențialul de diviziune a culturii în scopuri politice. În perspectivă, cultura poate contribui semnificativ la bunăstarea economică și socială a statului.

În același timp, cultura păstrează identitatea națiunii. Nivelul de cultură în societatea modernă poate fi etalat și caracterizat prin diferența dintre sprijinul verbal și cel financiar. Dacă cultura ar fi la fel de importantă precum reiese din multe discursuri guvernamentale, ar avea un buget pe măsura celui de la protecția socială sau apărare [13, p. 7]. În realitate, acest lucru nu se produce niciodată. Există, de asemenea, o diferență majoră între felul în care guvernele naționale sau autoritățile locale folosesc cultura în diplomatie și în promovarea imaginii lor și atitudinea lor față de cultură atunci când activitatea culturală reprezintă o problemă a propriilor lor cetățeni.

Referindu-ne la politicile culturale promovate în Republica Moldova, constatăm că prăbușirea sistemului totalitar comunist a demarat un șir de reforme, prin care autoritățile au fost puse în situația de a găsi soluții eficiente de operare a schimbării în domeniul culturii, astfel încât aceasta să se poată alinia la standardele europene și la cele mondiale.

Cu toate dificultățile întâmpinate, într-o perioadă a unor transformări sociale importante, obiectivul principal al politicii de stat în sfera culturii l-a constituit conservarea și ocrotirea moștenirii culturale, de rând cu menținerea sistemului de instituții care asigură cadrul de dezvoltare a vieții spirituale. În condițiile când alocațiile din buget erau insuficiente, iar posibilitățile instituțiilor de cultură și artă de a-și majora propriile venituri erau limitate de programele lor sociale, se impunea o abordare specifică a problemelor culturii. Concomitent cu protejarea potențialului cultural acumulat anterior, pentru autorități devenea indispensabil orientarea procesului cultural pe alte principii, mai exacte și mai realiste. În lipsa unor programe concrete, bine argumentate și conforme cu realitățile, promovarea politicii de stat în domeniul culturii nu aducea eficiența scontată. Ea impunea un sistem de măsuri prin care se lua în calcul importanța proiectelor și resurselor materiale disponibile, a termenelor de realizare și a responsabilităților.

În toți anii de independență a Republicii Moldova *autoritățile publice centrale* (APC) au creat un cadru legal național de protejare a patrimoniului cultural, au fost elaborate acte normative și create premise de dezvoltare a sectorului de patrimoniu cultural.

Ca o măsură de redresare a situației grave în sistemul cultural, la 21 septembrie 1992 a fost emis Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 203 „Despre măsurile de neamânat privind dezvoltarea culturii”, care prevedea măsuri administrative în scopul susținerii culturii naționale, instituțiilor și lucrătorilor din domeniul culturii și artei în perioada reformelor economice. În baza acestui Decret, Guvernul a întocmit un plan de acțiuni pentru sprijinirea culturii. Planul a fost adoptat prin Hotărârea Guvernului nr. 343 din 03.06.1993 „Cu privire la aprobarea Programului de Stat pentru dezvoltarea culturii pe anii 1993 – 2000 și asigurarea protecției sociale a oamenilor de cultură” (în continuare – Programul 1993) [7, p.47-48]. Prin aceeași hotărâre, Guvernul prevedea constituirea Fondului pentru Dezvoltarea Culturii și Artei Naționale, crearea unui sistem de înlesniri și scutiri de taxe pentru artiști și instituțiile de cultură. Au fost prevăzute măsuri cu privire la majorarea salariilor oamenilor de creație, la apărarea socială și

asigurarea cu locuințe a angajaților din sfera culturii și a membrilor uniunilor de creație, la alocarea mijloacelor valutare pentru achiziționarea instrumentelor muzicale etc. În fața organelor administrației publice locale a fost trasată sarcina de a considera dezvoltarea domeniului social-cultural ca direcție prioritară a politicii statului și în timp de doi ani urmau să fie elaborate programele zonale de dezvoltare a culturii, să fie asigurată utilizarea localurilor instituțiilor de cultură și artă doar conform destinației acestora.

Pentru menținerea și dezvoltarea potențialului cultural al țării au fost stabilite unele priorități de activitate în sfera culturii: readucerea în patrimoniul național a valorilor de cultură și cult înstrăinate, completarea Registrului de stat cu obiecte culturale de importanță națională, susținerea financiară a instituțiilor de cultură și artă, a uniunilor de creație, asigurarea protecției sociale a măștrilor artei și literaturii, promovarea unor măsuri extraordinare în toate domeniile culturii. În cadrul Programului 1993 au fost realizate activități concrete în domeniile prioritare aprobate la acea vreme.

Efectuând o analiză a modului de realizare a acestui Program, constatăm că acesta a fost un document elaborat bine ca și concept, dar, spre regret, fără o acoperire financiară. Factorii de decizie în domeniul culturii la acel moment erau artiști și cercetători cu renume, dar fără experiență politică și administrativă. Ei sperau la identificarea mijloacelor bănești, însă acest lucru nu s-a întâmplat. Prin urmare, Programul a rămas practic nerealizat. Un declin serios al procesului de finanțare a sectorului cultural a fost remarcat atât la nivel național, cât și local. De aceea, doar voința factorilor de decizie la acel moment, fără o acoperire financiară pe potrivă, nu a fost suficientă pentru implementarea Programului 1993.

După adoptarea primelor acte legislative în domeniul culturii – a Legii privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova nr. 880-XII din 22.01.1992, a Legii privind ocrotirea monumentelor nr. 1530-XII din 22.06.1993 și a Programului 1993 menționat mai sus – politica culturală din Republica Moldova a fost determinată prin adoptarea mai multor acte normative.

În cadrul realizării Programului 1993, în anul 1997 pe teritoriul Republicii Moldova erau luate în evidență 10 733 de monumente de istorie și cultură. Însă, începând cu anul 1994, alocațiile pentru conservarea, restaurarea și accesul public la monumentele de istorie și cultură anual au început să se micșoreze, astfel încât către anul 1996, din suma de 1,4 mil. lei prevăzută de la bugetul republican, în realitate nu a fost cheltuit niciun ban. Acest fapt a condus la sistarea lucrărilor de restaurare propagarea distrugerii, iar în unele cazuri – și la dispariția unor valoroase monumente de istorie și cultură. Către anul 1997, fondul muzeistic al Republicii Moldova includea peste 647 371 de monumente mobile de istorie și cultură, luate la evidență în 63 de muzee.

De asemenea, în cadrul realizării aceluiași Program, în anul 1997 a fost adoptată Legea Culturii nr. 413-XIV din 27.05.1999 [1]. Anume în cadrul acestei strategii pentru prima dată a fost stabilită necesitatea adoptării unui șir de acte legislative, inclusiv a Legii Culturii. Adoptarea acestei legi a avut ca scop asigurarea și protejarea dreptului constituțional al cetățenilor Republicii Moldova la activitatea culturală; stabilirea principiilor de bază ale politicii culturale a statului și ale normelor juridice în baza cărora este asigurată dezvoltarea liberă a culturii. Prin această lege statul își asumă responsa-

bilitatea de elaborare a politici culturale, stabilind prioritățile în activitatea culturală, de elaborare și finanțare a programelor de stat privind protecția și dezvoltarea culturii, stabilește direcțiile, formele și modalitățile de aplicare a lor, protejează drepturile oamenilor de creație la proprietate intelectuală, apără interesele lor patrimoniale și nepatrimoniale legate de activitatea de creație, asigură accesul liber al cetățenilor la activitatea culturală, la valori și bunuri culturale.

La 18 iulie 1997 Guvernul Republicii Moldova a aprobat Hotărârea nr. 672 cu privire la Programul de stat „Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1997-1998” (în continuare – Programul 1997) [4]. Această hotărâre a rămas în vigoare până în anul 2000, fiind suplimentată cu un proiect strategic în domeniul economic până în anul 2005, în care au fost înglobate și stratagemele culturii.

Potrivit Programului 1997, politicile culturale determinau ca prioritățile în activitatea statului să se concentreze pe susținerea și dezvoltarea artei profesionale, prezervarea moștenirii culturale, stimularea creației populare și dezvoltarea activității culturale de agrement, susținerea tineretului de creație și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de cultură, conectarea culturii Republicii Moldova la circuitul cultural internațional. Pentru atingerea acestor obiective se preconiza implementarea unor măsuri speciale, cum ar fi elaborarea unui sistem efectiv de înregistrare și păstrare a valorilor muzeistice, asigurarea securității monumentelor de istorie și cultură, reformarea rețelei instituțiilor de învățământ artistic, modernizarea bibliotecilor și păstrarea fondului de carte, restructurarea instituțiilor de cultură și adaptarea activității lor la cerințele procesului artistic general-european, delimitarea clară a responsabilităților pentru instituțiile de cultură din teritoriu între Ministerul Culturii și organele executive locale, păstrarea și dezvoltarea meșteșugurilor populare tradiționale, dezvoltarea colaborării culturale cu alte țări.

După anul 1998 politica culturală în Republica Moldova a început să fie influențată tot mai mult și de anumiți factori externi. La Conferința din Stockholm din 1998, UNESCO a propus plasarea politicii culturale în centrul dezvoltării strategice a țărilor membre. La consfătuirea din Florența din 1999, Banca Mondială a declarat că prioritate în alocarea creditelor pentru țările în curs de dezvoltare vor avea programele care vor include și factorii culturali. Acest lucru a permis ulterior demararea unor proiecte desfășurate de Consiliul Europei în Republica Moldova, cum ar fi Proiectul „MOSAIC”, care a lansat un studiu intitulat „Politica culturală a Republicii Moldova”. În contextul general al Consiliului Europei și în contextul specific al Republicii Moldova, prezentul studiu definește noțiunea de *politică culturală* ca „hotărârea și determinarea autorităților publice – naționale, regionale și locale – de a interveni împreună cu alți factori de decizie în domenii individuale de activitate, în scopul realizării anumitor obiective specifice pentru beneficiul public” [14, p.89-90]. În cadrul studiului, Guvernului Republicii Moldova i s-a recomandat ca politicile culturale să includă strategii de atragere a surselor noi de bani publici pentru protejarea și modernizarea instituțiilor și rețelelor de cultură, să fie aplicate stimulente pentru încurajarea sponsorilor și donatorilor individuali, să fie luate măsuri fiscale pentru necesitățile specifice ale artiștilor și instituțiilor de cultură într-o economie de piață, să fie asigurată instruirea profesioniștilor din cultură în elaborarea de proiecte și dezvoltarea abilităților de administrare.

După anul 2001 a continuat procesul de formare a cadrului legislativ de activitate a instituțiilor culturale. Având ca scop păstrarea tradițiilor autohtone ale culturii teatrale și artei spectacolului, la 31.10.2002 a fost aprobată Legea cu privire la teatre, circuri și organizații concertistice nr. 1421-XV [2], care a stabilit principiile de dezvoltare a artei spectacolului în Republica Moldova, asigurarea drepturilor cetățenilor la libertatea de creație artistică, la participarea în procesul artistic al teatrelor, circurilor și organizațiilor concertistice, asigurarea accesului la arta lor; crearea de condiții pentru descoperirea tinerelor talente, pentru completarea și renovarea permanentă a personalului de creație al teatrelor, circurilor și organizațiilor concertistice; crearea cadrului legal pentru activitatea economico-financiară a instituțiilor publice de cultură și artă, a unui sistem de protecție socială a lucrătorilor din domeniu; susținerea relațiilor culturale interetnice, regionale și internaționale; asigurarea de garanții legale pentru păstrarea sistemului instituțiilor de cultură și artă de stat (inclusiv a instituțiilor de învățământ de specialitate) municipale, departamentale, locale.

Ulterior, cadrul juridic a fost suplinit cu Legea privind meșteșugurile artistice populare, nr.135-XV din 20.03.2003 [3], care a stabilit modul de activitate a meșterilor populari, a organizațiilor lor și a întreprinderilor din domeniul meșteșugurilor artistice, modul de atribuire a produselor meșteșugărești la categoria obiectelor de artizanat, competențele autorităților administrației publice.

Pe cale de consecință, menționăm că perioada anilor 2001 – 2009 este caracterizată printr-o încercare de restaurare a regimului comunist, în care nu a fost elaborat niciun document strategic în domeniul politicii culturale, scopul principal al autorităților fiind reanimarea rețelei instituțiilor de cultură. După un declin timp de un deceniu, această decizie părea să fie una justificată. Programul Național „Satul Moldovenesc” (2005-2015) prevedea reabilitarea caselor de cultură, a bibliotecilor și a muzeelor la nivel local, precum și măsuri de protecție a patrimoniului cultural la nivel național. Un număr important de instituții de cultură erau finanțate direct din bugetul central. Acest lucru era caracteristic mai cu seamă pentru localitățile în care administrația publică locală constituia o majoritate confortabilă a membrilor partidului de guvernământ aflat la putere. Însă, acest suport financiar nu era unul dezinteresat. Puterea politică încerca să revină la practica de manipulare ideologică, inclusiv pe segmentul dezvoltării culturale.

După anul 2009 începe o nouă etapă în dezvoltarea culturală a Republicii Moldova. Vectorul european a devenit scopul dezvoltării statului, iar acesta devine un atu pentru noua cale de dezvoltare a țării în domeniul respectiv.

Odată cu revenirea la guvernare în Republica Moldova a forțelor democratice, Ministerul Culturii și Turismului a elaborat Planul de dezvoltare instituțională pentru anii 2009 – 2011, care prevedea continuarea procesului de creare a cadrului legislativ cultural, elaborarea și aprobarea unor documente precum: Legea privind constituirea Rezervației istorico-culturale și natural-peisagistice „Orheiul Vechi” nr.251-XVI din 04.12.2008, Regulamentul despre exportul și importul valorilor culturale ș.a.

Este de remarcat că guvernele care au funcționat în cadrul Alianțelor pentru Integrarea Europeană prin politicile lor culturale au reușit să definitiveze cadrul legal în sfera culturii din Republica Moldova. În perioada 2009 – 2014 au fost adoptate mai multe acte legislative și normative importante care au completat cadrul legal cultural existent. În context, la inițiativa autorității publice centrale de specialitate au fost adoptate: Legea privind proteja-

rea patrimoniului arheologic nr. 218 din 17.09.2010, Legea monumentelor de for public nr. 192 din 30.09.2011, Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil nr. 280 din 27.12.2011, Legea privind protejarea patrimoniului cultural imaterial nr. 58 din 29.03.2012, Legea cu privire la oamenii de creație și la uniunile de creație nr. 21 din 01.03.2013, Legea cinematografilei, nr. 116 din 03.07.2014 și câteva Hotărâri de Guvern.

În anul 2012, pentru prima dată de la obținerea independenței, Ministerul Culturii (cu susținerea UNDP) a inițiat procesul de elaborare a Strategiei Naționale de Dezvoltare a Culturii Republicii Moldova „Cultura 2020”. Documentul a fost finalizat și aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 271 din 9 aprilie 2014, totodată fiind elaborat și adoptat Planul de acțiuni privind implementarea acesteia. În cadrul acestei Strategii este amplu expusă viziunea cu referire la protejarea patrimoniului cultural național.

Acest document este inovativ prin faptul că pentru prima dată a fost efectuată o analiză sistemică a sectorului cultural al Republicii Moldova în urma căreia au fost identificate direcțiile și obiectivele generale de dezvoltare a culturii pe termen mediu și lung. Documentul a fost elaborat în baza analizei problemelor - cheie cu care se confruntă sectorul cultural în Republica Moldova și este însoțit de un plan de acțiuni pentru fiecare obiectiv general, având și indicatori de monitorizare și evaluare a eficienței strategiei, precum și un buget estimativ de implementare a acțiunilor prioritare. Actualmente, această Strategie constituie principalul document de politici în domeniul culturii, care va permite pe viitor dezvoltarea sectorului cultural din republică.

Strategia de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020” prezintă o viziune coerentă de dezvoltare a sectorului cultural al țării, luându-se în considerare documentele de importanță națională, cum ar fi Strategia de descentralizare, precum și documentele europene, la care Republica Moldova a scris.

Scopul principal al Strategiei este elaborarea direcțiilor de evoluție și conducere a procesului cultural durabil din Republica Moldova destinat să contribuie la: dezvoltarea socioeconomică continuă a țării prin asigurarea unui cadru de politici coerent și eficient pentru dezvoltarea mediului cultural viabil; formarea unui sistem funcțional de conservare și punere în valoare a patrimoniului cultural; promovarea creativității și dezvoltarea industriilor culturale; eficientizarea managementului cultural, în scopul creșterii calității vieții cetățenilor, a coeziunii sociale. Pentru realizarea scopului propus autoritățile au determinat patru obiective generale: 1) salvagardarea patrimoniului cultural național în toată diversitatea lui; 2) asigurarea circulației reale și virtuale a produsului cultural; 3) creșterea ponderii economice a sectorului cultural și a industriilor creative și 4) sporirea contribuției sectorului cultural în dezvoltarea coeziunii sociale.

Prin urmare, în cadrul Strategiei urmează a fi restructurate și instituțiile de învățământ artistic, prin specializarea acestora și racordarea la standardele internaționale recomandate de UNESCO. Se prevede, inclusiv, re-conceptualizarea traseelor de formare profesională, ajustarea curriculumului la necesitățile pieței forței de muncă, îmbunătățirea calității cadrelor didactice, crearea Centrelor de formare continuă.

Prin Strategie, *patrimoniul cultural* devine o prioritate națională. Diversitatea patrimoniului (peisaje, patrimoniu material/imaterial, monumente istorice ș.a.) permite dezvoltarea turismului intern/internațional și poate configura o altă imagine a țării. În Strategie sunt prevăzute acțiuni concrete pentru salvagardarea patrimoniului național [5].

Urmare a realizării politicilor publice în domeniul patrimoniului cultural avem adoptată *legislația națională de patrimoniu*: Legea privind protejarea patrimoniului arheologic, Legea privind protejarea patrimoniului imaterial, Legea privind protejarea patrimoniului mobil, monumentelor de for public, Legea privind mormintele și operele comemorative de război (cea mai recentă Lege în acest domeniu, a fost aprobată în iulie 2017). În acest sens, au fost modificate Codul Penal și Codul Contravențional ale Republicii Moldova. În continuare urmează a fi adoptată o nouă Lege a muzeelor (există în acest sens un proiect de lege nouă) și Legea monumentelor istorice. Este elaborat un proiect, dar încă nu a fost avizat de autoritățile competente. Cu acest set de legi se încheie ciclul de elaborare a unui așa-numit „Cod de legi” al patrimoniului cultural.

O altă etapă a politicilor de patrimoniu cultural ține de adoptarea actelor normative. Ministerul Culturii a elaborat acte normative ce vizează patrimoniul arheologic, patrimoniul imaterial și patrimoniul mobil. Actualmente, sunt în proces de elaborare și promovare acte normative privind monumentele de for public. La moment, problema privind evidența și sistematizarea monumentelor istorice și de for public se apreciază a fi cea mai complicată.

În altă ordine de idei, putem constata că până în anul 2017 prin politicile culturale elaborate s-a reușit, pe lângă soluționarea problemelor cadrului legal în cultură, soluționarea și a unui șir de alte probleme stringente care trebuiau soluționate de mai mult timp. În acest context menționăm demararea în anul 2009 a activității Agenției Naționale de Inspectare a Monumentelor Istorice. În anul 2010 a fost creat Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial, care are în atribuții preocupările ce țin de salvagardarea patrimoniului imaterial. În anul 2013 a fost formată Agenția Națională Arheologică, cu atribuții de salvagardare a siturilor arheologice. În același timp, rămâne în proiect ministerial și guvernamental problema ce vizează crearea unei instituții specializate în domeniul documentării, proiectării și restaurării monumentelor istorice și de for public, precum și formarea resurselor umane în domeniul managementului și conservării/restaurării patrimoniului cultural mobil, imobil și imaterial.

Considerăm că experiența acumulată în anii 2010-2017 poate constitui și un fundament pentru elaborarea la o etapă ulterioară a Codului patrimoniului cultural al Republicii Moldova, după exemplul altor țări europene, fapt ce va reprezenta un punct culminant în procesul de aducere a patrimoniului cultural național la nivelul cerințelor Consiliului Europei și ale UNESCO.

Totodată, am putea menționa că până în prezent, pe anumite segmente, autoritățile administrației publice centrale de specialitate nu se implică suficient pentru a întreprinde măsurile necesare de protejare și revitalizare a patrimoniului cultural național. În unele situații se creează impresia că autoritățile publice nu conștientizează rolul decisiv al culturii în calitate de factor dinamic al schimbărilor și coeziunii sociale, al relansării economice și dezvoltării durabile. Rolul culturii rămâne a fi unul redus doar la activități culturale de odihnă și recreere. Factorii de decizie nu sunt ferm convinși de necesitatea investițiilor în restaurarea monumentelor de cultură, de valorificare a patrimoniului cultural național. Astfel, nu realizează în deplină măsură rolul decisiv al mediului cultural pentru dezvoltarea țării.

Referindu-ne la subiecții elaborării și implementării politicilor publice în domeniul patrimoniului cultural național, actorul principal în sistemul administrativ din Republica Moldova responsabil de elaborarea politicilor publice în domeniul salvării patrimoniului național cultural este Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (în continuare – MECC). Una dintre atribuțiile autorității publice vizate este de a susține politica statului în domeniul culturii, în speță atunci când ne referim la protejarea și conservarea patrimoniului cultural național. Guvernul elaborează și finanțează programele de stat privind protecția politicilor de patrimoniu cultural în conformitate cu politica culturală a statului, stabilește direcțiile, formele și modalitățile de aplicare a lor.

Potrivit Strategiei de dezvoltare culturală [7], MECC are misiunea de a contribui la promovarea identității naționale și a imaginii țării, la asigurarea accesibilității, păstrării, inclusiv prin conservare, precum și a valorificării patrimoniului cultural și a valorilor naționale, la dezvoltarea creativității și formarea personalității, întărind dialogul cultural pe teritoriul național și peste hotarele acestuia pentru creșterea economică și spirituală echilibrată a cetățeanului și a comunității.

Prioritățile politicilor culturale pe termen mediu ale Ministerului Culturii au fost determinate ca fiind:

- Dezvoltarea culturii;
- Salvarea patrimoniului național și asigurarea accesului larg al cetățenilor la valorile culturale;
- Promovarea valorilor culturale naționale ca parte componentă a patrimoniului cultural european [16, p.9].

Ministerul Educației, Culturii și Cercetării cooperează cu majoritatea ministerelor și departamentelor atât în activitatea sa curentă, cât și prin intermediul Comisiilor Mixte interministeriale și interguvernamentale.

Pe parcursul ultimilor ani, colaborarea culturală internațională a fost pusă în sarcina Secției Integrare Europeană, Relații și Proiecte Internaționale din cadrul Ministerului de resort. Principalele instrumente de cooperare internațională sunt acordurile bilaterale și multilaterale și programele de colaborare culturală cu diverse țări. Până în prezent Republica Moldova a semnat acorduri și programe de acțiuni culturale cu peste 35 de țări.

La nivel de implementare a politicilor publice în domeniul patrimoniului cultural avem trei instituții de stat care reprezintă structurile specializate în cercetarea și protejarea patrimoniului cultural în Republica Moldova. Acestea sunt: Agenția pentru inspecție și restaurare a monumentelor, Agenția arheologică și Centrul național pentru conservarea patrimoniului imaterial. Potrivit opiniei unor specialiști în domeniu, nu avem în țară un Institut Național al Patrimoniului. În cadrul reformei care se face în cadrul Ministerului de resort există un proiect prin care se intenționează să fie creat un institut subordonat MECC, una dintre principalele atribuții ale acestuia urmând să fie preocuparea de documentarea patrimoniului cultural.

Apariția Institutului Național al Patrimoniului ar urma să gestioneze o Direcție de documentare a patrimoniului cultural (pentru a fi documentate siturile arheologice, monumentele istorice, patrimoniul imaterial), o Direcție de evidență (unde să existe o bază amplă de date, un registru și un cadastru național), o Direcție de cercetare, care să fun-

damenteze importanța științifică a patrimoniului și să demonstreze științific importanța unui anumit sit arheologic sau a unui monument istoric cu valoare de patrimoniu cultural.

Potrivit noilor restructurări instituționale din domeniu, din trei agenții care astăzi se ocupă cu protejarea patrimoniului va rămâne doar o singură Agenție a Patrimoniului. Noua agenție va avea atribuții de inspecție, control și constatare a infracțiunilor ce țin de nerespectarea actelor legislative și normative cu privire la protejarea patrimoniului cultural național.

Pe viitor, principala sarcină a Institutului Național de Patrimoniu va consta în a documenta patrimoniul în interesul național. Dacă nu se va face acest lucru, în următorii 10 sau 15 ani o parte a patrimoniului cultural național riscă să se distrugă și, prin urmare, nu vom mai avea ce cerceta. Acest aspect nu se califică decât o tragedie la nivel național. Protejarea prin conservare a patrimoniului de astăzi ne permite cercetarea lui peste ani.

Este oportun ca Ministerului Educației, Culturii și Cercetării să elaboreze anumite politici culturale și să fie anumite instituții (Agenția Patrimoniului, Institutul Național al Patrimoniului) care să le implementeze. Trebuie să avem o Agenție puternică de inspecție și un Institut competent care vor simplifica lucrurile în această direcție. Astfel, noua formulă a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării urmărește debarasarea de toate funcțiile executorii și orientarea spre elaborarea politicilor publice, precum și spre controlul implementării acestora în vederea salvagărdării patrimoniului cultural național.

În urma studiului efectuat constatăm:

- conceptul de politică publică este relativ nou pentru multe administrații ale țărilor din Europa de Est și uneori apar neînțelegeri în ce privește rolul funcționarilor publici și al decidenților politici în procesul de formulare a politicilor publice;
- procesul de elaborare a politicii publice poate fi văzut atât ca un proces politic, cât și ca un proces analitic;
- politica culturală este un element al politicii generale a statului;
- autoritățile APC din Republica Moldova au creat un cadru legal național de protejare a patrimoniului cultural, au fost elaborate acte normative, precum și create premise de dezvoltare a sectorului de patrimoniu cultural;
- datorită politicilor culturale elaborate și, în mare măsură implementate, Republica Moldova dispune de o legislație sectorială de patrimoniu cultural complexă, cu acte clare pentru fiecare domeniu. Baza legislativă constituie o platformă temeinică pentru construirea și promovarea în continuare a unor politici durabile de patrimoniu;
- Strategia de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020” prezintă o viziune coerentă asupra dezvoltării sectorului cultural al țării;
- în Strategie sunt prevăzute acțiuni concrete pentru salvagărdarea patrimoniului național;
- pe anumite segmente, autoritățile administrației publice centrale de specialitate nu se implică suficient pentru a întreprinde măsurile necesare de protejare și revitalizare a patrimoniului cultural național;
- pentru redresarea situației din domeniu se consideră necesar ca Ministerul Educației, Culturii și Cercetării să promoveze o politică publică reală pentru dezvoltarea culturală a Republicii Moldova. De asemenea, legile în domeniul culturii să nu mai poarte un caracter formal, dar să fie realmente implementate;

- investigațiile întreprinse au elucidat faptul că principala și cea mai gravă problemă la ziua de azi este că patrimoniul nostru nu este documentat, nu este pașaportizat;
- crearea pentru fiecare categorie de patrimoniu a câte un registru care va forma Registrul Național al Patrimoniului;
- elaborarea Codului patrimoniului cultural al Republicii Moldova și crearea Institutului Național al Patrimoniului, care vor avea sarcini concrete de protejare și documentare a patrimoniului cultural național;
- pentru implementarea politicilor prevăzute de Strategia de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020” este nevoie de surse financiare, care la moment sunt insuficiente;
- în prezent, problema specialiștilor în instituțiile autorităților publice centrale de specialitate care să implementeze Planul de Acțiuni este o problemă stringentă. Lipsa acută de restauratori calificați, lipsa personalului tânăr bine pregătit și cu experiență pune în dificultate realizarea politicilor propuse în domeniul patrimoniului cultural și duce la stagnarea reformelor;
- prin implementarea Strategiei, sectorul cultural va deveni un domeniu viabil și de impact în economia și viața socială a întregii țări, fiind edificat spațiul cultural unic;
- identificarea modalităților de îmbunătățire a formelor de protejare a patrimoniului cultural și implementarea politicilor publice în domeniul patrimoniului cultural național reprezintă o cerință de cea mai mare actualitate pentru Republica Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Legea culturii nr. 413-XIV din 27.05.99. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr.83-86/401.
2. Legea cu privire la teatre, circuri și organizații concertistice nr. 1421-XV din 31.10.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 174-176.
3. Legea privind meșteșugurile artistice populare nr. 135-XV din 20.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 84-86.
4. Hotărârea Guvernului nr. 672 cu privire la Programul de stat „Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1997-1998”.
5. Hotărârea Guvernului nr. 271 din 09.04.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a culturii „Cultura 2020” și a Planului de Acțiuni privind implementarea acesteia.
6. Ghid metodologic cu privire la procesul decizional. Guvernul Republicii Moldova. Cancelaria de Stat, 2009, p.4.
7. Programul de Dezvoltare Strategică a Ministerului Culturii pentru anii 2012-2014.
8. Anderson James E. Public policy making. Princeton, NJ, Boston, Houghton Mifflin, 1994, p.5.
9. Dye Thomas R. Understanding Public Policy. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1992, p.4, 10.
10. Howlett Michael, Ramesh Michael. Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems. Toronto: Oxford University, 1995, p.4.
11. Marton Balogh. Politici publice. Suport de curs. Anul III. Cluj-Napoca: Editura Universității Babeș-Bolyai, 2013-2014, p.9-10.
12. Miroiu Adrian. Introducere în analiza politicilor publice. București: Editura Punct, 2001, p.9.
13. Mundy Simon. Politici culturale. Un scurt ghid. București: Editura Consiliului Europei, 2000, p.7.
14. Politica culturală în Republica Moldova. Ministerul Culturii al Republicii Moldova. Chișinău, 2002, pp.10, 17, 89-90.
15. Profiroiu Marius Constantin, Iorga Elena. Manual de politici publice. București: Editura Economică „Profitați de carte”, 2009, p. 17.
16. Șontu Ghenadie. Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Country profile Moldova (in Romanian). Editura Consiliului Europei/ERI Carts, 2015, p.9.

INTEGRAREA PIETEI IT&C DIN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA ÎNTR-O PIAȚĂ EUROPEANĂ PUTERNICĂ ȘI COERENTĂ

INTEGRATION OF THE IT & C MARKET IN ROMANIA AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN A STRONG AND COHERENT EUROPEAN MARKET

Ionel PINTILII, *doctorand,*
Universitatea „Apollonia” din Iași, România
ionelpintilii@yahoo.com

Rezumat

În Uniunea Europeană, accesul rapid și nelimitat la facilitățile instrumentelor de informare și comunicație a devenit o necesitate pentru o dezvoltare economică durabilă și competitivă. Integrarea spațiului sud-european este un obiectiv important în cadrul politicilor din domeniul comunicațiilor cuprins în Agenda Digitală Europa 2020 pentru dezvoltarea unei Piețe Unice Digitale. Pentru aceasta este necesară creșterea nivelului de alfabetizare digitală în vederea unui acces ultra-rapid la Internet. În acest sens, România și Republica Moldova au luat primele măsuri legislative și investiționale în vederea atingerii obiectivelor prevăzute în Strategia Europeană.

Cuvinte-cheie: *tehnologii informaționale, piață unică, agendă digitală, servicii digitale, tranzacții online, rețele de comunicații, integrare, legiferare.*

Summary

In the European Union, fast and unlimited access to information and communication tools has become a necessity for sustainable and competitive economic development. The integration of the South European space is an important objective in the communications policies of the Europe 2020 Digital Agenda for the development of a Digital Single Market. For this, it is necessary to increase the level of digital literacy for ultra-fast Internet access.

In this respect, Romania and the Republic of Moldova have taken the first legislative and investment measures to achieve the objectives set out in the European Strategy.

Keywords: *information technologies, single market, digital agenda, digital services, online transactions, communication networks, integration, lawmaking.*

In prezent, tehnologia informației (IT) reprezintă principalul domeniu de interes public pentru Uniunea Europeană, implicit pentru România, cât și pentru Republica Moldova, în condițiile necesității susținerii și dezvoltării societății informaționale actuale.

Dezideratele, obiectivele majore ale „Societății Informaționale” sunt: accesul rapid și nelimitat la informații și facilitățile instrumentelor de informare, comunicație în scopul valorificării superioare a energiilor umane, în vederea creării unei societăți echitabile și inovative care să contribuie la dezvoltarea economică și creșterea competitivității.

Uniunea Europeană a elaborat *Agenda Digitală Europa 2020* cu intenția de a dezvolta o *Piață Unică Digitală*, care să permită accesul rapid și ultra-rapid la Internet, creșterea nivelului de alfabetizare digitală, a competențelor și a incluziunii. Odată cu acestea, utilizatorii de Internet vor avea și accesul liber la servicii și divertisment online, integrarea în același spațiu geografic a dispozitivelor, aplicațiilor, datelor și serviciilor necesare pentru interacționare, creșterea încrederii în servicii electronice și tranzacții online, în scopul de a stimula consumul de servicii prin intermediul tehnologiei informației și a comunicațiilor (TIC) [1].

Obiectivul prioritar al integrării într-o piață europeană puternică este trasarea unor direcții în scopul de a exploata la maximum potențialul social și economic al tehnologiei informației și a comunicațiilor pentru o economie digitală, în special al Internetului, care reprezintă suportul vital al activităților economice și sociale, fie că sunt afaceri, muncă, divertisment, comunicare sau exprimare liberă.

Pentru atingerea obiectivelor specifice stabilite de *Agenda Digitală pentru Europa 2020*, este necesar să se acorde prioritate investițiilor în domeniul IT&C. De asemenea, această prioritizare este principala pârghie pentru convergența cu țintele strategice pentru anul 2020. Astfel, Uniunea Europeană își propune să creeze condițiile unui mediu mai inteligent, mai durabil și mai favorabil integrării, incluziunii.

O problemă importantă pentru Parlamentul European este faptul că a rămas în urmă cu structurarea domeniilor de legiferare. În cadrul Uniunii Europene trebuie să se stimuleze inovația digitală, în toate sectoarele economiei. O atenție deosebită trebuie acordată sprijinului pentru reducerea decalajului digital între toate statele membre [2].

Avantajele tehnologiilor digitale, de care persoanele ar putea profita în calitate de cetățeni/consumatori, sunt diminuate în multe țări, inclusiv în Republica Moldova, de probleme de siguranță și confidențialitate, de accesul insuficient la Internet, gradul scăzut de funcționalitate, de lipsa competențelor necesare sau a accesibilității serviciilor [3].

Consiliul European sprijină inițiativa de a se crea un cadru deschis și nediscriminatoriu ce trebuie să fie pus în aplicare pentru asigurarea interoperabilității fără a împiedica dezvoltarea rapidă a sferei digitale atât în domeniul administrativ, cât și pentru IMM-uri [4]. Trebuie să se asigure un grad mai mare de integrare a competențelor digitale în educație, astfel, încât să fie asigurată pregătirea pe durata întregii vieți [5].

În România, integrarea pieței IT&C într-o piață europeană este una dintre preocupările celor care execută actul guvernamental, menționând că la nivel național au fost adoptate câteva măsuri din Strategia europeană de informatizare, ca prim pas în procesul de dezvoltare în această direcție.

În prezent, România este apreciată pentru măsurile stabilite privind implementarea Strategiei Europa 2020, progresele realizate în aplicarea acestui proiect, cât și profesionalismul specialiștilor români în domeniul IT.

Dezvoltarea sectorului IT&C în România vizează acțiuni precum creșterea eficienței și reducerea costurilor sectorului public, îmbunătățirea productivității sectorului privat prin reducerea barierelor administrative în relația cu statul, îmbunătățirea competitivității forței de muncă.

Având în vedere obiectivele asumate de către România pentru anul 2020 în acest domeniu, este necesară demararea reformelor administrative și introducerea conceptelor moderne de e-Guvernare, e-incluziune socială, promovarea inovării și dezvoltarea infrastructurii pentru serviciile digitale, implementarea de programe și măsuri privind creșterea gradului de securitate a activităților din domeniul IT&C, dezvoltarea industriei locale în special în domeniul producției de software [6].

Înființarea *Agenției pentru Agenda Digitală a României* (AADR) [7] are deja efect benefic asupra mediului de afaceri prin exploatarea potențialului social și economic al TIC, în special al Internetului, care reprezintă suportul vital al activităților economice și sociale, atragerea marilor companii internaționale de a utiliza resursele umane în sectorul TIC direct în România, creșterea încrederii utilizatorilor în dezvoltarea afacerilor online.

Convergența digitală a devenit o necesitate stringentă în cadrul politicilor din domeniul comunicațiilor. Pentru aceasta sunt necesare măsuri precum: creșterea procentajului personalului TIC în totalul angajaților prin măsuri dedicate sectorului IT; reducerea procentului de persoane care nu au utilizat niciodată internetul, până la 25% în anul 2020; alfabetizarea digitală a tuturor cetățenilor României până în anul 2030; consolidarea încrederii în serviciile digitale prin securitate cibernetică și dezvoltarea unui cadru legislativ și normativ eficace privind criminalitatea informatică care să conducă la creșterea încrederii cetățenilor în utilizarea tehnologiei informației.

În ceea ce privește România, aceasta poate fi o reală pepinieră de specialiști, profesioniști în domeniu, fiind statul membru al UE cu cel mai mare potențial. Important este pentru viitorul economiei României, să determine marile companii să continue deschiderea de filiale în țara noastră și să nu încerce atragerea specialiștilor noștri către alte destinații [8].

În Republica Moldova [9], *Centrul de Guvernare Electronică* își propune modernizarea tehnologică a Guvernării până în 2020, și are drept scop principal dezvoltarea utilizării de către instituțiile publice, mediul de afaceri și cetățeni, a potențialului oferit de tehnologiile digitale. Astfel, a avut loc o serie de întâlniri la București pentru schimb de experiență și, totodată, identificarea unor interese și proiecte comune în domeniul e-guvernării [10].

În acest sens, Ministerul de resort din Republica Moldova a încheiat un Memorandum și un Protocol de colaborare cu Guvernul României, care întărește bunele relații bilaterale și cooperarea în acest domeniu [11].

În acest scop a fost elaborată Strategia „*Moldova Digitală 2020*”, care stabilește liniile de acțiune în vederea atingerii obiectivului general de dezvoltare a unei societăți informaționale performante și a unei economii bazată pe cunoaștere [12].

În cadrul *Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO* există *Centrul pentru Securitatea Cibernetică* (CERT) care asigură securitatea informațională a autorităților administrației publice în spațiul cibernetic prin intermediul colectării și analizei informației ce ține de atacuri cibernetice, precum și întreprinderea măsurilor eficiente de protecție a resurselor informaționale [13].

Se apreciază că, mai mult de jumătate din populația Republicii Moldova utilizează Internetul, mai mult de 50% dintre gospodăriile au cel puțin un calculator conectat la Internet, iar peste jumătate dintre utilizatorii Internetului citesc ziare on-line, însă numai un utilizator de Internet din 10 accesează pagina web a Guvernului (www.gov.md) și numai un utilizator din 20 a accesat cel puțin un serviciu public electronic în ultimele 12 luni, iar 8 din 10 utilizatori de Internet accesează rețelele de socializare [14, p. 3].

În cadrul forului european prin legiferare și tehnologie adecvată trebuie găsite urgent răspunsuri la pericolele generate de creșterea criminalității cibernetice și a instabilității politico/militare din diferite zone de pe glob.

Problemele dreptului de autor [15] în noile realități sunt deja în vizorul Uniunii Europene și în mod special privind licențierea în spațiul digital, durata dreptului de autor etc. [16].

Totodată, considerăm că trebuie realizate strategii și programe privind accentuarea folosirii instrumentelor societății informaționale în toate domeniile, având ca scop principal reducerea decalajului față de alte țări privind aportul domeniului IT&C în dezvoltarea și modernizarea societății.

În clasamentele internaționale, țările care ocupă primele locuri în ceea ce privește contribuția IT la dezvoltarea economică și în același timp au aprobat strategii digitale pentru o dezvoltare accelerată și durabilă sunt SUA, Marea Britanie, Estonia, Qatar etc.

Pentru susținerea cooperării în zona sud-est europeană pentru crearea unei piețe puternice de IT&C sunt necesare programe specifice integrate regional, care să cuprindă tronsoane de mare capacitate de transport informațional transfrontaliere.

Statele din această zonă trebuie să negocieze tarife reciproc avantajoase de tranzit și transport, inițierea de proiecte de cercetare comune IT&C în vederea accesării de fonduri comunitare. De asemenea, este imperios necesară eliminarea „piedicilor administrative” privind dezvoltarea rețelelor și serviciilor de comunicații electronice cum ar fi: taxe, impozite, autorizări, condiționări, măsuri birocratice etc., astfel ca, cel târziu la 1 decembrie 2018, toate taxele să poată fi plătite online [17].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. The EU explained: Digital agenda for Europe. Brussels / Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.
2. Ibidem.
3. Concluziile Consiliului European. [On-line]: <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-15889185-concluziile-consiliului-european-initiativa-pentru-ocuparea-tinerilor-fie-operationala-deplin-din-ianuarie-2014-agenda-digitala-republica-moldova.htm> (Accesat 8.02.2018).
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Agenda digitală pentru România 2020. [On-line]: <https://www.comunicatii.gov.ro/agenda-digitala-pentru-romania-2020/> (Accesat 10.02.2018).
7. Organizarea Agenției pentru Agenda digitală a României. [On-line]: <https://www.juridice.ro/298565/organizarea-agentiei-pentru-agenda-digitala-a-romaniei-proiect.html> (Accesat 12.02.2018).
8. În domeniul Agendei digitale România poate fi o pepinieră a antreprenoriatului digital [On-line]: <http://www.caleaeuropeana.ro/exclusiv-interviu-victor-negrescu-europarlamentarul-anului-in-domeniul-agendei-digitale-romania-poate-fi-o-pepiniera-a-antreprenoriatului-digital-it-ul-poate-ajunge-la-10-din-pib/> (Accesat 28.01.2018).
9. Ministerul pentru societatea informațională și Centrul de guvernare electronică din Republica Moldova vor colabora pentru proiecte de e-guvernare [On-line]: <http://digitalagenda.ro/2015/01/ministerul-pentru-societatea-informationala-si-centrul-de-guvernare-electronica-din-republica-moldova-vor-colabora-pentru-proiecte-de-e-guvernare/#more-611> (Accesat 2.02.2018).
10. Dezvoltarea Agendei Digitale în România este una dintre preocupările Guvernului [On-line]: <http://chisinau.mae.ro/romania-news/730> (Accesat 7.02.2018).
11. Republica Moldova și România vor colabora pe proiecte de e-guvernare [On-line]: <http://egov.md/ro/communication/news/republica-moldova-si-romania-vor-colabora-pe-proiecte-de-e-guvernare> (Accesat 7.02.2018).
12. Hotărâre cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale „Moldova Digitală 2020” nr. 857 din 31.10.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.252-257/963 din 08.11.2013.
13. Hotărârea Guvernului nr.746 din 18 august 2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 166-168, nr. 892 din 14.09.2010.
14. Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Transformării Guvernării. În: Guvernul tău. Catalogul serviciilor electronice. Chișinău: IPP, 2013.
15. Hotărâre cu privire la Strategia națională de dezvoltare a societății informaționale “Moldova Digitală 2020” nr. 857 din 31.10.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 252-257/963 din 08.11.2013.
16. Legea nr. 20-XVI din 3 februarie 2009 privind prevenirea și combaterea criminalității informatice. În: Monitorul Oficial nr. 11-12, art. nr: 17 din 26.01.2010.
17. Programul de guvernare 2017-2020. [On-line]: <http://comunic.ro/article/programul-de-guvernare-2017-2020> (Accesat 7.04.2018).

Valorificarea experienței României în contextul integrării europene a Republicii Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018. 232 p.

Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană au fost lansate odată cu semnarea la 28 noiembrie 1994 a *Acordului de Parteneriat și Cooperare*. Ulterior, în februarie 2005 a fost semnat *Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană*, iar la 24 martie 2005 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Declarația cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor de integrare europeană a țării*. În ianuarie 2010, Republica Moldova și Uniunea Europeană s-au angajat în negocierea *Acordului de Asociere*. Totodată, a fost aprobat Programul național de implementare a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană în domeniul liberalizării regimului de vize. La 28 iunie 2014 a fost semnat *Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană*. Parlamentul Republicii Moldova și-a reafirmat dezideratul integrării europene prin Hotărârile Parlamentului nr. 274 din 14 noiembrie 2013 și nr. 218 din 29 iulie 2016 prin care s-au aprobat declarații exprese cu privire la susținerea procesului de integrare europeană a țării noastre și privind parteneriatul național în domeniul integrării europene.

Însă, puțini sunt cei care ar nega rezultatele obținute de Republica Moldova pe parcursul integrării europene, dar sunt mulți cei care afirmă necesitatea aprofundării reformelor modernizatoare sub auspiciile democratizării societății, în sensul că țara noastră continuă să se confrunte cu un șir de probleme de ordin politic, economic și social din cauza disfuncționalităților instituționale. În acest context se înscrie lucrarea recenzată, care are drept scop cercetarea experienței României în valorificarea opțiunii de integrare europeană a țării noastre, fiind puse în lumină provocările și deficiențele, oportunitățile și constrângerile, precum și familiarizarea publicului autohton cu experiența României, preluând exemplele pozitive și încercând să evite greeșelile comise în procesul de preaderare la spațiul comunitar.

În cele nouă studii incluse în culegerea dată, avându-i ca autori cercetători științifici din Republica Moldova și din România, sunt supuse analizei detaliate o serie de probleme precum generalul și particularul pentru Republica Moldova a experienței de aderare a României la Uniunea Europeană (V. Juc și D. Popa); buna guvernare în România în comparație cu alte state membre ale Uniunii Europene (N.-R. Grigore și M. Ivănescu); analiza comparată a corelației dintre competitivitate și guvernare publică la nivel regional și global (Ov. Folcuș și Iu.-M. Ivănescu); reformarea administrației publice în contextul sporirii calității serviciilor publice oferite cetățenilor (V. Cușnir); cadrul teoretic al statului de drept și provocările ajustării practice (Al. Roșca); aplicarea principiilor politicilor simbolice prin prisma extinderii vectorului integraționist european (V. Moraru); evoluția indicatorilor dezvoltării durabile a României prin comparație cu alte țări membre ale Uniunii Europene (M. Sorlescu, Em. Garboveanu); opțiuni de exploatare a minereurilor din România pentru încadrarea în standardele europene (Cr. Sima) și evoluția sistemului energetic din România din perspectiva cronologică (M. Rădulescu și Sv. Ciumac).

Vom observa că întreaga analiză întreprinsă are în vedere, în mod sistematic și constant, analiza parcursului european al României și al Republicii Moldova, fiind evidențiate costurile și

beneficiile naționale și sectoriale. Altfel spus, autorii au încercat să îmbine armonios abordarea teoretico-metodologică cu studiile de caz ilustrative ale ambelor țări. Toate subiectele elucidate sunt destul de importante pentru dezvoltarea politică și economico-socială a Republicii Moldova, iar o informare cuprinzătoare a societății constituie un element important pentru o înțelegere și explicare exhaustivă a proceselor integraționiste, dar și a scopurilor și rezultatelor reformelor modernizatoare din câteva domenii cruciale pentru viitorul ambelor state. Astfel, transformările reale în sfera vieții politice (democrația pluralistă, alternanța la putere, calitatea guvernării, modernizarea instituțiilor politico-administrative ale statului), vieții economice (restructurarea proprietății, privatizarea, libera concurență, modernizarea economică) și în alte domenii de activitate socială deschid diverse fațete ale schimbărilor democratice pline de încercări, riscuri și erori care impun decidenții politici de a căuta soluții adecvate ale problemelor cu un grad ridicat de complexitate.

Poate apărea o întrebare deloc retorică de genul: Care ar fi modelele cele mai plauzibile pentru Republica Moldova în vederea modernizării multiaspectuale a statului și a societății? Politologii, sociologii, economiștii și alți experți în materie susțin că nu există modele „ideale” de modernizare care ar putea fi aplicate direct în țara noastră, ci doar anumite elemente. Conceptul de reformă democratică prin modernizarea și europenizarea societății trebuie să-i aparțină Republicii Moldova, clasei politice guvernante, societății civile, pentru ca aceștia să reușească implementarea lui în practică. Totodată, trebuie examinate doar modele comparabile, analizându-se și „practicile pozitive” din orice țară, astfel încât decidenții politici să realizeze îndemnul „arhitectului Constituției americane”, James Madison, cel de-al patrulea Președinte al SUA (1751–1836): „O guvernare bună implică două lucruri: primul, fidelitatea față de obiectul guvernării, care este fericirea poporului, și, al doilea, cunoașterea mijloacelor prin care acest scop poate fi atins cel mai bine”. Iar unul din aceste mijloace ar consta în adoptarea și realizarea unei strategii coerente de modernizare politică, economică și socială, de transformare democratică profundă a țării, care ar coagula actorii politici (instituționalizați) și actorii sociali (extrainstituționali) în ceea ce privește determinarea priorităților și activităților strategice de dezvoltare a societății, folosind în acest scop diverse mecanisme de interacțiune dintre putere și societate (dialogul social, dialogul politic, forumul public, platforme oficiale etc.), precum și participarea la viața politică a cât mai multor cetățeni, a unor largi categorii sociale.

Concluzia mai generală care poate fi desprinsă din lucrarea recenzată este că modernizarea politică a statului Republica Moldova sub auspiciile democratizării în contextul extinderii procesului integraționist european rămâne și în continuare o prioritate strategică a puterii politice care, având un program de guvernare axat pe procesul de implementare a prevederilor *Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană*, este obligată să depășească problemele și sfidările cu care continuă să se confrunte și să demonstreze prin acțiuni coerente și de substanță că vectorul european este concurențial cu proiectul estic. La realizarea acestui deziderat de integrare europeană trebuie să contribuie mai mulți factori, inclusiv capacitatea de reînnoire a elitelor politice tradiționale în elite politice modernizatoare manifestată prin alternanța la putere a liderilor politici dată de competiția dintre partide, prin minimalizarea rolului și legitimității elitelor tradiționale, precum și prin includerea în politică a persoanelor noi, meritorii, din mediul non-elitei.

Pantelimon VARZARI,
dr. hab. în științe politice,
Ion RUSANDU, dr. în filosofie

CONSTANTIN GH. MARINESCU

LA 90 DE ANI

Împlinirea, de către acad. Constantin Gh. MARINESCU, a onorabilei vârste de 90 de ani este un prilej potrivit și fericit pentru a pune în lumină valențele acestei marcante personalități, Membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, Membru de Onoare al Academiei de Științe a Moldovei, doctor în filosofie, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar apreciat, cunoscut și respectat atât în România, Republica Moldova, cât și peste hotare.

Acad. Constantin Gh. Marinescu s-a născut la 8 martie 1928 în municipiul Galați. A absolvit liceul „Vasile Alecsandri” din Galați în anul 1949. Între anii 1949-1953 urmează cu rezultate deosebite cursurile Facultății de Drept din cadrul Universității „A. I. Cuza” din Iași. După încheierea studiilor se încadrează în activitate universitară, cariera lui pedagogică însumând peste șase decenii de muncă, parcurgând toate treptele ierarhiei didactico-științifice, de la asistent la docent, profesor universitar, șef de catedre, decan, prorector. A susținut, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, teza de doctor în filosofia istoriei. Odată cu înființarea Institutului pedagogic din Galați, în anul 1959, este numit Rector al noii instituții create, la conducerea căreia s-a aflat timp de zece ani. A predat, în decursul anilor, în centrele universitare Galați, Iași, Bacău, Târgu Mureș, Focșani disciplinele filosofie, sociologie, politologie și drept, și-a adus prețioasa contribuție la consolidarea mediului universitar, în special a Universității Ecologice „Dimitrie Cantemir”, și, în ultimul timp, a Universității „Apollonia” din Iași.

Este cunoscut și apreciat ca un pedagog cu autentică vocație universitară, preocupat de afirmarea valorilor științei pedagogice, iar pe tărâm științific, în țară și peste hotare a publicat peste 50 de cărți în calitate de autor sau sub redacția și coordonarea sa, precum și peste 600 de studii și articole în domeniile științelor sociale și umanistice, argumentate fundamental și apreciate înalt (monografii, manuale etc.). Eforturile majore depuse pe itinerarul științifico-didactic s-au soldat cu un număr impresionat de opere de referință, care i-au adus notorietate largă pe plan național și internațional.

De menționat, sclipitorul talent de profesor universitar, consultant științific, talent pe care l-a dăruit cu generozitate multor generații de studenți, unei numeroase pleiade de doctoranzi, expresie a energiei și capacității enorme de lucru, calități ce au determinat formarea atâtor specialiști, au contribuit la mobilizarea și consolidarea colectivelor didactice și științifice pe care le-a condus cu onoare mulți ani.

Printre realizările înregistrate în palmaresul Domniei Sale, menționăm contribuția substanțială adusă de acad. Marinescu la promovarea colaborării între centrele universitare și academice ieșene și cele din Chișinău și Bălți, la pregătirea cadrelor științifice pentru Republica Moldova, făcând-o prin calitatea sa de referent oficial la tezele de doctor și doctor habilitat în științe politice, sociologie, științe ale comunicării. În acest context, merită să fie remarcat și suportul acordat de prof. Constantin Gh. Marinescu la publicarea în edițiile pe care le-a coordonat a multor studii elaborate de cercetătorii din Republica Moldova.

Purtător al unui destin exemplar, construit cu dârzenie și tenacitate, marcat de performanțe notabile, Constantin Gh. Marinescu a obținut tot ce a făurit în această viață prin muncă și dăruire. De fapt, a avut marea intuiție a vocației – lucru care nu-i este dat oricui – și a rămas de-a lungul anilor fidel acestei chemări a sufletului, la fiecare etapă a devenirii sale ajungând să culegă succese binemeritate. Și nu este vorba doar de activitate profesională – deși a avut o carieră remarcabilă în cultură, cercetare, educație, viață social-politică. Biografia acestui om conturează (ca să amintim aici, cel puțin, calitățile de care a dat dovadă ca promotor al fortificării învățământului superior în perioade nelipsite de dificultăți, dar și de înnoiri fundamentale, asumându-și rolul de lider și deschizător de drumuri, animator al cercetării interdisciplinare, reușind să interrelaționeze studiul filosofiei, istoriei, științei politice) un itinerar sinuos pe alocuri, dar întotdeauna judicios și echilibrat, orientat spre afirmarea binelui pentru oameni și pentru societate în ansamblu. În cazul profesorului Constantin Marinescu s-a produs îngemănarea destinului personal cu destinul țării, marcat de efortul edificării, de spiritul construcției.

La fiecare treaptă a ascensiunii sale Constantin Marinescu a manifestat o sensibilitate aparte pentru problemele trecutului, prezentului și viitorului, pentru albia dezvoltării adecvate a societății în care trăiește. Înarmat cu sentimentul temerar al conștiinței naționale, al unirii și unității neamului românesc, acad. Constantin Marinescu a inițiat preocupările de reliefare a rolului istoric al „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, inaugurând cu adevărată simțire profetică preocupările pentru consolidarea identității naționale a românilor, fructificate mai apoi în imensa și intensa activitate practică și în prezent.

Adjudecându-și cu o rară noblețe trăsătura aparte de a fi generator nu doar de cugetări științifice pertinente, dar și de simțiri profunde, profesorul Marinescu ajunge astfel la postura de deschizător de drumuri. De liant între prieteni și frați. De promotor al valorilor spirituale.

Și astăzi este la fel de actuală receptivitatea cu care sprijină și se bucură de succesele colegilor săi, profundul civism al spiritului, manifestat în promovarea multiplelor și diverselor inițiative sociale și culturale, subordonate, toate, marii cauze a neamului.

Iată de ce acad. Constantin Gh. Marinescu a devenit părintele spiritual al celor care-l cunosc și-l apreciază. Includem aici și pe colegii și prietenii săi basarabeni, pentru care a făcut nespus de mult, sprijinindu-i și îndrumându-i cu inspirație. Cu adevărat, cu greu pot fi găsite cuvintele care ar cuprinde întreaga recunoștință pe care i-o purtăm și ar fi în stare să reproducă echitabil importanța și valoarea faptelor realizate.

La multi ani, Domnule academician Marinescu!

Acad. Alexandru Roșca, acad. Gheorghe Rusnac, mem. cor. Victor Moraru, dr. hab. Valeriu Cușnir, dr. hab. Victor Juc, dr. hab. Pantelimon Varzari, dr. hab. Gheorghe Bobină, dr. hab. Ion Sârbu, dr. hab. Tatiana Spătaru

Bun de tipar 14.05.2018. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14,75. Coli de autor 18,25

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46